Erich Maria Remarque
Întoarcerea de pe front

Traducere: Al. Philippide si J. Byck
Editura AMB

Erich Maria Remarque
Der Weg zurück
Propyläen, Berlin, 1931

Versiune ebook: 1.0

Cei care am rămas din plutonul al doilea stăm într-o tranşee dărîmată din dosul frontului şi dormităm.

– Ciudate grenade şi astea! spune Jupp deodată.

– Cum aşa? întrebă Ferdinand Kosole şi se ridică într-un cot.

– Ascultă, - răspunde Jupp.

Kosole pune mîna la ureche şi ascultă. Ascultăm cu toţii în noapte. Dar nu auzim altceva decît bubuitul înăbuşit al artileriei şi vîjîitul obuzelor. Din dreapta se aude ţăcănitul mitralierelor şi, din cînd în cînd, un strigăt. Dar astea sînt lucruri pe care le cunoaştem de ani de zile: nu-i nevoie să ne mai obosim să deschidem gura şi pentru asta.

Kosole se uită cu iuţeală la Jupp.

Jupp se apără, ruşinat:

– Păi, tocmai acum a încetat...

Kosole îl măsoară iarăşi, cercetător, cu privirea. Jupp nu mai spune nimic. Kosole se întoarce pe o parte şi mormăie:

– Ia mai lasă-ne cu grenadele tale; îţi ghiorăie maţele şi tu crezi că-s grenade. Mai bine ai dormi!

Şi Kosole îşi face din ţărînă un fel de pernă, se întinde cu atenţie, ca să nu ajungă cu bocancii în apă, şi murmură, închizînd ochii:

– Hei, şi cînd te gîndeşti că acasă ai un pat şi o nevastă...

Jupp îi răspunde din colţul lui:

N-ai grijă, că o fi avînd cine să-i ţină de urît...

Kosole deschide un ochi şi îl fulgeră cu privirea. O clipă parcă ar vrea să se scoale iarăşi. Dar se mulţumeşte să spună:

– Dacă ar fi aşa, ar fi rău de ea, măi huhurezule...

Şi întorcîndu-se pe partea cealaltă începe să sforăie.

Jupp îmi face semn să vin lîngă el. Sar peste bocancii lui Adolf Bethke şi mă aşez lîngă dînsul. Arătîndu-mi din ochi pe Kosole, care sforăie mereu, îmi şopteşte, amărît:

– N-are nici un pic de educaţie...

Înainte de război, Jupp era copist la un avocat din Colonia. Cu toate că e de trei ani soldat, a rămas foarte sensibil şi ţine foarte mult să apară ca un om bine crescut. Bineînţeles, nici el singur nu ştie exact ce înseamnă a avea educaţie; însă din tot ce a auzit odinioară nu i-a rămas decît cuvîntul ăsta: educaţie. Se agaţă de el, ca de o scîndură de salvare. Toţi avem cîte ceva de care ne agăţăm în deznădejdea noastră: unul o are pe nevastă-sa, altul afacerile lui de acasă, altul cizmele. Valentin Laher - rachiul şi Tjaden - dorinţa de a mai mînca încă odată fasole cu slănină.

Pe Kosole cuvîntul educaţie îl înfurie. Pentru el asta merge împreună cu noţiunea de guler tare: şi e destul, îşi aduce aminte şi prin somn. Îl auzim spunînd îndesat printre sforăituri: „Conţopist ticălos!”

Jupp dă din cap resemnat şi cu un aer de martir. Stăm aşa cîtăva vreme, fără o vorbă, ghemuiţi unul în altul ca să ne încălzim. Noaptea e umedă şi rece. Norii aleargă pe cer şi, din cînd în cînd, cad picături de ploaie. Atunci luăm de sub noi pînzele de cort şi ni le punem în cap cît ţine ploaia. Orizontul e luminat de focul artileriei. Lumina aceea e aşa de plăcută: îţi vine să crezi că acolo în zare nu-i aşa de frig cum e aici. Rachetele ţîşnesc în aer ca nişte flori multicolore deasupra fulgerelor artileriei. Luna mare

şi roşie pluteşte în văzduhul tulbure deasupra dărîmăturilor unei ferme. Jupp şopteşte:

– Crezi oare că avem să ne întoarcem?

Dau din umeri:

– Aşa se spune...

Jupp răsuflă adînc:

– Ce zici, o odaie caldă şi o sofa... şi să ieşi seara să te plimbi... Îţi mai poţi închipui aşa ceva?...

Îi răspund, pe gînduri:

– Cînd am fost în concediu ultima oară, mi-am pus hainele civile. Mi-au ajuns prea strimte. Ar trebui să-mi comand altele.

Ce ciudat e cînd spui toate astea: haine civile, sofa, seară... Ai o impresie stranie cînd le rosteşti... ca atunci cînd bei cafea neagră care a fost într-un ibric coclit şi îţi vine greaţă.

Jupp se scobeşte, gînditor, în nas:

– Ah, da... vitrine... şi cafenele... şi femei...

– He-hei, să fii bucuros dacă scapi cu viaţă din porcăria asta, - îi spun eu şi îmi suflu în mîini să mi le încălzesc.

– Ai dreptate.

Jupp îşi trage foaia de cort peste umerii lui strimţi şi strîmbi, şi continuă:

– Ce ai să faci cînd ai să scapi de aici?

Rîd:

– Eu? Probabil că am să mă duc iarăşi la şcoală. Şi eu, şi Willy, şi Albert... şi chiar Ludwig care e colo...

Şi arăt cu mîna în dosul nostru, uncie, în faţa unui bordei dărîmat, zace cineva, acoperit cu două mantale.

Jupp spune:

– Aş! Pe dracu! N-aveţi să vă apucaţi iarăşi de şcoală...

– Nu ştiu. Dar trebuie, că n-avem încotro.

Şi simt că devin furios, fără să ştiu de ce.

Omul acoperit cu cele două mantale începe să se mişte. Se ridică gemînd încetişor; are o faţă palidă şi slabă. E colegul meu de şcoală, sublocotenentul Ludwig Breyer, comandantul nostru. Sînt cîteva săptămîni de cînd e bolnav; are, probabil, dizenterie; dar nu vrea să se ducă la lazaret. A vrut să rămînă aici cu noi, pentru că acum se apropie pacea, şi atunci avem să-l luăm cu noi. Lazaretele sînt pline; îngrijirea care se dă e proastă; cine intră în lazaret nu mai are multă nădejde, iasă cu viaţă. Oamenii mor pe capete împrejurul tău.

Şi dacă eşti singur, atmosfera asta te contaminează şi te răpune. Max Weil, sanitarul nostru, i-a dat lui Breyer un fel de praf ca de ghips pe care îl înghite, ca să i se întărească maţele. Totuşi îl vedem cu pantalonii în mînă de douăzeci, treizeci de ori pe zi.

Şi acum s-a ridicat tot pentru asta. Îl ajut să se dea după colţ. Se circeşte jos.

Jupp mă strigă:

– Auzi? Iar a început.

– Ce?

– Grenadele de adineauri.

Kosole face o mişcare şi cască. Se scoală în picioare, se uită cu înţeles la pumnul lui gros şi puternic, pe urmă la Jupp, şi spune:

– Mă! dacă iar ne porţi cu vorba să ştii că-ţi rup ciolanele!

Tragem cu urechea.

Şuieratul obuzelor invizibile e întrerupt dintr-odată da un zgomot ciudat, hîrîit şi prelung, aşa de nou şi

de straniu, încît simt că mi se strînge pielea de groază.

– Grenade cu gaze, strigă Willy Homeyer sărind în picioare.

Ne trezim cu toţii şi ascultăm cu multă atenţie. Wessling arată în văzduh:

– Uite, gîşte sălbatice.

Pe sub norii cenuşii trece ceva ca o săgeată. Vîrful ţinteşte spre lună. Într-o clipă străbate discul roşu al lunii. Vedem o mulţime de aripi filfiind, şi auzim ţipetele lor sălbatice, stranii şi stridente pierzîndu-se în depărtare.

Willy şopteşte:

– Au plecat. Bine de ele că pot pleca aşa! Două aripi, şi pe-aici ţi-e drumul!

Wessling spune încetişor uitîndu-se după gîşte:

– Acum vine iarna.

Breyer se aşează jos trist şi obosit.

– Prima oară cînd văd gîşte sălbatice.

Kosole a devenit deodată foarte vesel. Îl pune pe Wessling să-i explice încă odată chestia şi-l întreabă dacă gîştele sălbatice sînt tot atît de mari ca şi gîştele îndopate.

– Cam tot atîta, spune Heinrich Wessling.

Lui Kosole îi tremură fălcile de poftă:

– Cînd te gîndeşti că ne zboară aşa deasupra capetelor cincisprezece-douăzeci de fripturi minunate.

Alt cîrd trece filfiind deasupra noastră. Din nou ţipătul răguşit şi aspru pătrunde pînă în creier şi se amestecă zgomotul acesta cu vîjîitul puternic al vîntului, inspirîndu-ne deodată o aprigă dorinţă de libertate şi de viaţă.

Răsună o împuşcătură. Kosole lasă arma din mînă

şi începe să privească atent spre cer. A ţintit drept în mijlocul cîrdului. Tjaden, lîngă el, stă ca un cîine de vînătoare, gata să se repeadă dacă ar cădea vreo gîscă. Dar păsările zboară neatinse mai departe.

– Păcat! spune Bethlce. Asta ar fi fost prima împuşcătură cu rost în toată porcăria asta de război.

Kosole leapădă arma dezamăgit:

– De-am fi avut măcar cîteva alice de vînat!

Devine melancolic, gîndindu-se la ce s-ar fi putut face dacă ar fi avut alice de vînătoare. Mestecă în gol şi înghite în sec fără să vrea. Jupp, care l-a observat, spune:

– Da, da... cu cartofi prăjiţi ar fi fost minunate.

Kosole îl priveşte chiorîş:

– Ţine-ţi gura, măi conţopistule!

Jupp mormăie:

– Ar fi trebuit să te faci aviator. Le-ai fi putut prinde acum cu plasa.

– Eşti un dobitoc, răspunde Kosole şi se aşează să doarmă iar.

Asta e cel mai bun lucru pe care-l avem de făcut. Ploaia se înteţeşte. Ne aşezăm jos, spate în spate, şi ne acoperim cu foile de cort. Stăm în tranşee, ghemuiţi ca nişte grămezi de pămînt, unul lîngă altul. Pămînt, o uniformă şi sub ea un pic de viaţă.

Mă trezeşte un zgomot de vorbe repezi:

– Înainte! înainte!

Ameţit de somn, întreb:

– Ce este?

– Am primit ordin să înaintăm, îmi răspunde morocănos Kosole, adunîndu-şi lucrurile în grabă.

– Păi, de-abia am sosit, spun eu mirat.

Wessling înjură:

– Ce porcărie! Doar s-a sfirşit războiul!

– Haide! Repede!

E Heel, comandantul companiei, care strigă aşa, alergînd prin tranşee. Ludwig Breyer e în picioare. Ne spune resemnat, luînd cîteva grenade:

– N-avem încotro; trebuie să mergem.

Adolf Bethke îl priveşte:

– Ar trebui să rămîi aici, Ludwig. Cu disenteria ta nu poţi merge...

Breyer clătină din cap.

În zgomotul pe care îl facem încingîndu-ne centiroanele şi încărcîndu-ne armele, simţim cum suflul mucegăit al morţii ne învăluie deodată. Sperasem c-am scăpat de el pentru totdeauna; nădejdea păcii trecuse pe deasupra noastră ca o rachetă şi, deşi nu aveam încă siguranţa realizării ei, numai ideea a fost destul ca acele cîteva minute necesare pentru împrăştierea zvonului de armistiţiu să ne schimbe mai mult decît douăzeci de luni de aşteptare. Pînă acum ani de război şi de deznădejde s-au perindat unul după altul şi, cînd socoteam timpul, nu era aproape tot atît de mare mirarea că a trecut atîta vreme şi c-o să mai treacă multă vreme de acum înainte. Acum însă, cînd ştim că pacea poate surveni de pe o zi pe alta, fiecare oră ne este de o mie de ori; mai greu de îndurat şi fiecare minută de luptă ni se pare mai grea şi mai lungă decît tot timpul pe care l-am petrecut pe front pînă acum.

Vîntul şuieră peste parapetele tranşeelor, şi norii trec în goană prin faţa lunii. E cînd umbră, cînd lumină.

Şi o pornim aşa grămadă: un grup de umbre asemănător stolului de păsări pe care l-am văzut

adineauri; o mînă de oameni: toată compania abia dacă: mai are efectivul unui pluton normal. Din vechea companie din 1914 n-au mai rămas decît trei: Bethke, Wessling şi Kosole, care ştiu de toate şi care povestesc despre primele luni ale războiului ca de timpuri imemoriale.

Nu prea e mare lucru. Rachete, mitraliere, şobolani. Willy prinde un şobolan cu piciorul şi-l retează în două cu lopata.

Cad cîteva gloanţe rare. La dreapta noastră, departe, se aud explodînd obuze.

– Poate pe aici să fie linişte, spune Wessling.

Willy dă din cap:

– Culmea ar fi să te alegi cu un glonte tocmai acum!

– Dacă ai ghinion, îţi rupi degetul şi cînd te scobeşti în nas, mormăie Valentin.

Ludwig stă pe o foaie de cort. Ar fi putut să rămînă în urmă. Weil îi dă nişte pilule, Valentin îl sfătuieşte să bea un rachiu. Ledderhose începe să povestească o istorie porcoasă. Nimeni nu-l ascultă. Stăm toţi îngrămădiţi. Timpul îşi urmează drumul.

Tresar deodată şi ridic capul. Văd că şi Bethke s-a ridicat. Pînă şi Tjaden se mişcă. Instinctul pe care ni l-au dat cîţiva ani de front ne face să presimţim ceva, nu ştim ce: dar desigur ceva deosebit. Stăm nemişcaţi, ascultînd atenţi, ascuţindu-ne privirile să putem străbate întunericul. Simţurile noastre sînt încordate, muşchii noştri sînt gata să întîmpine acel ceva necunoscut care trebuie să vină şi care nu poate fi decît primejdia. Auzim zgomotul pe care-l face Willy adunîndu-şi grenadele; el e cel mai bun aruncător de grenade dintre noi. Stăm lipiţi de pămînt. Lîngă mine descopăr pe Ludwig Breyer. De

pe faţa lui încordată nu se mai cunoaşte că e bolnav. Are acelaşi chip rece, sinistru ca toţi ceilalţi: chipul oamenilor din tranşee. Încleştarea asta vine din adîncul inconştientului nostru, transfigurîndu-ne înainte de a ne da seama de ea.

Ceaţa se lasă tot mai deasă şi deodată ştim cauza pentru care ne-am alarmat toţi atît de tare: s-a făcut linişte. O linişte adîncă.

Nu se mai aude nimic, nici un ţăcănit de mitralieră, nici o împuşcătură, nici un pocnet de grenadă, nimic, absolut nimic, nici un zgomot, nici un strigăt. E o linişte desăvîrşită.

Ne uităm unii la alţii şi nu putem pricepe. De cînd sîntem în război, e întîia dată cînd se întîmplă să fie o tăcere atît de adîncă. Încercăm să desluşim ce ar putea să însemne. S-au dat drumul la gaze asfixiante? Vîntul nu bate spre noi, aşa că momentul nu ar fi potrivit. Se pregăteşte vreun atac? în tăcerea asta s-ar auzi zgomotul marşului. Atunci ce este? în mîna mea grenada e umedă; sînt asudat. Nervii îmi sînt încordaţi pînă la exasperare. Trec cinci minute. Zece minute. La un moment dat, Laher strigă:

– A trecut un sfert de oră.

Glasul lui răsună răguşit în ceaţă, ca dintr-un mormînt. Şi liniştea continuă netulburată fără să vedem şi fără să auzim nimic...

Mîinile ne sînt crispate. Nu mai putem suporta! Sîntem atît de obişnuiţi cu zgomotul frontului, încît acum, cînd orice zgomot a încetat, avem impresia că pleznim sau că avem să ne ridicăm în aer ca nişte baloane.

– Să ştii că e pace, spune Willy deodată. Şi vorba lui cade ca o bombă.

Chipurile noastre se destind: facem gesturi dezordonate şi nesigure. Pace? Ne uităm neîncrezători unii la alţii. Pace? Las să-mi cadă grenada din mînă. Pace? Ludwig se aşează din nou pe foaia lui de cort. Pace? Bethke se uită la noi cu ochi mari, cu muşchii feţei încordaţi. Pace? Wessling stă nemişcat ca un trunchi de copac şi, cînd se întoarce cu faţa spre noi, pare că e gata să o ia la picior şi să nu se mai oprească pînă acasă.

Deodată însă, aproape fără să observăm în tulburarea noastră, liniştea se sfirşeşte: în depărtare se aud din nou tunurile şi ţăcănitul mitralierei. Ne liniştim şi sîntem aproape veseli că auzim din nou zgomotele morţii, cu care ne-am deprins de atîta vreme.

Ziua de astăzi o trecem în linişte. Seara primim ordin să ne retragem, cum s-a mai întîmplat de atîtea ori. Însă cei de dincolo nu ne urmează numai, ci ne şi atacă. Pe neaşteptate ne trezim cu un bombardament cumplit.

Penumbra serii e sfişiată de proiectile. Pentru moment, la noi e linişte. Willy şi Tjaden au găsit o cutie cu conserve de carne şi o mănîncă imediat pe toată. Ceilalţi stau lungiţi la pămînt şi aşteaptă. Au văzut atîtea bombardamente, încît sînt aproape indiferenţi, atîta timp cit nu se pot apăra.

Heel, comandantul companiei, se furişează pe brînci printre noi. Ne întreabă urlînd în mijlocul zgomotului:

– Aveţi ce vă trebuie?

– Nu prea avem muniţii, răspunse Bethke.

Heel dă din umeri şi întinde o ţigară lui Bethke, care dă din cap fără să ridice ochii.

– Merge şi aşa, strigă Ileel şi sare în tranşeea de alături. Ştie el că are să meargă şi aşa. Oricare din soldaţii aceştia vechi ar putea să fie comandant de companie, tot aşa de bun cum e el.

Se întunecă. Bombardamentul ne ajunge şi pe noi. Nu prea sîntem bine adăpostiţi. Cu lopeţile şi cu mîinile ne săpăm în pereţii tranşeei găuri pentru ca să ne ferim capetele. Şi rămînem aşa, strînşi unul în altul. Albert şi Bethke sînt lîngă mine. Un obuz cade la douăzeci de metri de noi. Cînd trece pe deasupra noastră, deschidem gura mare, ca să ne scăpăm timpanele, dar şi aşa sîntem aproape asurziţi; feţele noastre sînt împroşcate cu noroi şi ţărînă, şi mirosul de pulbere şi de pucioasă ne înăbuşă. Plouă cu schije. Probabil că a fost cineva lovit, pentru că ne pomenim cu o mînă ruptă căzînd din senin drept lîngă capul lui Bethke.

Heel sare în tranşee în mijlocul nostru, alb ca varul la faţă, în lumina exploziei obuzelor. Ne strigă:

– Foc! Daţi-i drumul!

Urmează o nouă avalanşă de schije şi de ţărînă, însoţită de pocnete şi de urlete; văzduhul geme, pămîntul se cutremură şi, cînd fumul se împrăştie, zărim în faţa noastră pe duşmani, negri de pulbere, răsăriţi deodată pe neaşteptate, cu grenade în mînă, pîndind, gata na arunce...

– Retragerea, strigă Heel.

Atacul a fost îndreptat undeva la stînga noastră. Lupta se dă în jurul unui nod de tranşee. Mitralierele huruie. Grenadele fulgeră. Mitralierele tac brusc: pentru reîncărcare. Nodul de tranşee e atacat deodată prin liane. Cîteva clipe numai şi ar fi fost luat. Heel observă Imediat.

– Înaintaţi! comandă el.

Înaintam aruncînd grenade. Heel e iarăşi în faţa noastră; în astfel de clipe e ca un nebun. Înaintarea noastră izbuteşte; cei din tranşee prind curaj din nou; mitralierele încep iarăşi. Am făcut legătura, aşa că acum ne retragem cu toţii împreună, spre adăpostul de beton din spatele nostru. Totul s-a petrecut aşa de repede încît americanii nici nu şi-au dat seama că am părăsit tranşeea. În şanţurile părăsite fulgeră încă grenade.

Se face oarecare linişte. Mă îngrijorează Ludwig. E cu noi. Bethke vine şi el lîngă noi:

– Wessling!

– Ce-i cu Wessling?

– Unde e Wessling?

Toţi începem să strigăm:

– Wessling! Wessling!

Heel apare:

– Ce este?

– Wessling lipseşte.

Tjaden a stat lîngă el, în timpul retragerii. Pe urmă nu l-a mai văzut.

– Unde eraţi? întrebă Kosole.

Tjaden arată cu mîna înainte.

– Al dracului!

Kosole se uită la Bethke; Bethke la Kosole. Amîndoi ştiu că aceasta e poate ultima noastră luptă. Nu şovăie o clipă.

– Tot una-i, mormăie Bethke.

– Haidem! spune Kosole.

Dispar amîndoi în întuneric. Heel sare şi el după ei.

Ludwig pregăteşte totul pentru a pleca imediat în urma lor, în caz cînd ar fi atacaţi. Deocamdată e linişte. Dar se aud deodată grenade pocnind şi cîteva focuri de revolver. Ludwig şi Laher sînt gata

să iasă afară, cînd apar din umbră feţele asudate ale lui Bethke şi Kosole; duc un trup pe o foaie de cort.

Heel? Nu, e Wessling, care geme. Dar Heel? li ţinuse pe duşmani în loc; el e cel care a tras cu revolverul. Vine şi el îndată. Strigă:

– I-am curăţat pe toţi. Pe doi i-am doborît cu revolverul.

Se uită la Wessling:

– Ei, ce este?

Wessling nu răspunde.

Are pîntecelele sfirtecat. Nu se poate vedea cit e de adîncă rana. O bandajăm la repezeală. Cere apă. Dar nu-i dăm. Cei răniţi la pîntece nu trebuie să bea apă. Pe urmă cere o pătură. I-e frig: a pierdut mult sînge.

O ştafetă ne aduce ordinul să ne retragem mai departe. Luăm pe Wessling într-o foaie de cort, făcînd o brancardă cu ajutorul a două puşti, pînă găsim o targă. Păşim cu atenţie prin întuneric. Cu încetul, începe să se facă ziuă. Ceaţă argintie. Lăsăm în urmă zona de luptă, începem să credem că în sfirşit am scăpat, cînd auzim un vîjîit scurt şi un pocnet. Ludwig îşi ridică mîneca în tăcere. A primit un glonte în braţ. Weil îi leagă rana.

Ne retragem mereu. Mereu.

Aerul e blînd şi dulce ca un vin. Parcă n-ar fi în noiembrie, ci în martie. Cerul e albastru şi limpede. Soarele se oglindeşte în băltoacele drumului. Mergem pe un drum cu plopi. Copacii, de o parte şi de alta a şoselei, aproape nu sînt deloc desfrunziţi. Nici unul nu lipseşte. Locurile acestea au fost mereu în dosul frontului. Nu sînt aşa de pustiite cum sînt cele din zona de luptă, pe care le-am părăsit zi cu zi

şi pas cu pas. Soarele poleieşte cu aur foaia de cort cenuşie în care îl ducem pe Wessling şi peste noi cad filfiind frunze galbene.

În lazaret nu mai e nici un loc. Mulţi răniţi stau întinşi pe tărgi, în faţa uşii. Deocamdată îl lăsăm şi noi pe Wessling tot afară.

Un grup de răniţi cu braţele în eşarfă se pregătesc de plecare. Lazaretul se mai goleşte puţin. Un medic vine şi începe să cerceteze pe noii sosiţi. Pe unul, care are piciorul frînt de la genunchi, îl lasă imediat înăuntru. Wessling e numai bandajat şi lăsat afară.

Se deşteaptă din leşin şi se uită după medic:

– De ce se duce?

– Are să vină imediat înapoi, spun eu.

– Bine, dar trebuie să mă bage înăuntru, trebuie să mă opereze.

Începe să se zbuciume şi să-şi pipăie bandajul:

– Trebuie să coasă rana.

Încercăm să-l liniştim. E verde la faţă şi ii curg sudorile de spaimă:

– Adolf, du-te după el şi spune-i să vină încoace!

Bethke şovăie o clipă. Însă nu poate să facă altfel. Wessling se uită la el mereu. Trebuie să se ducă, deşi ştie că n-are să folosească la nimic. Îl văd vorbind cu medicul. Wessling îl urmăreşte cu privirile cît poate mai departe; e îngrozitor să-l vezi chinuindu-se să-şi întoarcă capul.

Bethke se întoarce şi, de departe, aşa ca să nu-l vadă Wessling, ne face semn cu degetele, mişcîndu-şi buzele rar:

– O o-ră.

Ne luăm fiecare o mutră liniştită. Dar cine poate să înşele pe un om care trage să moară! Cînd Bethke îi spune că are să fie operat mai tîrziu şi că trebuie să

mai aştepte, Wessling înţelege tot. Rămîne o clipă tăcut, apoi strigă:

– Da, staţi acum aici şi vă holbaţi ochii la mine şi sînteţi teferi... După patru ani!... Şi tocmai eu!... Voi aţi scăpat... Şi eu... eu... după patru ani...

Bethke îl consolează:

– Acum ai să intri înăuntru, Heinrich...

Wessling face cu mîna un semn:

– Lăsaţi asta...

Şi de-acum înainte nu mai vorbeşte mult. Nu vrea să fie dus înăuntru, vrea să rămînă afară. Lazaretul e aşezat pe coasta unui deal. Şoseaua pe care am venit se poate zări întinzîndu-se pînă departe. E albă şi copacii, pe margini, sînt galbeni. Cîmpul se întinde puhav şi calm. Se văd chiar ogoare, mici şi prizărite, în apropierea lazaretului. Vîntul, din cînd în cînd, împrăştie mirosul de spital, şi atunci simţim mireasma aspră a ţarinelor ude. Zarea e albastră şi totul are un aer de linişte şi pace. De aici nu se poate zări frontul.

Wessling s-a liniştit. Se uită cu atenţie în jurul lui şi observă totul. Ochii îi sînt limpezi. El e ţăran şi ştie să privească ogoarele şi cîmpurile mai bine decît noi. Şi ştie că de acum s-a sfirşit cu el. De aceea nu vrea să piardă nimic şi soarbe cu lăcomie priveliştea. E din ce în ce mai palid. Într-un tîrziu face o mişcare cu mîna şi şopteşte:

– Ernst...

Mă aplec să-l ascult. Îmi spune:

– Scoate-mi lucrurile din raniţă.

– Mai avem vreme, Heinrich...

– Nu, nu. Scoate-le...

Scot lucrurile şi i le pun în faţă. Portofelul ros, briceagul, ceasornicul, banii... În portofel găsesc

fotografia nevestei lui.

– Dă-o încoace.

O iau şi i-o arăt. O femeie brună, cu faţa albă şi luminoasă. Wessling o priveşte cîteva clipe. După un timp, îmi şopteşte:

– De-acum s-au dus toate...

Îi tremură buzele. Apoi întoarce capul:

– Ia fotografia.

Nu ştiu ce vrea, dar nu mai încerc să-l întreb şi bag fotografia în buzunar.

– Să i-o dai ei... Îmi şopteşte Wessling.

Dau din cap.

– Şi să-i spui...

Mă priveşte cu ochi mari şi ciudaţi, mai murmură ceva, clătinînd din cap şi scoate un geamăt. Încerc zadarnic să mai înţeleg ce spune. Geme mereu, vrea să vorbească, nu izbuteşte, caută să se ridice, răsuflă greu, gîfiind, înecîndu-se. Apoi scoate un oftat prelung şi adînc, priveşte în gol cu ochi de orb - şi moare.

În dimineaţa următoare, sîntem ultima oară pe front. Abia cîteva împuşcături răzleţe. Războiul s-a sfirşit. Peste o oră trebuie să ne retragem. Niciodată n-avem să ne mai întoarcem pe aici. Plecăm pentru totdeauna.

Distrugem ce este de distrus. Destul de puţin. Cîteva bordeie. După asta, primim ordin să ne retragem.

E un moment ciudat. Stăm cu toţii şi privim spre front. O negură uşoară pluteşte. Liniile tranşeelor se lămuresc foarte bine. Sînt ultimele linii, dar, oricum, e frontul; noi stăm acum în tranşeele de rezervă. De atîtea ori am înaintat prin spaţiul acesta de pămînt

şi de atîtea ori ne-am întors, mai puţini la număr decît la plecare! În faţa noastră priveliştea se desfăşoară monotonă, cu cîteva pilcuri de copaci schilozi în depărtare, cu cîteva ziduri de case dărăpănate, care ca prin minune: au mai rămas încă în picioare.

– Da, da - spune Bethke dus pe gînduri - cînd te gîndeşti că patru ani am stat aici...

– Da, da - dă din cap Kosole - şi acum s-a sfirşit.

Stăm şi ne uităm. Copacii, zidurile dărîmate, dealurile, tranşeele din zare, toate astea au însemnat pentru noi o lume îngrozitoare şi o viaţă grea. Şi acum au să rămînă toate în urma noastră. Peste o oră n-o să mai vedem nimic din ele - ca şi cum n-ar fi existat niciodată. E ceva care aproape nu ne poate intra în minte.

Ar trebui să rîdem şi să urlăm de bucurie. Totuşi simţim un fel de sfirşeală la stomac, parcă un fel de greaţă.

Nimeni nu scoate o vorbă. Ludwig Breyer stă rezemat de peretele tranşeei, cu mîna ridicată, parcă ar face semn cuiva.

Heel apare:

– Nu vă puteţi urni de aici, hai? Da, da, de-abia acum vine mizeria...

Ledderhose îl priveşte mirat:

– Acum vine pacea!

– Da, da, tocmai; mizeria... - spune Heel şi pleacă mai departe, cu o mutră posomorită, de parcă ar fi murit mamă-sa.

Ledderhose spune:

– Asta e pentru că n-a fost decorat...

– Pe dracu! - spune Albert.

– Ei, hai să plecăm, rosteşte Bethke.

Dar nu se urneşte din loc. Ludwig spune:

– Au rămas mulţi aici...

– Da... Brandt, Miiller, Kat, Iiaie, Băumer, Bertinck...

– Sandkuhl, Meinders, cei doi Terbuggen, Hugo, Bernhard...

– Tăceţi odată!...

Da, mulţi dintre noi zac aici, însă pînă acum n-am simţit asta. Pînă acum am fost toată vremea împreună: ei în morminte, noi în tranşee, despărţiţi doar prin cîteva palme de pămînt. Atîta doar că ei erau cu ceva înaintea noastră: zi cu zi noi eram tot mai puţini, ei tot mai mulţi. Cîteodată nici nu mai ştiam bine dacă nu cumva sîntem deja cu ei, în morminte. Obuzele de multe ori, desfundînd pămîntul, îi aduceau iarăşi printre noi: ciolane, zdrenţe de uniforme, capete mucegăite, umede, pline de ţărînă, care, în mijlocul bombardamentului, ţîşneau din locuinţele lor subterane să mai vadă odată focul luptei. Nu ni se părea de loc îngrozitor; prea eram aproape de ei. Acum însă, noi ne întoarcem la viaţă şi ei trebuie să rămînă aici.

Ludwig, al cărui văr a căzut în sectorul ăsta, îşi suflă nasul cu degetele şi se întoarce să plece. Îl urmărăm. Din cînd în cînd, totuşi, ne oprim şi ne uităm împrejur. Şi, aşa cum sîntem cu toţii, păduchioşi, zdrenţăroşi şi istoviţi, ne dăm seama deodată că, în faţa noastră, toată bucata asta de pămînt potricălită de tranşee, care a fost pînă mai ieri un infern pentru noi, o avem la inimă, a devenit pentru noi o patrie cumplită şi îngrozitoare.

Ne scuturăm, ca de un fior. Simţim că aici zac toţi anii pierduţi ai tinereţii noastre, camarazii, şi cu ei toată mizeria şi nenorocirea noastră, de ne vine să urlăm de jale şi de durere.

O clipă mai zăbovim aşa - pe urmă plecăm.

PARTEA ÎNTÎI

Şosele fără sfirşit străbat ţinutul. Peste sate pluteşte o lumină sură, frunzişul copacilor foşneşte, iar foile cad într-una.

Pe şosea înaintează pas cu pas şirurile cenuşii ale ostaşilor în uniforme murdare, spălăcite. Sub căştile de oţel, li se văd chipurile nebărbierite, slabe, istovite, suptei de foame şi de mizerie - dar purtînd acele linii caracteristice pe care le zugrăvesc pe obraji groaza, vitejia sil moartea.

Tăcuţi, ei merg de-a lungul şoselei, aşa cum au mai umblat de-a lungul atîtor şosele, cum au şezut îngrămădiţi în atîtea vagoane de marfă, pitiţi în atîtea gropii de obuze: fără multă vorbă. Aşa merg şi acum pe drumul ce duce către patrie: fără multă vorbă.

Sînt oameni bătrîni cu bărbi stufoase şi tineri zvelţi, ii care să tot aibă douăzeci de ani, camarazi cu toţii, fără deosebire. Alături de ei, merg sublocotenenţii lor, nişte băieţandri care au fost însă în fruntea lor în multe, nopţi, şi la multe atacuri. În urma lor, vine armata celor morţi. Aşa înaintează, încet-încet, bolnavi, înfometaţi, fără muniţii, în companii decimate, cu priviri nedumerite: scăpaţi de furia iadului se întorc la viaţă!

I.

Înaintăm încet, căci sîntem obosiţi, şi sînt mulţi răniţi printre noi. Din această cauză, ceata noastră rămîne din ce în ce mai în urmă. Ţinutul e deluros şi urcăm o coastă: putem vedea de la înălţime într-o

parte trupele noastre care se retrag, de cealaltă parte rîndurile dese ce ne urmează. Sînt regimentele americane. Coloanele lor înaintează între şiruri de copaci, ca apele întinse ale unui fluviu şi sclipirea tremurătoare a armelor alunecă deasupra lor. De jur împrejur se întind cîmpiile tăcute, iar vîrfurile copacilor cu colorit tomnatec se înalţă grave şi indiferente în mijlocul puhoiului. Am poposit noaptea într-un cătun.

În dosul caselor, în care am dormit, curge un pîrîu, cu malurile pline de răchită. O potecă îngustă se întinde de-a lungul lui. O apucăm pe potecă. Kosole e în frunte. Lîngă el merge Wolf, cîinele companiei, mirosindu-i tolba cu merinde. La răscruce, unde poteca ajunge în şoseaua principală, Kosole dă înapoi speriat: - Ia staţi!

Într-o clipă ne pregătim puştile şi ne risipim în trăgători. Kosole s-a şi pitit în şanţ gata să-şi descarce arma. Jupp şi Trosske se tupilează la pîndă în dosul unui tufiş de soc, Willy Homeyer scotoceşte sacul cu grenade. Pînă şi răniţii noştri sînt gata de luptă.

De-a lungul şoselei înaintează, vorbind şi rîzînd, un pluton de americani. E avangarda care ne-a ajuns.

Numai Adolf Bethke nu şi-a pierdut cumpătul. Face cîţiva paşi. Kosole se ridică iarăşi. Noi ceilalţi ne venim de asemenea în fire. Uluiţi şi jenaţi ne îndreptăm curelele puştilor şi centiroanele. De cîteva zile am încetat doar să ne mai batem!

Americanii rămîn surprinşi cînd dau cu ochii de noi. Conversaţia lor se curmă. Se apropie încetinel de grupul nostru. Noi ne retragem către un hambar, pentru a nu putea fi atacaţi pe la spate şi aşteptăm.

Facem cerc în jurul răniţilor.

După cîteva clipe de tăcere, un american lung cît o prăjină se desprinde din grup, vine spre noi şi ne face semne:

– Hallo, camarazi!

Bethke ridică şi el mîna:

– Camarazi!

Încordarea dispare. Americanii încep să se îndrepte spre noi şi într-o clipă sînt toţi în jurul nostru. Atît de aproape nu i-am văzut decît atunci cînd îi luam prizonieri sau cînd îi găseam morţi.

E un moment straniu. Îi privim în tăcere. Sînt toţi oameni vînjoşi, înalţi; pe chipul lor se vede îndată că! au avut mereu hrană din belşug. Sînt tineri cu toţii; nici unul din ei n-a atins încă vîrsta lui Kosole sau a lui Adolf Bethke - şi aceştia nu-s doar nici pe departe cei mai bătrîni dintre noi. Dar nici unul dintre noi nu este atît de tînăr ca Albert Trosske sau Karl Bröger, şi nici aceştia nu-s cei mai tineri dintre noi.

Sînt îmbrăcaţi în uniforme şi mantale noi. Bocancii lor sînt mai impermeabili şi făcuţi pe măsură; armele lor sînt în bună stare şi genţile cu muniţii sînt doldora. Toţi sînt viguroşi şi nicidecum osteniţi.

Faţă de aceşti oameni, parc-am fi o ceată de tîlhari. Uniformele noastre sînt spălăcite de noroaiele anilor, de ploile Argonei, de varul din Champagne, de mlaştinile Flandrei; - mantalele ne sînt zdrenţuite de schije şi şrapnele, peticite grosolan, învîrtoşate de lut şi cîteodată chiar de sînge; - bocancii scîlciaţi, armele uzate de prea multă întrebuinţare, muniţia aproape terminată; - sîntem cu toţii în acelaşi hal de murdărie, la fel de sălbăticiţi, la fel de osteniţi. Războiul a trecut peste noi ca un tăvălug.

Sosesc tot mai multe companii. Locul se umple de

curioşi. Stăm într-un colţ, înghesuiţi în jurul răniţilor noştri - nu că ne-ar fi teamă, dar sîntem legaţi unii de alţii. Soldaţii americani îşi dau cu coatele, uitîndu-se la lucrurile noastre vechi şi uzate. Unul îi întinde lui Breyer un codru de pîine albă, dar acesta nu o ia, deşi din privirea lui se vede că îi e foame. Altul scoate deodată o exclamaţie înăbuşită, observînd bandajele răniţilor noştri: foiţă creponată legată cu sfori. Toţi îşi îndreaptă privirile spre răniţi, se dau înapoi şi şoptesc între ei. Pe chipurile lor prietenoase se iveşte compătimirea, cînd văd că noi nu mai avem nici tifon pentru bandaje.

Soldatul, care se apropiase cel dintîi de noi, pune mîna pe umărul lui Bethke.

– Neamţ, bun soldat - spune el - viteaz soldat!

Ceilalţi dau din cap, aprobînd.

Noi nu răspundem, căci nu putem răspunde acum. Ultimele săptămîni ne-au pus la grea încercare: aşteptam cu toţii pacea şi a trebuit cu toate acestea să mergem mereu în foc şi să pierdem oameni în mod inutil. Dar nu am stat să întrebăm, ci ne-am supus ordinelor, cum ne-am supus toată vremea, şi în cele din urmă compania noastră a rămas numai cu treizeci şi doi de oameni, din două sute cîţi avusese.

Aşa am terminat războiul, fără să ne mai facem iluzii şi fără să mai simţim altceva decît că am îndeplinit Întocmai ceea ce ni se poruncise.

Acum însă, sub privirile compătimitoare ale americanilor, pricepem cît de lipsite de sens au fost toate. Aspectul coloanelor lor nesfirşite, atît de bine echipate, ne arată cărei forţe covîrşitoare am ţinut piept atîta vreme. Ne muşcăm buzele uitîndu-ne unii la alţii.

Bethke se dă înapoi, lăsînd să cadă mîna americanului.

Kosole priveşte ţintă înaintea lui. Ludwig Breyer se îndreaptă din şale. Mîinile noastre strîng puştile eu mai multă putere. E o încordare în toată fiinţa noastră. Privirile devin mai aspre şi nu se pleacă. Cătăm iarăşi spre ţinutul din care venim; feţele noastre se întunecă de emoţie şi ne simţim străbătuţi ca de un fier fierbinte, amintindu-ne tot ce-am făcut, tot ce-am îndurat, tot ce-am părăsit.

Nu ştim ce e cu noi; doar o poruncă aspră ne-ar trezi din toropeală; cu sau fără voia noastră, am năvăli sălbatici, fără preget, nebuni şi pierduţi, şi am fi gata să luptăm iar.

Un sergent vînjos, cu obrajii aprinşi se strecoară prin mulţime pînă aproape de noi. Îl năpădeşte pe Kosole cu un val de cuvinte nemţeşti. Ferdinand tresare, uluit:

– Omul ăsta vorbeşte întocmai ca noi, îi spune el uimit lui Bethke. Ei, ce mai spui de asta?

Sergentul vorbeşte chiar mai bine şi mai curgător decît Kosole.

El istoriseşte că a fost înainte de război la Dresda şi că ar avea acolo o mulţime de prieteni.

– La Dresda? întreabă Kosole din ce în ce mai uluit. Acolo am locuit şi eu doi ani.

Sergentul zîmbeşte, ca şi cum aceasta ar fi o distincţie, şi spune numele străzii în care a locuit.

– Nici cinci minute pînă la fosta mea locuinţă - spune Ferdinand tulburat. Cum dracu nu ne-am văzut noi atunci? O cunoşti poate pe văduva Pohl, care stă la colţul cu Johannesgasse?... Una grasă cu părul negru!... Gazda mea!

Sergentul n-o cunoştea: îl cunoaşte în schimb pe consilierul Zandler de care nu-şi aminteşte însă Kosole. Dar îşi amintesc amîndoi de Elba şi de palat, şi de aceea se privesc radioşi. Ferdinand îl bate pe umăr.

– Măi omule, măi! îi merge gura ca unui neamţ sadea, şi a fost şi la Dresda. De ce ne-am bătut noi, în definitiv?

Sergentul rîde - n-o ştie nici el. Scoate un pachet de ţigări şi-l întinde lui Kosole. El se repede să-l ia, căci pentru o ţigară bună fiecare din noi şi-ar da bucuros o parte din suflet. Ţigările noastre sînt din frunze de fag şi fin, şi astea sînt încă cele mai bune. Valentin Laher susţine că ţigările obişnuite ar fi din iarbă de mare şi băligar. Şi Valentin se pricepe.

Kosole pufăie, savurînd ou poftă fumul. Noi adulmecăm lacomi. Laher s-a îngălbenit la faţă. Nările îi tremură.

– Dă-mi un fum, îi spune el rugător lui Ferdinand.

Dar înainte de-a putea lua ţigara, alt american îi întinde un pachet cu tutun de Virginia. Valentin se uită la el şi nu-i vine să creadă. Apoi ia pachetul şi-l miroase. Faţa i se luminează. Îi dă pachetul înapoi, şovăind. Celălalt nu vrea să primească şi arată insistent cocarda de pe capela lui Laher.

Valentin nu-l pricepe.

– Vrea să facă schimb, - explică sergentul din Dresda.

Asta, Laher o pricepe şi mai puţin. Auzi! Să dea americanul bunătate de tutun în schimbul unei cocarde de tinichea! Trebuie să fie ţicnit omul ăsta! Valentin nu ar da pachetul să ştie că-l face pe loc plutonier, sau chiar sublocotenent. Îi oferă celuilalt cocarda cu capelă cu tot şi îşi umple lacom, cu mîini

tremurătoare, prima pipă.

Am înţeles acum despre ce e vorba. Americanii vor să facă schimb. Se cunoaşte că nu-s de multă vreme în război; mai strîng încă amintiri: epoleţi, cocarde, catarame de centiron, decoraţii, nasturi de la uniforme. Noi ne aprovizionăm în schimb cu săpun, ţigarete, ciocolată şi conserve. Pentru cîine ne oferă chiar un pumn de parale; dar pot să ofere oricît, pe Wolf nu-l dăm.

Şi răniţii noştri au noroc. Un american cu atîtea coroane de aur, încît îi străluceşte toată gura, vrea cu tot dinadinsul să capete bandaje însîngerate, ca să poată dovedi acasă, cum că au fost într-adevăr de hîrtie. El oferă în schimb biscuiţi de prima calitate şi un pachet cu pansament. Împătureşte cu grijă bandajele şi le aşază satisfăcut în portofel, - în special pe ale lui Ludwig lireyer, căci sîngele de pe ele e sînge de sublocotenent. Ludwig a trebuit să însemne pe ele cu creionul, localitatea, numele şi regimentul, pentru ca toată lumea din America să vadă imediat că nu e o înşelătorie la mijloc. La început, Ludwig nu vrea; însă Weil îl convinge, pentru că avem mare nevoie de pansamente bune. Şi afara de asta, biscuiţii sînt o adevărată salvare pentru Breyer, cu dizenteria lui.

Lovitura însă o dă Arthur Ledderhase. El a adus pînă în faţa americanilor o ladă cu „cruci de fier” pe care le-a găsit într-un birou părăsit. Un american, cu faţa prelungă şi acră ca o lămîie, aidoma cu a lui Ledderhose, îl priveşte lung printre gene. Americanul păstrează aceeaşi atitudine dîrză de aparentă nepăsare. Aşa cum stau faţă în faţă, seamănă unul cu altul ca nişte fraţi.

Biruind războiul şi moartea, între cei doi se

ciocneşte acum ceva mai tare decît orice: spiritul negustoresc.

Adversarul lui Ledderhose vede că nu poate face nimic, căci pe Arthur nu-l poţi păcăli: negoţul en detail e mult mai rentabil. Îşi desface marfa pînă ce lada rămîne goală. Lîngă el se adună, încetul cu încetul, un maldăr de obiecte, bucăţi de unt, mătase, ouă, rufărie, încît la un moment dat crezi că ai de-a face cu o adevărată băcănie ambulantă.

O pornim iarăşi. Americanii strigă în urma noastră şi ne fac semne; sergentul din Dresda cu mai multă însufleţire decît toţi. Şi Kosole e emoţionat, cît se poate emoţiona un soldat bătrîn ca el. Mai mormăie cîteva cuvinte de rămas bun şi face semne cu mîna; dar şi acest gest de prietenie pare la el o ameninţare - aşa e felul lui. Apoi îi spune lui Bethke:

– Par băieţi de treabă. Ce zici?

Adolf dă din cap. Înaintăm tăcuţi. Ferdinand păşeşte cu capul în piept. Se gîndeşte. Asta nu i se întîmplă des; însă cînd îl apucă, îşi rumegă gîndul multă vreme. Sergentul din Dresda nu-i mai iese din cap. Oamenii din sate holbează ochii la noi. La un canton de cale ferată se văd flori în fereastră. O femeie cu sînul plin alăptează un copil. E îmbrăcată cu o rochie albastră. Cîinii latră în urma noastră, Wolf le răspunde. Pe drum, un cocoş calcă o găină. Noi fumăm fără să ne gîndim la nimic.

Mergem, mergem într-una. Zona lazaretelor de campanie. Zona birourilor de aprovizionare. Un parc vast du platani. Sub copaci, brancarde şi răniţi. Frunzele cad şi-i acoperă cu purpură şi aur.

Un lazaret de intoxicaţi cu gaze. Cazuri grave,

bolnavi care nu pot fi transportaţi, chipuri vinete, galbene ca ceara şi verzi, ochii stinşi, mîncaţi de acizi, muribunzi care horcăie şi gîfiie. Cu toţii vor să plece; le e teamă să nu fie făcuţi prizonieri. Ca şi cum n-ar fi tot una unde îşi dau sufletul.

Ne străduim să-i mîngîiem, zicîndu-le că americanii ii vor îngriji mai bine. Dar ei nu ne ascultă. Ne strigă mereu să-i luăm cu noi.

Strigătele lor sînt groaznice. Chipurile palide par atît de ireale în aerul limpede de aici. Dar ce e mai cumplit, sînt bărbile ţepoase, stranii şi aspre, care cresc cu încăpăţînare pe nişte fălci supte. Un mucegai negru, rare se îngraşă cu cît obrajii slăbesc mai mult.

Cîţiva dintre cei grav răniţi întind spre noi braţele lor slabe, cenuşii, ca nişte copii.

– Luaţi-ne cu voi, camarazi! se milogesc ei. Luaţi ne cu voi, camarazi!

În orbitele lor s-au adunat umbre adînci şi stranii, în mijlocul cărora pupilele strălucesc ca la cei înecaţi. Alţii sînt tăcuţi, ne urmăresc doar cu privirile, pe cît le r cu putinţă.

Strigătele ne ajung tot mai înăbuşite. Înaintăm încet. Ne cărăm cu multe bagaje, căci nu vrem să venim cu mîna goală acasă. Cerul e acoperit de nori. După miază soarele îi străpunge şi mesteacănii cu frunzişul rar se oglindesc în băltoacele de pe drum. O ceaţă uşoară, albăstrie se vede printre ramuri. Cum merg aşa, cu raniţa în spinare, cu capul plecat, zăresc la marginea şoselei, în băltoacele limpezi făcute de apa ploii, copacii albi, mătăsoşi; şi în această oglindă întîmplătoare, Imaginea lor impresionează mai puternic decît în realitate.

O bucată de cer, cîţiva copaci, toată profunzimea şi

lot seninul s-au adunat aici în ţărînă. Mă trec fiorii. Pentru prima oară, mă bucur iarăşi de frumuseţea unei privelişti şi-mi dau seama că acum, ceea ce văd, în faţa mea e frumos. Frumoasă şi pură e imaginea ce se oglindeşte aici în băltoacă. În această înfiorare simt cum îmi creşte inima; toate celelalte dispar pentru o clipă şi acum mi se revelează pentru întîia oară: Pacea! - O văd, o simt pe deplin. Povara apăsătoare care ne stăpînea mereu se destramă. Ceva nou se iveşte pe aripile necunoscutului. Pescăruş alb al Păcii, orizont tremurător, aşteptare tulburătoare, cea dintîi privire, presentiment, speranţă, năzuinţă, realizare care se apropie: Pace!

Tresar şi privesc în jurul meu. În depărtare zac camarazii mei, pe brancardă, şi mai strigă încet în urma noastră. E pace şi ei trebuie să moară totuşi. Eu însă, mă cutremur de bucurie şi nu mi-e ruşine. Ce ciudat!

Poate că de aceea e mereu război; pentru că un om nu poate niciodată să simtă pe deplin ceea ce suferă celălalt.

II.

După amiază ne aflăm în curtea unei fabrici de bere. Comandantul companiei noastre, locotenentul Heel, iese din birou şi ne cheamă lîngă el. A primit ordin să se aleagă din trupă cîţiva oameni de încredere.

Îi privim surprinşi. Pînă azi nu am auzit de aşa ceva. Tocmai atunci intră în curte Max Weil. Flutură un jurnal şi strigă:

– La Berlin e revoluţie.

Heel se întoarce.

– Proştilor - spune el cu asprime - la Berlin sînt doar simple agitaţii.

Weil n-a terminat:

– Kaiserul a fugit în Olanda.

Asta ne face să tresărim deodată. Weil trebuie să fie nebun. Heel se face roşu ca un rac şi strigă:

– Minţi!

Weil îi dă ziarul. Heel îl mototoleşte, privindu-l furios pe Weil. Nu poate să-l sufere, fiindcă Weil e evreu, un om liniştit care stă toată vremea şi citeşte cărţi. Heel însă e un impulsiv.

– Fleacuri - mormăie el şi se uită la Weil ca şi cum ar vrea să-l înghită.

Max îşi deschide vestonul şi scoate din buzunar o ediţie specială. Heel aruncă o privire asupra ei, apoi o rupe în bucăţi şi intră în camera lui. Weil reconstituie pagina şi ne citeşte veştile. Ascultăm buimăciţi. Nu mai pricepem nimic.

– Cică a vrut să evite un război civil - ne spune Weil.

– Tîmpenii! strigă Kosole. Ce ar fi fost s-o fi spus şi noi pe front! Ce porcărie! Pentru asta am răbdat noi aici?

– Jupp, ia pune mîna pe mine, să vezi clacă mai exist. - spune Bethke, clătinînd din cap Jupp îi confirmă. Atunci e adevărat - continuă Bethke. Dar toate acestea nu pricep nimic. Dacă ar fi făcut-o unu! de-ai noştri, ar fi fost împuşcat imediat.

– Cînd mă gîndesc la Wessling, Schroder şi Heinzraann - spune Kosole şi strînge pumnii - îmi vine să turbez! Bietul Schroder, l-au culcat la pămînt în faţa noastră. Iar cel pentru care a căzut, dă bir cu fugiţii, dezertează! Fir-ar al dracului! şi loveşte cu

bocancii într-un butoi de bere.

– Să vorbim mai bine despre altele, propune Willy Homeyer. Omul acesta nici nu mai există pentru mine.

Weil ne lămureşte că, în mai multe regimente, s-au constituit soviete de soldaţi, că ofiţerii n-ar mai fi superiori. Multora li s-au smuls epoleţii.

El vrea să întemeieze şi la noi un soviet. Dar nu prea găseşte adepţi. Nu vrem să mai întemeiem nimic. Vrem să mergem acasă. Şi aşa cum sîntem, tot acasă ajungem.

În sfirşit, se aleg trei oameni de încredere: Bethke, Weil şi Ludwig Breyer.

Weil îi cere lui Ludwig să-şi rupă epoleţii.

Bethke îl îmbrînceşte într-o parte.

– Breyer e de-al nostru, spune el aspru.

Ludwig a venit în companie ca voluntar şi a ajuns aici sublocotenent. Nu vorbeşte prieteneşte numai cu noi - Trosske, Homeyer, Bröger şi cu mine, - asta-i natural, doar i-am fost colegi, - dar şi cu camarazii săi mai vechi, atunci cînd nu-i alt ofiţer prin apropiere. Din această cauză este foarte bine privit.

– Dar Heel! întreabă Weil, urmîndu-şi gîndul.

– Asta da!

Weil a fost şicanat deseori de către Heel - nu-i de mirare că acum vrea să se bucure de înfrîngere. Nouă ne e tot una. Heel e într-adevăr sever, dar pornea la atac ca un Bliicher şi era mereu în frunte. Soldaţii ştiu să aprecieze acest lucru.

– N-ai decît să-l întrebi, spune Bethke.

– Dar ia-ţi şi bandaje cu tine, strigă Tjaden după el.

Lucrurile se petrec însă cu totul altfel. Heel tocmai iese din birou cînd Weil e gata să intre. Are cîteva

hîrtii în mînă şi le arată.

– Ai dreptate, - îi spune el lui Max.

Weil începe să vorbească. Cînd ajunge la epoleţi, Heel face o mişcare bruscă. Ne aşteptăm să se ia la bătaie, dar spre mirarea noastră, Heel spune deodată:

– Aveţi dreptate!

Apoi se întoarce spre Ludwig şi-i pune mîna pe umăr.

– Iţi dai seama, Breyer? Vestonul soldăţesc, atît ne mai rămîne. Celelalte s-au dus.

Nici unul dintre noi nu scoate un cuvînt. Acesta nu mai e Heel, pe care-l ştim noi, care se ducea noaptea în patrulare, numai cu bastonul, şi care trecea drept invulnerabil. Acesta-i un om care abia se mai ţine în picioare şi abia mai poate vorbi.

Seara, în timp ce dormeam, sînt trezit de un murmur.

Îl aud pe Kosole zicînd:

– Poveşti!

– Ba-i chiar aşa - îi răspunde Willy - vino cu mine.

Cei doi se ridică şi ies în curte. Îi urmez. În birou e lumină şi se poate vedea înăuntru. Heel stă la masă.

Tunica e în faţa lui. Nu mai are epoleţi. Poartă un veston simplu. Şi-a sprijinit capul în mîini şi... - dar asta nu-i cu putinţă; mă mai apropii - Heel, Heel plînge!

– Ţi-ai fi închipuit aşa ceva! murmură Tjaden.

– Şterge-o - spune Bethke - şi-i dă un picior lui Tjaden.

Ne retragem uluiţi.

Dimineaţa aflăm că un maior din regimentul vecin s-a împuşcat, cînd a aflat de fuga Kaiserului.

Heel vine spre noi. E palid la faţă şi nedormit. Dă

indicaţiile necesare cu o voce stinsă. Apoi pleacă din nou. Sîntem plouaţi cu toţii. Ni s-a luat tot ce ne-a mai rămas. Acum ne-a pierit pămîntul de sub picioare.

– Curată trădare - spune Kosole îmbufnat.

Coloana de marş care se formează şi porneşte mohorîtă e cu totul alta decît cea de ieri. O companie pierdută, o armată părăsită. Echipamentul clămpăneşte la fiecare pas o melodie monotonă: zadarnic; - totul e zadarnic. Numai Ledderhose e vesel ca un piţigoi. Îşi vinde din proviziile americane: conserve şi zahăr.

În seara următoare ajungem în Germania. Abia acum, cînd nu se mai vorbeşte franţuzeşte în jurul nostru, începem încet, încet, să credem că-i pace. Pînă acum ne tot aşteptam, fără s-o spunem, să primim ordinul de reîntoarcere în tranşee, pentru că soldatul nu se încrede în bine, şi e mult mai sănătos să te aştepţi ele la început ca lucrurile să ia o înfăţişare neplăcută. Acum însă simţim cum creşte în noi un fior de bucurie.

Sosim într-un sat mare. Cîteva ghirlande veştede atîrnă de-a curmezişul şoselei. Or fi trecut pînă acum atîtea trupe pe aici, încît nu mai merită să faci ceva special pentru ultimii soldaţi. Trebuie să ne mulţumim ou urările de bun venit, scrise pe cîteva placarde stricate de ploaie şi împresurate cu frunze de stejar închipuit din hîrtie verde. Locuitorii abia că ne privesc cînd trecem în marş pe lîngă ei, atît ele mult s-au obişnuit cu acest spectacol. Sosirea noastră aici este însă o noutate Dintru noi şi ardem de dorul cîtorva cuvinte şi priviri prietenoase, chiar dacă spunem între noi că puţin ne pasă de ele.

Fetele cel puţin ar putea să se oprească locului şi să fluture batistele. Tjaden şi Juop încearcă de vreo cîteva ori. să intre în vorbă cu ele, dar nu izbutesc. Se vede că părem prea murdari. În cele din urmă renunţă şi ei.

Doar copiii ne întovărăşesc. Îi ţinem de mînă şi ei aleargă pe lîngă noi. Le dăruim puţină ciocolată; o parte vrem s-o ducem, bineînţeles, acasă.

Bethke saltă în braţe o fetiţă. Îl trage de mustăţi de parc-ar fi nişte hăţuri, şi rîde cît poate, fiindcă Adolf se strîmbă la ea. Ea îl loveşte cu palmele peste obraji. El îi cuprinde o mînuţă şi ne-o arată cît e de mică.

Dar acum nu se mai strîmbă, şi copilul începe să plîngă. Adolf încearcă s-o liniştească, fetiţa însă plînge mai tare şi trebuie s-o lase din braţe.

– Se pare că am devenit adevărate sperietoare de copii - mormăie Kosole.

– Le e teamă de mutra ta de şobolan de tranşee, - îl lămureşte Willy.

– Mirosim a sînge; asta e - spune Ludwig Breyer.

– Ar fi bine să facem baie - e de părere Jupp. Poate că atunci s-or purta şi fetele mai bine cu noi.

– Da, dac-ar fi vorba numai de baie! răspunde Ludwig pe gînduri.

Abătuţi, o pornim mai departe. Ne închipuiam cu totul altfel revenirea în patrie, după atîţia ani petrecuţi pe front. Credeam că vom fi aşteptaţi. Acum vedem însă că, aici, fiecare om e ocupat cu sine. Viaţa şi-a continuat şi continuă şi-acum fără să ţină seama da noi. Satul acesta nu reprezintă, bineînţeles, întreaga Germanie; cu toate acestea necazul ne înăbuşă, o umbră ne atinge în treacăt şi o presimţire ciudată ne înfioară.

Căruţe trec hodorogind pe lîngă noi. Vizitiii strigă. Oamenii îşi ridică privirile grăbiţi şi aleargă apoi mai departe, urmîndu-şi gîndurile şi grijile. Din turnul bisericii se aud bătăile ceasornicului şi vîntul umed ne vîjîie în urechi. Numai o femeie bătrînă, cu un tulpan ce-i flutură în jurul capului, aleargă neobosită de-a lungul rîndurilor noastre şi întreabă cu glas timid de un oarecare Erhard Schmidt.

Sîntem cartiruiţi într-un hambar mare. Dar, deşi am umblat mult, nici unul din noi nu-şi găseşte astîmpăr. Ne ducem la cîrciumă.

Acolo-i viaţă! Ni se dă un turburel din anul acesta. Are un gust minunat. Simţim că ni se îngreunează picioarele.

Nici nu ne mai vine să ne ridicăm. Aerul din cîrciumă e plin de fum de tutun, şi vinul miroase a pămînt şi a vară. Scoatem cutiile de conserve din raniţe, punem felii de carne pe pîinea unsă cu unt, înfigem cuţitele alături de noi în lemnul meselor şi mîncăm.

Lampa cu petrol ne luminează şi ne ocroteşte ca o mamă.

Seara, lumea pare mai frumoasă. Nu în tranşee, ci în timp de pace. Azi după-amiază am sosit supăraţi, dar acum reînviem. Orchestra care cîntă într-un colţ al sălii este completată îndată de oamenii noştri. Între noi nu sînt numai pianişti şi virtuoşi ai armonicei; mai e şi un bavarez care cîntă din ţitera. Afară de aceştia mai vine şi Willy Homeyer, care şi-a construit un fel de vioară ciudată, şi-i acompaniază şi el, făcînd tobă şi talgere din capace, farfurii şi oale.

Dar un lucru de care ne-am dezobişnuit, ceva ce ne

îmbată mai grozav decît vinul, sînt fetele. Sînt cu totul altfel de cum au fost după amiezile. Rîd şi sînt comunicative. Să fie oare altele? N-am mai văzut fete de multă vreme.

La început sîntem dornici şi jenaţi în acelaşi timp. Nu prea avem încredere în noi, căci acolo, în tranşee, am uitat cum să ne purtăm cu ele. Dar Ferdinand Kosole începe să danseze un vals cu una din ele, o fată zdravănă, cu sînii mari, pe care se poate sprijini. Ceilalţi îl urmează.

Vinul dulce şi tare ne vîjie plăcut în cap. Fetele dansează, orchestra cîntă şi într-un colţ ne aşezăm în jurul lui Adolf Bethke.

– Băieţi - spune el - mîine sau poimîine ajungem acasă. Băieţi, băieţi... nevastă-mea - sînt zece luni de cînd n-am mai văzut-o!...

Mă întind peste masă şi vorbesc cu Valentin Laher, care priveşte cu răceală fetele din jurul nostru. Alături de el sade o blondină, dar el nu-i dă nici o atenţie. Simt în haină ceva tare, care apasă pe colţul mesei. Pun mîna în buzunar: e ceasul lui Heinrich Wessling. Ce mult mi se pare că a trecut de la moartea lui!

Jupp a pus mîna pe cea mai grasă femeie din sală şi dansează cu ea ca un semn de întrebare. Laba sa uriaşă mîngîie spinarea voinică a fetei, de parcă ar cînta la pian. Ea îi rîde drept în ochi, cu gura umedă şi el se înveseleşte din ce în ce mai mult. La urmă, se strecoară cu ea pe uşa ce dă în curte.

După cîteva clipe ies şi eu afară, să-mi fac nevoile, să-mi caut un loc după colţul casei. Dar şi acolo stă cu o fată un subofiţer asudat. Mă învîrt prin grădină, cînd aud zgomot puternic în urma mea. Mă întorc,

şi-l văd pe Jupp cu femeia cea grasă rostogolindu-se pe jos. S-au prăbuşit cu o masă. Femeia pufneşte, cînd mă vede, şi-mi scoate limba. Jupp gîfiie. Dispar repede după un tufiş şi calc peste mîna unuia care e întins la pămînt... Blestemată noapte!

O voce de bas îmi strigă:

– Mă, boule, nu vezi?

– De unde să ştiu că eşti aici? răspund eu şi găsesc în sfirşit un colţ liniştit.

Vînt răcoros; prinde bine după fumul dinăuntru. Acoperişuri întunecate, tufişuri, linişte.

Albert se apropie de mine. Luna luminează împrejurimile.

– Mă, Ernst, ce zici? spune Albert.

Dau din cap. Ne mai uităm o clipă la lună.

– Bine c-a trecut şi porcăria asta, Albert. Nu-i aşa?

– Afurisită treabă, Ernst.

În spatele nostru se aud pocnituri de vreascuri. Nişte fete scot chiote înăbuşite în tufişuri Noaptea e ca o furtună, mînată de viaţa tumultoasă, care izbucneşte sălbatică şi grăbită.

În grădină se aude un geamăt. Îi răspunde un rîs înfundat. Umbre coboară din şură. Sînt doi pe o scară. Bărbatul îşi apasă capul ca un nebun în poalele fetei, şoptindu-i ceva. Ea rîde răguşit şi rîsul ei ne zgîrie nervii ca o perie. Simt un fior în spate. Cît de aproape sînt moartea şi viaţa, ceea ce a fost ieri şi ceea ce e astăzi!

Tjaden vine din întunericul grădinii. E năduşit şi-i străluceşte faţa.

– Băieţi, acum ştim iar că trăim, spune el, şi-şi încheie vestonul.

Ocolim casa şi-l întîlnim pe Willy Homeyer. A făcut un foc de buruieni pe cîmp şi-şi coace în spuză nişte

cartofi, de care şi-a făcut singur rost. Acum stă la foc, liniştit şi visător, şi aşteaptă să i se coacă bine cartofii. Lîngă el sînt cîteva costiţe conservate, luate de la americani. Alături, cîinele îi urmăreşte atent mişcările.

Văpaia aruncă reflexe arămii în părul lui roşcat. De pe cîmp, se ridică încet ceaţa. Stelele sclipesc. Ne aşezăm lîngă el şi scoatem cartofii din foc. Coaja este arsă, neagră, dar miezul e galben ca aurul şi miroase plăcut. Luăm costiţele cu amîndouă mîinile şi muşcăm din ele, de parcă ar fi nişte armonici. Bem rachiu din paharele noastre de aluminiu.

Ce gust bun au cartofii! Se învîrteşte lumea cu noi? Unde sîntem? Parcă ar fi iar băieţi tineri la Torloxten, odihnindu-ne la foc, după ce am cules toată ziua cartofi, scormonind pămîntul cu miros aspru, printre fetele cu obrajii roşii şi fuste albastre. Oh, culesul cartofilor, din timpul copilăriei... Nori albi treceau deasupra cîmpului, focurile pîlpîiau. Încolo era linişte. Cartofii erau ultimele roade. Totul se culesese. În jurul nostru, nu mai era decît cîmpia, aerul curat şi fumul alb şi înţepător - ultima toamnă. Fum amar, miros amar al toamnei, culesul cartofilor din vremea copilăriei - norii aleargă pe cer, se adună şi se destramă; chipurile camarazilor - sîntem în drum spre casă, războiul s-a terminat, totul se mistuise în timp - culesul cartofilor revine, revine şi toamna, şi viaţa.

– Ce spui de asta, Willy?

– Straşnic lucru! îmi spune el, ţinînd într-o mină o halcă de carne şi în cealaltă cartofii.

– Ah, nătărăule! Eu vroiam să spun cu totul altceva!

Focul s-a stins, Willy îşi şterse mîinile de pantaloni şi-şi închide briceagul.

Se aud cîinii care latră în sat. Încolo e linişte. Nici un obuz. Nu se aude huruitul coloanelor de muniţii. Nici măcar zgomotul prudent al automobilelor sanitare. O noapte în care mor mult mai puţini oameni decît au murit în oricare alta din ultimii patru ani.

Intrăm iarăşi în cîrciumă. Dar acolo nu mai e atîta mişcare. Valentin şi-a scos haina şi face cîteva figuri de gimnastică. Fetele aplaudă, dar Valentin nu-i mulţumit, îi spune necăjit lui Kosole:

– Am fost un artist de seamă, Ferdinand. Ce fac acum, nu-i bun nici de bîlci. Nu mai am nici o vlagă. Şi numărul lui Valentin, era ceva. Acum sînt reumatic.

– Bucură-te că trăieşti - îl consolează Kosole şi bate cu pumnul în masă: „Muzica, Willy!”

Homeyer a şi început să bată toba şi talgerele. Din nou e veselie. Încerc să-l înviorez pe Jupp şi-l întreb cum i-a plăcut fata cea grasă. El face un gest dispreţuitor.

– Măi, măi, îi spun mirat, dar repede îţi mai trece!

Se apropie de mine.

– Am crezut că mă iubeşte. Ţi-ai găsit; tîrfa mi-a cerut pe urmă bani. Şi mi-am mai lovit genunchiul de masa aia blestemată, că abia pot umbla.

Ludwig Breyer stă la masă tăcut şi palid. De fapt ar fi trebuit să se ducă!a culcare de mult, dar nu vrea. Braţul îi merge mai bine şi dizenteria a început să-l mai lase. Dar e mereu închis în el şi ursuz.

– Ludwig, spune Tjaden cu voce gravă, ar trebui să te duci şi tu în grădină, n-ar fi rău.

Ludwig dă din cap. E palid. Mă aşez lîngă el.

– Cum, nu te bucuri de el că ai să ajungi acasă? îl întreb eu.

Ei se ridică şi pleacă de lîngă mine. Nu-l mai pricep. Pe urmă îl găsesc singur afară. Nu-l mai întreb nimic. Reintrăm în tăcere.

În uşă ne ciocnim de Ledderhose, care tocmai vrea să iasă cu fata cea grasă. Jupp se zgîieşte la el:

– Ăsta o să aibă o surpriză.

– Nu el; ea, spune Willy. De la Albert nu vede ea un ban; asta-i sfint!

Masa e plină de vin vărsat, lampa pîlpîie şi fustele fetelor se umflă în zbor. O oboseală molcomă mă năpădeşte. Lucrurile din jurul meu au contururi moi, cum le au uneori rachetele în ceaţă. Capul îmi cade încetişor pe masă. Noaptea trece repede, ca un accelerat în drum spre patrie: în curînd vom fi acasă.

III.

Stăm pentru ultima oară înşiraţi în curtea cazărmii. O parte din oamenii companiei locuiesc prin împrejurimi, şi li se dă drumul; ceilalţi trebuie să se descurce singuri. Circulaţia trenurilor e atît de neregulată, încît nu mai putem fi transportaţi în grup compact. Trebuie să ne despărţim.

Curtea vastă, cenuşie e prea mare pentru noi. Suflă un vînt mohorît de noiembrie, care miroase a plecare şi a moarte. Stăm între cantină şi corpul de gardă; nici nu ne trebuie mai mult spaţiu. Întinderea imensă şi pustie din preajma noastră trezeşte amintiri pline de melancolie. Invizibilă, se înşiră acolo, rînduri, rînduri, oastea morţilor.

Heel trece în revistă compania. Odată cu el

porneşte în inspecţie şi convoiul fantomatic al predecesorilor săi. Primul e Bertinck, cu sîngele încă gîlgîind din rana de la gît, cu bărbia sfirtecată şi ochii trişti, comandantul companiei timp de un an şi jumătate - fost învăţător, însurat, tată a patru copii; alături de el, cu faţa verde-pămîntie, Moller, în vîrstă de 19 ani, otrăvit de gaze trei zile după ce a luat comanda companiei; după el, Redecker, funcţionar silvic, doborît de un obuz care a nimerit în plin; apoi, mai puţin desluşit, mai şters, chipul căpitanului Buttner, ucis în timpul atacului, fiind lovit drept în inimă de gloanţele unei mitraliere; şi în urma lor, ca nişte umbre - aproape că le-am uitat numele, atît de mult e de atunci - ceilalţi, şapte comandanţi de companie în doi ani. Şi mai bine de cinci sute de oameni de trupă. Treizeci şi doi mai sînt acum în curtea cazărmii.

Heel încearcă să ne spună cîteva cuvinte de rămas bun. Dar nu e în stare; trebuie să se oprească. Nu se găsesc în lume cuvinte care să se poată rosti aici, în această curte de cazarmă pustie şi stingheră, cu cele cîteva şiruri de supravieţuitori, care stau aici tăcuţi şi zgribuliţi în mantalele lor soldăţeşti, cu gîndul la camarazii căzuţi în război.

Heel trece de la unul la altul, întinzînd mîna fiecăruia. Cînd vine în dreptul lui Max Weil, îi spune printre dinţi:

– Acum începe epoca d-tale, Weil!

– Va fi mai puţin sîngeroasă, răspunse Max, calm.

– Şi mai puţin eroică, îi replică Heel.

– Nu-i ăsta cel mai important lucru în viaţă, spuse Weil.

– Dar e tot ce poate fi mai bun! susţine Heel. Crezi că mai e şi altceva?

Weil se gîndeşte o clipă, apoi spune:

– Ceva care sună foarte prost în ziua de astăzi: bunătatea şi iubirea. Există şi aici un eroism, domnule locotenent.

– Nu, răspunse Hell, încreţindu-şi fruntea, nu există decît martiriul; şi asta-i cu totul altceva. Eroismul începe cu dispreţul vieţii, acolo unde raţiunea îşi întrerupe activitatea. El înseamnă non-sens, beţie, risc - s-o ştii şi d-ta. Şi nu ştie ce-i aia: scopul. Scopul - iată lumea d-tale. De ce? Pentru ce? Ce folos? - cine întreabă astfel, habar nu are ce e eroismul.

Vorbeşte cu atîta vehemenţă, de parcă ar vrea să se convingă pe sine. Chipul său supt e chinuit de nelinişte. În cîteva zile a devenit posomorit. Dar şi Weil s-a schimbat tot atît de repede. A fost întotdeauna un om tăcut; nici nu ştiai ce să crezi despre el. Acum a ieşit deodată din rezerva lui, şi are o atitudine din ce în ce mai dîrză. Nu s-ar fi aşteptat nici unul să-l vadă vorbind aşa cum vorbeşte acum. Cu cît se aprinde Heel, cu atît e mai calm Max. El spune încet, dar ferm:

– Eroismul cîtorva, nu-l răscumpără mizeria atîtor milioane de oameni.

Heel ridică din umeri.

– Răscumpărare, scop, plată: ăsta-i vocabularul d-tale. Să vedem cît de departe ai să ajungi cu el!

Weil se uită fix la vestonul soldăţesc, pe care Heel îl mai poartă încă.

– şi cît de departe ai ajuns d-ta cu vocabularul d-tale?

Faţa lui Heel se aprinde.

– La o amintire - răspunde el aspru - cel puţin la o amintire, la ceva ce nu se poate cumpăra cu bani.

Weil tace cîtva timp.

– La o amintire - repetă el apoi, privind curtea; goală a cazărmii şi rîndurile noastre rare - la o amintire, da, şi la o răspundere grozavă.

Noi nu prea pricepem multe din toate acestea. Ne e frig şi socotim că e de prisos să mai vorbim. Cu vorba tot nu schimbi lumea.

Rîndurile noastre devin tot mai rare. Începem să ne luăm rămas bun. Soldatul de lîngă mine, Muller, îşi îndreptă raniţa în spinare şi-şi aşează pachetul cu merinde la subţioară. Apoi îmi întinde mîna:

– Noroc, măi Ernst!

– Noroc, Felix!

Şi trece mai departe, la Willy, la Albert, la Kosole.

Vine şi Gerhard Pohl, cîntăreţul companiei, tenorul care lua notele de sus cu atît uşurinţă, în timpul marşurilor. Restul vremii se odihnea, pentru a avea putere să cînte în corurile pe două voci. Pe faţa lui tuciurie, cu negul pe obraz, se vede emoţia; tocmai şi-a luat rămas bun de la Karl Bröger, cu care a făcut nenumărate partide de pichet. I-a venit greu să se despartă de acest camarad.

– La revedere, Ernst.

– La revedere, Gerhard.

Şi pleacă.

Weddekamp îmi întinde mîna. Crucile pentru cei căzuţi în război, el le cioplea.

– Păcat, Ernst - îmi spune el - că n-am mai putut să-ţi potrivesc şi ţie una! Ai fi avut o cruce din lemn de mahon. Îmi şi pusesem deoparte un capac de pian pentru asta.

– Ei, ce n-a fost pînă acum, poate să fie de acum înainte - îi răspund eu. Urma alege. Îţi scriu eu, cînd oi avea nevoie.

– Ţin-te bine, măi băiete; războiul nu s-a terminat încă.

Apoi, cu umărul lui strîmb, pleacă şi el.

Primul grup a şi ieşit pe poarta cazărmii. E şi Scheffler printre ei, şi Fassbender. Pleacă şi alţii pe urma lor. Asta ne tulbură din nou. Trebuie să ne deprindem cu ideea că pleacă atîţia. Pînă acum, numai moartea, rănirea sau permutarea putea să-l facă pe unul dintre noi să părăsească pe neaşteptate compania. Acum se mai adaugă un lucru: Pacea.

Ciudat! Sîntem atît de obişnuiţi cu gropile şi tranşeele, încît sîntem bănuitori şi plini de neîncredere faţă de liniştea ţinuturilor prin care trecem acum; ca şi cum liniştea lor n-ar fi decît momeală pentru a ne ademeni într-un ţinut subminat şi plin de primejdii.

Iar acum, imprudenţii noştri camarazi se reped într-acolo singuri, fără arme, fără grenade...

Ne vine să fugim după ei, să-i aducem înapoi şi să le spunem:

– Unde vreţi să vă duceţi? Ce căutaţi voi acolo singuri? Locul vostru e aici, cu noi. Trebuie să rămînem împreună.

Gîndul acesta ne obsedează; am fost prea mult timp soldaţi.

Vîntul de noiembrie şuieră peste curtea pustie a cazărmii. Pleacă tot mai mulţi camarazi. Nu va mai trece multă vreme şi fiecare din noi va fi iar singur.

Grupul nostru a rămas acelaşi. Avem acelaşi drum spre casă şi stăm pe peron, ca să prindem un tren. Peronul e un adevărat depozit militar de lăzi, cartoane, raniţe, foi de cort.

Aşteptăm de şapte ore şi n-au trecut decît două trenuri. Oamenii stau atîrnaţi de uşi ca nişte ciorchine. După masă ne cucerim un loc în apropierea şinelor. Pînă seara am ajuns în primul rînd, la cea mai bună poziţie.

Dormim de-a-npicioarelea.

Primul tren soseşte a doua zi la amiază. E un tren de marfă încărcat cu cai orbiţi de front. Ochii lor scurşi sînt albicioşi şi injectaţi de sînge. Stau liniştiţi, fără să se mişte, cu capetele întinse. Doar în nările lor tremurătoare mai tresare o pulsaţie de viaţă.

Ni se spune că astăzi nu mai trece nici un tren. Dar nu pleacă nimeni. Un soldat nu crede tot ce i se spune. Şi, într-adevăr, în cursul după-amiezii mai soseşte un tren. Ne dăm seama numaidecît că e un tren bun. Nu sînt ocupate decît cel mult jumătate din locuri.

Gara răsună de năvala tumultoasă a mulţimii care ţîşneşte din sălile de aşteptare. Se produce o încăierare cu cei care aşteaptă pe peroane.

Trenul alunecă pe dinaintea noastră. O fereastră e deschisă. Îl ridicăm pe Albert Trosske, cel mai sprinten dintre noi, şi el se caţără pe [fereastră ca o maimuţă, în clipa următoare uşile vagonului sînt înţesate de soldaţi. Cele mai multe ferestre sînt închise. Cîteva geamuri s-au şi făcut ţăndări, lovite cu paturile puştilor de către acei care vor să plece cu orice preţ, chiar dac-ar fi să-şi frîngă mîinile şi picioarele. Prin geamurile sparte soldaţii aruncă pături şi începe asaltul.

Trenul se opreşte. Albert a trecut prin culoar şi deschide ferestrele în faţa noastră. Tjaden şi cîinele se aruncă înăuntru. Bethke şi Kosole îi urmează împinşi de Willy. Cei trei se postează imediat în

dreptul uşilor culoarului pentru a bloca compartimentul de ambele părţi. Vin apoi ceilalţi împreună cu Ludwig şi Ledderhose, apoi Valentin, eu şi Karl Bröger, iar cel din urmă soseşte Willy, după ce şi-a făcut loc, zdravăn, cu coatele.

– V-aţi urcat toţi? strigă Kosole de pe culoarul în care este o înghesuială cumplită.

– Da, da! răcneşte Willy.

Atunci Bethke, Kosole şi Tjaden se întorc iute spre locurile lor, iar valul celorlalţi se revarsă peste compartimente. Ei se caţără pe reţelele de bagaje, ocupînd pînă la ultimul centimetru de loc.

O parte năvăleşte pe locomotivă. Şi pe tampoane s-au aşezat cîţiva. Acoperişurile vagoanelor sînt ticsite. Mecanicul strigă:

– Jos cu voi! O să vă spargeţi capetele!

– Tacă-ţi gura; avem noi grijă! i se răspunde în cor.

În closet stau cinci soldaţi. Unul atîrnă pe jumătate afară prin fereastră.

Trenul o porneşte. Unii, care n-au ştiut să se agaţe bine, cad. Doi sînt călcaţi de tren şi zvîrliţi de-o parte. Numaidecît sar alţii în loc. Scările sînt pline. Înghesuiala nu conteneşte nici în timpul mersului.

Unul se ţine de uşă. Aceasta se deschide şi soldatul stă să cadă; dar îl apucă Willy şi-l trage înăuntru.

În timpul nopţii, vagonul nostru a avut de suferit primele pierderi. Trenul a trecut printr-un tunel secund. Cîţiva sold; ţi de pe acoperişuri au fost striviţi şi aruncaţi jos. Ceilalţi au văzut, dar n-aveau nici o posibilitate să oprească trenul, de-acolo de sus. Şi omul care stătea la fereastra closetului a adormit şi a căzut din tren.

Şi celelalte vagoane au avut pierderi. De aceea,

acoperişurile sînt prevăzute cu stîlpi de sprijin, sfori şi puşti fixate în colţuri. Deasemenea se organizează un serviciu de pază care să dea de ştire în caz de pericol.

Dormim, dormim într-una. Dormim stînd în picioare, culcaţi, şezînd ghemuiţi, dormim încovoiaţi pe raniţe şi pachete, dormim mereu.

Trenul duduie. Case, copaci, grădini, oameni care ne fac semne. Noi dormim. Manifestaţii, steaguri roşii, gărzi în gări, ţipete, larmă, ediţii speciale, revoluţie - noi dormim înainte. De celelalte om vedea noi mai tîrziu. Abia acum simţim cît de obosiţi sîntem.

Se înserează. În vagon arde o lumină slabă. Trenul înaintează agale. Din cînd în cînd, se opreşte din pricina unor defecte de locomotivă.

Raniţele se clatină. Pufăim din lulele. Cîinele doarme pe genunchii mei. Adolf Bethke se apropie şi îl mîngîie.

– Da, Ernst. Curînd avem să ne despărţim - spune el după o clipă.

Dau din cap fără o vorbă. E ciudat, dar nu pot să-mi închipui viaţa fără Adolf, fără privirile lui voioase şi glasul lui domol. Aş putea zice că ne-a crescut pe mine şi pe Albert, de cînd ara venit ca recruţi pe front. Şi cred că, dacă n-ar fi fost el, eu n-aş mai fi în viaţă.

Îi spun:

– Dar ne mai întîlnim noi. Şi cît de des, Adolf.

Cineva mă loveşte cu cizma în cap. Ridic ochii şi-l văd pe Tjaden, care stă în reţeaua de bagaje şi-şi numără banii. De la gară vrea să se ducă întins la bordel. Ca să se mai aventureze, el şi încă cîţiva îşi

povestesc aventurile. Nici unul nu ia asta drept, ceva obscen; nu e vorba de război - şi asta e destul ca să ascultăm cu plăcere.

Un pionier, căruia îi lipsesc două degete la mină, povesteşte că nevastă-sa a născut un copil numai după şapte luni; dar plodul cîntărea totuşi trei kilograme la naştere.

Ledderhose îl ia în rîs:

– Nu se poate una ca asta!

Pionierul argumentează numărînd pe degete lunile care au trecut între concediul său şi naşterea copilului.

– Dacă îţi spun eu c-aşa-i. Şapte.

Ledderhose se strîmbă:

– Păi, s-o fi găsit altul, care să-ţi ţină locul!

Pionierul îl fixează:

– Ce-i? Ce spui?

Arthur bufneşte:

– Doar e limpede ce-ţi spun.

Pe pionier îl trec sudorile. Începe iar să numere. Buzele îi tremură. Un soldat gras, bărbos, care şade în dreptul ferestrei, nu mai poate de rîs:

– Măi omule, măi! Măi boule! Măi tîmpitule, măi!

Bethke se îndreptă din şale.

– Ţine-ţi gura, măi burtă!

– Cum ai zis? întrebă bărbosul.

– Să-ţi ţii gura! Auzi, mă? repetă Bethke. Şi tu la fel, Arthur!

Pionierul e galben la faţă.

– Ce e de făcut? întrebă el deznădăjduit, ţinîndu-se de fereastră, ca să nu cadă.

– Un bărbat n-ar trebui să se însoare decît după ce are copii, spune Jupp, pe gînduri. Atunci nu i se mai poate întîmpla una ca asta.

Afară, seara trece lin şi întunecimea creşte mereu. Codrii stau la orizont ca nişte vaci negre, cîmpiile apar îngălbenite în lumina firavă, ce scapă prin ferestrele trenului. Nu mai sînt decît două ore pînă acasă. Bethke îşi potriveşte raniţa. Locuieşte într-un sat, cîteva staţii înaintea oraşului. El trebuie să ne părăsească cel dintîi.

Trenul se opreşte. Adolf ne dă mîna. Se împiedică de peronul îngust şi se uită în jurul lui cu o privire care soarbe într-o secundă întreg ţinutul, cum soarbe pămîntul uscat apa ploii. Apoi îşi îndreaptă iarăşi ochii spre noi. Dar nu mai aude nimic. Ludwig Breyer stă la geam, deşi are dureri.

– Ei, haide şterge-o, Adolf! îi spune el. Te aşteaptă nevastă-ta!

Bethke se uită la noi, clătinînd din cap.

– Chiar aşa zor mare nu-i, Ludwig!

Se vede bine că ar vrea să alerge spre sat. Dar Adolf e Adolf, şi rămîne cu noi pînă ce pleacă trenul. Pe urmă însă, se întoarce grăbit şi aleargă cu paşi mari spre: casă.

– Venim noi la tine, în curînd! strig eu în urma lui.

Îl zărim alergînd peste cîmp. Ne mai face semne.

Fumul locomotivei trece pe lîngă noi. În depărtare sclipesc lumini roşietice.

Trenul face o curbă. Adolf e acum mic, mic de tot. Un punct negru, un omuleţ singur pe şesul vast şi întunecat deasupra căruia se bolteşte măreţ cerul, înnorat, senin pe alocuri, şi tivit în zare cu nori gălbui, ca de pucioasă.

Nu ştiu de ce mă emoţionează această privelişte: un om singur, în faţa cerului imens, care umblă pe întinsul sosurilor singur pe înserat.

Un şir de copaci negri ne acoperă privirile şi în

curînd nu mai rămîne decît zgomotul trenului, cerul şi pădurile.

În compartiment e larmă. Aici înăuntru sînt colţuri, unghere, miros, căldură, spaţiu mărginit; - chipuri oacheşe, bătute de vînturi, cu ochi luminoşi; duhneşte a pămînt, a sudoare, a sînge şi a uniformă. Trenul aleargă huruind şi, în urma noastră, tot mai în urmă, rămîne lumea tranşeelor şi a gropilor de obuze, lumea beznei şi a groazei.

Unul începe să cînte. Alţii îi ţin isonul. Curînd cîntăm cu toţii, tot compartimentul. Şi compartimentul de alături, tot vagonul, întregul tren. Cîntăm din ce în ce mai tare. Frunţile se aprind, vinele ni se umflă, cîntăm toate cîntecele soldăţeşti, pe care le ştim, ne sculăm în picioare şi ne uităm unii la alţii; ochii ne strălucesc roţile duduie în ritmul cîntecului, noi cîntăm, cîntăm într-una.

Sînt înghesuit între Ludwig şi Kosole şi simt căldura lor prin veston. Îmi mişc mîinile, îmi sucesc capul, muşchii se încordează, genunchii îmi tremură. Simt un fior ce mi se urcă în trup şi îmi vîjîie în oase ca o limonadă gazoasă, îmi sare în plămîni, pe buze, în ochi; compartimentul dispare - e în mine un zbîrnîit lăuntric, ca într-un stîlp de telegraf bătut de furtună, mii de fire vibrează, mii de drumuri se deschid. Pun mîna domol pe mîna lui Ludwig şi mi se pare că fierbinţeala ei o va aprinde.

Dar cînd ridică ochii spre mine, obosit şi palid ca întotdeauna, nu-i pot spune un singur cuvînt despre ce se petrece în mine şi-l întreb doar, bîlbîind:

– Ai o ţigară, Ludwig?

Îmi dă o ţigară. Trenul aleargă. Noi cîntăm întruna.

Dar cu încetul se amestecă în cîntecul nostru un

sunet mai înfundat decît uruitul roţilor şi într-o clipă de linişte izbucneşte deodată un tunet năprasnic şi prelung peste cîmpii. Norii s-au adunat pe cer; furtuna începe. Fulgerele zvîcnesc ca un foc de artilerie. Kosole priveşte pe fereastră, clătinînd din cap.

– Furtuna asta ne mai trebuia! mormăie el.

Deodată însă strigă emoţionat:

– Veniţi repede! Se vede oraşul!

Ne înghesuim la fereastră. Turlele înguste şi înalte ale oraşului străpung bolta cerului în lumina vie a fulgerelor. Întunericul le acoperă iar; tunetul bubuie şi, cu fiecare fulger, le vedem tot mai aproape.

Privirile ne strălucesc de emoţie. Aşteptarea creşte deodată ca un pom uriaş între noi, peste noi, în noi.

Kosole îşi adună lucrurile. Apoi spune, întinzîndu-şi braţele:

– Oare unde avem să mai stăm la anul pe vremea asta, măi băieţi?

Jupp îi răspunde nervos:

– Tot în picioare ai să stai.

Dar nimeni nu mai rîde.

Oraşul năvăleşte spre noi şi parcă îşi întinde braţele. E în faţa noastră. Aproape că respiră, în lumina lui orbitoare. Ne întîmpină ca un uriaş şi mergem spre el, un convoi de soldaţi, revenind din neant, într-o aşteptare încordată. Ne apropiem din ce în ce. Ne năpustim spre oraş, zidurile năvălesc spre noi, în clipa următoare ne vom ciocni de ele. Fulgerele sclipesc, tunetele bubuie. Pe urmă gara împresoară vagonul cu larmă şi strigăte. Plouă cumplit. Peronul străluceşte din cauza umezelii. Ne aruncăm orbeşte în învălmăşeală.

Odată cu mine sare şi cîinele pe peron. Se

înghesuie în mine şi coborîm amîndoi în goană scările prin ploaie.

PARTEA A DOUA

I.

Grupul nostru se împrăştie în faţa gării, ca stropii de apă care cad pe caldarîm. Kosole, Bröger şi Trosske străbat în pas alergător Heinrichstrasse. Ludwig şi cu mine o pornim tot atît de grăbiţi pe bulevardul gării. Ledderhose a plecat fără să-şi ia rămas bun, ca o săgeată, cărîndu-şi în spinare bocceaua cu bunătăţile americane. Tjaden îi mai cere încă odată lui Willy să-i arate drumul pînă la bordelul cel mai apropiat. Numai Jupp şi Valentin nu se zoresc. Pe ei nu-i aşteaptă nimeni şi pornesc agale către sala de aşteptare, să facă rost de mîncare. Mai încolo, s-or duce la cazarmă.

Stropi de ploaie se scutură din frunzişul copacilor, înşiraţi de o parte şi de alta a bulevardului. Nori scunzi trec în goană pe cer. Cîţiva soldaţi din cel mai nou contingent vin către noi. Poartă o bandă roşie în jurul braţului.

– Jos epoleţii! strigă unul şi se repede la Ludwig.

– Tacă-ţi gura, bobocule! spun eu îmbrîncindu-l.

Alţii se îngrămădesc în jurul nostru. Ludwig priveşte calm pe cel din faţa lui şi o ia înainte. Soldatul se dă în lături. Dar se ivesc doi marinari, care se năpustesc asupra lui Ludwig.

– Porcilor, nu vedeţi că e rănit? mă răstesc eu la ei şi-mi lepăd raniţa, ca să mă pot mişca mai în voie. Dar Ludwig a şi fost trîntit la pămînt - nu se poate apăra cu braţul lui rănit. Marinarii încearcă să-i smulgă epoleţii, călcîndu-l în picioare.

– Un sublocotenent! răsună strident un glas de

femeie. Ucideţi-l! Canalia!

Pînă să-i pot veni în ajutor, mă pomenesc cu un pumn în obraz, care mă face să mă clatin.

– Bruta dracului! gîfii eu şi reped un picior cu toată puterea în pîntecele celui care m-a lovit.

Oftînd, el cade pe spate. Într-o clipă, alţi trei năvălesc asupra mea. Cîinele sare şi apucă pe unul de ceafă. Sînt doborît la pămînt.

– Scoateţi cuţitele! strigă femeia.

Văd în învălmăşeală cum Ludwig gîtuie cu mîna stingă un marinar, pe care l-a putut doborî, izbindu-l, de jos, în genunchi. Nu-i dă drumul deloc, deşi ceilalţi îl lovesc cu furie. Apoi mă pocneşte unul în cap cu o cataramă de centiron, iar altul îmi repede un pumn în dinţi. Wolf îl muşcă de picior. Totuşi nu ne putem ridica; sîntem mereu doborîţi. Adversarii noştri vor să ne facă fărîme. Înfuriat, caut să-mi scot revolverul. Dar în aceiaşi clipă unul din bătăuşi se prăbuşeşte pe caldarîm. Imediat cade altul. Apoi al treilea. Asta-i opera lui Willy, nu încape îndoială.

A sosit în goană, şi-a lepădat în fugă raniţa şi acum împarte pumni în dreapta şi-n stînga. Înşfacă pe cîte doi de ceafă şi le ciocneşte capetele. Victimele îşi pierd cunoştinţa, căci dacă îi sare ţandăra lui Willy, nu-i de glumit cu el; parcă e un baros. În sfirşit, ne putem ridica, eu sar în picioare, dar ceilalţi au luat-o la sănătoasa. Mai reuşesc să pocnesc pe unul din fugari cu raniţa în ceafă, şi apoi văd de Ludwig.

Willy însă s-a luat după agresori. Văzuse pe cei doi marinari tăbărînd asupra lui Ludwig. Unul din ei zace acum învineţit şi gemînd, lîngă trotuar cu cîinele deasupra lui; pe cel de-al doilea Willy îl urmăreşte, alergînd ca un diavol, cu părul roşu în vînt.

Bandajul lui Ludwig e călcat în picioare. Sîngele picură prin el. Faţa îi e mînjită; pe frunte are o rană, pricinuită de o lovitură de picior. Se şterge pe obraz şi se ridică încetinel.

– Te-au lovit tare? îl întreb eu.

El clătină din cap, galben ca ceara.

Între timp, Willy a pus mîna pe marinar şi-l tîrăşte spre noi ca pe un sac.

– Ticăloşilor! scrîşneşte el. Toată vremea războiului aţi fost în vilegiatură pe bordul vaselor. Acum faceţi pe grozavii şi tăbărîţi asupra unor soldaţi adevăraţi. Lasă că vă arăt eu vouă! În genunchi cu tine, păduche! Cere-i iertare!

Îl îmbrînceşte în faţa lui Ludwig şi se uită fioros la el.

– Te tai! scrîşneşte el. Te rup în bucăţi! Pune-te în genunchi!

Omul scînceşte.

– Lasă-l Willy, spune Ludwig, strîngîndu-şi lucrurile.

– Ce face? întreabă Willy uluit, ai înnebunit? După ce ţi-au sfărîmat braţul?

Dar Ludwig a şi plecat:

– Lasă-l în plata Domnului!

O clipă, Willy rămîne nedumerit de purtarea lui Ludwig, apoi dă drumul marinarului, dînd din cap.

– Bine! Fie şi-aşa! Şterge-o!

Dar nu se poate stăpîni să nu-i trîntească încă un picior în spate, chiar în clipa în care marinarul o ia la goană, aşa încît acesta se mai dă de două ori peste cap.

O pornim mai departe. Willy înjură, căci trebuie să-şi descarce năduful cînd e înfuriat. Dar Ludwig tace.

Deodată vedem că se iveşte de după colţul străzii ceata fugarilor. Au primit întăriri.

Willy îşi ia puşca din spate.

– Încărcaţi şi puneţi piedică! comandă el şi ochii i se micşorează. Ludwig îşi scoate revolverul; îmi pregătesc şi eu puşca. Pînă aici n-a fost decît o încăierare, dar acum se îngroaşă gluma. A doua oară nu ne mai lăsăm noi atacaţi.

Ne răspîndim în trăgători, trei paşi unul de altul, pentru a nu oferi ţintă unică, şi înaintăm. Cîinele a simţit despre ce e vorba. Mîrîie şi se tupilează la pîndă lîngă o gură de canal; a învăţat pe front că nu trebuie să înainteze decît acoperit.

– Cînd vom fi la douăzeci de metri de voi, tragem.

– Îi ameninţă Willy.

Ceata dinaintea noastră se nelinişteşte. Noi înaintăm. Willy pune piedica şi, din sacul ce-i atîrnă de centiron scoate o grenadă. Tot mai are muniţii la el!

– Număr pînă la trei!

Atunci se desprinde din grup un om mai în vîrstă, care poartă un veston de sergent, fără galoane. Face un pas înainte şi strigă:

– Sîntem camarazi, ori nu?

Willy trebuie să-şi vină întîi în fire, atît e de uluit.

– Ei drăcia dracului! Păi asta vă întrebăm şi noi, laşilor! ripostează el indignat. Cine a început, hai? Cine a tăbărît mai întîi asupra răniţilor?

Celălalt rămîne trăznit:

– Aţi făcut voi una ca asta? îi întrebă el.

– Nu vroia să-şi scoată epoleţii, spune unul din ceată.

Omul face un gest de supărare; pe urmă se întoarce iar spre noi.

– Dar de unde veniţi voi?

– De pe front! De unde credeai că venim? întrebă Willy înfuriat.

– Şi încotro vă duceţi?

– Acolo unde aţi fost voi în tot timpul războiului - acasă!

– Camarade, şi omul ridică o mînecă goală, braţul ăsta nu l-am pierdut acasă.

– Cu atît mai rău, îi spune Willy. Ar trebui atunci să-ţi fie ruşine să stai alături de soldaţi ca ăştia.

Sergentul se apropie.

– E revoluţie, spune el calm, şi cine nu e cu noi, e împotriva noastră.

Willy rîde:

– Halal de revoluţie cu societatea ta de smulgători de epoleţi! Dacă nu vreţi decît atît! şi scuipă dispreţuitor.

– Ba nu! spune ciungul, apropiindu-se şi mai mult de el. Mai vrem şi altceva! Să se termine cu războiul şi cu aţiţarea urii! Să se isprăvească cu asasinatele! Vrem să fim iar oameni, şi nu maşini de război.

Willy coboară mîna încleştată în care ţine grenada.

– Începutul a fost cît se poate de bun, îi spune Willy arătînd pansamentul strivit al lui Ludwig. Apoi se repede enervat spre grupul care se dă înapoi. Oameni? răcneşte el - oameni vreţi voi să fiţi? Dar nici măcar soldaţi nu sînteţi încă! Cînd vă vede cineva cum apucaţi puştile, te teme să nu vă zdreliţi mîinile! Haideţi, ştergeţi-o acasă, mucoşilor!

Ceata se risipeşte. Willy se întoarce şi se opreşte în faţa sergentului.

– Aşa, şi acum am să-ţi spun ceva. Şi nouă ne e tot atîta silă de toată afacerea asta, şi vrem s-o isprăvim odată. Dar nu în felul acesta! Cînd facem

ceva, o facem singuri; n-are să ne comande nimeni! Şi acum, ia uite aici!

Dintr-o smuci tură, Willy îşi rupe epoleţii.

– Asta o fac fiindcă aşa vreau eu, şi nu pentru că o vreţi voi. Asta-i treaba mea. Dar ăsta - şi arată spre Ludwig - ăsta e sublocotenentul nostru şi el o să-şi păstreze epoleţii. Şi vai de cel care mai crîcneşte!

Ciungul aprobă din cap. Chipul lui e muncit de gînduri.

– Doar am fost şi eu pe front, omule! exclamă el. Ştiu şi eu cum merge treaba. Uite aici, - şi îşi arată ciotul braţului. Divizia XX infanterie. Verdun!

– Am fost şi noi pe acolo, spune Willy laconic. Ei, dacă-i aşa - noroc!

Îşi saltă raniţa şi îşi aşează puşca. Pornim în marş. Dar cînd Ludwig trece pe lîngă sergentul ciung cu banda roşie în jurul braţului, acesta stă deodată drepţi în faţa lui, iar noi îi pricepem gestul: nu salută nici uniforma, nici războiul - salută tovarăşul de pe front.

Willy stă cel mai aproape. Dar face un gest de împotrivire, cînd Vrem să ne oprim în dreptul casei lui.

– Mai întîi să avem grijă de Ludwig, spune el pornit pe luptă. Salata mea de cartofi şi sfaturile bune care mă aşteaptă acasă mai am vreme să le iau.

Pe drum ne oprim şi ne mai curăţim puţin, pentru ca părinţii noştri să nu vadă că venim de la o bătaie. Eu îi şterg obrazul lui Ludwig. Îi scoatem bandajul însîngerat; să nu se sperie mama lui cînd l-o vedea în aşa hal. Oricum, trebuie să se ducă mai tîrziu la spital, să i se facă un nou pansament.

Sosim la locuinţa lui fără alte incidente. Ludwig e mereu foarte abătut.

– Nu te mai mîhni degeaba, îi spun eu şi îi dau mîna.

Willy îi pune mîna pe umăr:

– Asta se poate întîmpla oricui. Dacă n-ar fi fost rănit, i-ai fi făcut ferfeniţă pe toţi.

Ludwig ne face un semn din cap şi intră în casă.

Ne uităm după el şi vedem dacă poate urca scările. Cînd e aproape să ajungă sus, Willy îşi mai aduce aminte de ceva şi îl strigă din urmă:

– Ascultă, Ludwig! Altădată să loveşti numai cu picioarele. Numai cu picioarele; auzi? Niciodată nu trebuie să laşi pe adversar să pună mîna pe tine!

După aceea, satisfăcut, Willy închide uşa.

– Tare aş vrea să ştiu, ce-i cu băiatul ăsta de vreo cîteva săptămîni, îi spun eu lui Willy.

– O fi dizenteria, răspunde el, scărpinîndu-se în cap, că Ludwig altminteri era un om şi jumătate. Ţi-aduci aminte cum a cucerit tancul la Bixschoote? Numai el singur! Asta nu-i treabă aşa de uşoară...

Şi îşi pune raniţa:

– Şi acum, noroc bun, Ernst. Mă duc să văd ce a mai făcut familia Homeyer în ultimele şase luni. O să fie emoţie un ceas, şi apoi mama o să se şi apuce să-mi facă morală. Maică-mea, ce mai plutonier ar fi fost! Are o inimă de aur bătrîna, dar e montată în granit.

Pornesc singur înainte şi deodată lumea s-a schimbat. Îmi vîjîie în urechi, de parcă ar curge un rîu sub caldarîm. Şi nu mai aud, şi nu mai văd nimic, pînă ce mă opresc în faţa casei noastre. Urc încetinel scările. Deasupra uşii atîrnă o placardă: Bine ai venit! şi alături un buchet de flori. M-au văzut şi stau cu toţii sus la scară: mama în faţă, apoi tata, surorile. În spatele lor se zăreşte sufrageria,

masa e pusă şi totul are o înfăţişare solemnă.

– Ei, dar pentru ce faceţi toate astea, spun eu. Flori şi atîta deranj; pentru ce! Doar nu e cine ştie ce lucru. De ce plîngi, mamă? Vezi că m-am întors - şi războiul s-a isprăvit. Nu trebuie să mai plîngi.

Şi-abia acum îmi dau seama că şi mie îmi curg lacrimile şiroaie pe obraz.

II.

Am mîncat chiftele de cartofi cu ouă şi salam - o masă grozavă! Sînt doi ani de cînd n-am mai văzut un ou; chiftele de cartofi, nici vorbă.

Acum şedem sătui şi confortabil instalaţi în jurul mesei din sufragerie. Lampa arde, canarul cîntă, e foc în sobă, iar Wolf stă ghemuit sub masă şi doarme. Nici că s-ar putea să fie mai bine.

– Ia povesteşte-ne prin cîte ai trecut, Ernst - mă îndeamnă tata.

– Păi, ce să vă povestesc - răspund eu, şi stau să mă gîndesc. De fapt nu prea am ce povesti. A fost mereu război. Ce v-aş putea spune!

Oricît îmi bat capul, nu-mi vine nimic în minte. Cu civilii nu poţi vorbi întîmplările de pe front, şi eu nu ştiu să vorbesc de nimic altceva.

– Voi, pe aici, desigur că aveţi mai multe de povestit - încerc eu să mă scuz.

Şi chiar aşa e. Surorile îmi povestesc cît de greu le-a mers cu aprovizionarea. S-au dus prin sate să care pe ascuns de-ale mîncării. Dar în două rînduri jandarmii le-au luat toate proviziile în gări. A treia oară au cusut ouăle în paltoane, şi-au vîrît mezelurile în sîn, iar cartofii i-au ascuns prin buzunare special cusute sub fustă. Astfel au reuşit

să treacă prin controlul jandarmilor.

Le ascult aproape absent. Au mai crescut de cînd le-am văzut ultima oară. Sau poate că atunci nici nu m-am gîndit la aşa ceva, şi de aceea îmi par extraordinar de mari. Lise trebuie să aibă mai mult de şaisprezece ani. Cum trece vremea!

Tata mă întreabă:

– Ştii că a murit consilierul Pleuster?

Dau din cap surprins:

– Cînd?

– Pe la vreo douăzeci iulie.

Pe sobă clocoteşte apa. Mă joc cu ciucurii cuverturii de pe masă. Şi mă gîndesc: în iulie, da; în ultimele cinci zile ale lui iulie, am pierdut treizeci şi şase de oameni. Dar abia mi-aduc aminte de vreo trei cum îi cheamă, atît de mulţi au mai murit după ei.

– Şi ce-a avut? întreb eu, moleşit de căldura cu care nu mai sînt obişnuit. O rană de schijă sau de glonţ?

– Ce tot vorbeşti, Ernst! îmi zice tata. Nici n-a fost militar. A avut o pneumonie.

– Da, aşa-i - zic eu şi mă aşez mai bine pe scaun - mai există şi de-astea.

Şi mi se povesteşte mai departe ce s-a mai întîmplat după ultima mea permisie. Măcelarul din colţ a fost bătut de nişte femei flămînde. Odată, cam pe la sfirşitul lui august, s-a împărţit de fiecare familie cîte o jumătate de kilogram de peşte. Cîinele d-rului Knott a fost prins de hingheri; pesemne au făcut săpun dintr-însul. D-şoara Mentrup a născut un copil. Cartofii s-au scumpit iarăşi. Se poate ca săptămîna viitoare să se vîndă oase la abator. A doua fiică a tantei Grete s-a măritat luna trecută, cu un căpitan de cavalerie...

Afară, ploaia loveşte în geamuri. Strîng din umeri. Ce ciudat îmi pare că mă aflu iar într-o odaie, că sînt acasă!

Soră-mea se opreşte din povestit şi-mi spune mirată:

– Nici nu mă asculţi, Ernst...

– Ba da - o asigur eu şi mă reculeg repede - un căpitan, da, s-a măritat cu un căpitan de cavalerie.

– Închipuie-ţi, ce noroc! continuă soră-mea de zor. Şi unde mai pui că avea obrazul plin de pistrui. Ce mai spui şi de-asta?

Ce să mai spun? Un căpitan, dacă-l nimereşte un glonţ de şrapnel în cap, moare ca oricare altul.

Ai mei povestesc, dar gîndurile îmi aleargă aiurea şi nu le pot stăpîni.

Mă ridic de la masă şi mă uit pe fereastră. Pe frînghia din curte, o pereche de izmene se leagănă domol în penumbra amurgului. Conturul lor nesigur începe să tremure şi... deodată, ca o umbră, departe, se iveşte o altă imagine - rufe în bătaia vîntului, muzică de armonică pe înserat, un marş spre front în amurg - şi negri mulţi, morţi, în mantale albastre-cenuşii, cu buzele crăpate şi ochii însîngeraţi - gazele. Cîtăva vreme imaginea e clară de tot, apoi începe să se tulbure şi dispare. Văd iarăşi izmenele ce se leagănă pe frînghie, şi îndărătul meu simt iarăşi odaia cu părinţii, căldură, adăpost. Bine c-a trecut, gîndesc eu uşurat şi repede îmi întorc faţa spre ai mei.

– De ce eşti aşa de neastîmpărat, Ernst? mă întreabă tata. N-ai stat nici cinci minute locului.

– Poate e prea obosit, intervine mama.

– Nu de asta, le răspund eu cam distrat şi mă

gîndesc să dau o explicaţie. Îmi vine să cred că nu mai pot sta prea mult pe un scaun. Pe front nu aveam aşa ceva şi ne aşezam pe unde se nimerea. Nu mai sînt deprins; asta-i.

– Ciudat lucru! zice tata.

Dau din umeri. Mama începe a zîmbi şi mă întreabă:

– Ai fost în camera ta?

– Încă nu, îi răspund.

Trec dincolo. Îmi bate inima cînd deschid uşa şi simt prin întuneric mirosul cărţilor. Fac repede lumină. Mă uit apoi în jurul meu.

– Toate au rămas cum au fost, îmi spune soră-mea.

– Aşa-i răspund eu şi fac cu mîna să fiu lăsat în pace.

În momentul ăsta aş prefera să rămîn singur. Dar vin toţi după mine. Se opresc lă uşă şi se uită la mine de parcă ar vrea să-mi mai dea curaj. Mă instalez în fotoliul de lîngă birou şi-mi pun mîinile pe masă. Ce netedă şi rece e! Da, toate au rămas cum au fost. Pînă şi presse-papierul de marmoră, pe care mi l-a dăruit Karl Vogt, e tot aici; şi tot între compas şi călimară. Dar Karl Vogt a căzut la Kemmel.

– Nu-ţi mai place camera? mă întrebă soră-mea.

– Ba da - îi spun eu cu oarecare şovăire - dar e atît de mică!...

Tata începe să rîdă.

– Şi înainte tot aşa a fost.

– E adevărat, dar mi-o închipuisem mult mai mare.

– E atîta vreme, Ernst, de cînd lipseşti de-acasă, zice mama.

Dau din cap. Şi mama continuă:

– Acum, lasă-ne pe noi să-ţi punem aşternutul.

Mă caut prin buzunare. Cînd am plecat de la Adolf

Bethke, mi-a dat un pachet de ţigări. Simt nevoia să fumez una. În jurul meu parcă se clatină toate, parcă m-a cuprins o ameţeală. Trag fumul pînă în fundul plămînilor şi încep să mă simt mai bine.

– Te-ai apucat să fumezi ţigări de foi? mă întreabă tata cu surprindere şi aproape cu un aer de imputare.

– Fireşte, îi răspund eu. Pe front ni se dădeau cîte trei sau patru pe zi. Vrei şi d-ta una?

Clatină din cap cu amărăciune şi o ia.

– Înainte nu fumai deloc.

– Da, înainte... Îi zic şi nu-mi pot stăpîni un zîmbet că face atîta caz de asta.

E adevărat că înainte n-aş fi îndrăznit nici atît. În tranşee însă, ne-a pierit respectul faţă de cei mai bătrîni decît noi. Acolo eram toţi egali.

Pe furiş, mă uit la ceasornic. Sînt aici abia de cîteva ceasuri, şi mie mi se pare că au trecut săptămîni de cînd nu l-am mai văzut pe Willy, pe Ludwig. Simt nevoia să mă duc în goană la ei. Încă nu mă pot deprinde cu gîndul că de-acum înainte am să rămîn mereu între ai mei; mai am sentimentul că mîine, poimîine, într-o zi, o vom porni iarăşi în marş, cot la cot, înjurînd, dar supuşi şi strîns uniţi.

În cele din urmă mă ridic şi îmi iau mantaua din antreu.

– Nu vrei să rămîi cu noi astă seară? întrebă mama.

– Trebuie să mă mai duc pe la cazarmă, o mint eu, căci nu-mi vine să-i spun adevărul.

Ea mă petrece pînă la scară.

– Aşteaptă puţin. E întuneric; să-ţi aduc o lampă, Mă opresc mirat. O lampă? Pentru cîteva trepte? Cînd mă gîndesc prin cîte tranşee pline de noroi şi prin cîte gropi a trebuit să-mi croiesc drum, fără

lumină, prin focul mitralierelor! Şi acum îmi trebuie o lampă ca să cobor o scară? Dar aştept răbdător, pînă ce se iveşte mama cu lampa. Îmi luminează calea şi parcă m-ar mîngîia în întuneric.

– Bagă de seamă, Ernst, să nu ţi se întîmple ceva, strigă ea în urma mea.

Mă opresc şi o întreb zîmbind:

– Ce să mi se întîmple, mamă, aici în ţară, în timp de pace?

Se apleacă peste balustradă. Faţa ei măruntă şi zbîrcită străluceşte în lumina lămpii.

În dosul ei, pe perete, umbrele se mişcă ireale. Şi deodată mă cuprinde o înduioşare stranie, un fel de durere, ca şi cum n-ar mai fi nimic pe lume decît chipul mamei, şi eu aş fi iarăşi copilul căruia trebuie să-i ţii lampa la scară. Parcă aş fi tot copilul, căruia te temi că i s-ar putea întîmpla ceva pe stradă, şi parcă tot ce s-a întîmplat în anii din urmă n-ar fi decît fantasmagorie şi vis.

Lumina lămpii se răsfrînge sclipind în catarama centironului. Nu sînt copil, port uniformă. Mă reped pe scară în jos, sărind cîte trei trepte odată şi deschid cu putere uşa casei, nerăbdător, să ajung cît mai curînd la camarazii mei.

Mai întîi mă duc la Albert Trosske. Mama lui are ochii înlăcrimaţi. Azi e ziua emoţiei revederii. Lacrimile nu au importanţă. Dar parcă şi Albert e schimbat. Stă la masă posomorit. Alături de el stă fratele lui mai mare. Nu l-am mai văzut de mult. Nu ştiu decît că a zăcut în spital. S-a îngrăşat şi are obrajii plini şi roşii.

– Salutare, Hans! Te-ai făcut sănătos? îi spun eu vesel. Cum o mai duci, ce mai faci? Tot e mai bine

să fii zdravăn, voinic, pe picioare. Nu-i aşa?

El mormăie cîteva cuvinte neînţelese. Pe d-na Trosske o podideşte plînsul şi iese. Albert îmi face semne cu ochiul. Privesc uimit în jurul meu. Abia acum văd lîngă jilţul lui Hans două cîrje.

Îl întreb:

– Cum, tot nu te-ai vindecat complet?

– Ba da..Mi-au dat drumul din spital săptămîna trecută.

Dă să apuce cîrjele, se sprijină de ele şi din două salturi e lîngă sobă. I s-au retezat amîndouă picioarele. În locul celui drept are o proteză de fier, în locul celui stîng un aparat încălţat cu o gheată.

Mi-e ruşine de ce am spus adineauri.

– N-am ştiut, Hans.

El clatină din cap. I-au degerat picioarele în Carpaţi. Pe urmă i s-au infectat rănile şi, în cele din urmă, a trebuit să i se amputeze picioarele.

– Slavă Domnului! Numai picioarele - spune d-na Trosske, care a adus o pernă şi o aşează sub proteză. Lasă, Hans! Să vezi cum ai să alergi iarăşi.

Se aşează lîngă el şi îi mîngîie mîinile.

– Da, spun eu, numai ca să nu tac. Cel puţin ţi-au rămas pulpele.

– E bine şi-atîta - răspunde el.

Îi dau o ţigară. Ce să faci în asemenea clipe! Totul e brutal. Chiar cînd ai cele mai bune intenţii. Mai vorbim cîte ceva, cam în silă. Dar cînd unul din noi se ridică şi umblă, băgăm de seamă cum Hans nu ne slăbeşte din ochi. Dar nu se uită decît la picioarele noastre, cu o privire întunecată, chinuită. Şi maică-sa face la fel. Simt că nu se gîndeşte decît la asta: „Voi aveţi picioare; eu nu mai am”.

La ce-ar mai putea să se gîndească acum! Iar

mama lui n-are grijă decît de el. Nici nu vede că Albert suferă din pricina asta. De cînd a venit, e trist.

– Albert, trebuie să ne mai ducem la cazarmă, spun eu numai pentru a-i da prilej să plece cu mine.

– Hai, să mergem.

Cînd să ajungem afară, răsuflăm uşuraţi. Lumina amurgului se reflectă pe asfaltul ud. Felinarele pîlpîie în bătaia vîntului. Albert priveşte drept înainte şi-mi spune:

– Ce pot să fac! Cînd stau între ei, şi mă uit la el, şi mă uit la mama, îmi vine să cred că eu sînt de vină şi mi-e ruşine că sînt zdravăn. Să mă fi ales cel puţin cu braţul rănit ca Ludwig.

Încerc să-l mîngîi, dar el se uită în altă parte. Orice i-aş spune, nu-l pot convinge. Simt însă o uşurare. Aşa e totdeauna cînd consolezi pe cineva.

Ne ducem la Willy. În camera lui, toate sînt răvăşite. Scîndurile patului stau rezemate de perete. Trebuie să le lungească. Căci Willy a crescut atît de mult la militărie, că nu mai încape în patul lui de altădată. Pe podele zac împrăştiate scînduri, ciocane şi ferăstraie. Un castron enorm cu salată de cartofi stă pe un scaun. Willy nu-i acasă. Mamă-sa ne spune că stă de un ceas în odaie şi se spală. Aşteptăm.

D-na Homeyer se apleacă deasupra raniţei lui Willy şi scotoceşte într-însa. Dînd din cap, scoate cîteva zdrenţe murdare care au fost ciorapi altădată. Se uită supărată la mine şi la Albert, mormăind:

– Ia te uită, numai găuri!

Eu dau din umeri:

– Marfă de război!

Ea-mi răspunde cu necaz:

– Aşa? Marfă de război? Auzi colo! Cea mai fină lînă! Am umblat o săptămînă pînă s-o găsesc. Şi-acum sînt ferfeniţă. Nu mai găsesc nicăieri aşa ceva.

Se uită necăjită la ciorapi:

– Ce Dumnezeu! Aţi fi putut găsi vreme în război să vă schimbaţi ciorapii măcar o dată pe săptămînă! Cînd a plecat ultima oară şi-a luat patru perechi, şi acum a adus numai două; şi uite în ce hal!

Ia ciorapii în mînă şi-şi scoate degetele prin găuri.

Tocmai vreau să iau apărarea lui Willy, cînd îl văd venind triumfător şi strigînd:

– Asta pot să zic că-i un noroc. Avem astă-seară ostropel de pui la masă.

Willy are în mînă un cocoş gras, pe care-l poartă ca pe-un steag. Coada verde-aurie străluceşte; creasta scînteiază purpurie; cîteva picături de sînge i se preling pe cioc.

Deşi am mîncat bine, simt că-mi lasă gura apă. Willy flutură fericit pasărea în mînă. D-na Homeyer se ridică şi scoate un ţipăt:

– Willy, de unde ai cocoşul?

Willy povesteşte mîndru că l-a zărit după magazie, l-a prins şi i-a tăiat gîtul în două minute. O bate pe mamă-sa pe umăr.

– Asta am învăţat-o noi acolo, pe front. Nu degeaba Willy al tău a ţinut loc de bucătar într-o vreme...

D-na Homeyer se uită la el, de parcă ar fi înghiţit o bombă. Apoi îl strigă pe bărbatu-său:

– Oscar, vino să vezi şi tu; a tăiat cocoşul lui Binding.

– Cum al lui Binding? întrebă Willy.

– Păi, cocoşul e al lui Binding de alături, lăptarul.

Doamne, Doamne! Cum ai putut să faci o treabă ca asta?

Mama lui Willy se lasă pe un scaun.

– Păi, cum o să las să-mi scape din mînă bunătate de friptură ca asta? spune Willy uimit.

Dar d-na Homeyer nu-şi poate veni în fire:

– Doamne, Doamne! Ce bucluc o să iasă! Binding ăla şi aşa e un om nesuferit.

– Ia ascută, mamă, drept cine mă iei? întreabă Willy jignit. Crezi poate că m-a văzut careva? Că doar nu-i prima oară. E al zecelea cocoş pe care-l prind. Un cocoş jubiliar. Pe ăsta putem să-l mîncăm în toată liniştea. Binding habar n-are.

Şi Willy cîntăreşte cocoşul în mînă.

– Să vezi ce bun are să fie! Să-l fierbem sau să-l frigem?

– Dar cum îţi închipui că am să gust măcar o bucăţică! strigă d-na Homeyer scoasă din fire. Ai să-l duci numaidecît înapoi.

– Dar ce, am înnebunit? spune Willy.

– Bine, dar l-ai furat! spune ea disperată.

Willy izbucneşte în rîs:

– L-am furat? Nu, asta e bună. L-am rechiziţionat. Auzi vorbă! Cînd ia unul bani, atunci poţi să spui că i-a furat. Dar cînd îţi faci rost de mîncare. De ar fi aşa, multe am fi furat noi, Ernst! Nu-i aşa?

– Păi, se înţelege, spun eu. Cocoşul a venit spre tine, Willy, întocmai ca şi cloşca comandantului nostru de batalion. Îţi mai aduci aminte ce mîncare straşnică ai făcut atunci pentru toată compania? Jumătate-jumătate: un cocoş şi un cal.

Willy rîde măgulit şi loveşte cu palma maşina de gătit. Dezamăgit se întoarce spre maică-sa:

– E rece. N-aveţi lemne?

De enervare, d-na Homeyer şi-a pierdut graiul. Dă numai din cap. Willy o înţelege şi-i spune:

– Lasă că aranjez eu mîine. Pînă una-alta, putem lua scaunul ăsta vechi; tot nu mai face parale.

D-na Homeyer holbează ochii, apoi smulge scaunul şi cocoşul din mîinile lui Willy şi se îndreaptă spre lăptarul Binding.

Willy e indignat.

– S-a dus, să nu mai vorbim de el, spune el melancolic. Tu pricepi treaba asta, Ernst?

Că nu mi-e îngăduit să iau scaunul, - deşi pe front am ars odată un pian întreg, ca să facem o friptură dintr-un cap bălan grozav de tare, - asta o mai pricep, de voie de nevoie; - că aici acasă nu trebuie să ne mai supunem pornirii mîinilor noastre hrăpăreţe, - deşi, acolo unde am făcut războiul, tot ce era de mîncare era chestie de noroc şi nu de morală, - şi asta o pricep, la rigoare. Dar că d-na Homeyer dă înapoi cocoşul, gata tăiat, cînd pînă şi un recrut ştie că aşa ceva ţi-aduce neplăceri zadarnice, asta mi se pare stupid.

– Cu moda asta avem să ne prăpădim de foame. Ai să vezi că aşa are să fie, susţine Willy iritat. N-ar fi trecut nici jumătate de oră şi am fi mîncat un ostropel de pasăre, să ne lingem degetele, dacă am fi fost între noi.

Îşi plimbă ochii de la uşă la sobă.

Eu îi spun:

– Cel mai bun lucru e s-o ştergem. Aici nu-i nimic de făcut.

Dar d-na Homeyer s-a şi întors şi ne spune pe nerăsuflate:

– Nu era acasă.

Vrea să continue, dar vede că Willy s-a îmbrăcat.

Asta o face să uite ce voia să spună:

– Cum? Vrei să pleci iar?

El îi răspunde rîzînd:

– Ne ducem să patrulăm puţin, mamă.

Ea începe să plîngă.

Cam stingherit, Willy o bate pe umăr:

– Lasă că mă întorc iar. Acum avem să ne întoarcem mai des. Poate chiar prea des; ai să vezi!

Mergem alături cu paşi mari şi cu mîinile în buzunare, de-a lungul bulevardului.

– Ce-ar fi dacă am trece pe la Ludwig, să-l luăm şi pe el?

Willy dă din cap:

– Lasă-l mai bine să doarmă.

În oraş e mare agitaţie. Pe străzi trec camioane cu mateloţi. Pe la răspîntii filfiie steaguri roşii. În faţa primăriei se împart teancuri de manifeste. Oamenii le smulg din mîna mateloţilor şi le citesc cu nesaţ. Ochii le strălucesc. Manifestele sînt luate de vînt şi în vîrtejul lor parcă ar fi un stol de porumbei albi. Se agaţă peste tot de ramurile uscate ale copacilor şi rămîn atîrnate. Lîngă noi, un om mai în vîrstă, îmbrăcat într-o manta militărească, spune:

– Camarazi, de-acum o să fie bine!

Buzele îi tremură.

– Să ştiţi că pe-aici se întîmplă ceva, spun eu, Ne iuţim pasul. Cu cît ne apropiem ele catedrală, cu atît înghesuiala se face mai mare. Piaţa catedralei e plină de lume. De pe treptele teatrului, un soldat vorbeşte mulţimii. O lampă cu carbid îi luminează faţa. Nu putem auzi lămurit ce spune; glasul lui ascuţit şi sacadat se pierde în valul unei muzici de orgă, pe care-l aduce vîntul de la catedrală.

Mulţimea încordată stă neclintită ca un zid. Sînt aproape numai soldaţi. Mulţi dintre ei cu nevestele. Chipurile lor posomorite şi închise au aceeaşi expresie ca pe front, cînd pîndeau pe duşman. Totuşi, în privirile lor, se zăreşte o strălucire nouă: nădejdea în viitor, nelămurita aşteptare a unei vieţi noi.

Dinspre teatru se aud strigăte. Le răspunde un murmur înăbuşit.

Willy spune entuziasmat:

– Acum e acum, băieţi!

Ici şi colo se văd braţe ridicîndu-se. Un freamăt străbate mulţimea. Rîndurile se pun în mişcare. Se formează un cortegiu. Se aud strigăte: „înainte, camarazi!” Ca o respiraţie năpraznică răsună paşii pe caldarîm. Intrăm şi noi în cortegiu.

În dreapta noastră, merge un artilerist. În faţa noastră, un pionier. Grupurile se strîng. Puţini se cunosc între ei. Totuşi ne familiarizăm repede cu toţii. Soldaţii n-au nevoie să se cunoască; sînt camarazi, şi asta-i destul. Pionierul din faţa noastră strigă altuia care a rămas de o parte:

– Hai, Otto, vino şi tu.

Celălalt ezită. E cu nevastă-sa. Ea l-a luat de braţ şi-l priveşte. El surîde încurcat:

– Vin eu mai pe urmă, Franz.

Willy strîmbă din nas:

– Dacă au început să se amestece fustele, să ştii că s-a dus dracului camaraderia; ascultă-mă pe mine.

Pionierul îi răspunde, dîndu-i o ţigară:

– Nu mai vorbi prostii. Femeile sînt jumătate din viaţă. Dar... Orice lucru la vremea lui.

Fără să vrem ţinem pasul; dar nu e un marş cum au fost cele de pînă acum. Pietrele străzii se zguduie

şi peste mulţime trece ca un fulger o sălbatică nădejde, ca şi cum toţi ar intra acum într-o viaţă de libertate şi de dreptate.

Dar abia a făcut o sută de metri, şi cortegiul stă pe loc. Se opreşte în faţa locuinţei primarului. Cîţiva lucrători bat cu pumnii în uşă. Nu se arată nimeni, însă după ferestrele închise se zăreşte, o clipă, chipul palid al unei femei. Lucrătorii continuă să bată cu pumnii în uşă. Cineva aruncă o piatră în fereastră. Geamurile sar în ţăndări.

Primarul apare în balcon. E întîmpinat cu strigăte, încearcă să spună ceva, dar nimeni nu-l ascultă. Cineva îi strigă: „Dă-te jos! Vino cu noi!”

Primarul dă din umeri şi face semn că vine. După cîteva minute coboară şi trece în fruntea cortegiului.

Al doilea care e scos din casă e şeful aprovizionării. Pe urmă vine la rînd un individ chel şi speriat, despre care se spune că a făcut afaceri cu unt. Pe un traficant de grîne, pe care-l căutăm, nu-l găsim. A fugit cînd ne-a auzit venind.

Cortegiul ajunge la cercul de recrutare. Un soldat urcă scara şi intră. Aşteptăm. Toate ferestrele clădirii sînt luminate.

În sfirşit, uşa se deschide. Ridicăm capetele. Iese un domn cu o servietă sub braţ. Scoate cîteva foi şi începe să citească cu o voce monotonă. Ascultăm cu încordare. Willy îşi face mîinile pîlnie la ureche, ca să audă mai bine. Cum e mai înalt cu un lat de palmă decît ceilalţi, prinde mai bine ce se spune şi ne repetă şi nouă. Dar vorbele ne lovesc fără să ne mişte. Răsună în jurul nostru, dar nu ne ajung; ne lasă reci. Le auzim doar plescăind, inutile şi goale de înţeles.

Sîntem neliniştiţi. Nu înţelegem. Sîntem obişnuiţi să ne tîrguim. Doar e revoluţie. Trebuie să se întîmple ceva deosebit. Omul de pe scară vorbeşte mereu. Ne îndeamnă la linişte şi la chibzuinţă. Şi doar am fost destul de chibzuiţi pînă acum.

În sfirşit pleacă. Întreb dezamăgit:

– Cine a fost ăsta?

Artileristul de lîngă mine îmi răspunde:

– Preşedintele sfatului de muncitori şi de soldaţi. Mi se pare că înainte a fost dentist.

Willy mormăie, clătina supărat din cap:

– Ah, ce porcărie! Eu credeam că or să meargă la gară şi, de-acolo, direct la Berlin.

Din mulţime se-aud strigăte repetate. Trebuie să vorbească primarul. Cîţiva îl împing pe scară.

Cu o voce calmă ne spune că totul va fi cercetat cu de-amănuntul. Lîngă el, speriaţi, stau cei doi traficanţi. Le curg sudorile de spaimă. De altfel, nimeni nu se atinge de ei. Sînt înjuraţi copios, dar nimeni nu ridică mîna împotriva lor.

– Bine - spune Willy - că cel puţin primarul are curaj.

Artileristul ii răspunde:

– A! ăsta e obişnuit. În fiecare zi îl scot oamenii din casă şi îl pun să vorbească.

Îl privim miraţi. Albert întreabă:

– Se întîmplă des aşa ceva?

El dă din cap:

– În fiecare zi vin trupe noi de pe front şi toţi îşi închipuie că ei au să schimbe starea de lucruri. Şi lucrurile rămîn tot pe loc.

– Asta n-o înţeleg, spune Albert.

– Nici eu, răspunde artileristul, căscînd. Mi-am închipuit şi eu că o să fie altfel. Şi acum, la

revedere, mă duc să mă culc. E tot ce avem mai bun de făcut.

Încetul cu încetul pleacă şi alţii. Piaţa începe să se golească. Acum a început să vorbească alt delegat. Şi ăsta ne îndeamnă la linişte. Spune că au conducătorii grijă ca totul să meargă bine. S-au şi pus pe lucru. Şi arată spre ferestrele luminate. Ar fi mai bine să ne ducem acasă.

– Cum, şi numai atît? spun eu plictisit.

Acum ne apărem nouă înşine aproape ridiculi că ne-am luat după manifestanţi. Adică de ce-am mai venit?

– O porcărie! spune Willy dezamăgit.

Dăm din umeri şi plecăm.

Mai umblăm o bucată de vreme pe străzi şi după aceea ne despărţim. Îl conduc pe Albert acasă şi apoi mă întorc singur.

Lucru ciudat! Acum, cînd nu mai sînt cu camarazii mei, mi se pare că toate lucrurile încep să se clatine şi să-şi piardă realitatea. Cu puţin înainte, ele erau fireşti şi statornice; acum însă, se şterg deodată şi devin surprinzător de noi şi neobişnuite. Aşa încît aproape nu mai ştiu dacă trăiesc cu adevărat, sau numai visez. Sînt aici? Sînt într-adevăr din nou acasă?

Iată străzile, bine pietruite şi trainice, cu acoperişurile caselor netede şi lucioase, fără găuri şi fără crăpături de pe urma obuzelor. Zidurile caselor se înalţă neatinse, în noaptea albastră. Pe faţadele lor se desenează, negre, siluetele balcoanelor şi frontoanelor.

Dinţii războiului nu s-au atins de nimic. Geamurile ferestrelor sînt toate întregi şi, îndărătul norilor

luminoşi ai perdelelor, trăieşte o lume potolită, alta decît lumea frămîntată a morţii, în mijlocul căreia am trăit pînă acum.

Mă opresc în faţa unei case ale cărei ferestre de jos sînt luminate. Dinăuntru se aude o muzică uşoară. Perdelele sînt lăsate numai pe jumătate. Se poate vedea în casă.

O femeie stă la pian şi cîntă. E singură. Lumina unei lămpi aşezate pe pian cade pe foile albe ale caietului de note. Restul odăii pluteşte în penumbră. O sofa şi cîteva fotolii inspiră imaginea unei vieţi liniştite şi potolite. Pe un jilţ doarme un cîine.

Privesc vrăjit. Femeia se ridică şi, cu paşi uşori, se apropie de masă. Mă dau repede înapoi. Îmi bate inima, în lumina sălbatică a rachetelor şi printre dărîmăturile satelor bombardate, aproape am uitat că mai există toate aceste lucruri, această linişte confortabilă, molcomă şi caldă. As vrea să intru şi eu, să mă aşez în fotolii, să-mi întind mîinile la foc, să mă cufund în această linişte, cu covoare, cu căldură, cu femei: să las să se mistuie toată asprimea vieţii mele de altădată şi să lepăd această viaţă ca pe o haină murdară.

Lumina din casă se stinge. Merg mai departe. Însă noaptea mi se pare deodată plină de strigăte înăbuşite, de glasuri nelămurite, de imagini ale trecutului pline de întrebări şi de răspunsuri.

Hoinăresc pînă dincolo de bariera oraşului. Mă opresc pe vîrful Klosterberg. La picioarele mele, oraşul se scaldă într-o lumină argintie. Luna se oglindeşte în apele rîului. Turnurile bisericilor parcă ar pluti în văzduh.

Zăbovesc o clipă aici şi, după aceea, mă întorc spre străzi şi case.

Ajuns acasă, urc scara încetişor. Părinţii mei s-au culcat. Le aud răsuflarea prin uşă, a mamei mai uşoară, a tatei mai adîncă. Mi-e ruşine că m-am întors aşa de tîrziu acasă. Fac lumină în odaia mea. Patul e făcut.

Mă aşez pe pat şi stau aşa o clipă pe gînduri. Sînt obosit. Maşinal, mă întind şi vreau să mă acopăr cu plapuma. Dar mă ridic deodată, pentru că îmi dau seama că am uitat să mă dezbrac. Pe front dormeam totdeauna îmbrăcaţi. Îmi împăturesc încetişor uniforma şi-mi aşez bocancii într-un colţ. Observ acum că-i o cămaşă de noapte pe marginea patului. Şi asta o uitasem. Îmi pun cămaşa de noapte. Deodată mă simt cuprins de o puternică emoţie. Pipăi cearşafurile, îmi înfund capul în perne, mă ghemuiesc sub plapumă, mă adîncesc în somn, în viaţă.

Şi nu simt decît un singur lucru: sînt acasă, viu, acasă.

III.

Sînt cu Albert la cafeneaua Meyer. Stăm lîngă fereastră. În faţa noastră, pe masa rotundă de marmură, stau două ceşti cu cafea rece. Sîntem aici de aproape trei ceasuri şi încă nu ne-am putut hotărî să bem zeama asta amară. Ne-am deprins noi pe front cu toate soiurile, dar asta nu mai încape îndoială că-i praf de cărbune fiert.

În toată cafeneaua nu sînt ocupate decît trei mese. La una din ele, trei traficanţi negociază un vagon de alimente; la alta, doi soţi citesc gazetele; la a treia, şedem noi şi ne mai odihnim oasele pe canapelele roşii de pluş.

Perdelele sînt murdare, chelneriţa cască, aerul e înăbuşitor; nu-i nimic mai deosebit aici. Totuşi, nouă ni se pare extraordinar. Stăm în toată voia. Avem destulă vreme. Orchestra cîntă şi putem privi pe fereastră. De cînd nu mai ştim ce-nseamnă asta!

De aceea şi rămînem în local, pînă ce se pregătesc de plecare cei trei muzicanţi şi începe chelneriţa tot mai îmbufnată să dea tîrcoale pe la masa noastră. Plătim şi o pornim apoi prin umbra serii. Mare lucru e să umbli nezorit de la o vitrină la alta, să nu te sinchiseşti de nimic şi să fii om liber!

Ne oprim la un colţ de stradă şi-i spun lui Albert:

– Ce-ar fi dacă am intra la Becker!

– Bună idee - răspunde Albert. O să rămînă surprins.

În prăvălia lui Becker ne-am petrecut o bună parte din anii de şcoală. Puteai să cumperi de-acolo tot ce-ţi trecea prin minte: caiete, obiecte pentru desen, prinzători de fluturi, aquarii, colecţii de mărci, cărţi vechi şi broşuri cu soluţiile problemelor de algebră. Stăteam la Becker ceasuri întregi. Acolo fumam pe-ascuns şi tot acolo ne dădeam întîlnire cu fetele de la şcoală. Becker era confidentul nostru.

Intrăm în prăvălie. Cîţiva şcolari, care fumează prin colţuri, îşi ascund repede ţigările. Ne vine a rîde şi ne întindem puţin din şale. Vine o fată şi ne întreabă ce vrem.

– Am vrea să vorbim chiar cu domnul Becker, zic eu.

Fata rămîne locului.

– Nu pot să vă servesc şi eu?

– Nu, domnişoară, îi răspund eu. Du-te şi spune-i domnului Becker că-l căutăm.

Se duce. Ne uităm unul la altul şi ne vîrîm mîinile în

buzunar, gata să asistăm la o explozie de surpriză.

Auzim sunetul atît de cunoscut al clopoţelului de la uşă. Apare Becker, mic, cărunt şi sfrijit ca întotdeauna. Clipeşte de cîteva ori şi apoi ne recunoaşte.

– Doamne! Birkholz şi Trosske, - rosteşte el, - v-aţi întors?

– Da, - îi răspundem noi şi ne gîndim ce taifas o să-ntindem.

– Bravo! Ei, ce vreţi? ne întreabă el. Ţigări?

Sîntem uluiţi. Nici prin gînd nu ne trecuse să cumpărăm ceva.

– Da, zece ţigări, zic eu în cele din urmă.

Ne dă ţigările.

– Şi-acum, la revedere, ne mai spune şi dă să intre în casă.

Mai stăm o clipă.

– Aţi uitat ceva? ne întreabă el din pragul uşii.

– Nu, nimic! îi răspundem noi şi plecăm.

Cînd ajungem pe stradă, îi spun lui Albert:

– Asta şi-o fi închipuind că am fost pe undeva la plimbare.

Albert face un gest de silă:

– Civil tîmpit!...

Hoinărim mereu. Tîrziu de tot, ne întîlnim cu Willy şi ne ducem cu toţii la cazarmă.

Pe drum, Willy sare ca ars. Şi eu sînt speriat. Auzim apropiindu-se vuietul caracteristic al unui obuz. Ne uităm surprinşi de jur împrejur şi începem să rîdem. Era vîjîitul tramvaiului electric.

Jupp şi Valentin stau, plictisindu-se, într-o cameră mare şi goală. Se bucură că am venit; o să putem juca un pichet. Tjaden n-a venit nici pînă acum. Tot la bordel e.

În scurtul răstimp de cînd e aici, Jupp a făcut ce-a făcut şi a ajuns membru al unui sfat de soldaţi. S-a numit singur, pur şi simplu, şi şi păstrează demnitatea. În cazarmă e atîta zăpăceală, că nimeni nu ştie ce să facă. Pînă una alta are o ocupaţie, căci pe cea dinaintea războiului a pierdut-o. Avocatul din Colonia, la care lucra, i-a scris că personalul auxiliar feminin s-a adaptat de minune şi e mai ieftin; pe lîngă asta, Jupp o mai fi pierdut pe front îndemînarea la lucrul de birou. Regretă foarte mult, vremurile sînt grele, şi... succes în viitor.

– Ce porcărie! - zise Jupp melancolic. Ani de-a rîndul n-ai avut altă dorinţă decît să scapi de armată, şi acum să te bucuri că mai poţi fi soldat. Ei! oricum te cureţi, tot aia e... Poftim: optsprezece.

Willy are o carte bună, şi răspund eu pentru el:

– Douăzeci. Tu ce spui, Valentin?

Valentin dă din umeri:

– Douăzeci şi patru.

La patruzeci, în timp ce Jupp pasează, apare Karl Bröger.

– Am venit să văd ce mai faceţi, zice.

– Şi tocmai aici ne cauţi, spune Willy, întinzîndu-se mai în voie. Tot cazarma, e adevărata patrie a soldatului. Patruzeci şi unu.

– Patruzeci şi şase, strigă Valentin provocator.

– Patruzeci şi opt, tună Willy.

Jocul devine tot mai pasionant. Venim mai aproape. Willy se reazemă cu voluptate de dulap şi ne arată o carte grozavă. Valentin zîmbeşte mefistofelic; el are o carte şi mai grozavă, e servit.

Ce bine se simt toţi în odaia asta! Pe masă pîlpîie o luminare. Vergelele de fier ale paturilor lucesc în umbră. Îmbucăm felii mari de brînză, tăiate de Jupp

cu baioneta.

– Cincizeci, răcneşte Valentin.

– În clipa asta, se deschide uşa şi Tjaden intră ca o săgeată.

– Se... Se..., începe el, şi e atît de emoţionat că-l apucă un sughiţ zdravăn.

Ca să-i treacă, îl plimbăm prin odaie cu braţele ridicate.

– Ţi-au suflat fetele banii? îl întrebă Willy compătimitor.

Clătină din cap:

– Se... Se...

– Drepţi! comandă Willy.

Tjaden tresare. I-a trecut sughiţul.

– Seelig... l-am găsit pe Seelig, strigă el în culmea bucuriei.

– Nu mai spune! izbucneşte Willy. Dar dacă minţi, să ştii că te azvîrl pe fereastră.

Seelig fusese plutonierul-major al companiei noastre, o brută de mîna-ntîi. Din nenorocire, cu două luni înainte de revoluţie a fost mutat la altă unitate şi de-atunci nu i-am mai putut da de urmă. Tjaden ne spune că acum ţine cîrciuma „La Regele Wilhelm” şi are o bere straşnică.

– Să mergem acolo, strig eu şi ne repezim pe stradă.

– Dar fără Ferdinand nu se poate, spune Willy. Trebuie să vină şi el cu noi. Ştiţi că are o răfuială cu Seelig, din pricina lui Schroder.

Cînd ajungem acasă la Kosole, începem să fluierăm şi să facem atîta gălăgie pînă ce vine la fereastră, supărat. E în cămaşă.

– Ce v-a apucat aşa în miezul nopţii! mormăie el. Voi nu ştiţi că-s însurat?

– Las-o asta pe altădată. L-am descoperit pe Seelig, strigă Willy.

Ferdinand începe că prindă viaţă.

– E adevărat? întrebă el.

– Zău, îl asigură Tjaden.

– Staţi că vin. Dar vai de voi, dacă mă minţiţi!

După cinci minute e jos şi mergem mai departe.

Cotind spre Hakenstrasse, Willy îl izbeşte pe un trecător care cade.

– Dobitocule! strigă acesta întins pe jos.

Willy se opreşte şi se fixează ameninţător în faţa iui.

– Ai spus ceva? îl întrebă el, ducîndu-şi mîna la capelă.

– N-am spus nimic, răspunse celălalt ridicîndu-se de pe jos.

– Norocul tău - îi spune Willy - pentru că nu prea ai mutră de om care să poată înjura.

Trecem printr-o grădină şi ajungem în faţa cîrciumii „La Regele Wilhelm”. Numele de pe firmă e acoperit cu un strat nou de vopsea. Acuma îi spun „Edelweiss”.

Willy pune mîna pe clanţa uşii.

– Stai puţin, - şi Kosole îi trage mîna îndărăt. Willy - îi spune el apoi rugîndu-se, dacă e vorba de bătaie, să mă lăsaţi pe mine. Jură-mi-o!

– În regulă, consimte Willy şi deschide larg uşa.

Ne izbesc în faţă zgomotul, fumul şi lumina. Zăngănit de pahare. Un pian mecanic cîntă marşul din „Văduva veselă”. Robinetele de bere de pe tejghea strălucesc. O bandă de clienţi veseli stă în faţa tejghelei, făcînd haz cu cele două fete care clătesc paharele. Un artilerist comandă un rînd de

rachiuri şi apucă de braţ pe chelneriţă, spunînd entuziasmat:

– Asta-i marfă din timp de pace, Lino!

Pătrundem în sală.

– Uite-l, spune Willy.

Cu mînecile suflecate şi cămaşa deschisă la piept, asudat, cu gîtul roşu, cîrciumarul în dosul tejghelei serveşte bere. Cînd întoarce robinetul cu mîinile lui groase, berea ţîşneşte, blondă sau brună, în pahare.

Ridică ochii şi zîmbeşte:

– Bună seara! Aţi venit şi voi! De care vreţi: brună sau blondă?

– Blondă, domnule plutonier-major, răspunde Tjaden obraznic.

Cîrciumarul ne numără din ochi.

– Şapte, spune Willy.

– Şapte, repetă cîrciumarul, aruncînd o privire lui Ferdinand. Şase şi cu Kosole şapte.

Ferdinand îşi pune coatele pe tejghea:

– Ia ascultă, Seelig, ai şi rom?

Cîrciumarul răspunde mînuind robinetele:

– Sigur că am.

Kosole îl măsoară cu privirea:

– Îţi place şi ţie romul. Nu-i aşa?

Cîrciumarul umple un rînd de păhărele:

– Te cred că-mi place.

– Îţi mai aduci aminte cînd ai băut rom ultima oară?

– Nu.

– Eu mi-aduc aminte, strigă Kosole, înfipt ca un taur în faţa tejghelei. Cunoşti numele de Schroder?

Cîrciumarul răspunde făcînd pe indiferentul:

– Schroder? Sînt mulţi Schroder.

Kosole de-abia se stăpîneşte. E gata să se repeadă.

Willy îl ia de spate şi-l aşează cu forţa pe un scaun.

După aceea comandă:

– Şapte halbe!

Kosole nu spune nimic. Ne aşezăm la o masă şi cîrciumarul ne aduce halbele:

– Noroc!

– Noroc! răspunde Tjaden.

Şi bem.

Tjaden se reazămă pe speteaza scaunului:

– Ei, ce v-am spus eu?

Ferdinand priveşte după Seelig, care se duce şi-şi ia locul în dosul tejghelei.

– Cînd mă gîndesc cum puţea porcul ăsta a rom cînd l-am îngropat pe Schroder... - şi se opreşte brusc.

– Nu te tulbura aşa; fii tare! îi spune Tjaden.

Vorbele lui Kosole parcă au smuls o perdea care pînă atunci se clătina doar uşor. Îndărătul ei se iveşte deodată o privelişte ştearsă şi pustie. Fantomatic, ferestrele cîrciumii se pierd în umbrele ce se înalţă din crăpăturile podelei şi prin negura încăperii pluteşte norul gros al amintirilor.

Kosole şi Seelig nu se puteau suferi. Dar abia prin august 1918 au început să de duşmănească de moarte. Pe vremea aceea, ne găseam la capătul unei tranşee surpate, în dosul frontului, şi trebuia să lucrăm toată noaptea ca să săpăm o groapă comună. Nu puteam s-o facem prea adîncă, pentru că dădusem de o pînză de apă. Săpam înotînd înapoi. Bethke, Wessling şi Kosole netezeau pereţii gropii. Noi ceilalţi adunam cadavrele care zăceau pe cîmp şi le aliniam, în şiruri lungi, unul lîngă altul, aşteptînd ca groapa să fie gata.

Albert Trosske, sergentul nostru, le lua tăbliţele de

identitate şi livretele - cînd se întîmpla să le găsească. Mulţi dintre morţi erau cu feţele negre şi descompuse, pentru că era vreme umedă şi putrezeau repede. Totuşi nu miroseau aşa de rău ca în timpul verii. Unii erau puhavi şi umflaţi ca nişte bureţi. Am dat de unul lungit pe pămînt cu braţele întinse. Cînd l-am ridicat, am văzut că nu mai rămăsese din uniformă decît nişte zdrenţe, atît de grozav fusese sfirtecat. Tăbliţa n-o mai avea. Dar pînă la urmă, tot am putut să-l recunoaştem după o bucată de pantalon; era căprarul Glaser. Era uşor de tot; aproape jumătate din trup îi lipsea.

Adunam la o parte, într-o foaie de cort, braţele, picioarele şi capetele pe care le găseam izolate. Cînd l-aduseră pe Glaser, Bethke ne spuse:

– Destul! Nu mai încape.

Ne duserăm să căutăm cîţiva saci de var. Jupp aruncă varul în groapă cu o lopată. Puţin după asta veni şi Max Weil, care se dusese să caute nişte cruci înapoia frontului. Spre marea noastră mirare, plutonierul-major Seelig apăru şi el din întuneric, însoţindu-l pe Weil. Cum nu era nici un preot pe-aproape şi cum cei doi ofiţeri ai noştri erau bolnavi, Seelig fusese însărcinat să spună o rugăciune. Era foarte rău dispus pentru că, deşi era desul de gras, nu putea suferi să vadă sînge. Pe lîngă asta, noaptea nu vedea de loc şi se orienta foarte greu în întuneric. Infirmitatea asta îl făcea aşa de nervos, încît nu văzu marginea gropii şi căzu într-însa. Tjaden pufni de rîs şi spuse în şoaptă: „Acoperiţi groapa!”

Kosole lucra în groapă, tocmai acolo unde căzuse Seelig. Acesta i se prăbuşi drept în cap - şi cîntărea peste o sută de kilograme. Kosole, începu să înjure

ca un turbat. Pe urmă îl recunoscu pe plutonierul-major; însă, cum era soldat vechi, - asta se întîmpla în 1918, - nu se sinchisi prea mult.

Plutonierul-major, ridicîndu-se, îl văzu pe Kosole, vechiul lui duşman, se înfurie grozav şi începu să-l înjure. Kosole îi răspunse. Bethke, care era şi el în groapă, încercă să-i liniştească; însă plutonierul-major făcea spume de mînie şi Kosole, socotind că el avea dreptate, nu se lăsa nici el.

Willy sări şi el, ca să-l ajute pe Kosole. În groapă se porni un scandal cumplit.

– Tăcere! spuse deodată cineva.

Deşi ordinul fusese dat aproape în şoaptă, scandalul încetă imediat. Seelig ieşi din groapă gîfiind. Cu uniforma plină de var, parcă era un înger de turtă dulce muiată în zahăr.

Kosole şi Bethke ieşiră şi ei.

Pe marginea gropii, stătea sublocotenentul nostru Ludwig Breyer sprijinit în baston. Pînă atunci zăcuse culcat la aer, acoperit cu două mantale, în faţa adăpostului. Pe vremea aceea avusese cel clintii acces grav de dizenterie.

Ne întrebă:

– Ce s-a întîmplat?

Trei dintre noi începură să vorbească deodată, ca să-i explice. Ludwig, cu un gest ostenit, îi opri:

– N-au nici o importanţă toate astea.

Plutonierul-major spuse că Kosole l-a lovit în piept.

Kosole se înfurie din nou şi declară că nu era adevărat.

– Tăcere! spuse încă o dată Ludwig.

Se făcu linişte.

Breyer întrebă în şoaptă:

– Albert, ai găsit toate tăbliţele?

– Da, răspunse Trosske şi adăugă încet, ca să nu-l audă Kosole: E şi Schroder.

Se uitară unul la altul o clipă.

Şi Ludwig spuse apoi:

– Va să zică, n-a căzut prizonier? Unde e?

Albert îl conduse de-a lungul şirului de morţi. Bröger şi eu mergeam în urma lor, căci Schroder fusese colegul nostru de clasă. Trosske se opri în faţa unui cadavru al cărui cap era acoperit cu un sac. Breyer se plecă asupra lui. Albert îl trase înapoi.

– Nu-l descoperi, Ludwig, se rugă el.

Breyer se întoarse.

– Ba da, Albert - spuse el liniştit - lasă-mă, te rog.

Partea de sus a corpului lui Schroder nu mai era de recunoscut. Fusese strivită. Capul parcă era o scîndură în care o gaură neagră şi strîmbă, mărginită de o comoară de dinţi, indica gura. Fără să spună nimic, Breyer îl acoperi la loc.

– El ştie? întrebă apoi Ludwig, privind în direcţia unde lucra Kosole.

Albert îi arătă că nu ştie.

– Să-l facem pe Seelig să plece de-aici, zise el. Cine ştie ce i se poate întîmpla.

Schroder fusese prietenul lui Kosole. Niciodată nu putusem înţelege de ce, pentru că era slab şi plăpînd, un adevărat copil, cu totul deosebit de Ferdinand. Dar acesta îl ocrotise ca o mamă.

Auzirăm îndărătul nostru un gîfiit. Seelig se luase după noi şi stătea aici cu ochi holbaţi.

– De cînd sînt, n-am mai văzut aşa ceva - bolborosi el. Cum s-a putut întîmpla una ca asta?

Nu-i răspunse nimeni. Schroder trebuia să fi plecat cu o săptămînă înainte de concediu; şi l-a împiedicat Seelig, pentru că nu putea să-l sufere. Acum,

Schroder zăcea neînsufleţit.

Plecarăm. Prezenţa lui Seelig în clipa aceea ne făcea rău. Ludwig se culcă iar sub mantale. Rămăsese acolo numai Albert. Seelig se uită ţintă la cadavru. Luna ieşi dintre nori şi-şi aruncă lumina asupra lor. Cu pîntecele şi pieptul proeminent, plutonierul-major privea chipurile livide în care expresia de neînţeles a groazei împietrise într-o linişte care parcă striga.

Albert zice cu răceală:

– Ar fi bine să spuneţi acum rugăciunea şi după aceea să plecaţi.

Plutonierul-major îşi şterse fruntea.

– Nu pot! murmură el.

Îl cuprinse groaza. Ştiam noi ce înseamnă asta. Săptămîni de-a rîndul nu simţeai nimic şi deodată, într-o împrejurare neprevăzută, te dobora. Cu faţa verde, el plecă legănîndu-se spre adăpost.

– Şi-o fi închipuind că ne batem cu bonibdane, zise Tjaden amărît.

Începu să plouă tot mai tare şi ne pierdurăm răbdarea. Seelig nu mai apăru. Îl luarăm pe Ludwig de sub mantale. În şoaptă, el spuse „Tatăl nostru”.

Coborîrăm morţii în groapă. Weil îi lua în primire. Văzui cum se cutremura. Şoptea, abia că-l puteai auzi: „Vă răzbunăm noi!” Şi asta o repeta mereu.

Mă uitai la el surprins.

– Ce-i cu tine? Doar nu sînt cei dintîi cu care ai de-a face! Dacă o fi să-i răzbuni pe toţi!...

După aceea nu mai spuse nimic.

După ce aranjarăm primele rînduri, veniră Valentin şi Jupp, tîrînd încă o foaie de cort.

– Asta mai trăieşte, zise Jupp şi desfăcu pînza.

Kosole aruncă o privire.

– Dar nu mult, zise el.

Omul de pe foaia de cort horcăia cu întreruperi. De cîte ori răsufla, i se revărsa sîngele prin barbă.

– Să-l ducem de-aici? întrebă Jupp.

– Moare curînd, spuse Albert arătîndu-ne sîngele.

Îl culcarăm de-o parte şi-l lăsarăm în grija lui Max Weil. Ne văzurăm mai departe de treabă. Îmi ajuta Valentin. Îl coborîrăm pe Glaser.

– Biata nevastă-sa! murmură Valentin.

– Băgaţi de seamă, că-i Schroder, ne strigă în groapă Jupp, lăsînd să alunece foaia de cort.

– Ţineţi gura! se rosti Bröger, înfundîndu-şi glasul.

Kosole mai avea cadavrul în braţe.

– Cine? întrebă el, nepricepînd nimic.

– Schroder, repetă Jupp, care credea că Ferdinand ştie ce se întîmplase.

– Taci, mă idiotule! A fost luat prizonier, se răsti Kosole înfuriat.

– Sigur, Ferdinand, zise Albert Trosske, care era lîngă el.

Ne oprirăm respiraţia. Fără să spună o vorbă, Kosole scoase cadavrul din groapă şi se căţără şi el afară. Apoi îl lumină cu lampa de buzunar. Se aplecă aproape de tot, deasupra rămăşiţelor figurii şi începu să cerceteze.

– Slavă Domnului c-a plecat plutonierul-major - şopti Karl.

Aşteptăm, nemişcaţi, să vedem ce o să se întîmple. Kosole se ridică.

– Daţi-mi o lopată, ne zise el deodată.

I-am dat-o. Ne aşteptam la o crimă. Dar Kosole începu să sape. Îi pregăti lui Schroder o groapă deosebită şi nu lăsă pe nimea să se apropie de ea. Chiar el îi aşeză înăuntru. Nici nu se gîndea la

Seelig, atît era de abătut, i în zorii zilei, cele două morminte erau gata. Între timpi murise şi rănitul. L-am mai putut pune în rînd cu ceilalţi. După ce îndesarăm bine pămîntul, puserăm crucile; Kosole scrise pe una din ele, cu un creion chimic, numele lui Schroder şi-i puse deasupra o cască ele oţel.

Ludwig mai veni odată. Ne descoperirăm şi rosti pentru a doua oară „Tatăl nostru”. Albert sta palid lîngă el; Schroder fusese colegul lui de bancă. Kosole era însă mai abătut decît toţi. Era desfigurat şi nu scotea nici o vorbă.

Am mai stat cîtva timp locului. Ploua mereu. Veniră apoi oamenii cu cafeaua şi începurăm să mîncăm.

Seelig nu ieşi din adăpost decît dimineaţa. Crezusem că nu mai era pe-acolo. Duhnea de la distanţă a rom şi abia acum avea de gînd să plece îndărătul frontului. Cînd îl zări, Kosole scoase un răcnet. Noroc că era Willy aproape de el. Se repezi la Ferdinand şi-l ţinu în loc. Dar patru inşi trebuiră să-l stăpînească, să nu-l omoare pe Seelig. Abia după un ceas îşi veni în fire şi-şi dădu seama cît rău şi-ar fi făcut dacă se atingea de superiorul său. Dar jură, la mormîntul lui Schroder, că o să se mai socotească el cu Seelig.

Şi acum, Seelig stă la tejghea, iar Kosole e la cinci metri de el. Amîndoi au ieşit din armată.

Pianul automat cîntă pentru a treia oară marşul din Văduva veselă”.

– Jupîne, încă un rînd de rachiu! strigă Tjaden, căruia îi sticlesc ochii ca unui porc.

– Vine! răspunde Seelig şi aduce paharele. Noroc, camarazi!

Kosole se uită printre gene.

– Tu nu eşti camaradul nostru, mormăie el.

Seelig îşi ia sticla la subţioară.

– Bine! Nu sînt, răspunde el şi se întoarce la tejghea.

Valentin dă rachiul peste cap.

– Bea, Ferdinand. Pl cel mai bun lucru, spune el.

Celălalt rînd îl comandă Willy. Tjaden e pe jumătate beat.

– Ei, Seelig! Cîine afurisit! răcneşte el. Nu ne mai faci mizerii şi-acum? Hai, să bei şi tu!

Şi-i dă fostului său superior o palmă peste umăr, că-i opreşte respiraţia. Cu un an înainte, dacă ar fi făcut una ca asta, ajungea sau la Curtea marţială sau la balamuc.

Privirea lui Kosole se plimbă de la tejghea la pahar şi de la pahar la tejghea şi la omul pîntecos de lîngă robinetele de bere. Dă din cap.

– Dar parcă-i cu totul altul. Nu-i aşa, Ernst? îmi zise el.

Şi eu am impresia asta. Seelig e de nerecunoscut, li şedea atît de bine în uniformă şi cu nedespărţitul lui carnet, încît nu mi l-aş fi putut închipui în cămaşă, şi încă şi mai puţin cîrciumar. Iar acum, îşi aduce un pahar şi-l lasă pe Tjaden să-l tutuiască, să-l bată pe umăr, de unde mai înainte îl privea ca pe-un păduche.

– Doamne, cum s-a întors lumea pe dos!

Willy îi dă cu cotul lui Kosole, îndemnîndu-l:

– Ei, ce-ai de gînd?

– Nu ştiu ce să fac, zice Ferdinand. Să-i dau una peste fălci, sau nu? Nu mă aşteptam la una ca asta. Ia te uită cum mai slugăreşte pe unul şi pe altul. Îţi piere tot cheful.

Tjaden comandă mereu. Simte o plăcere nebună să se vadă servit de fostul lui superior.

Dar Seelig nu mai ţine seama de nimic. Capul lui de mops e ca focul, atît din cauza băuturii, cît şi din cauza alişverişului pe care-l face.

– Hai să ne-mpăcăm, propune el. Fac cinste cu un rînd de rom dinainte de război.

– Ce spui? îl întreabă Kosole ridicîndu-se de pe scaun.

– Rom. Mai am o sticlă colo-n dulap, zice Seelig cu candoare, şi se duce s-o ia.

Kosole e ca zăpăcit şi se uită fix după el.

– Să ştii că a uitat totul, Ferdinand, spune Willy, altminteri nu s-ar fi încumetat.

Seelig se întoarce şi toarnă în pahare.

– Îţi mai aduci aminte cînd te-ai îmbătat, de frică, cu rom? îi spune Kosole, scrîşnind. Să te faci paznic de noapte la morgă.

Seelig face cu mîna un semn de împăcare:

– A trecut atîta vreme de atunci, că nimic nu mai e adevărat.

Ferdinand tace iarăşi. Dacă Seelig ar răspunde mai cu ţîfnă, ar începe să-i care; dar atitudinea lui împăciuitoare îl dezarmează.

Tjaden duce paharul la nas; e încîntat. Ca şi noi, de altfel. Romul e minunat. Ciocnim şi bem.

Kosole îşi varsă paharul pe masă.

– Nu vreau să-mi facă ăsta cinste.

– Să mi-l fi dat mie, bre omule! strigă Tjaden, şi încearcă să mai salveze, ce se poate, cu ajutorul degetelor.

Cîrciuma începe să se golească.

– Se închide, domnilor, strigă Seelig lăsînd obloanele.

Ne ridicăm şi noi.

– Ei, ce faci, Ferdinand? îl întreb eu.

El dă din cap. Parcă nu e împăcat cu sine. Cîrciumarul ăsta nu e adevăratul Seelig.

Seelig ne deschide uşa.

– La revedere, domnilor. Noapte bună.

– Domnilor? pufneşte Tjaden. Domnilor!... Altădată ne spunea „porcilor”.

Kosole e în pragul uşii. Din întîmplare, îşi aruncă ochii pe podea şi zăreşte picioarele lui Seelig înfăşurate în moletierele pe care i le ştiam toţi. Pînă şi pantalonii mai au vipuşcă şi croială militărească. Jumătatea de sus e cîrciumarul, cea de jos a plutonierului-major. Asta din urmă hotărăşte.

Dintr-o dată, Ferdinand se întoarce. Seelig se dă îndărăt. Kosole se ia după el.

– Ascultă, mormăie el. Schroder! Schroder! Schroder! îţi mai aduci aminte de el, cîine blestemat? Poftim, din partea lui Schroder. Ţi-am adus salutări din groapa comună.

Şi Kosole dă. Cîrciumarul se bălăbăneşte. Apoi se repede în dosul tejghelei şi pune mîna pe un ciocan de lemn. Îl loveşte pe Kosole în umeri şi în obraz. Dar Kosole nu se dă îndărăt, atît de tare s-a înfuriat. Îl prinde pe Seelig în braţe, îl izbeşte cu capul de tejghea, făcînd să se ciocnească paharele, şi deschide toate robinetele.

– Bea canalie! îmbată-te şi îneacă-te aici, în porcăria ta!

Berea se varsă peste Seelig şi-i curge în pantaloni, umflîndu-i ca un balon. Seelig urlă furios; e atît de greu să mai capete astăzi o bere aşa de bună. Izbuteşte să pună mîna pe un pahar şi-l loveşte pe Kosole în bărbie.

– Prost! spune Willy, care, de pe prag, urmăreşte lupta cu interes. Cu capul trebuia să lovească.

Dintre noi nu se amestecă nimeni. Asta-i treaba lui Kosole; chiar de-ar fi să mănînce bătaie, n-avem dreptul să-l ajutăm. Noi stăm doar să oprim pe oricine o sări în ajutorul lui Seelig. Dar nimeni nu se mai gîndeşte la aşa ceva, pentru că Tjaden a spus în două cuvinte cum stau lucrurile. Lui Ferdinand îi curge sînge pe nas; se înfurie şi-l dă repede gata. Îl doboară, îl ia de urechi şi-l loveşte de cîteva ori cu capul de podea, pînă-l lasă leşinat.

Apoi pleacă. Lina, palidă ca zăpada, se uită la patronul ei care horcăie.

– Ar fi bine să-l duceţi la spital, strigă Willy din urmă. E o chestie de două-trei săptămîni.

Kosole era un zîmbet de satisfacţie. Se simte uşurat. L-a răzbunat pe Schroder.

– V-a plăcut şi vouă, ne spune el şi se şterge de sînge.

Apoi, ne strînge mîna.

– Şi acum, băieţi, trebuie să mă duc repede acasă; mă aşteaptă nevasta. Să nu creadă cumva că m-am luat cu cineva la bătaie.

Ne despărţim în piaţă. Jupp şi Valentin se întorc la cazarmă. Bocancii lor răsună pe caldarîmul luminat de razele lunii.

– Mult aş vrea să mă duc şi eu cu ei, spune Albert deodată.

– Te cred, zice Willy, care se mai gîndeşte la chestia aia cu cocoşul. Sînt cam meschini oamenii de pe-aici! Nu-i aşa?

Afirm dînd din cap.

– Şi în curînd o să începem iar şcoala.

Ne oprim şi ne apucă rîsul. Tjaden nu se mai poate stăpîni de bucurie şi joacă în jurul lui Valentin şi

Jupp.

Willy se scarpină la ceafă:

– Credeţi voi că ăia nu mai pot de bucurie că venim iar? Vezi că aşa de îngăduitori ca măi înainte nu mai sîntem.

– Fireşte că le eram mai dragi, ca eroi, văzuţi de cît mai departe, spune Karl.

– Sînt foarte curios să asist la un asemenea spectacol, adaugă Willy, cu temperamentul nostru de astăzi... „oţeliţi în focul luptei”.

IV.

Cînd ni s-a desfiinţat compania, a trebuit să luăm muniţia cu noi, ca s-o predăm abia cînd om ajunge acasă. Sîntem acum la cazarmă şi dăm armele în primire. Totodată ni se dă o soldă de demobilizare de cincizeci de mărci şi cincisprezece mărci ca ajutor de drum. Pe lîngă asta, mai avem dreptul la o manta, o pereche de bocanci, rufărie şi o uniformă.

Ne urcăm la mansardă ca să luăm în primire efectele. Plutonierul cu magazia face un gest de plictiseală:

– Alegeţi şi voi ce vreţi.

Willy îşi roteşte ochii, dă peste un teanc de efecte şi îi spune părinteşte:

– Ascultă-mă, afaceri de-astea să faci cu recruţii. Zdrenţele astea-s de pe vremea lui tata Noe. Arată-ne lucruri noi.

– N-am, răspunse magazionerul îmbufnat.

Willy se uită la el şi-şi scoate din buzunar c> tabacheră de aluminiu.

– Fumezi? îl întrebă el.

Celălalt scutură din cap.

– Tutun de mestecat? zice Willy, vîrîndu-şi mîna în buzunar.

– Nici!

– De băut, sigur că bei.

Willy s-a gîndit la toate; îşi duse mîna sub manta, să scoată şi de-acolo ceva.

– Aş! răspunse plutonierul flegmatic.

– Atunci nu-mi mai rămîne decît să-ţi dau cîteva peste bot, îi zise Willy, prieteneşte. Nu plecăm de-aici fără haine noi-nouţe.

Spre norocul nostru, iată că vine Jupp, care are un rol de seamă în sfatul soldaţilor.

– Sînt oameni de-ai noştri, Heinrich. Cătane vechi. Ia du-i în salon.

Magazionerul se mai înviorează.

– De ce nu mi-aţi spus-o din capul locului!

Ne ducem într-o odaie din dos. Aici sînt numai haine noi. Ne dezbrăcăm repede hainele vechi şi ne punem ce găsim mai bun. Willy pretinde că are nevoie de două mantale, pentru că războiul l-a făcut anemic. Magazionerul ezită. Jupp îl ia de braţ, îl duce într-un colţ şi începe să-i vorbească despre aprovizionare. Cînd vin înapoi, magazionerul e liniştit. Se uită cu coada ochiului la Tjaden şi la Willy care acuma, îmbrăcaţi cu hainele noi, sînt mult mai groşi decît adineauri, şi mormăie:

– Bine, bine! Mie mi-e tot una. Sînt mulţi care nu vin să-şi ia boarfele. Au ei destule. Principalul e să iasă socoteala.

Iscălim de primire. Magazionerul îi spune lui Willy:

– Parcă îmi vorbiseşi de nişte ţigări.

Willy, văzînd că n-are încotro, îşi scoate tabachera.

Celălalt urmează:

– Şi tutunul de mestecat...

Willy se căută în buzunar. Pe urmă se informează:

– Dar de băut, ai spus că nu bei.

Magazionerul îi răspunde calm:

– Ba da. Mi-a prescris chiar doctorul, pentru că sînt şi eu anemic. Adu sticla încoace.

– Un moment.

Willy trage o înghiţitură, cel puţin să salveze ce mai poate fi salvat, şi apoi îi întinde magazionerului sticla. Era plină; acum, nu-i nici pe jumătate.

Jupp ne conduce pînă la poarta cazărmii.

– Ştiţi cine e aici? Max Weil; în sfatul soldaţilor.

– A! e şi el aici. S-a învîrtit, spune Kosole.

– Aşa şi-aşa. Deocamdată sîntem noi în frunte: Valentin şi cu mine. Dacă aveţi nevoie de permise de călătorie, veniţi la mine.

– Dă-mi acum unul, îi spun el. Vreau să mă duc la Adolf.

Jupp scoate un carnet şi rupe un bilet.

– Completează-l singur. Natural, călătoreşti cu întîia.

– S-a făcut.

Cînd ajungem afară, Willy îşi desface mantaua. Mai are una pe dedesubt. Ne spune satisfăcut:

– Mai degrabă s-o iau eu, decît s-o şterpelească alţii Cred că atîta lucru mai merit şi eu după ce m-au ciuruit schijele.

Ieşim pe bulevard. Kosole ne spune că azi după-amiază îşi repară hulubăria. Înainte de război avusese o crescătorie de porumbei călători. Acum vrea s-o înceapă din nou. Pe front, s-a gîndit mereu la asta. Eu îl întreb:

– Şi altceva ce ai de gînd, Ferdinand?

El îmi răspunde scurt:

– Să caut de lucru; doar sînt însurat. Trebuie să alerg după mîncare.

Dinspre biserica Sfintei Maria se aud deodată nişte împuşcături. Stăm şi ascultăm. Willy ne spune cu competenţă:

– Revolvere de campanie şi puşti 98. Mi se pare că sînt chiar două revolvere.

Tjaden rîde şi-şi vîntură bocancii cei noi, ţinîndu-i de vîrful şiretului:

– Oricum, faţă de ce era în Flandra, e destulă linişte.

Willy se opreşte în faţa unui magazin de galanterie. În vitrină e un costum de stofă din fire de urzică şi hîrtie. Dar asta-l interesează prea puţin. Se uită încordat la nişte foi îngălbenite dintr-un jurnal de mode, atîrnate în dosul costumului, şi ne arată imaginea unui domn elegant cu barbişon, în conversaţie cu un vînător.

– Ştiţi ce-i asta?

– O puşcă de vînătoare, spune Kosole, care crede că-i vorba de vînător.

Willy îl întrerupe enervat:

– Fleacuri! Asta-i o haină de gală: jachetă, frac. Înţelegi tu? Tot ce poate fi mai modern. Şi ştiţi acum ce idee mi-a venit? Am să-mi fac o haină de-astea dintr-o manta. Pun să mi-o descoasă, să mi-o vopsească în negru, să o croiască din nou. Să vedeţi ce frumos o să iasă.

Ideea asta îl pasionează grozav. Însă Karl îl potoleşte, întrebîndu-l calm:

– Dar un pantalon vărgat ai?

Willy ezită o clipă. După aceea spune:

– Am să găsesc eu unul la tatăl meu. Pe urmă am să-i mai iau şi vesta albă pe care a purtat-o la nuntă.

Să vedeţi voi ce bine are să-mi stea.

Şi spunînd astea, se uită la noi radiind de bucurie.

– Şi-acum, pun-te pe viaţă, băiete!

Acasă, dau jumătate de soldă mamei. Ea îmi spune:

– A venit Ludwig Breyer; te aşteaptă în odaia ta.

Tatăl meu adaugă:

– E sublocotenent.

– Da, răspund eu. Ce n-ai ştiut pînă acum?

Ludwig e mai bine la faţă. Dizenteria e aproape vindecată. Mă întîmpină zîmbind:

– Am venit să-mi împrumuţi nişte cărţi, Ernst.

– Ia-ţi ce vrei, Ludwig.

El mă întreabă:

– Dar tu n-ai nevoie de ele?

Dau din cap:

– Deocamdată, nu. Am încercat ieri să citesc ceva, dar - e ciudat! - nu mai pot fi atent. După cîteva pagini, mă pomenesc gîndindu-mă la altceva. Nu mai înţeleg ce citesc. Vrei ceva romane?

– Nu, îmi răspunde el şi scoate cîteva cărţi din raft.

Mă uit la titluri.

– Lucruri aşa de grele? La ce-ţi trebuie?

El zîmbeşte cam intimidat; după aceea îmi spune:

– Cît am fost pe front, m-am gîndit la o sumedenie de lucruri, dar nu m-am dumerit niciodată bine. Acuma, cînd a trecut războiul, aş vrea să ştiu o mulţime de lucruri, aş vrea să ştiu ce-i cu omenirea asta şi cu rostul ei pe pămînt. Sînt multe probleme de dezlegat, chiar în ce ne priveşte pe noi înşine. Altădată ne închipuiam viaţa cu totul altfel decît o vedem acum. În sfirşit, aş vrea să ştiu o mulţime de lucruri. Ernst.

Îi spun arătînd cărţile:

– Şi crezi c-ai să găseşti aici ce cauţi?

– În orice caz, am să încerc. Citesc toată vremea, de dimineaţă pînă seara.

Mai stă cîteva clipe şi pleacă. Rămîn pe gînduri. Dar eu, oare ce-am făcut în ultimele zile? Ruşinat, iau o carte, dar o las repede din mînă şi mă uit pe fereastră. Altădată, nu era aşa. Ştiam întotdeauna ce vreau să fac.

Intră mama.

– Ernst, diseară trebuie să te duci la unchiul Karl.

Îi răspund cam plictisit:

– Bine, fie!

– Ştii că ne-a trimis de multe ori alimente.

Dau din cap.

Afară începe să se însereze. O umbră albastră învăluie ramurile castanilor. Mă întorc de la fereastră.

– Aţi fost astă-vară la dumbravă? Trebuie să fi fost foarte frumos.

– Nu, Ernst, n-am fost deloc.

O întreb mirat:

– Dar de ce, mamă? Altădată vă duceaţi în fiecare duminică.

Ea îmi răspunde tărăgănat:

– N-am fost la plimbare. Drumul pe jos ne făcea poftă de mîncare, şi cu mîncarea am dus-o prost toată vremea.

– Aşa-i, spun eu. Dar unchiul Karl avea mîncare destulă.

– Ne-a trimis şi nouă destul de des.

Mă simt deodată cuprins de o vagă amărăciune.

– Oare de ce au fost toate astea, mamă? o întreb eu.

Ea îmi dezmiardă mîna.

– Trebuie să fie un rost, Ernst. Dumnezeu ştie el ce face.

Unchiul Karl e fala familiei noastre. Are o vilă şi a fost în timpul războiului ofiţer de intendenţă.

Wolf mă însoţeşte la vila unchiului. Însă trebuie să rămînă afară; mătuşii mele nu-i plac cîinii.

Sun. Îmi deschide un individ elegant în frac. Intimidat, îl salut. De-abia după aceea îmi dau seama că e un servitor. Nu mai eram deprins cu aşa ceva. Omul mă măsoară de parcă ar fi un colonel îmbrăcat civil. Îi zîmbesc, însă el nu-mi răspunde la zîmbet. Cînd îmi scot mantaua, el ridică mîna ca să-mi ajute.

Ca să-i cîştig simpatia, îi spun:

– Lasă! Ca vechi soldat ce sînt, pot să fac asta singur, şi-mi atîrn zdreanţa de un cuier.

Totuşi, el o ia din cui cu vîrful degetelor, şi o atîrnă într-un cui alăturat, cu un aer mîndru.

Mă gîndesc: ce mutră scîrboasă! - şi intru.

Unchiul Karl mă întîmpină zornăind din pinteni. Îmi dă bună-ziua cu un aer protector, pentru că sînt un simplu soldat. Mirat, mă uit la uniforma lui de mare ţinută, strălucitoare. Ca să fac un spirit îi spun:

– Avem friptură de cal astăzi?

– Cum asta? mă întreabă el mirat.

Îi răspund rîzînd:

– Pentru că vii la masă cu pinteni.

Se uită la mine supărat. Mi se pare că, fără să vreau, l-am jignit.

Ofiţerilor de intendenţă le plac foarte mult pintenii şi săbiile.

Pînă să-i explic că n-am vrut să-l jignesc, intră repede mătuşă-mea. E tot aşa cum o ştiu, uscată ca o scîndură, şi ochii îi strălucesc tot aşa de tare. În

timp ce mă copleşeşte cu o ploaie de vorbe, aruncă priviri ascuţite în toate părţile. Sînt cam stingherit, E prea multă lume aici, prea multe cucoane şi, mai ales, prea multă lumină. Pe front aveam cel mai mult o lampă cu petrol. Candelabrele astea sînt nemiloase ca nişte judecători de instrucţie: nu le poţi ascunde nimic. Încep să mă scarpin în spate.

– Ce faci? mă întrebă mătuşă-mea, oprindu-se din vorbă.

– Trebuie să fie vreun păduche care a scăpat. Am avut atîţia! îmi trebuie cel puţin o săptămînă pînă să dispară toţi.

Ea se dă speriată înapoi.

– Nu-ţi fie frică, o liniştesc eu. Nu pot să sară, Sînt păduchi, nu purici.

– Doamne, păzeşte!

Şi-şi pune degetul la gură, de parcă aş fi spus cine ştie ce porcărie. Dar aşa sînt toţi acuma. Vor să fim eroi, dar de păduchi nici nu vor să audă.

Trebuie să dau mîna cu o mulţime de lume şi încep să asud. Oamenii ăştia sînt cu totul altfel decît noi, cei de pe front. Mă simt în faţa lor greoi ca un tanc. Fac mişcări de parcă ar sta într-o vitrină şi vorbesc ca pe scenă. Caut pe cît pot să-mi ascund mîinile; ţărîna tranşeelor a intrat în ele ca o otravă. Mi le şterg pe furiş de pantaloni; totuşi le simt umede cînd dau mîna cu vreo femeie.

Tot învîrtindu-mă prin salon, dau de un grup în mijlocul căruia vorbeşte foarte agitat un consilier de la curtea de conturi:

– E nemaiauzit, un curelar! Un curelar preşedinte de republică! închipuiţi-vă numai o recepţie de gală la palat şi un curelar care primeşte în audienţă! E

odios!

Tuşeşte de iritat ce e.

– Ce spui de asta, tinere?

Şi mă bate pe spate. Pînă acuma nu m-am gîndit la aşa ceva. Intimidat, dau din umeri:

– Poate că se pricepe şi el la ceva!

Consilierul mă priveşte o clipă. După aceea se scutură satisfăcut.

– Admirabil: poate se pricepe şi el! Nu, dragul meu. Aşa ceva e înnăscut. Un curelar! Alunei de ce nu şi un croitor, şi un cizmar?

Şi se întoarce iar spre ceilalţi. Vorbele lui m-au jignit. Mă revoltă auzindu-l că vorbeşte aşa de cizmari. Cizmarii au fost tot aşa de buni soldaţi ca şi ceilalţi. Şi Adolf Bethke e cizmar, şi totuşi se pricepe la război mai bine decît mulţi maiori. Pe front avea importanţă omul, nu profesia. Mă uit bănuitor la consilier. Acuma aruncă citate în dreapta şi în stînga; probabil că e un om îndopat ou cultură; totuşi, dacă ar fi vorba să mă scoată cineva din foc, tot în Adolf Bethke aş avea mai multă încredere.

Sînt vesel că, în sfirşit, ne aşezăm la masă. Lîngă mine stă o fată cu un guler de puf. Îmi place mult, dar nu ştiu ce să vorbesc cu ea. Ca soldat am vorbit prea puţin, şi în nici un caz cu cucoanele. Ceilalţi vorbesc de zor. Încerc să trag cu urechea, ca să mă aleg şi eu cu ceva.

În capul mesei stă consilierul, care tocmai pretinde că, clacă am mai fi rezistat două luni, am fi cîştigat războiul. Mi-e silă cînd îl aud, pentru că toţi soldaţii ştiu că nu mai aveam nici muniţii, nici oameni. În faţa lui, o cucoană povesteşte de bărbatu-său care a murit în război, şi-şi dă atîta importanţă, de parcă ar

fi murit ea, nu el. La alt capăt al mesei, se vorbeşte de acţiuni şi de condiţiile păcii. Şi natural că toţi ştiu mai mult decît oamenii care se ocupă cu aceste chestii. Un domn cu nasul cîrn povesteşte o istorie despre nevasta unui prieten, cu un aer aşa de ipocrit şi cu o bucurie aşa de rău ascunsă, încît îţi vine să-i arunci un pahar în cap.

Vorbele lor mă năucesc şi, de la o vreme, nici nu mai pot urmări ce spun. Fata cu gulerul de puf mă întreabă ironic dacă nu cumva, pe front, am uitat să vorbesc.

– Nu, răspund eu.

Şi mă gîndesc: dacă ar fi aici Kosole şi Tjaden, apoi ştiu că ar rîde de flencăreala voastră cu care vă şi mîndriţi. Totuşi mă doare faptul că nu vă pot spune ce gîndesc. Lui Kosole nu i-ar păsa de asta. El ar şti ce să vă răspundă: ceva scurt şi cuprinzător.

Din fericire, în clipa asta apar pe masă nişte costiţe de purcel. Adulmec. Sînt costiţe de purcel veritabile, prăjite în untură adevărată. La vederea lor, uit tot necazul. Înşfac o bucată bună şi încep să mănînc cu poftă. E straşnică! Nu mai ştiu de cînd n-am mai mîncat costiţe. Pe vremea cînd eram în Flandra, prinsesem doi purcei; i-am mîncat într-o minunată seară de vară, cu oase cu tot. Mai trăia pe-atunci Katczinsky - bietul Kat! - şi Haie Westhuss. Alţi oameni decît ăştia de-aici. Îmi reazăm coatele de masă şi uit tot ce-i împrejur, atît de-aproape îi simt pe vechii îmi tovarăşi. Purceii erau foarte fragezi. Gătisem şi nişte chifteluţe de cartofi. Era şi Leer cu noi, şi Paul Bäumer - da, Paul - aud vorbele în jurul meu şi nu mai văd nimic - mă pierd în amintiri...

Dar mă trezesc îndată. La masă au tăcut cu toţii.

Tanti Lina parcă-i o sticlă de vitriol. Fata de lîngă mine de-abia îşi ţine rîsul. Toţi se uită la mine.

Mă trec sudorile. Ca pe vremea cînd eram în Flandra, stau cu coatele pe masă, ţinînd ciolanul cu amîndouă mîinile, cu degetele pline de untură, şi înfulec cu lăcomie; ceilalţi însă mănîncă frumos cu cuţit şi furculiţă.

Roşu la faţă, privesc ţintă înaintea mea şi lepăd ciolanul din mînă. Cum am putut să fiu atît de zăpăcit! Dar nu pot să fac altfel. Pe front am mîncat totdeauna aşa. Aveam cel mult o lingură sau o furculiţă, dar niciodată o farfurie.

Mă simt şi ruşinat, şi mînios. Mînios pe unchiul Karl care începe să vorbească acum despre împrumutul de război. Mînios pe toţi oamenii ăştia care-şi dau importanţă cu vorbele lor umflate. Mînios pe toată lumea asta, care continuă să trăiască atît de nepăsătoare, ca şi cum anii îngrozitori ai războiului n-ar fi existat niciodată, anii aceia în care totuşi nu exista decît un singur lucru: moartea sau viaţa, şi nimic altceva.

Mă îndop cît pot. Cel puţin să mă satur bine.

Îndată ce se iveşte prilejul, o şterg. În vestibul dau de servitorul în frac. Întind mîna să-mi iau mantaua şi mormăi:

– Şi pe tine ar fi trebuit să te avem pe front, slugoi sclivisit! Pe tine şi întreaga şleahtă de-aici!

Şi ies trîntind uşa.

Wolf m-a aşteptat în fata casei. Îmi sare înainte.

– Haide Wolf!

Deodată îmi dau seama că ceea ce m-a amărît n-a fost chestia cu cotletele; ci spiritul de îngîmfare şi de inconştienţă dinainte de război care continuă să trăiască nestingherit în oamenii ăştia.

– Haide, Wolf! Ăştia nu sînt de-al noştri. Cu orice soldat englez sau francez ne-am înţelege mai bine. Hai la camarazii noştri! E mai bine cu ei, chiar dacă mănîncă cu mîinile şi rod ciolanele. Haide!

Şi o luăm la goană, cîinele şi cu mine, şi fugim cît putem de repede, tot mai repede, eu chiuind, el lătrînd; alergăm ca nebunii, cu ochii aprinşi. Ducă-se toate dracului! Trăim, Wolf, trăim!

V.

Ludwig Breyer, Albert Trosske şi cu mine mergeam la şcoală. Cursurile trebuie să înceapă din nou. Pentru noi, elevii şcolilor normale, n-au fost sesiuni de examene extraordinare. Elevii liceului au fost mai favorizaţi. Mulţi dintre ei au putut da un examen special, fie înainte de-a pleca pe front, fie în timpul concediului. Cei care n-au făcut astfel, trebuie să urmeze cursurile din nou. Printre aceştia e şi Karl Bröger.

Treceam prin faţa catedralei. Acoperişul de aramă al turnurilor a fost înlocuit cu carton asfaltat. Parc-ar fi mucegăite şi mîncate, şi de aceea biserica are o înfăţişare de fabrică. Tablele de aramă s-au prefăcut în obuze.

Albert spune:

– Nici prin vis nu i-a trecut lui Dumnezeu aşa ceva.

Pe partea dinspre apus a catedralei, într-o ulicioară, e clădirea cu două etaje a şcolii. Drept în faţă, e liceul ceva mai departe, rîul şi aleea cu tei. Înainte de a fi soldaţi, clădirile astea însemnau pentru noi lumea întreagă. Pe urmă am cunoscut tranşeele. Acuma sîntem iarăşi aici. Însă astea nu înseamnă pentru noi lumea întreagă; mai sînt şi

tranşeele…

Pe drum îl întîlnim pe camaradul nostru de joacă George Rahe. Era sublocotenent şi comandant de companie; dar în timpul concediului s-a ţinut de chefuri, a pierdut vremea şi nu şi-a dat bacalaureatul. De asta trebuie să mai facă încă odată ultima clasă de liceu, în care a rămas pînă acuma repetent de două ori.

Îl întreb:

– Georg, e adevărat că pe front te-ai făcut tare la latină?

El rîde şi pleacă repede spre liceu.

– Bagă de seamă să nu capeţi un patru la purtare, îmi strigă el întorcîndu-şi capul.

În ultimul timp a fost aviator. A doborît patru englezi; dar nu cred că ar mai fi în stare să demonstreze teorema lui Pitagora.

Ne urmăm drumul spre şcoală. Strada e plină de oameni în uniformă. Chipuri de oameni pe care aproape i-am uitat. Nume pe care ani de-a rîndul nu le-am mai auzit. Îl întîlnim, umblînd în cîrje, pe Georg Waldorf, pe care în noiembrie 1917 l-am dus la ambulanţă cu un genunchi zdrobit. I s-a amputat piciorul de la şold; acum are un picior de lemn şi tropăie cumplit cînd merge. Îl întîlnim şi pe Herman Leipold, care vine la noi şi se recomandă rîzînd: „Gotz von Berlinchingen cu mîna de fier”. Are o proteză în locul mîinii drepte. Şi după aceea ne mai întîlnim la un colţ cu unul care ne spune hîrîind: „Nu-i aşa că nu mă mai cunoaşteţi?”

Mă uit la faţa lui, dacă se mai poate numai aşa ceea ce a mai rămas din faţa lui de odinioară. Pe frunte are o cicatrice largă şi roşie, care-i ajunge pînă la ochiul stîng. Aici are o umflătură, încît ochiul

e pe jumătate închis; dar oricum ochiul există. Ochiul drept străluceşte fix: e de sticlă. Nas nu mai are: în locul lui e un petec negru. Cicatricea care porneşte de sub nas taie gura de-a curmezişul. Buzele au crescut la loc strîmbe şi umflate: de aceea vorbeşte aşa de greu. Are dantura falsă, se văd cîrligele ce o susţin. Mă uit la el şi încerc să-mi aduc aminte. El îmi spune cu vocea lui hîrîită: Paul Rademacher. Acum îl recunosc. La drept vorbind, îi recunosc mai mult hainele cadrilate:

– Bună ziua, Paul. Ce mai faci?

Îmi răspunde mişcînd buzele cu greutate:

– Două lovituri de baionetă. Uite şi aici!

Şi ridică mîna de la care lipsesc trei degete. Ochiul stîng clipeşte trist. Ochiul drept priveşte ţintă şi fără expresie.

– Acum nici nu ştiu dacă am să mai pot fi profesor! Prea vorbesc greu! Tu poţi să mă înţelegi?

– Da; dealtfel e sigur că se mai poate opera.

El dă din umeri şi tace. Nu pare să aibă prea multă speranţă. Dacă s-ar fi putut, l-ar fi operat pînă acuma.

Ne întîlnim cu Willy de la care aflăm că Borkmann a murit de împuşcătura pe care a primit-o în plămîni. A dat în tuberculoză galopantă. Henze s-a împuşcat cînd a auzit că, din cauza rănii lui din şira spinării, va fi condamnat pentru toată viaţa să umble în cărucior. Pricepem foarte bine. Era cel mai bun jucător de fotbal din grupa noastră. Mayer a căzut în septembrie, Lichtenfeld în iunie, Lichtenfeld era numai de două zile pe front.

Deodată tresărim. În faţa noastră e un omuleţ sfrijit.

– Tu eşti Westerholt? întrebă Willy cu neîncredere.

– Chiar eu.

Willy e uluit.

– Credeam c-ai murit.

– Încă nu, răspunde Westerholt, - Păi bine, am citit în ziar.

– A fost o greşeală.

– Nu poţi avea încredere în nimic, spune Willy, dînd din cap. Credeam că ţi-au putrezit oasele de mult.

– După tine, Willy, răspunde Westerholt mulţumit de sine. Tu ai să mori înaintea mea. Voi ăştia cu părul roşu nu trăiţi mult.

Intrarăm în şcoală. Curtea în care mîncam cornuri cu unt, în recreaţie, sălile de clasă cu table şi bănci, coridoarele cu cuierele în fund, toate sînt la fel ca altădată, dar nouă ni se pare că este altă lume. Recunoaştem numai mirosul. E acelaşi cu mirosul cărămizilor, dar nu atît de tare.

În sala de serbări, în dreapta orgei, stau profesorii. Pe masa directorului sînt două plante de seră cu frunze groase. Între ele, o coroană de lauri cu panglici. Directorul e în redingotă. Vasăzică o serbare de deschidere.

Ne îngrămădim cu toţii la un loc. Nimeni n-are poftă să stea în rîndul întîi. Numai Willy se bagă printre cei din faţă. Capul lui străluceşte în penumbra sălii ca lampa roşie a unui bordel.

Mă uit la grupul profesorilor. Altădată, ei însemnau printre noi mai mult decît alţi oameni; nu numai pentru că erau profesorii noştri, ci şi pentru că credeam în ei, chiar dacă ne băteam joc de ei cîteodată. Astăzi numai sînt decît nişte oameni ceva mai în vîrstă, pe care îi dispreţuim amical.

Iată-i aici, gata să ne înveţe. Îi vezi cum sînt dispuşi

să jertfească ceva din demnitatea lor. Dar ce-ar putea să ne mai înveţe? Noi cunoaştem viaţa mai bine decît ei. Ani căpătat o astfel de ştiinţă: aspră, sîngeroasă, crudă şi neîndurată. Am putea să-i învăţăm noi pe ei. Dar cine-şi bate capul cu asta! Dacă acum şcoala ar fi asediată, ar fugi toţi ca nişte iepuri încoace şi încolo, în timp ce nici unul dintre noi nu şi-ar pierde capul. Liniştiţi şi hotărîţi, am face imediat ceea ce trebuie şi anume i-am închide undeva ca să nu ne mai încurce şi am organiza apărarea.

Directorul îşi începe cuvîntarea. Cuvintele curg din gură simple şi clare. Trebuie să mărturisesc că e un orator minunat. Vorbeşte despre faptele eroice ale trupelor, despre luptă, victorie şi bravură. Însă cu toate vorbele lui frumoase, ascultîndu-l simt un ghimpe. Poate tocmai din cauza vorbelor lui frumoase. Nu prea a fost totul chiar aşa de simplu şi de clar. Mă uit la Ludwig. Se uită şi el la mine. Albert, Waldorf, Westerholt, Reinersmann, toţi sînt nemulţumiţi. Nu le e la îndemînă.

Directorul se înflăcărează. Nu evocă numai eroismul de pe front, ci şi eroismul mai calm din dosul frontului.

– Şi noi aici în patrie ne-am făcut datoria, ne-am restrîns şi am suferit de foame pentru soldaţii noştri; griji nenumărate ne-au copleşit; a fost greu pentru noi şi de multe ori, poate, viaţa noastră a fost mai grea decît viaţa celor de pe front...

– Asta-i bună, spune Westerholt.

Se aud murmure. Bătrînul se uită pieziş în sală şi continuă:

– Dar lucrurile nu le putem apropia. Ei au privit

moartea în faţă fără teamă şi şi-au făcut marea lor datorie; şi, chiar dacă armata noastră n-a cucerit victoria finală, cu atît mai mult vom nutri acum cucernică iubire pentru patria noastră greu încercată, pe care, în ciuda tuturor puterilor duşmane o vom reclădi, urmînd sfatul marelui nostru Goethe, al cărui glas prin veacuri răsună pînă la noi: „Trebuie să-ţi urmezi drumul, oricîte piedici ţi s-ar pune în cale”.

Bătrînul coboară vocea. Acum e voalată şi lină. Profesorii în haine negre au tresărit. Chipurile lor devin serioase şi atente.

– Dar ne vom aduce aminte mai cu seamă de aceia dintre elevii noştri, care s-au grăbit voioşi să-şi apere patria şi au căzut pe cîmpul de onoare. Douăzeci şi unu de camarazi au îndurat moartea glorioasă a armelor, douăzeci şi unu de eroi se odihnesc pe pămînt străin, departe de zgomotul luptei, şi dorm somnul de veci sub verzile pajişti...

În clipa asta se aude un hohot scurt de rîs. Directorul se opreşte buimăcit. Willy a rîs; el stă în faţa directorului, ţanţoş şi sfidător. E congestionat de mînie:

– Verzile pajişti... verzile pajişti şi somnul de veci! Ba stau în gropi de noroi, găuriţi de gloanţe, mutilaţi, mîncaţi de şobolani în fund de mlaştini. Verzile pajişti! Doar nu sîntem aici la ora de muzică!

Willy agită braţele ca o moară de vînt în furtună.

– Moarte eroică! Aşa vă închipuiţi că e o moarte eroică! Camaradul nostru Hoyer a stat o zi întreagă zbătîndu-se şi urlînd în sîrma ghimpată, şi-i atîrnau maţele din pîntece ca nişte macaroane. O schije i-a retezat degetele şi pe urmă alta i-a retezat un picior, şi el tot striga mereu şi încerca să-şi bage

maţele înăuntru cu cealaltă mînă şi, în sfirşit, spre seară a murit. Cînd am dat de el noaptea, l-am găsit ciuruit ca o sită. Spuneţi mamei lui cum a murit, dacă aveţi curajul.

Directorul s-a îngălbenit la faţă. Nu ştie ce să facă: să fie sever sau îngăduitor? Nu se poate hotărî nici într-un fel, nici în altul.

– Domnule director - începe să vorbească Albert Trosske - noi n-am venit aici s-auzim de la dumneavoastră că ne-am făcut datoria, deşi din nefericire n-am putut învinge. Asta-i un rahat!

Directorul tresare şi cu el tresare întreaga şcoală. Sala de serbare se cutremură, orga răsună.

– Te rog, măcar în expresii... - spune directorul indignat.

– Rahat, rahat şi iar rahat - repetă Albert. Ani de-a rîndul ăsta a fost cuvîntul nostru cel mai des; ca s-o ştiţi. Cînd înduram atîtea mizerii, încît uitasem toată vorbăria cu care ne-aţi îndopat aici, strîngeam din dinţi şi tot asta o spuneam; apoi ne vedeam iar de treabă. Dumneata pare că nu ştii deloc cum stau lucrurile. Aici nu mai sînt băieţi cuminţi, şcolarii ascultători de altădată; aici sînt soldaţi.

– Dar bine, domnii mei - începe directorul aproape rugîndu-se n-o să începem acum să ne certăm din pricina unui cuvînt.

Dar nu apucă să-şi sfirşească vorba. E întrerupt de Helmuth Reinersmann care, la Yser, în focul luptei, l-a luat în spate pe frate-său rănit şi l-a adus mort la ambulanţă.

– Ei nu au căzut pentru ca după aceea să se poată ţine discursuri. Sînt camarazii noştri şi gata! Şi nu permitem să se pălăvrăgească pe contul lor.

Se dezlănţuie un vacarm cumplit. Directorul nu mai

ştie ce să spună. Grupul profesorilor parc-ar fi un cîrd de găini speriate. Numai doi dintre ei îşi păstrează calmul. Şi ei au fost pe front.

Bătrînul e hotărît să ne domolească cu orice preţ. Sîntem prea mulţi, şi Willy se uită la el prea ameninţător. Cu soldaţii ăştia sălbăticiţi nu-i de glumit, nu ştii la ce te poţi aştepta; sînt capabili să scoată o grenadă din buzunar şi să o arunce. Directorul îşi agită braţele ca un arhanghel aripile.

Deodată tumultul începe să se potolească. Ludwig Breyer a trecut în faţă. Toţi trec.

– Domnule director - începe Ludwig cu glasul său răspicat - aţi văzut războiul în felul d-voastră. Cu filfiit de steaguri, cu entuziasm şi cu fanfare. Dar nu l-aţi văzut decît pînă la gară, de unde am pornit. De aceea nu vă facem imputări. Şi noi am avut aceleaşi gînduri ca ale d-voastră. Dar între timp ne-a fost dat să cunoaştem şi cealaltă faţă, şi tot entuziasmul din 1914 ne-a dispărut. Cu toate astea am rezistat necontenit, căci ne ţinea strînşi ceva mai profund, ceva care s-a ivit abia pe front, o răspundere de care d-voastră habar n-aveţi şi despre care nu se poate vorbi.

Ludwig priveşte o clipă înainte. Apoi îşi şterge fruntea şi vorbeşte mai departe:

– Nu vă cerem nici o socoteală; ar fi o prostie, căci nimeni n-a ştiut mai dinainte ce-avea să urmeze. Vă cerem însă un singur lucru. Am plecat entuziasmaţi, cu vorba „patrie” pe buze, şi ne-am întors liniştiţi, dar cu noţiunea de „patrie” în suflet. De aceea vă rugăm acum să nu mai vorbiţi. Renunţaţi la cuvintele mari. Nu mai sînt pentru noi. Nu-şi mai au rost nici pentru camarazii noştri morţi. I-am văzut murind. Amintirea morţii lor ne e atît de proaspătă,

că nu putem suporta să se vorbească despre ei aşa cu vorbiţi d-voastră. Ei şi-au dat viaţa pentru mai mult decît atîta.

S-a făcut o linişte adîncă. Directorul îşi frămîntă mîinile şi spune încet:

– Breyer, dar nu asta a fost intenţia noastră. Ludwig tace.

După o clipă, directorul continuă: - Dar spuneţi-mi odată ce vreţi!

Ne uităm unii la alţii. Să spunem ce vrem? Da, dacă ar fi atît de uşor să spunem asta într-o frază. Simţim puternic o mulţime de lucruri. Dar de unde să luăm cuvintele? Cuvinte nu avem. Poate le vom găsi mai tîrziu!

După cîteva clipe de tăcere, Westerholt îşi face drum şi se plantează în faţa directorului:

– Să vorbim despre lucruri practice; asta ne interesează mai mult. Ce gînduri aveţi cu noi? Sîntem aici şaptezeci de soldaţi care trebuie să se întoarcă iar pe băncile şcolii. Eu vă spun de pe acum: nu mai şt.im aproape nimic din ce-am învăţat şi n-avem deloc poftă să mai stăm mult pe-aici.

Directorul îşi mai vine-n fire şi ne spune că în chestia asta n-are încă nici o dispoziţie de la minister. De aceea, pentru moment, ar trebui să ne ducem fiecare în clasa în care am fost cînd am plecat. Mai tîrziu se va vedea ce e de făcut.

Un hohot puternic de rîs îi răspunde.

– Asta nici dumneata n-o crezi - spune Willy - că ne vom aşeza în bancă, alături de copii care n-au fost soldaţi şi c-o să ridicăm degetul cînd om avea ceva de spus. Rămînem toţi la un loc.

De-abia acum ne dăm seama cît de caraghioasă e

toată chestia asta. Atîţia ani de-a rîndul am împuşcat, am străpuns cu baioneta, am omorît; şi acum are importanţă să ştim dacă am plecat din clasa a II-a sau a III-a. Unul putea să rezolve o ecuaţie cu o necunoscută şi altul cu două necunoscute; astea sînt deosebirile care contează aici.

Directorul ne promite să facă toate demersurile ca să se instituie cursuri speciale pentru soldaţi.

Albert spune scurt:

– Nu putem aştepta pînă atunci. Ne vom organiza singuri.

Directorul nu mai spune nimic; se îndreaptă spre uşă. Profesorii îl urmează. Ieşim şi noi. Înainte de a ieşi, Willy, căruia i se pare că spectacolul s-a sfirşit în prea multă linişte, ia cele două oale cu plante de pe catedră şi le aruncă jos, spunînd furios:

– Tot n-am putut eu să sufăr niciodată verdeţurile!

Apoi, ia cununa de lauri şi i-o îndeasă pe cap lui Westerholt:

– Na, fă-ţi supă din ea!

Ţigările şi pipele sînt aprinse. Ne-am adunat laolaltă cu cei de la liceu care au fost pe front şi ne sfătuim. Peste o sută de soldaţi, optsprezece sublocotenenţi, treizeci de plutonieri şi sergenţi.

Westerholt a adus un regulament şcolar şi ne citeşte. Lectura merge greu, pentru că după fiecare frază izbucneşte un rîs nebun. Nu putem înţelege că acestea ni s-au aplicat nouă altădată.

Westerholt rîde cu poftă mai ales cînd îşi aduce aminte că, înainte de război, n-aveam voie să umblăm pe stradă după şapte seara, decît cu învoirea dirigintelui.

– Fii pe pace - îi spune Willy - l-ai făcut de rîs pe profesor, cum nu se mai poate. Eşti trecut mort, directorul îşi ţine un discurs, eşti sărbătorit ca erou şi ca model de elev, şi după asta mai ai neruşinarea să trăieşti şi să te întorci! Ce încurcătură pe bietul director. Trebuie să retracteze tot ce-a spus despre tine, crezîndu-se mort; desigur că la algebră şi compoziţie eşti tot atît de prost.

Ne alegem sfaturi de elevi. Profesorii? Să binevoiască să ne vîre în cap cîteva lecturi pentru examen; dar să ne guverneze nu-i mai lăsăm. Pentru noi, îl alegem pe Ludwig Breyer, Helmuth Reinersmann şi Albert Trosske; pentru cei de la liceu se aleg Georg Rahe şi Karl Bröger.

Alegem apoi trei reprezentanţi care să plece chiar mîine la minister, ca să ceară aprobarea cererilor noastre, privitoare la durata cursurilor şi la examene. Ne oprim la Willy, Westerholt şi Albert. Ludwig nu poate să plece, pentru că nu se simte destul de bine.

Le dăm certificate şi foi de drum, din care mai avem blocuri întregi. Sublocotenenţi şi reprezentanţi ai soldaţilor care să le semneze avem de-asemenea destui printre noi.

Helmuth Reinermann dă pînă şi înfăţişării exterioare atenţia cuvenită. Îl sfătuieşte pe Willy să-şi lase acasă hainele noi pe care le-a luat de la magazie şi să-şi ia, la drum, nişte haine cîrpite şi găurite de schije.

– De ce? îl întreabă Willy cu surprindere.

– Astea îi conving pe cei de la minister mai uşor decît o sută de argumente, ne lămureşte Helmuth.

Willly nu vrea să primească; e mîndru de hainele

lui şi ar voi să facă paradă prin cafenelele capitalei.

– Dacă ştiu să bat cu pumnul în masă, o să am acelaşi succesul, susţine el.

Dar Helmuth vede altfel lucrurile.

– Ascultă, Willy - zice el - nu putem da cu barda-n toată lumea; de oamenii ăştia mai avem nevoie. Dacă te duci cu hainele peticite să dai cu pumnul în masă, obţii de la ei mai mult decît de te-ai duce cu hainele noi. Aşa sînt ăştia; crede-mă.

Willy se lasă convins. Helmuth se-ndreaptă spre Alwin Westerholt şi-l examinează. I se pare că-i prea gol. De aceea-i pune decoraţia lui Ludwig Breyer.

– Pentru un consilier, ai să vorbeşti mult mai convingător, adăugă Helmuth.

Albert n-are nevoie de aşa ceva; pe pieptul lui zornăiesc destule. Cei trei delegaţi sînt bine echipaţi. Helmuth îşi priveşte opera.

– Minunat! spune el. Şi acum, băieţi, arătaţi-le burtă-verzilor de la minister, cine sîntem.

– Las pe noi! îl asigură Willy, care şi-a venit în fire.

Ţigările şi pipele fac un fum îngrozitor. Se aud de-a valma urări, dorinţe, planuri. Dumnezeu mai ştie ce-o ieşi din toate astea. O sută de soldaţi tineri, optsprezece sublocotenenţi, treizeci de plutonieri şi sergenţi stau aici laolaltă şi vor să înceapă să trăiască. Oricare dintre ei poate să conducă o companie la atac, pe cea mai anevoioasă poziţie şi cu cele mai neînsemnate pierderi. Oricare dintre ei n-ar pregeta nici o clipă să facă ceva ce se cuvine dacă noaptea, în tranşee, ar auzi strigîndu-se: „inamicul”! Oricare dintre ei e oţelit în mizeria zilelor nenumărate de pe front. Oricare dintre ei e un ostaş desăvîrşit. Nici mai mult, nici mai puţin.

Dar pentru pace? Sîntem noi buni pentru aşa ceva? Şi oare mai sîntem noi capabili şi de altceva decît de a fi soldaţi?

PARTEA A TREIA

I.

Vin de la gară ca să-l vizitez pe Adolf Bethke. Îi recunosc casa imediat; mi-a descris-o de multe ori cînd eram pe front.

O grădină cu pomi fructiferi. Nu s-au cules încă toate merele. Multe au căzut prin iarbă. Un castan uriaş în faţa uşii. Pămîntul împrejur e acoperit cu frunze galbene, tot aşa şi masa de piatră şi banca de sub copac. Printre ele răsar cojile ţestoase, alb roşietice şi castanele lucii. Iau cîteva în mînă şi mă uit la coaja lor roşie ca mahonul, lucioasă şi brăzdată de vinişoare negre. Mă uit în jurul meu, mă gîndesc şi aproape nu-mi vine a crede că există aşa ceva: copacii ăştia cu frunzişuri galbene, pădurile în ceaţa albastră a depărtării, fără tulpini sfirtecate de obuze; vîntul ăsta peste cîmpuri fără miros de pulbere şi de gaze, pămîntul ăsta nesfişiat de tranşee, mănos şi gras, cu miresme puternice; caii care trag plugurile şi nu coloanele de muniţii, şi-n dosul lor, fără arme, întorşi acasă plugarii, plugarii, în uniforme de soldaţi

Soarele, deasupra unui pîlc de arbori, s-a ascuns după nori. Dar smocuri de raze argintii se împrăştie pe cer, copii înalţă zmei pestriţi în văzduh, plămînii respiră liber, nu mai sînt nici tunuri, nici obuze, raniţa nu mai împovărează umerii, centironul nu-ţi mai striveşte pîntecele; s-a dus frica aceea de a fi mereu lovit pe la spate, mersul acela furişat şi şovăitor, care în fiecare clipă te putea prăbuşi în

vreo cursă, în groază şi în moarte; liber şi drept, fără nici o grijă, merg înainte şi simt tăria acestei clipe: să fiu aici şi să-l văd pe camaradul meu Adolf.

Uşa casei e întredeschisă. În dreapta e bucătăria. Bat la uşă. Nu răspunde nimeni. Spun bună ziua. Nu se mişcă nimic. Merg mai departe şi mai deschid o uşă. Un om stă singur la masă; ridică ochii, se uită la mine sălbăticit, e îmbrăcat într-o uniformă veche: e Bethke. Îi spun vesel:

– Adolf, n-ai auzit nimic? Dormeai, hai?

Rămîne în aceeaşi stare şi-mi întinde mîna.

– Voiam să te văd. Adolf.

Şi pare tulburat.

Îl întreb mirat:

– S-a întîmplat ceva, Adolf?

– Ah, lasă-mă, Ernst.

M-aşez lîngă el.

– Dar ce ai, Adolf?

Îşi întoarce capul:

– Nimic, nimic, Ernst. Dar ştii, e bine, e foarte bine c-ai venit să mă vezi.

Se scoală în picioare.

– Singur aşa, îţi vine să înnebuneşti...

Mă uit prin odaie. N-o văd pe nevastă-sa nicăieri.

– Bine ai făcut c-ai venit.

Bethke tace cîteva clipe, pe urmă spune încă odată:

– Bine ai făcut c-ai venit.

Aduce o sticlă cu rachiu şi ţigări. Bem din păhărele groase cu chenare roz. Pe fereastră se vede grădina şi drumul printre copaci. Bate vîntul, se aude portiţa grădinii. Într-un colţ începe să bată ceasul din perete.

– Noroc, Adolf!
– Noroc, Ernst!
O pisică se strecoară prin odaie. Sare pe maşina de cusut şi începe să toarcă. De la o vreme, Adolf începe să vorbească:
– Au venit să mă vadă tata, mama, socrii, dar nu mă înţeleg nici ei pe mine, nici eu pe ei. Ca şi cum n-am mai fi aceiaşi oameni.
Şi, privindu-mă în faţă:
– Tu mă înţelegi, Ernst, şi eu te înţeleg pe tine. Între mine şi ceilalţi pare c-ar fi un zid.
Şi în sfirşit îmi spune tot.

Bethke a venit acasă cu raniţa în spinare, cu un sac de merinde, cafea, ciocolată, ba chiar şi o bucată de mătase pentru o rochie.
Voia să intre încet în odaie, ca să facă o surpriză nevestei, dar cîinele a început să latre grozav, smulgîndu-se din lanţ. Şi atunci nu s-a mai putut ţine, şi a început să alerge pe aleea dintre meri... aleea lui, copacii lui, nevasta lui... inima îi bătea ca un ciocan în piept, a deschis uşa, respirînd adînc, a intrat:
– Marie!...
A cuprins-o toată dintr-o privire. Era copleşit de emoţie... Întoarcerea acasă... ceasul din perete... masa... fotoliul... nevastă-sa... a dat s-o îmbrăţişeze, dar ea s-a dat înapoi, privindu-l ca pe-o fantomă. Întîi n-a înţeles. A întrebat-o rîzînd:
– Ce, te-ai speriat aşa de tare?
Ea i-a spus plină de spaimă:
– Da.
– Are să-ţi treacă, Marie, i-a răspuns el, tremurînd de emoţie.

Acum ajuns acasă, parcă nu-i vine a crede. E atîta vreme de cînd a plecat.

– Nu ştiam c-ai să vii de curînd, i-a spus nevasta.

Sta rezemată de dulap şi-l privea cu ochii mari. O clipă, Bethke a simţit un fior rece. A întrebat-o buimăcit:

– Şi nu te bucuri deloc?

– Ba da, Adolf...

– S-a întîmplat ceva? zise iarăşi, fără să lase lucrurile din mînă.

Ea se porni pe plîns cu fruntea pe marginea mesei. Îi spuse tot cum s-a întîmplat. De ce să-i ascundă? Dacă nu i-o spunea ea, au să i-o spună alţii. A avut pe cineva. S-a întîmplat aproape fără voia ei. N-ar fi vrut şi s-a gîndit mereu la el. Acum s-o ucidă, dacă vrea.

Adolf a ascultat-o nemişcat şi de-abia atunci şi-a dat seama că încă nu şi-a scos raniţa din spinare.

A pus-o jos, a deschis-o, tremurînd mereu şi gîndindu-se că nu poate fi adevărat ce-a auzit. Şi a continuat să-şi despacheteze lucrurile, numai ca să facă ceva; i-a arătat mătasea...

– Asta era pentru tine.

Şi nu putea admite că era adevărat ceea ce a auzit. Şi a rămas aşa, cu mătasea în mînă, cu mintea tulbure, silindu-se mereu să priceapă.

Ea continua să plîngă, fără să-l privească. El s-a aşezat pe un scaun, gîndindu-se mereu şi a simţit deodată că i-e o foame cumplită. A luat nişte mere dintr-o farfurie de pe masă şi a început să mănînce, pentru că trebuia să facă totuşi ceva. Pe urmă a simţit că-l cuprinde o furie turbată. Voia să spargă ceva şi a ieşit în goană să-l caute pe celălalt.

Nu l-a găsit. Atunci s-a dus la cîrciumă. Cunoscuţii

i-au dat bună-ziua, însă păreau stingheriţi cînd se uitau la el şi-i vorbeau cu băgare de seamă; care va să zică ştiau. El se purta ca şi cum n-ar fi fast nimic, dar nu s-a putut stăpîni multă vreme. A tras repede băutura pe gît şi, cînd cineva l-a întrebat dacă a fost acasă, s-a ridicat şi a plecat; tăceau cu toţii cînd a ieşit pe uşă. A rătăcit un timp pe uliţi pînă s-a făcut noapte. S-a trezit iarăşi în faţa casei. A intrat. Lampa era aprinsă, cafeaua pe masă, într-o tigaie pe plită - cartofi prăjiţi. Se simţea doborît de durere, gîndindu-se cît ar fi fost de frumos, clacă nu s-ar fi întîmplat aşa...

Nevastă-sa era în odaie şi nu mai plîngea. El s-a aşezat pe scaun, ea a turnat cafeaua şi a pus pe masă cartofii şi cîrnaţii. Însă pentru ea n-a pus în farfurie, S-a uitat la ea. Era palidă şi slăbită. Şi deodată l-a copleşit iarăşi o tristeţe fără seamăn. Ar fi vrut să nu mai ştie nimic, să se închidă în el, să se întindă pe pat f şi să încremenească aşa. A împins ceaşca şi farfuria. Nevastă-sa a tresărit. Ştia ce are să vie.

Adolf nu s-a ridicat; n-avea putere. A dat numai din cap şi a zis:

– Pleacă, Marie.

Ea n-a răspuns nimic. Şi-a pus broboada pe umeri, a împins iarăşi spre el farfuria, şoptindu-i sfioasă:

– Mănîncă ceva, Adolf.

Şi a plecat.

A plecat strecurîndu-se uşor, tăcută; uşa s-a închis, cîinele a hămăit de cîteva ori, vîntul şuiera pe la ferestre. Bethke a rămas singur.

Şi pe urmă noaptea.

Pe un om care vine din tranşee, cîteva zile petrecute aşa singur în casă îl doboară.

Adolf a căutat să-l întîlnească pe celălalt şi să-l bată zdravăn; dar acesta a simţit că-l pîndeşte şi a plecat. L-a căutat peste tot şi e prăpădit că n-a putut să dea de el.

După aceea au venit socrii, spunîndu-i că ar trebui să se mai gîndească, că nevastă-sa s-a cuminţit de mult, că patru ani să stea singură nu-i puţin lucru, că celălalt e de vină şi că în război s-au petrecut lucruri şi mai grozave.

Şi acum Adolf ridică privirile:

– Ce-i de făcut, Ernst?

– Să fie a dracului; o ticăloasă!

– De asta ne-am întors acasă, Ernst.

Torn în pahare şi bem. Cum în casă nu sînt ţigări şi Adolf nu vrea să se ducă să cumpere, mă duc eu. Adolf e un fumător pasionat; dacă îi aduc ţigări are să se mai liniştească puţin. Cumpăr o cutie întreagă de ţigări bune, o marcă renumită. Numai marca. Sînt făcute din frunze de fag. Tot mai bine decît nimic.

Cînd mă întorc mai este cineva în odaie şi văd îndată că e nevastă-sa. Stă în picioare, dreaptă, însă cu gîtul puţin aplecat. Gîtul unei femei are totdeauna ceva înduioşător, ca şi la copii; şi pe femeie nu poţi fi niciodată supărat de-a binelea. Natural, nu vreau să vorbesc de cele care sînt prea grase.

Spun bună-ziua şi-mi scot şapca. Ea nu-mi răspunde.

Pun ţigările în faţa lui Adolf; nici nu se uită la ele. Se aude tic-tacul ceasornicului. La fereastră foşnesc castanii şi din cînd în cînd vîntul aruncă frunze în geam. Frunzele de castan livide par nişte mîini cu degetele răşchirate. Mîinile de mort ale toamnei care bat în geam.

În sfirşit, Adolf face o mişcare şi spune cu o voce pe care nu i-o cunosc:

– Acum du-te, Marie.

Ea se ridică ascultătoare ca un copil, privind ţintă în faţa ei, şi pleacă. Mă uit la gîtul ei delicat, la silueta ei fină: cum a putut să facă una ca asta?

Adolf îmi spune trist:

– O vezi? Vine aşa în fiecare zi, se aşează pe scaun, nu scoate o vorbă, aşteaptă şi mă priveşte.

Mi-e milă de el, însă acum simt că mi-e milă şi de ea.

– Hai cu mine în oraş, Adolf. N-are nici un sens să stai aici singur.

Nu vrea. Afară latră cîinele. Nevastă-sa iese acum pe portiţa grădinii şi se întoarce la părinţii ei. Întreb:

– Vrea să se întoarcă?

Adolf dă din cap. Nu-l întreb mai departe. El singur trebuie să hotărască... Îl mai îndemn odată:

– Hai cu mine.

– Mai tîrziu, Ernst.

– Aprinde-ţi măcar o ţigară.

Îi întind cutia cu ţigări şi aştept pînă îşi ia una. Îi dau mîna:

– Mai vin eu să te văd, Adolf.

Mă duce pînă la poartă. Fac cîţiva paşi şi întorc capul. Stă tot în poartă şi în dosul lui coboară iarăşi penumbra serii, ca atunci cînd s-a despărţit de noi. Ar fi trebuit să rămînă cu noi. Acum e singur şi nefericit, şi nu putem să-l ajutăm, oricît am vrea... Oh, pe front era mult mai simplu: ca să fii fericit era destul să ştii că eşti încă în viaţă!

II.

Stau pe sofa, cu picioarele întinse şi cu ochii închişi, în somnolenţa mea, gîndurile se împletesc ciudat. Cugetul şovăie între vis şi realitate. Obosit cum sînt, mi se pare că aud un bubuit îndepărtat de tunuri, un şuier de obuze şi zgomotul de clopot care anunţă un atac cu gaze. Înainte însă de-a face gestul să-mi pun masca, întunericul se destramă, pămîntul, pe care visam că stau întins, se preface în pluşul cald al sofalei pe care-i simt că-mi mîngîie obrazul. Încep să-mi dau iarăşi seama că sînt acasă şi vuietul frontului se schimbă în zgomotul pe care-l face mama aşezînd farfuriile pe masă.

Din nou mi se face întuneric şi aud iar bubuitul artileriei. Şi de la o mare depărtare, de parcă ar veni de peste păduri şi mări, picură vorbe în şoaptă. Desprind din ele o frază:

– Cîrnaţi-s de la unchiul Karl, spune mama, şi glasul ei se amestecă cu zgomotul tunurilor.

Cuvintele astea mă surprind pe marginea tranşeei în care cobor. Odată cu ele îmi trece pe dinainte o figură sătulă şi obraznică, şi mă aud spunînd supărat:

– Porc infect!

Vocea îmi e înăbuşită, de parcă aş avea vată în gură, atît sînt de obosit. Pe urmă simt că mă prăbuşesc şi valuri largi de umbră mă acoperă, tot mai întunecate.

Dar nu adorm. Lipseşte un lucru care era mai adineauri: zgomotul uşor, metalic şi egal al tacîmurilor. Mă trezesc încetul cu încetul din piroteală şi deschid ochii. O văd pe mama uitîndu-se speriată, la mine.

– Ce s-a întîmplat? strig eu buimăcit. Eşti bolnavă?

Ea dă din cap:

– Nu, nu! Se poate să spui tu aşa vorbe?

Stau să mă gîndesc. Ce-am spus? Ah, da! Unchiul Karl... Încep să rid uşurat.

– Nu te mai supăra degeaba, mamă! Ştii şi tu prea bine că unchiul Karl e un traficant.

– Nu mă gîndesc al asta, îmi spune ea încet. Dar să întrebuinţezi tu astfel de vorbe!

Îmi amintesc deodată ce-am spus cînd eram pe jumătate adormit. Mi-e ruşine că am spus aşa ceva tocmai în faţa mamei.

– Mi-a venit aşa... fără voia mea, îi explic eu, scuzîndu-mă. Ce vrei! Trebuie să mai treacă timp pînă mă obişnuiesc cu gîndul că nu mai sînt pe front. Aşa vorbeam noi pe front, mamă; aspru, dar sincer.

Îmi aranjez părul şi-mi închei tunica. Apoi mă duc să caut nişte ţigări. Mama mă priveşte mereu şi îi tremură mîinile.

Mă opresc mirat şi îi pun mîna pe umeri.

– Dar bine, mamă, nu-i aşa de grozav ce-am spus. Aşa sînt soldaţii.

– Da, da... ştiu, îmi răspunde ea. Dar tu...!

Încep să rîd. Îmi vine să-i spun că e firesc să vorbesc şi eu aşa. Dar nu-i spun nimic.

Mă aşez iarăşi pe sofa şi iar mă cuprind gîndurile.

Mă uit la femeia asta care stă în faţa mea, îngrijorată. Şi-a împreunat mîinile, mîinile ei obosite şi frămîntate de muncă, zbîrcite şi moi, cu vinele umflate şi albastre, mîini care pentru mine au ajuns aşa. Pînă acum n-am observat niciodată asta; de altfel, n-am observat multe lucruri, pentru că eram prea tînăr. Dar acum înţeleg de ce, pentru femeia

asta, eu nu sînt un soldat ca toţi ceilalţi: eu sînt copilul ei.

Chiar soldat fiind, tot copil am rămas pentru ea. Războiul pentru ea n-a însemnat decît o hoardă de fiare primejdioase care s-au năpustit să-i sfişie copilul. Niciodată însă nu i-a dat prin gînd că acest copil era o fiară tot atît de primejdioasă pentru copiii altor mame.

Îmi iau privirea de la mîinile ei şi mă uit la mîinile mele. Cu mîinile astea, în 1917, am străpuns cu baioneta un francez. Mi-aduc aminte cum sîngele mi se prelingea cald printre degete şi eu, inconştient de spaimă şi de furie, loveam mereu. După aceea am vărsat de scîrbă şi am plîns toată noaptea. Abia spre dimineaţă, Adolf Bethke a izbutit să mă mai liniştească puţin. Aveam atunci optsprezece ani şi era prima luptă la care luam parte.

Îmi ascund încetişor mîinile, să nu le mai văd.

La marea încercare de ofensivă de la începutul lui iulie, am împuşcat cu ele trei oameni. Au rămas agăţaţi o zi întreagă în sîrmele ghimpate. În vîntul pe care-l făceau zburînd obuzele, braţele lor se mişcau; cîteodată păreau că ameninţă, dar mai mult păreau că se roagă şi cer ajutor. Altădată, am aruncat de la douăzeci de metri o grenadă şi am retezat picioarele unui căpitan englez. A început să ţipe îngrozitor, ridicînd capul şi dînd din mîini, cu trunchiul cabrat ca o focă. În cîteva clipe a murit.

Şi iată-mă acum stînd aici în faţa mamei, căreia aproape îi vine să plîngă, pentru că nu înţelege cum am putut deveni aşa de vulgar, ca să întrebuinţez o expresie necuviincioasă.

– Ernst - îmi zise ea - voiam să-ţi spun că te-ai schimbat foarte mult. Te-ai făcut aşa de nervos!

A, da! - mă gîndesc eu cu amărăciune. M-am schimbat. Aproape nici nu mă mai cunoşti, mamă! Nu mai sînt decît amintirea adolescentului candid şi liniştit de altădată. Niciodată nu va trebui să afli ce s-a petrecut cu mine în ultimii ani. Niciodată nu va trebui să ştii cum a fost într-adevăr şi ce-am devenit. Dacă ai şti numai a suta parte din ce s-a întîmplat, ţi s-ar rupe inima, ţie, care tremuri şi te ruşinezi la auzul unui singur cuvînt, pentru că - rostindu-l eu - ţi-ai zdruncinat părerea ce-o aveai despre mine.

– Lasă că are să fie bine, îi spun eu mamei, şi încerc în acelaşi timp să mă liniştesc şi pe mine.

Mama se aşează lîngă mine şi-mi mîngîie mîinile. Mi le ascund, şi ea mă priveşte cu mîhnire:

– Nu ştiu de ce..., dar cîteodată îmi pari ca un străin, Ernst. Parcă nici nu te-aş mai cunoaşte bine la faţă.

– Trebuie să mă mai, obişnuiesc şi eu. Am mereu impresia că sînt acasă numai în permisie.

Se înserează. Prin uşa întredeschisă, intră cîinele şi se tolăneşte înaintea mea pe covor. Îi strălucesc ochii şi se uită ţintă la mine. E şi el nervos şi nici el nu s-a obişnuit cu casa.

Mama oftează:

– În sfirşit, bine că ai venit acasă, Ernst!

– Asta-i principalul, spun eu, şi mă ridic.

Rămîne în ungherul ei, cu faţa tot mai palidă în umbra serii, şi simt deodată cît de grozav s-au inversat rolurile. Acum este ea copilul, nu mai sînt eu.

Mi-e dragă mama. Cînd ar fi putut oare să-mi fie mai dragă decît acum, cînd ştiu că niciodată n-am să-i pot spune tot, ca să mă liniştesc! N-am

pierdut-o oare? Şi simt deodată cît sînt de singur şi de străin.

A închis ochii. Îi spun încet:

– Mă duc să mă îmbrac. Vreau să ies puţin la plimbare.

Ea dă din cap.

– Da, da. Du-te, dragul meu, du-te.

Vorba ei mă străpunge ca un cuţit. Ies şi închid uşa încet în urma mea.

III.

Cîmpul e ud şi de pe drumuri se scurge gîlgîind apa. În buzunarul paltonului am un borcănaş şi umblu de-a lungul drumului cu plopi. Prin aceste locuri prindeam în copilărie fluturi şi peşti; stăteam pe-atunci şi visam la umbra copacilor.

Primăvara, viroaga din marginea drumului era plină de mătasea broaştei. Ramuri verzi de răchită se clătinau în unda uşoară a apei; libelule gingaşe zburau în zigzag printre trestii; roiuri de ţînţari îşi aruncau umbra subţire pe nisipul auriu.

E umezeală şi frig. Plopii se-ntind în şiruri lungi pe lîngă viroagă. Pe crengile lor nu mai sînt frunze, dar parcă atîrnă de ele un abur uşor şi albastru. Într-o zi, vor înverzi însă şi le vom auzi iarăşi foşnetul, iar soarele va străluci iarăşi cald şi binefăcător deasupra acestui petec de pămînt de care mă leagă atîtea amintiri din copilărie.

Sînt pe mal şi tropăi din picioare. Cîţiva peşti ţîşnesc speriaţi. Nu mă mai pot stăpîni. Acolo unde e viroaga mai strimtă şi pot sta cu picioarele crăcănate deasupra apei, pîndesc pînă ce prind cu mîna doi costreşi. Îi pun în borcan şi mă uit la ei.

Aleargă încoace şi încolo, nespus de drăgălaşi, cu cei trei spini pe spinare, cu trupul brun şi lunguieţ şi aripioarele agitate. Apa e limpede ca cristalul, se oglindeşte strălucirea sticlei în ea. Şi dintr-o dată simt că mi se opreşte respiraţia, atît de mult mă impresionează luminile şi reflexele apei din sticlă.

Cu băgare de seamă, ţin borcanul în mînă şi merg mai departe, uitîndu-mă din cînd în cînd la el, şi-mi bate inima de parcă mi-aş fi prins aici copilăria şi aş duce-o cu mine acasă. Mă opresc la marginea bălţii, deasupra căreia plutesc straturi groase de lintiţă, şi privesc salamandrele cu pielea ca marmora. Cînd sar în aer ca să respire, parc-ar fi nişte rachete. Prin mîl, se zvîrcolesc viermii şi un cărăbuş vîsleşte leneş pe uscat. De sub o rădăcină mîncată de ape, mă privesc speriaţi ochii unei broaşte încremenite. Le văd pe toate, şi în fiecare lucru e mai multe decît se poate vedea: sînt amintirile, clorul şi fericirea vremurilor trecute.

Apuc borcanul cu băgare de seamă şi merg mai departe, căutînd, nădăjduind. Vîntul bate. În zare se văd munţii albaştri.

Pe neaşteptate mă cuprinde groaza - „jos, lasă-te jos, în adăpost, nu vezi că stai în cîmp deschis!” Mă trec fiori de spaimă, îmi desfac braţele ca să mă reped la adăpostul unui copac, tremur şi gîfii. Îmi revine apoi respiraţia, a trecut totul. Mă mai uit speriat în jurul meu - nu m-a văzut nimeni. După cîtva timp mă liniştesc. Mă aplec să-mi ridic borcanul care mi-a căzut din mînă. Apa din el s-a vărsat, dar peştii se mai zbat înăuntru. Mă duc pînă la viroagă şi iau apă proaspătă.

Încet, încet o iau mai departe şi mă las în voia gîndurilor. Pădurea se apropie tot mai mult. Văd o

pisică trecînd de-a lungul drumului. Terasamentul liniei ferate străbate cîmpul pînă la crîng. Mă gîndesc: ce adăposturi s-ar mai putea clădi aici, adînci de tot şi acoperite cu beton; apoi, să se-ntindă linia tranşeelor spre stîngă, cu şanţuri de legătură şi posturi de observaţie; de partea cealaltă cîteva mitraliere - ba nu, numai două; celelalte să fie aşezate în crîng, şi atunci să nu-i slujească artileriei duşmane ca punct de reper; iar în dos, pe deal, să stea cîteva aruncătoare de mine; - să poftească atunci!

Aud şuieratul unui tren. Îmi ridic ochii. Ce fac? Am venit aici ca să-mi regăsesc locurile copilăriei şi acum pregătesc tranşee? Obişnuinţa!... Noi nu mai putem vedea peisajul, ci doar poziţii - poziţii de cucerit şi de apărat. Moara de pe deal nu-i o moară, ci un punct de susţinere. Pădurea nu e pădure, ci adăpost pentru artilerie. Mereu răsar în minte aceleaşi lucruri.

Vreau să le uit şi încerc să mă gîndesc la vremurile de-altădată. Dar nu izbutesc. Nu mai sînt aşa de voios ca înainte şi nici nu mai am chef să merg mai departe. Mă întorc.

De departe văd că vine cineva spre mine. Este Georg Rahe!

– Ce cauţi pe-aici? mă întreabă el surprins.

– Dar tu?

– Nimic, îmi spune el.

– Nici eu nu caut nimic, răspund eu.

– Dar borcanul? mă întrebă el, privindu-mă ironic.

Mă fac roşu.

– N-ai de ce să te ruşinezi, îmi spune. Voiai să prinzi iarăşi peşti, ca altădată. Nu-i aşa?

Îi fac semn că da.

– Şi cum a mers?

Dau din cap dezamăgit.

– Fireşte, nu se poate face aşa ceva în uniformă, îmi spune el, rămînînd pe gînduri.

Ne aşezăm pe un morman de lemne şi fumăm. Rahe îşi scoate capela.

– Îţi mai aduci aminte cînd am făcut schimb de mărci aici?

– Da, mi-aduc aminte. Stivele de lemne, în soare, împrăştiau un miros puternic de răşină şi de gudron; plopii tremurau uşor şi o adiere răcoroasă venea dinspre apă. Parcă le văd pe toate: cum umblam după brotăcei, cum citeam din cărţi, cum vorbeam despre viitor şi despre viaţa care ne aştepta dincolo de zarea albastră, amăgitoare ca o melodie în surdină.

– Şi pe urmă, nu-i aşa, Ernst? s-au petrecut altfel lucrurile, spune Rahe zîmbind, cu zîmbetul pe care-l avem toţi, cam amar şi cam obosit. Dar pe front prindeam peştii cu totul altfel. Numai aruncam o grenadă în apă, şi peştii pluteau la suprafaţă cu burţile albe şi cu băşicile pleznite. Era mai practic.

– Cum se face, Greg - spun eu - că stăm aşa fără rost şi nu ştim de ce să ne apucăm mai întîi?

– E ceva nelalocul lui, nu-i aşa, Ernst?

Dau din cap. Georg mă bate pe piept.

– Să-ţi spun eu, Ernst. Vezi astea? - şi-mi arată pajiştile din faţa noastră - astea erau viaţa; înfloreau şi creşteau, şi cu ele creşteam şi noi. Iar acolo, îndărăt în zare, acolo erau moarte şi distrugere, ne-am distrus şi noi puţin.

Iarăşi zîmbeşte:

– Avem nevoie de oarecare reparaţii, băiete!

– Poate că ar fi mai bine dacă ar fi vară - spun eu,

totul e mai uşor vara.

– Nu-i asta, - răspunde el, suflînd fumul de ţigară, - e cu totul altceva.

– Ce anume? îl întreb eu.

Georg dă din umeri şi se ridică.

– Hai acasă, Ernst. Vrei să-ţi spun ce-am de gînd să fac în curînd? Se apleacă spre mine şi-mi spune: „Intru iar în armată”.

– Ai înnebunit, Georg, îi spun eu uimit.

– De fel, îmi răspunde el şi rămîne o clipă serios. Sînt doar consecvent.

Stau locului.

– Gîndeşte-te bine, Georg.

El merge înainte.

– Am venit aici cu cîteva săptămîni înaintea ta, îmi zice şi începe apoi să-mi vorbească despre altele.

Cînd se ivesc cele dintîi case, scot borcanul cu costreşi din buzunar şi-l vărs iar în viroagă. Peştişorii o şterg repede, care-ncotro. Borcanul îl las pe malul apei.

Mă despart de Georg. O porneşte încet de-a lungul străzii. Mă opresc în faţa casei noastre şi privesc după el. Vorbele lui m-au neliniştit grozav. În jurul meu se strecoară o arătare nelămurită; vreau s-o prind şi se dă îndărăt; mă duc spre ea şi se destramă; dar după aceea se tîrăşte iar îndărătul meu şi mă pîndeşte.

Cerul atîrnă ca de plumb deasupra copacilor desfrunziţi din Luisenplatz. O fereastră deschisă pocneşte în bătaia vîntului. Prin boschetele uscate ale grădinilor se lasă umed şi melancolic amurgul.

Îmi ridic ochii şi deodată mi se pare că văd toate astea pentru întîia oară. Mi-e totul atît de străin,

încît nu mai recunosc aproape nimic. Să fie adevărat că bucata aceasta de pămînt umedă şi murdară a cuprins anii copilăriei, care-mi răsar în amintire atît de zglobii şi de luminoşi? Piaţa asta goală şi searbădă, cu fabrica din faţă, să fie cu adevărat acel petec liniştit de lume căruia îi spuneam patrie şi care, pe front, însemna nădejdea în faţa groazei şi scăparea de înec? Să nu fi fost altceva decît strada asta întunecoasă, cu case urîte, imaginea care ne apărea deasupra tranşeelor, ca un vis sălbatic şi duios în scurtele clipe de răgaz dintre o moarte şi alta? în mintea mea, nu era ea mult mai luminoasă şi mai frumoasă, mult mai întinsă şi mai bogată? Să nu mai fie nimic adevărat? Să mă fi minţit sîngele, să mă fi înşelat amintirea?

Mă înfior. E cu totul altceva, fără să se fi schimbat nimic. Ceasornicul din turnul fabricii lui Neubauer umblă şi bate ceasurile întocmai ca pe vremea cînd ne holbam ochii să urmărim cum se mişcă arătătoarele; şi acum mai stă arapul cu luleaua la tutungeria de-alături, de unde a cumpărat Georg Rahe cele dintîi ţigări; şi acum mai sînt la băcanul de peste drum reclame pentru săpun, cu chipuri de femei cărora Karl Vogt şi eu le ardeam ochii pe vreme de soare cu geamuri de ceasornic. Iscodesc prin vitrină - se mai zăresc şi-acum locurile pîrlite. Dar între timp a fost războiul, şi e mult de cînd a căzut Karl Vogt la Kemmel.

Nu-mi pot da seama de ce stau aici şi nu mai am impresiile pe care le-am avut altădată în tranşee şi barăci. Unde au rămas belşugul, lumina, strălucirea, inexprimabilul din sufletul nostru? Oare să fi fost amintirea mai vie decît realitatea? Să fi devenit ea realitate, în vreme ce aceasta din urmă s-a îngustat

şi s-a strîns pînă n-a mai rămas decît un schelet gol, pe care altădată au filfiit nişte steaguri colorate? S-o fi desprins de ea şi pluteşte acum doar ca un nor melancolic deasupra ei? Anii de pe front să fi distrus legătura cu trecutul?

Întrebări, întrebări - dar nici un răspuns.

IV.

Ordinele privitoare la cursurile noastre au sosit. Reprezentanţii noştri au obţinut ce-am vrut: anul şcolar va fi mai scurt, se vor face cursuri speciale pentru soldaţi, examenele vor fi mai uşoare.

N-a fost uşor să se ajungă aici, cu toate că e revoluţie. Toată prăbuşirea asta nu e decît o uşoară şi superficială comoţie. N-a ajuns mai adînc. Ce folos că numai cîteva posturi de frunte sînt ocupate de alţi oameni! Orice soldat ştie că un ofiţer poate să aibă cele mai bune intenţii; dacă nu vor gradaţii, rămîne neputincios. Tot aşa, e silit să dea îndărăt cel mai liberal ministru, dacă-i stă împotrivă un bloc de consilieri reacţionari. Şi, în Germania, consilierii au rămas la locul lor. Aceşti Napoleoni ai biroului sînt imuabili.

E cea dintîi oră de curs. Stăm înghesuiţi prin bănci. Aproape toţi sîntem în uniformă. Trei dintre noi poartă barbă. Ba unul e şi însurat.

Pe banca mea îmi descopăr numele, frumos scrijelit cu briceagul şi colorat cu cerneală. Îmi aduc bine aminte că această operă am executat-o în ora de istorie. Totuşi am impresia că sînt lucruri petrecute cu o sută de ani înainte, atît de ciudat îmi pare că mă aflu aici. Războiul intră astfel în domeniul

trecutului. Cercul vremii se închide înnoit. Dar noi nu mai sîntem înăuntrul lui.

Intră profesorul de limba germană, Hollermann, şi vrea mai întîi să pună la punct ceea ce e mai de seamă. Ne restituie lucrurile pe care le lăsasem la şcoală. I-au împovărat destulă vreme sufletul de dascăl ordonat. Deschide dulapul şi scoate de-acolo blocuri de desen, planşete.şi cîteva pachete albastre de caiete de compuneri, dictări, lucrări trimestriale. Pe catedră, la stingă lui, s-a adunat un teanc întreg. Ne citeşte numele şi fiecare se ridică să-şi ia caietul. Willy le împarte şi ni le aruncă aşa încît sugativele zboară deasupra capetelor noastre.

– Breyer!

– Prezent!

– Bücker!

– Prezent!

– Detlefs!

Tăcere...

– E mort, strigă Willy.

Detlefs, băiat mărunt, blond, cu picioarele strîmbe, a rămas o dată repetent. Căprar, a căzut în 1917, la Kemmel.

Caietul trece în dreapta catedrei.

– Dirker!

– Prezent!

– Dierksmann!

– Mort.

Dierksmann, fecior de ţăran, bun jucător de pichet, cînta prost, a căzut la Ypres.

Caietul trece la dreapta.

– Eggers!

– N-a venit încă, strigă Willy.

Ludwig mai adaugă:

– A fost lovit în plămîni şi e acum în lazaretul de la Dortmund. De azi în trei luni vine la Lippspringe.
– Friederichs!
– Prezent!
– Giesecke!
– Dispărut.
– Nu-i adevărat, spune Westerholt.
– A fost publicat ca dispărut, zise Reinersmann.
– Aşa-i, recunoaşte Westerholt, dar de trei săptămîni e aici la ospiciu; l-am văzut chiar eu.
– Gehring I!
– Mort.
Gehring I, premiantul clasei, scria poezii, dădea meditaţii, cu banii îşi cumpăra cărţi. A căzut la Soissons, odată cu fratele lui.
– Gehring II, şopteşte doar profesorul şi duce caietul la dreapta, fără să mai aştepte răspunsul clasei. Făcea compuneri excelente, spune apoi, răsfoind caietul lui Gehring I.
Mai trec cîteva caiete la dreapta şi, după ce s-au strigat toate, rămîne pe catedră un pachet gros de lucrări neîmpărţite. Profesorul Hollermann se uită la ele şi nu ştie ce să facă. Spiritul său de ordine se revoltă; pînă ce află un mijloc de scăpare. Caietele să fie trimise părinţilor celor morţi.
Dar Willy nu poate admite aşa ceva.
– Credeţi, poate, c-or să se bucure aşa de mult, cînd or vedea caietul plin de trei şi de patru? îl întreabă el. Renunţaţi la asta!
Hollermann îl priveşte cu ochii mari.
– Bine, dar ce să fac cu ele?
– Lăsaţi-le să stea aici, spune Albert.
O asemenea propunere aproape că-l indignează pe Hollermann.

– Nici prin gînd să vă treacă aşa ceva, Trosske. Caietele astea nu aparţin şcolii şi ele nu pot să rămînă aici.

– Doamne! Ce caz face! geme Willy şi-şi trece mîinile prin păr. Atunci daţi-ni-le nouă; avem noi grijă să le împărţim.

Hollermann le dă cu oarecare ezitare.

– Dar nu cumva... adăugă el cu teamă, căci are de-a face cu obiecte străine.

– Da, da, n-aveţi nici o grijă, îi spune Willy. O să facem tot ce vreţi, în perfectă ordine; le trimitem recomandate, cu o circulară. Liniştiţi-vă! Ordinea primează, chiar dacă ar fi să procure cuiva durere.

Apoi ne face cu ochiul şi-şi duce degetul la frunte.

În timpul recreaţiei, ne uităm prin caiete. Cea din urmă compoziţie avea următoarea temă: „De ce trebuie să învingă Germania?”. Era pe la începutul lui 1916. Introducere, dezvoltare a şase argumente, încheiere. Argumentul al patrulea: din motive religioase, nu l-am tratat tocmai bine. Pe margine, profesorul însemnase cu cerneală roşie: frumos, dar neconvingător. Toată lucrarea, pe şase pagini, e notată însă cu opt. Un rezultat excelent, dacă ne gîndim la ce s-a petrecut în realitate.

Willy îşi citeşte tare lucrarea la ştiinţele naturale: „Despre floarea-paştilor şi rizomul ei”.

Se uită în jurul lui, rînjind:

– Cu asta am rezolvat totul. Nu-i aşa?

– Perfect! strigă Westerholt.

Da, am rezolvat totul, într-adevăr! Nu mai ţinem minte nimic, şi la asta se rezumă aproape totul. Dar ceea ce ne-au învăţat Bethke şi Kosole nu mai uităm.

După masă vin să mă ia Albert şi Ludwig. Vrem să vedem ce mai face camaradul Giesecke. Pe drum ne întîlnim cu Georg Rahe. Merge cu noi, căci şi el l-a cunoscut pe Giesecke.

E o zi senină. De pe dealul pe care se află clădirea, poţi vedea pînă departe peste cîmp. Acolo lucrează în grupuri nebunii, îmbrăcaţi cu nişte haine cu ciungi albe şi albastre, sub supravegherea paznicilor îmbrăcaţi în uniforme. De la o fereastră a aripii drepte, auzim cîntîndu-se „Pe malul luminos al Saalei...” O fi vreun bolnav. Ce straniu sună prin gratiile de fier: „Norii trec deasupra lor...”.

Giesecke stă într-o sală mare cu alţi cîţiva bolnavi. Cînd intrăm, auzim pe unul strigînd: „În adăposturi! În adăposturi!” şi se vîră sub masă. Ceilalţi nu se sinchisesc de asta.

Giesecke vine spre noi. Faţa îi e trasă şi galbenă. Cu bărbia ascuţită şi cu urechile lăsate, pare mult mai tînăr decît înainte. Numai privirea îi e neliniştită şi îmbătrînită.

Înainte de a-i putea da mîna, ne trage unul de-o parte.

– Ce mai e nou pe front? ne întrebă el.

– Nimic nou, îi răspund.

– Am luat Verdunul?

Ne uităm unii la alţii.

– Ehei, de cînd s-a încheiat pacea! îi spune Albert, ca să-l liniştească.

Începe să rîdă; un rîs înspăimîntător, în hohote.

– Nu vă mai lăsaţi traşi pe sfoară! Nu vedeţi că vor să vă prostească şi că ne amăgesc numai ca să ieşim de-aici? Pe urmă... hait! pe front!

După aceea adaugă în taină:

– Pe mine nu mă mai văd ei pe-acolo!

Giesecke ne dă mîna. Rămînem surprinşi. Credeam că o să facă salturi şi o să urle ca o maimuţă, că o să se strîmbe sau, cel puţin, o să tremure necontenit ca atîţia nenorociţi pe care îi vezi la fiecare colţ de stradă. Cînd colo, ne primeşte zîmbind cu o uşoară strîmbătură a gurii care-ţi inspiră milă.

– V-aţi gîndit voi la una ca asta?

– Dar eşti sănătos tun, îi răspund eu. Ce ai?

Îşi trece mîna pe frunte.

– Dureri de cap. Parcă mă strînge un cerc de fier. Şi apoi, Fleury...

În luptele de la Fleury, a fost prins sub dărîmături şi a stat aşa, timp de cîteva ceasuri, cu capul strivit între o grindă şi coapsa unui camarad. Acesta avea pîntecele sfişiat, dar capul îi era liber, şi striga. Şi de cîte ori striga, ţîşnea pe obrazul lui Giesecke un val de sînge. Încetul cu încetul, maţele îi ieşiră din pîntece şi amenînţau să-l asfixieze. Giesecke se văzuse silit să i le vîre la loc, ca să poată respira, şi de cîte ori i le îndesa, auzea urletul înăbuşit al celuilalt.

Toate astea ni le povesteşte corect şi logic.

– Şi asta se repetă în fiecare noapte. Mă înăbuş şi odaia e plină de sînge şi de şerpi albi, unsuroşi.

– Dar cîtă vreme îţi dai seama, nu te poţi împotrivi? întrebă Albert.

Giesecke clatină din cap.

– E de prisos, chiar cînd sînt treaz. Îmi apar de cum se întunecă.

Parcă l-a trecut un fior.

– Cînd eram acasă, am sărit pe fereastră şi mi-am frînt un picior. Şi-atunci, m-au adus aici. Dar voi ce mai faceţi? ne întrebă, după o scurtă tăcere. V-aţi dat examenul?

– O să-l dăm curînd, răspunde Ludwig.

– Cu mine văd eu n-o să mai fie nimic, spune cu amărăciune Giesecke. Nu mai îmi dau ei copiii pe mînă la şcoală.

Omul care puţin înainte strigase să intrăm în adăposturi, se furişează la spatele lui Albert şi-i dă un bobîrnac în ceafă. Albert sare ca ars, dar se stăpîneşte cînd şi-aduce aminte unde se află.

– Bun pentru front! îi strigă bolnavul hohotind.

Nu mai poate de rîs, dar dintr-odată devine serios şi se duce liniştit la locul lui.

– De ce nu-i scrieţi maiorului? ne întrebă Giesecke.

– Care maior? îi spun mirat.

Ludwig îmi dă cu cotul.

– Şi ce să-i scriu? continui eu repede.

– Să mă trimită odată la Fleury, răspunde Giesecke enervat. Mi-ar face mult mai bine; sînt sigur. Acolo e acum linişte şi ştiu eu cum bubuia şi cum mai săreau toate în aer. M-aş duce prin trecătoarea morţii la Fleury. N-ar mai cădea nici un obuz. N-ar mai fi nimic. Atunci aş putea şi eu să fiu liniştit. Nu-i aşa?

– Lasă, că şi-aşa or să treacă toate, îi spuse Ludwig, punîndu-i mîna pe umăr. Numai să te gîndeşti bine şi ai să vezi că nu-i nimic.

Giesecke priveşte trist înainte.

– Scrieţi-i maiorului. Mă cheamă Gerhard Giesecke, cu ck.

Ochii îi sînt ficsi şi tulburi.

– N-aţi putea să-mi aduceţi puţină marmeladă de mere? Am o poftă nebună să mai mănînc odată marmeladă!

Îi făgăduisem totul, dar nu ne mai aude de loc, atît de absent a devenit dintr-odată. Cînd să plecăm, se

ridică şi-i face o temenea lui Ludwig. Apoi, cu privirea rătăcită, se reazemă de masă, ghemuindu-se.

Cînd ajungem la uşă, mai arunc o privire spre Giesecke. Deodată văd că sare, ca şi cum s-ar fi deşteptat din somn, şi vine după noi.

– Luaţi-mă şi pe mine, ne spune el cu o voce stridentă. Iar începe să vină.

Se lipeşte cu teamă de noi. Nu ştim ce să facem. Tocmai atunci apare medicul. Ne zăreşte şi binevoitor îl ia de umeri pe Giesecke.

– Hai., să ne plimbăm puţin prin grădină, îi spune el cu glas blînd.

Şi Giesecke se lasă dus, plin de supunere.

Afară, soarele de seară îşi împrăştie razele peste cîmpuri. Printre zăbrelele ferestrelor, se aude acelaşi cîntec: „Dar castelele-s sfărîmate,/Nori trec deasupra lor”.

Mergem tăcuţi şi foarte apropiaţi unul de altul. Brazdele ogoarelor strălucesc. Subţire şi palidă atîrnă luna nouă printre crengile copacilor.

După cîtva timp, zice Ludwig:

– Eu cred că toţi avem cîte ceva din ce-am văzut aici.

Mă uit la el. Reflexul roşu al soarelui în apus îi luminează faţa. E serios ceea ce spune el, şi-ţi dă de gîndit. Vreau să-i răspund, dar deodată mă cuprinde o uşoară înfiorare; nu ştiu de ce.

– S-ar cădea să nu mai vorbim despre asta, zice Albert.

Umblăm mereu. Lumina roşiatică.a soarelui se şterge tot mai mult şi se lasă amurgul. Luna străluceşte din ce în ce mai puternic. Boarea

înserării începe să sufle dinspre cîmp. Pe la case se zăresc întîile lumini. Ajungem în oraş.

Georg Rahe n-a scos un cuvînt tot drumul. Abia cînd ne oprim ca să ne despărţim, pare că se trezeşte din gînduri şi ne întreabă:

– Aţi auzit ce voia? La Fleury, să se-ntoarcă la Fleury...

N-am nici un chef să mă şi duc acasă. Nici Albert. O luăm încet de-alungul şoselei. În vale se aude şopotul rîului. Ne oprim în dreptul morii şi ne rezemăm de pod.

– Ce spui, Ernst, ce ciudat e că nu-ţi vine să rămîi niciodată singur! deschide Albert vorba.

– Da, îi răspund eu, încă nu ştim ce-i cu noi.

Albert dă din cap:

– Aşa-i; dar trebuie să ne găsim rostul odată.

– Numai atunci cînd vom avea o ocupaţie, îi zic eu.

Nu e de acord.

– Nici asta nu-i o soluţie. Ne trebuie ceva viu, Ernst. Un om; înţelegi tu?

– Ce tot vorbeşti! îi răspund eu. Un om e tot ce poate fi mai puţin statornic pe lumea asta. Doar am văzut de-atîtea ori ce repede se poate curăţa. Îţi trebuie vreo zece, doisprezece, ca să-ţi mai rămînă cîţiva atunci cînd o păţesc ceilalţi.

Albert priveşte atent silueta catedralei.

– Nu-i aşa. Nu mă-nţelegi. Vreau să spun: un om de care într-adevăr ai nevoie. Cîteodată mă gîndesc la o nevastă.

– Doamne, păzeşte! exclam eu, gîndindu-mă la Bethke.

– Nu vorbi prostii, îmi spune el şi vine aproape de mine. Trebuie să ai ceva de care să te sprijini. Nu

mă-nţelegi? Vreau să mă iubească cineva, şi atunci mă susţine el şi-l susţin şi eu. Altminteri, poţi să te spînzuri.

El tremură şi-mi întoarce spatele.

– Dar, Albert. Îi spun eu încet, nu ne ai pe noi?

– Ba da, dar asta-i cu totul altceva.

Şi după cîteva clipe, îmi şopteşte:

– Să ai copii, copii care să nu ştie nimic...

Nu-mi prea dau seama la ce s-o fi gîndind. Dar nici nu-mi vine să-l mai întreb.

PARTEA A PATRA

Ne-am închipuit cu totul altfel viaţa de-aici. Crezusem că o existenţă nouă, puternică şi intensă, plină de bucuria vieţii recîştigate, îşi va face intrarea cu un acord impetuos. Aşa voiam s-o începem... Dar zilele şi săptămînile se irosesc zadarnic, le petrecem cu lucruri superficiale, fără nici un rost, şi, cînd ne uităm în jurul nostru, vedem că n-am făcut nimic. Eram deprinşi să chibzuim şi să lucrăm repede; după cîteva clipe putea să se termine totul. De aceea ni se pare acum că viaţa se scurge prea încet, Ne repezim la ea, dar pînă să înceapă a vorbi, îi şi dăm pace. Am jucat prea mult în tovărăşia morţii. Era o jucătoare sigură şi rapidă; şi miza era mare. De aici, spontaneitatea şi iuţeala noastră, care acum au produs un gol în noi. Ele nu se mai potrivesc aici. Şi golul acesta ne nelinişteşte, fiindcă ne dăm seama că nu sîntem înţeleşi şi că nici iubirea nu ne mai poate fi de vreun folos. Între soldaţi şi nesoldaţi s-a săpat o prăpastie adîncă. Trebuie să ne căutăm singuri rostul.

Dar în mijlocul neliniştii noastre, mai bubuie şi mai huruie cîteodată ceva ca un zgomot depărtat de tunuri, un zvon înăbuşit de dincolo de zare, pe care nu putem să desluşim, pe care nu vrem să-l auzim, pe care-l evităm, mereu cu spaima ciudată că am putea pierde ceva. De multe ori am pierdut cîte ceva, ba unii şi-au pierdut nici mai mult, nici mai puţin decît viaţa.

În odaia lui Karl Bröger e mare neorînduială. Rafturile bibliotecii sînt goale. Pe jos şi pe mese sînt

teancuri mari de cărţi.

Altădată Karl era un maniac al cărţilor. Aduna cărţi cum adunam noi fluturi şi mărci poştale. Îi plăcea mai cu seamă Eichendorff. Il are pe Eichendorff în trei ediţii deosebite. Îi şi cunoştea aproape toate poeziile pe de rost. Acum însă vrea să-şi vîndă biblioteca, să-şi facă un mic capital şi să înjghebe un comerţ de spirtoase. Pretinde că se pot cîştiga multe parale cu asemenea lucruri. Pînă acum, el era numai agentul lui Ledderhose; acum vrea să se instaleze pe cont propriu.

Răsfoiesc un tom din Eichendorff, legat în piele albastră şi moale. Amurguri, păduri şi visuri, nopţi de vară, doruri şi nostalgii... Ce vremuri erau astea!...

Willy a luat şi el un volum. Îl priveşte pe gînduri şi spune:

– Ar trebui să le oferi unui cizmar.

– De ce? întrebă Ludwig zîmbind.

Willy îi răspunde:

– Pentru piele. Cizmarii nu mai au piele.

Şi, luînd operele lui Goethe:

– Uite: douăzeci de volume. De aici se pot scoate cel puţin şase perechi de pantofi admirabili. Un cizmar are să-ţi dea sigur mai mult decît un librar. Cizmarii au acum mare nevoie de piele.

Karl ne întreabă:

– Vreţi să luaţi ceva? Vă fac preţuri de favoare.

Dar nimeni nu vrea, - Mai gîndeşte-te, spune Ludwig, mai tîrziu are să fie greu să le cumperi la loc.

– Nu-mi pasă. Întîi să trăim. Asta e mai important decît lectura. Nici de examene nu-mi pasă! Fleacuri! Mai bine rachiul. Zece mărci cîştig la o sticlă de

coniac de contrabandă. Ce spui? Face! Bani - asta ne trebuie: cu bani poţi să ai tot ce-ţi place!

Îşi strînge cărţile. Mi-aduc aminte că altădată Karl mai degrabă n-ar fi mîncat, decît să-şi vîndă o carte.

– Ce vă uitaţi aşa la mine? rîde el. Trebuie să fim practici. Să aruncăm tot ce a fost altădată şi să începem o viaţă nouă!

– Ai dreptate - îl aprobă Willy - mi-aş vinde şi cu cărţile, dacă aş avea vreuna...

Karl îl bate pe umăr.

– Un gram de negustorie e mai bun decît o tonă de cultură. Am stat destul în noroi pe front. Vreau şi eu să trăiesc!

– Drept vorbind, arc dreptate - zic eu - ce rost avem noi! Cît contează şcoala noastră?

Karl ne sfătuieşte:

– Măi băieţi, lăsaţi dracului liceul! Ce să mai căutaţi la liceu?

– Bineînţeles - răspunde Willy - sigur că nu e mare lucru! Dar, oricum, sîntem toţi laolaltă: şi acum, cînd mai avem cîteva luni pînă la examen, ar fi păcat să nu ne prezentăm. După aceea vom mai vedea...

Karl îşi împachetează cărţile.

– Ia seama: întotdeauna ai să spui că mai ai cîteva luni să te gîndeşti - şi, într-o bună zi, ai să te trezeşti că ai îmbătrînit...

Willy zice şi el în batjocură:

– Să aştepte musafiri şi să bea ceai.

Ludwig se ridică:

– Dar tată-tău ce zice de asta?

Karl rîde:

– Ce să spună? Ce spun de obicei bătrînii. Eu nu-l iau în serios. Părinţii uită mereu că noi am fost soldaţi...

Îl întreb:
– Şi ce ai fi făcut dacă n-ai fi fost soldat?
– Probabil că librar... Ce dobitocie!

Hotărîrea lui Karl a făcut mare impresie asupra lui Willy. Mereu ne spune că are să se lase de toate, că are să devină om practic şi are să ia lucrurile aşa cum sînt.

Deocamdată, cea mai mare plăcere o avem la mîncare. Cartelele alimentare dau dreptul pe săptămînă, pentru o persoană, la 250 de grame carne, 20 de grame unt, 50 de grame margarină, 100 de grame arpacaş şi ceva pîine. Cu asta nu te poţi sătura. De aceea, ne hotărîm să facem o expediţie de aprovizionare prin sate.

Cei care pornesc să strîngă merinde se adună seara la gară, pentru ca în zorii zilei să plece prin satele din apropierea oraşului. Trebuie să apucăm şi noi primul tren, ca să ajungem înaintea celorlalţi.

În compartimentul în care călătorim e mare mizerie. Ne alegem un sat mai izolat şi ne împărţim, cîte doi, ca să-l cutreierăm sistematic. Ştim noi cum să mergem în patrule.

Eu sînt cu Albert. Dăm de o curte mare. Vaci multe. Miroase cald a staul şi a lapte. Găini cotcodăcesc. Ne uităm cu jind la ele, dar ne stăpînim, pentru că în curte sînt oameni. Dăm bună ziua. Nimeni nu ne dă atenţie. Totuşi rămînem. În sfirşit, o femeie strigă:

– Hai, căraţi-vă de aici, calicilor!

Altă curte. Ţăranul e afară. Poartă o manta militară. Pocneşte din bici şi spune:

– Ştiţi cîţi au fost azi pînă acum, înaintea voastră? Doisprezece.

Asta ne miră, pentru că am plecat cu primul tren.

Ceilalţi trebuie să fi venit de aseară şi au dormit pe cîmp sau într-un şopron. Ţăranul ne întreabă iarăşi:

– Ştiţi cîţi vin în fiecare zi? Peste o sută. Ce pot să le fac?

Îl înţelegem foarte bine. El se uită mereu la uniforma lui Albert. Îl întreabă:

– Ai fost în Flandra?

– În Flandra, răspunde Albert.

– Şi eu, spune ţăranul.

Pe urmă intră în casă şi ne aduce la fiecare cîte două ouă. Ducem mînă să ne scoatem portofelele. Ei refuză făcîndu-ne semn cu mîna:

– Lăsaţi! Nu-i nevoie.

– Bine. Mulţumim, să trăieşti, camarade!

– Nici o mulţumire. Dar nu mai spuneţi nimănui. Altfel, mîine mă trezesc la mine cu jumătate din Germania.

Casa de alături. La poartă un afiş: „Nu se dă nimic. Cîini răi în curte!” Oameni practici.

Mergem mai departe. Dăm de o curte mare, împrejmuită de stejari. Intrăm în bucătărie. În mijloc, o plită enormă. În dreapta un pian, în stînga alt pian. În faţa plitei un dulap-bibliotecă foarte frumos. Mai la o parte, masa de bucătărie şi scăunelele cu trei picioare. O ciudată împerechere de mobile:

Intră ţăranca:

– Aveţi aţă? Dar să fie bună.

Ne uităm unul la altul.

– Aţă? Nu.

– Sau mătase? Ciorapi de mătase?

Mă uit la pulpele groase ale femeii, începem să înţelegem: vrea să facă schimb, nu să vîndă, li răspund:

– Nu, n-avem mătase. Dar plătim bine.

Ea face un gest:

– Nu-mi trebuie bani. Porcărie! Banii nu mai au nici un preţ.

Şi se întoarce să plece. La bluza ei de mătase roşie lipsesc două copci la spate.

– Nu ne poţi da măcar nişte apă? spune Albert, Ţăranca ia o găleată cu apă şi ne-o pune în faţă.

– Na, beţi; n-am timp să pierd cu voi. Mai de grabă v-aţi duce să munciţi, decît să umblaţi cu cerşitul...

Albert ia găleata şi o răstoarnă pe jos. E aşa de furios, că nici nu poate vorbi. Vorbesc eu:

– Să te ia dracul pe tine şi tot neamul tău!

Femeia se întoarce spre noi deodată şi începe să ne înjure cumplit. O ştergem. Aşa ceva e greu de suportat.

Plecăm mai departe. În drum întîlnim şi pe alţii, plecaţi cu aceleaşi intenţii ca şi noi. Toţi dau tîrcoale caselor, ca nişte viespi flămînde în jurul unei bucăţi de plăcintă. Pricepem acum de ce sînt aşa de furioşi ţăranii. Totuşi continuăm să mergem, sîntem daţi afară, mai căpătăm cîte ceva pe ici pe colo, şi ne luăm din cînd în cînd la ceartă cu alţii ca şi noi. După amiază ne întîlnim cu toţii la cîrciumă. Prada nu e prea grozavă. Vreo cîteva kilograme de cartofi, ceva făină, cîteva ouă, mere, puţină varză şi carne. Numai Willy a fost mai norocos. Vine cel din urmă, cu o jumătate de cap de porc sub braţ. Din buzunare îi ies cîteva pachete. E fără manta. A dat-o în schimb; mai are o manta acasă; pe urmă, n-are să fie mereu iarnă!

Mai avem două ceasuri pînă la plecarea trenului. Asta e spre norocul meu. În cîrciumă e un pian: mă aşez şi încep să cînt o romanţă. Cîrciumăreasa vine lîngă mine, ascultă o bucată de vreme, pe urmă îmi

face semn să vin după ea. Mă scol şi o urmez în curte. Îmi spune că îi place muzica, numai că la ea se cîntă foarte rar. Mă roagă să mai vin. Pe urmă îmi dă un bulgăre de unt; ori de cîte ori am să vin, are să-mi dea cîte ceva. Bineînţeles, primesc imediat şi îi promit să-i cînt de fiecare dată cîte două ceasuri. Îi spun şi ce am de gînd să cînt data viitoare.

Ne îndreptăm spre gară. Pe drum ne întîlnim cu alţii care vor să ia acelaşi tren ca şi noi. Tuturor le este frică de jandarmi. Ne adunăm cu toţii în grup şi ne oprim la oarecare depărtare de gară, într-un colţ mai retras, ca să nu fim văzuţi, pînă vine trenul.

Dar avem ghinion. Ne trezim deodată cu doi jandarmi. Ne-au ajuns din urmă, pe furiş, cu bicicletele.

– Staţi! Nimeni nu se mişcă!

Mare zăpăceală. Rugăminţi, implorări:

– Lăsaţi-ne să plecăm. Trebuie să luăm trenul.

Cel mai gros dintre jandarmi spune:

– Trenul vine abia într-un sfert de oră. Scoateţi tot ce aveţi.

Şi aprinde o lanternă, să vadă mai bine. Unul păzeşte să nu fugă nimeni, celălalt controlează.

Sînt mai mult femei, copii şi bătrîni. Cei mai mulţi stau tăcuţi şi resemnaţi: sînt obişnuiţi, n-au crezut nici ei vreodată că au să aibă norocul să aducă acasă o bucată ele unt. Mă uit la jandarmi. Sînt aşa cum i-am cunoscut întotdeauna: butucănoşi, brutali, cu faţa roşie, cu uniforme verzi, cu săbii şi revolvere la şold. Dar sînt autoritate...

O femeie, care a predat cîteva ouă, se întoarce să plece. Dar jandarmul cel gras o strigă:

– Stai! Ce ai acolo?

Şi arată bluza.

– Scoate tot!

Femeia a înmărmurit de frică:

– Da, îndată!

Şi scoate din sîn o bucată de slănină. Jandarmul o ia:

– Credeai că merge aşa, hai?

Femeia stă locului şi întinde mîna spre slănină:

– Dar am plătit-o! Am dat tot ce aveam la mine...

Jandarmul îi dă mîna la o parte şi scoate altei femei, din bluză, o bucată de cîrnat:

– Ştiţi doar că nu e voie!

Femeia spune că lasă ouăle, dar să-i dea înapoi slănina:

– Măcar slănina. Ce-am să le spun acasă? Pentru copii am luat-o!

– Adresează-te la oficiul aprovizionării. Asta nu-i treaba noastră. Altul la rînd!

Femeia se dă la o parte şi strigă:

– De asta a căzut bărbatu-meu pe front, ca să-mi moară copiii de foame!

O fată care vine la rînd a început să muşte din bucata de unt pe care o are în mînă. Mănîncă, înghite, se îneacă, cu gura unsuroasă, cu ochii holbaţi; aşa, cel puţin are să se aleagă cu ceva, n-are să dea tot. De altfel desigur, are să-i vină rău mai tîrziu.

– Altul la rînd!

Nimeni nu se mişcă. Jandarmul, care stătea aplecat, mai strigă odată:

– Altul la rînd!

Se ridică supărat şi dă cu ochii de Willy. Mult mai liniştit, întreabă:

– Dumneata vii la rînd?

– Habar n-am, răspunde Willy, morocănos.

– Ce ai în pachet?
– Un cap de porc.
– Dă-l încoace.

Willy nu se mişcă. Jandarmul ezită şi aruncă o privire tovarăşului lui. Acesta se apropie de el. Mare greşeală. Par să aibă amîndoi foarte puţină experienţă în asemenea lucruri şi nu prea sînt obişnuiţi cu rezistenţa. Al doilea jandarm ar fi trebuit să observe de mult că noi eram toţi împreună; de aceea ar fi trebuit să stea de o parte, ca să ne poată ţine la respect cu arma. De altfel, desigur că nu ne-am fi sinchisit prea mult: ce înseamnă un revolver! Dar în loc să facă aşa, vine şi se propteşte lîngă celălalt, ca să-i sară în ajutor în cazul cînd Willy s-ar împotrivi.

Consecinţele se văd imediat. Willy îi dă capul de porc. Jandarmul, destul de mirat, îl ia, dar acum îi sînt amîndouă mîinile ocupate; nu e în stare să se apere. În aceeaşi clipă, Willy îl loveşte cu pumnul în faţă, răsturnîndu-l la pămînt. Celălalt n-are timp să facă nici un gest: Kosole se repede în el lovindu-l cu capul în bărbie, în timp ce Valentin îl apucă pe la şapte, strîngîndu-l de beregată şi silindu-l să deschidă gura. Kosole îi îndeasă în gură un jurnal. Cei doi jandarmi horcăie, scuipă, se zbat: zadarnic. Le desfacem centiroanele şi cu ele le legăm mîinile la spate. Nu pot ţipa, au gura plină de hîrtie. Totul a mers foarte repede. Dar acum, unde-i ducem?

Albert a descoperit unde: la vreo cincizeci de paşi e o gheretă, cu o deschizătură triunghiulară în uşă: latrina. Alergăm într-acolo. Îi băgăm pe jandarmi înăuntru. Uşa e de stejar, zăvorul e solid. Are să treacă un ceas pînă să poată ieşi. Kosole e foarte cumsecade: le pune bicicletele la uşă.

Ceilalţi au privit scena uluiţi. Ferdinand le spune:

– Hai, luaţi-vă lucrurile!

Se aude şuieratul trenului care se apropie. Se uită toţi la noi, intimidaţi, şi nu mai aşteaptă să le spunem a doua oară! O babă, însă, începe să se tînguie:

– Vai de mine! Au bătut jandarmii! Vai de mine! Au bătut jandarmii!

Probabil că asta i se pare o nelegiuire nemaipomenită. Şi ceilalţi sînt speriaţi. Frica de uniformă şi de poliţie le ajunge pînă la fundul oaselor.

Willy rîde:

– Nu te mai tîngui, mătuşă. N-ai grijă! Toată jandarmeria de ne-ar sta împotrivă, şi tot n-am lăsa nimic din mînă! Auzi colo, noi soldaţi vechi, să lăsăm bunătate de mîncare!

Noroc că gările, la ţară, sînt de obicei afară din sat. N-a văzut nimeni nimic. Şeful gării iese de abia acum pe peron, cască şi se scarpină în cap. Intrăm şi noi pe peron. Willy ţine capul de porc sub braţ:

– Cum să te dau eu pe tine, drăguţule! murmură el şi-l mîngîie cu dragoste.

Trenul pleacă. Facem cu mîna de la fereastră. Şeful gării, mirat, crede că e pentru el şi salută. Noi facem semn spre latrină. Willy se apleacă să vadă ce face şeful gării. Ne anunţă, triumfător:

– A intrat înăuntru. Jandarmii pot s-aştepte...

Feţele celorlalţi din vagon încep să se destindă. Încep să vorbească. Femeia cu slănina rîde cu lacrimi în ochi de mulţumire. Numai fata care a mîncat untul plînge de durere. A înghiţit fără să mestece şi i-a venit rău. Kosole îi dă o jumătate de cîrnat. Ea îl ascunde repede în ciorap.

Ca prevedere, ne coborîm cu o staţie înainte de oraş şi o luăm la fugă peste cîmp, pînă la şosea. Ne hotărîm să mergem pe jos. Întîlnim însă un camion. Şoferul poartă manta militărească. Ne ia cu el. S-a înnoptat de-a binelea. Stelele strălucesc. Ne izbim unii de alţii în hurducăturile camionului. Din pachetele noastre iese miros de cîrnaţi.

II.

Strada mare pluteşte într-o negură umedă şi argintie. Felinarele strălucesc palid, învăluite în ceaţă. Oamenii merg ca pe vată. Vitrinele scînteiază misterios. Wolf aleargă şi sare împrejurul meu, apărînd şi dispărînd în ceaţă. Copacii, la lumina felinarelor, îşi întind crengile negre şi ude.

Valentin Laher e la mine. Nu vrea să arate că e mîhnit. Dar se vede că nu poate uita isprăvile lui gimnastice de altădată, mai ales o figură de acrobaţie la trapez, cu care avusese succes înainte de război, la Paris, şi la Budapesta. Îmi spune:

– S-a sfirşit. Îmi troznesc ciolanele, am reumatism. Am încercat, dar degeaba. Nu mai merge.

Îl întreb:

– Ce ai de gînd să faci? La urma urmei, statul ar trebui să-ţi dea şi ţie o pensie, cum dă ofiţerilor în retragere.

Valentin face un gest:

– Ah, statul! Statul nu dă ceva decît celor care ştiu să ceară. Am de gînd să studiez cîteva figuri cu o dansatoare vreau să fac un număr de varieteu. Asta place publicului, dar nu e mare lucru. Unui adevărat artist i-ar fi ruşine să apară cu aşa ceva. Dar ce să-i faci; trebuie să trăieşti.

Valentin vrea să se ducă la repetiţie şi mă hotărăsc să-l însoţesc. La colţul străzii vedem apărînd din ceaţă o pălărie tare, neagră, o manta de cauciuc galbenă şi o servietă.

– Arthur! strig eu.

E Ledderhose. Se opreşte.

– Bravo, spune Valentin, te-ai înţolit.

Şi pipăie cu gesturi de cunoscător cravata lui Arthur, o cravată straşnică de mătase, cu flori liliachii.

Ledderhose aprobă, flatat şi grăbit:

– De, trebuie...

– Şi ce pălărie grozavă! continuă Valentin.

Ledderhose vrea să plece. Bate cu palma în servietă:

– Mă duc, am treabă...

Îl întreb:

– Nu mai ai debitul de tutun?

– Ba da. Dar mai am şi alte afaceri. Nu ştiţi cumva un apartament de închiriat pentru birou? Plătesc cît de mult.

– Asta nu prea ştiu, răspunde Valentin, n-am ajuns încă aşa de departe. Dar ce face nevastă-ta?

Ledderhose întreabă prudent:

– De ce mă întrebi?

– De! Pe front te plîngeai mereu de ea! Atunci nu-ţi mai plăcea şi acum pari să te fi schimbat...

Arthur dă din cap:

– Nu-mi mai aduc aminte.

Şi pleacă.

Valentin rîde:

– Cum se mai schimbă oamenii! îţi aduci aminte ce ticălos era; şi acum e, mă rog, un om important, care are afaceri! Cîte porcării n-a făcut! Şi acum nu

mai vrea să ştie de nimic.

– Da, dar pare că-i merge bine, zic eu şi rămîn pe gînduri.

Mergem mai departe. Negura se face tot mai deasă. Wolf sare şi joacă. E lume pe stradă. În lumina tulbure a felinarelor, zăresc deodată o pălărie roşie de piele ceruită. Un chip de fată, sub pălărie, uşor îmbujorată de frig şi cu ochii strălucitori.

Mă opresc, inima îmi bate cu putere. E Adela. Şi îmi aduc deodată aminte de seri de odinioară, cînd noi, băieţi de şaisprezece ani, aşteptam la pîndă, în faţa sălii de gimnastică, să iasă fetele în tricouri albe, să alergăm după ele, să le prindem şi să rămînem în faţa lor privindu-le în tăcere, pînă se desprindeau rîzînd şi începeam (lin nou să alergăm să le prindem. Sau după-amiezele în care ne luam după ele, timizi şi totuşi stăruitori, neîndrăznind să le vorbim, decît atunci cînd intrau undeva, şi le strigam „la revedere” luînd-o la fugă.

Valentin s-a oprit şi el. Îi spun repede:

– Stai puţin aici. Vreau să spun o vorbă cuiva. Mă întorc îndată.

Şi o iau repede înapoi, cu ochii după pălăria roşie, clipind ca o lumină în negură, lumina din zilele adolescenţei, dinainte de tranşee şi de uniforme.

– Adela...

Ea se întoarce.

– Ernst... te-ai întors?

Începem să mergem alături. Negura se strecoară printre noi. Wolf sare în jurul nostru lătrînd, tramvaiele trec sunînd, şi lumina e molcomă şi caldă. Simţirea de altădată a revenit, întreagă şi proaspătă. Anii de întuneric au dispărut. Sufletul

mi-e un curcubeu de primăvară, o punte luminoasă în negură...

Nu ştiu despre ce vorbim, dar asta n-are nici o importanţă; principalul e că mergem împreună alături şi că în suflet răsună din nou dulcea şi neauzita muzică de odinioară, cu dorul şi dragostea veche, cu largi şi mătăsoase pajişti verzi, cu freamăt argintiu de plopi şi cu zările limpezi ale adolescenţei...

Cît am mers aşa? Nu ştiu. Mă întorc singur. M-am despărţit de Adela. Dar bucuria în mine filfiie ca un steag, şi mă simt iarăşi plin de speranţă şi de vlagă, în mine e din nou primăvară şi lumină.

Mă întîlnesc cu Willy şi mergem împreună să-l căutăm pe Valentin... Îl ajungem în clipa cînd tocmai bate pe umăr pe un individ pe care l-a întîlnit chiar acum. E foarte vesel:

– Ce mai faci, Kuckhoff? De unde vii?

Şi îl ia de mînă:

– Asta ştiu că-i o surpriză! Ce bine-mi pare că te-am întîlnit.

Celălalt îl priveşte de sus şi stă o clipă:

– A! Laher, nu-i aşa?

– Aşa-i! Am fost doar împreună pe Sorame. Nu mai ţii minte cînd am mîncat gogoşile pe care mi le-a trimis Lily! Ni le-a adus Georg. A fost pentru el un act de curaj nemaipomenit.

– Da, desigur.

Valentin e foarte emoţionat:

– Ştii că pe urmă a păţit-o şi el destul de rău. Şi-a pierdut braţul drept. Dar tu plecaseşi. Pentru un birjar e greu fără o mînă. Acum o să trebuiască să se apuce de altceva. Dar tu pe unde ai mai fost de

atunci încoace?

Celălalt răspunde ceva nedesluşit. Pe urmă spune:

– Îmi pare bine că ne-am întîlnit. Şi dumneata ce faci, Laher?

– Cum? întrebă Valentin uluit.

– Te întreb, dumneata ce faci acum?

– Dumneata?

Valentin nu-şi crede urechilor. O clipă îl priveşte pe Kuckhoff. După aceea, îi întoarce spatele, roşu la faţă de mînie şi porneşte spunînd:

– Măgarul!

Simt că Valentin e foarte supărat. Probabil că e prima oară cînd şi-a dat seama de deosebirile dintre oameni. Pînă acum, toţi eram soldaţi. Acum, deodată, băiatul ăsta înfumurat i-a spulberat toate iluziile, cu o singură vorbă.

– Lasă, Valentin, îi spun eu, ăsta e mîndru pentru că tată-său are parale. E şi asta o meserie.

Willy adaugă şi el cîteva înjurături bine simţite. Valentin e mereu amărît:

– Halal de aşa camarazi!

Dar simt că încă nu i-a trecut supărarea.

Îl întîlnim pe Tjaden. E murdar şi nespălat.

– Ascultă, îi spune Willy. Războiul s-a sfirşit! Ar trebui să te speli şi tu, ce dracu!

– Încă nu, răspunde Tjaden, dar sîmbătă!... Am să fac chiar şi o baie.

Sîntem uluiţi. Tjaden să facă baie? Se vede că încă nu i-a trecut zăpăceala de cînd a fost îngropat de un obuz, în august. Willy îşi face mîna pîlnie la ureche:

– Cum ai spus? Mi se pare că n-am înţeles bine. Ce ai spus că vrei să faci sîmbătă?

Tjaden răspunde mîndru:

– Să fac baie. Sîmbătă seara mă logodesc.

Willy se uită la el ca la un animal curios. Îi pune mîna pe umăr, părinteşte, şi îl întreabă domol:

– Ia spune, Tjaden, nu cumva te doare capul? N-ai ameţeli?

Tjaden răspunde mulţumit:

– Numai cînd am băut prea mult. Dar să vă vorbesc de logodnica mea. Nu-i frumoasă. Şchiopătează puţin şi se uită cam cruciş. Dar are suflet bun şi tată-său e măcelar.

Măcelar! începem să ne luminăm. Tjaden ne explică:

– E nebună după mine. Şi azi e păcat să pierzi aşa ocazie. Timpurile sînt grele; te mai sacrifici. Un măcelar, în orice caz, tot nu moare de foame. Şi pe urmă - logodit nu înseamnă însurat.

Willy ascultă din ce în ce mai interesat:

– Tjaden, ştii că am fost buni prieteni întotdeauna...

Tjaden îl întrerupe:

– S-a făcut, Willy. Am să-ţi dau şi ţie cîţiva cîrnaţi. Şi nişte cotlete, dacă vrei. Vino luni. Tăiem un cal.

Ne sfătuim să ne întîlnim şi plecăm mai departe.

Valentin ne conduce la hotelul Altstädter. Acolo descind artiştii. Cînd intrăm în sala restaurantului, vedem o trupă de liliputani la masă. Li se serveşte supă de morcovi, cu cîte o bucată de pîine. Willy spune:

– Ăştia cel puţin se pot sătura repede. Au stomacuri mai mici.

Pe pereţi sînt afişe şi fotografii de clowni, atleţi şi saltimbanci. Afişele sînt rupte şi fotografiile îngălbenite. În anii din urmă, acrobaţii, atleţii şi saltimbancii şi-au exercitat meseria în tranşee. Acolo n-aveau nevoie de afişe. Valentin ne arată o

fotografie:

– Uite, ăsta am fost eu.

Fotografia arată pe un ora cu pieptul vînjos executînd un salt mortal între două trapeze volante. Dar, cu toată bunăvoinţa, ne vine greu să-l recunoaştem în ăla pe Valentin.

Dansatoarea cu care vrea el să lucreze e aici şi îl aşteaptă. Mergem în sala restaurantului. Într-un colţ, cîteva decoruri stau rezemate de perete. Sînt pentru sceneta comică: „Zboară, scumpul meu pilot”, o bucată umoristică din viaţa aviatorilor, care acum doi ani a avut un succes enorm.

Valentin aşează un gramofon pe un scaun şi pune o placă. Începe o melodie răguşită; placa e uzată, dar cîntecul răsună încă, sălbatec ca vocea unei femei decăzute, care a fost frumoasă altădată.

– E un tango, îmi şopteşte Willy cu o mutră de cunoscător, din care nu se vede că a citit titlul bucăţii pe placă, pentru prima oară, cu o clipă înainte.

Valentin are pantaloni albaştri şi e fără haină. Fata e în tricou. Încep să repete un dans de apaşi şi un număr fantezist care se sfirşeşte aşa: fata e călare pe gîtul lui Valentin şi el se învîrteşte, ca un titirez, cît poate ele repede.

Amîndoi repetă în tăcere, foarte serioşi. Doar din cînd în cînd o vorbă, în şoaptă. Lumina palidă a lămpii pîlpîie. Se aude uşor sfirîitul gazului. Umbrele lor se proiectează enorm pe decoruri. Willy din cînd în cînd, sare repede să întoarcă gramofonul.

Valentin se opreşte. Willy bate din palme. Valentin, morocănos, îi face semn să înceteze. Fata îşi schimbă hain: le fără să ne ia în seamă. Stă sub lampă şi îşi scoate încetişor pantofii de dans. Cînd

se apleacă, i se vede spatele mlădios sub tricoul uzat. Se ridică şi îşi întinde braţele în sus cînd îşi pune bluza. Lumini şi umbre joacă pe umerii ei. Are picioare înalte şi frumoase.

Willy, care a început să cotrobăiască prin sală, găseşte un program vechi; pe dos sînt reclame. Un cofetar recomandă bombe şi grenade de ciocolată, de trimis" soldaţilor în tranşee. O firmă saxonă oferă coupe papieruri din schije de obuz, hîrtie igienică pe care se află cugetări despre război ale oamenilor mari şi cărţi poştale ilustrate „Spre front", „în miez de noapte".

Dansatoarea s-a îmbrăcat. Cu mantou şi cu pălărie, aproape n-o mai recunoşti. Adineauri era un animal mlădios şi interesant, acum e ca toate celelalte femei. Aproape nici nu-ţi vine să crezi că s-a schimbat aşa de tare, numai pentru că a pus pe ea cîteva bucăţi de stofă. Ciudat, cum schimbă hainele pe om! în primul rînd uniformele.

III.

Willy e în fiecare seară la Waldmann. Acesta e un local de petrecere la marginea oraşului, în care se dansează în fiecare seară. Mă duc şi eu acolo pentru că mi-a spus Karl Bröger că şi Adela vine din cînd în cînd; şi aş voi s-o întîlnesc.

La Waldmann toate ferestrele sînt luminate. Umbrele dansatorilor se proiectează pe storurile lăsate. Stau la tejghea şi-l caut din ochi pe Willy. Toate mesele sînt ocupate. Nu-i nici un scaun liber. Acum, imediat după război, toată lumea umblă nebună după distracţie.

Deodată zăresc un pîntec alb şi coada majestuoasă

a unei jachete. E Willy. Mă uit la el uluit. Jacheta e neagră, vesta albă şi părul lui roşu. Parcă e un dulap însufleţit.

La uimirea mea, Willy răspunde cu modestie:

– Nu te mai mira! îmi zice el şi se învîrteşte ca un păun. Ce nu poate ieşi dintr-o manta militărească!

Mă bate pe umăr:

– În orice caz, bine că ai venit! Astă seară e concurs de dans. Luăm parte cu toţii. Sînt premii admirabile, începem peste o jumătate de oră.

Pînă atunci mai avem timp să căscăm gura. Tovarăşa lui Willy e un fel de femeie-atlet, puternică şi vînjoasă ca un cal ele tracţiune. Încearcă cu ea un onestep, dans la care totul e să te învîrţi repede. Karl dansează şi el cu o femeie de la serviciu aprovizionării, voinică şi ea, înzorzonată cu lanţuri şi inele, ca un cal de sanie. Însă Albert - Albert nu e cu noi la masă. Ne salută, cam jenat, de la o masă din colţ. E cu o fată blondă. Willy spune profetic:

– L-am pierdut...

Caut şi eu să-mi găsesc o dansatoare bună. Nu e aşa de uşor. Multe pe care le crezi căprioare cînd stau pe loc, se schimbă la dans, în elefanţi. Afară de asta, dansatoarele bune sînt foarte căutate... Dau însă de o croitoreasă subţirică, cu care mă împac foarte bine.

Se aude o răpăială de tobă. Un individ cu o crizantemă la butonieră iese în mijloc şi anunţă că o pereche de dansatori din Berlin are să execute ultima noutate: un foxtrott. Pe aici nu se cunoaşte aşa ceva. Am auzit doar vorbindu-se.

Ne adunăm cu toţii, curioşi. Muzica începe o melodie săltăreaţă. Cei doi se învîrt şi ţopăie ca nişte capre. Se ţin înlănţuiţi, din cînd în cînd se mai

slăbesc niţel, după aceea iar se înlănţuie şi încep să ţopăie, învîrtindu-se. Willy cască ochii mari; ăsta e un dans pe placul lui.

Se aduce masa cu premiile. Ne repezim să le vedem. Sînt cîte trei premii pentru onestep, boston şi foxtrott. În ceea ce priveşte foxtrottul, ne excludem; nu-l ştim. La celelalte două însă, o să năvălim cu entuziasm.

Premiul întîi, la toate categoriile, constă din zece ouă de pescăruş sau o sticlă de rachiu. Neîncrezător, Willy se duce să se intereseze dacă se pot mînca şi se întoarce liniştit. Premiul al doilea: şase ouă de pescăruş sau o căciuliţă de lînă. Premiul al treilea: patru ouă sau două cutii de ţigări, marca „Heldenruhm".

– La astea putem să renunţăm, - spune Karl, care ştie cîte parale fac.

Concursul începe. Karl şi Albert concurează la boslon; eu şi Willy la onestep. Totuşi în Willy avem mai puţină încredere. El poate să reuşească numai dacă or fi spirituali cei din juriu.

La boston, Karl şi Albert au ajuns - împreună cu cite trei perechi - pînă la turul decisiv. Karl are cele mai mari şanse. Uniforma lui de gală, gulerul înalţi, cizmele noi de lac precum şi lanţurile şi inelele calului de sanie, îi dau o prestanţă uimitoare. În ceea ce priveşte ţinuta şi stilul, e neîntrecut; ca armonie, Albert îi e cel puţin egal. Domnii din juriu fac însemnări de parcă la Waldmann ar fi judecata de-apoi. Karl e proclamat învingător şi ia cele zece ouă, pentru că rachiul e prea prost - chiar el i l-a vîndut negustorului. Din mărinimie, ne împarte nouă prada; are el lucruri mai bune acasă. Albert ia premiul al doilea şi-i dăruieşte domnişoarei blonde

cele şase ouă căpătate, uitîndu-se la noi cu oarecare jenă. Willy fluieră a pagubă.

Cînd vine rîndul concursului de onestep, pornesc la dans avînd-o ca parteneră pe croitoreasă. Ajung şi eu pînă la ultimul tur. Spre marea mea surprindere, observă că Willy a rămas pur şi simplu la masă şi nu s-a prezentat la concurs. Fac furori cu nişte figuri noi pe care nu le-am mai făcut pînă acum. Fetişcana dansează ca ur fulg şi înhăţăm premiul al doilea, făcîndu-l pe din două.

Mîndru şi avînd pe piept medalia de argint a Federaţiei societăţilor de dans, revin la masa noastră.

– Prostule. - îi spun lui Willy - de ce n-ai încercat cel puţin? Poate că ai fi căpătat şi tu medalia de bronz.

– Într-adevăr - intervine Karl - de ce n-ai dan sat şi tu?

Willy se ridică, îşi umflă pieptul, ne priveşte cu ur aer de superioritate şi ne răspunde:

– De-aia!

În momentul acela, domnul cu crizantema la butonieră anunţă începerea concursului de foxtrott. Se prezintă puţine perechi. Willy se duce spre parchet.

– Habar n-are de foxtrott, spune Karl.

Îl urmărim curioşi, să vedem ce-o să se întîmple Îmblînzitoarea de lei vine spre Willy. El îi oferă braţul cu un gest larg. Muzica începe.

Dintr-o dată vedem că Willy se transformă într-o cămilă înfuriată. Începe să facă salturi în aer, şchioapătă, se învîrteşte, îşi zvîrle picioarele, îşi suceşte parte nerasa încoace şi încolo, apoi se avîntă ca un turbat într-un galop prin mijlocul sălii. Îmblînzitoarea de lei ni mai e în faţa lui, ci alături;

atîrnată de braţul drept al lui Willy, parcă ar face sforţări să se caţere de ceva. Ia Willy se mişcă în toată libertatea, fără să se teamă căi va strivi picioarele. După aceea, se învîrteşte pe loc la căluşei, aşa încît poalele jachetei îi plutesc în aer, şi porneşte apoi de-a curmezişul sălii în paşi săltăreţi, graţios ca un ţap. Se face val-vîrtej, vuieşte, duduie şi, în sfirşit, încheie cu o piruetă turbată, în timpul căreia partenera îi filfiie-n vînt. Cei din sală sînt siguri că au în faţa lor un virtuos necunoscut al super-foxtrottului. Willy şi-a dat seama de şansele ce le are şi le-a exploatat cum a putut mai bine. A învins atît de uimitor, încît un răstimp îndelungat nu s-a mai petrecut nimic; abia mai tîrziu s-a acordat premiul al doilea. Triumfător, vine spre noi cu sticla de rachiu în mînă. A transpirat aşa de tare, încît şi-a stricat costumul boit. Cămaşa şi vesta i s-au înnegrit, iar jacheta şi-a mai deschis culoarea.

Concursul s-a isprăvit, dar dansul continuă. Stăm la masă şi bem premiul lui Willy. Doar Albert lipseşte. Nu-l putem lua de lîngă fata blondă.

Willy îmi face cu cotul:

– Iat-o pe Adela.

– Unde-i? îl întreb repede.

Mi-arată cu degetul în învălmăşeala de dansatori. Într-adevăr, dansează valsul cu un individ lung şi oacheş.

– E mai de mult aici? mă interesez eu, aş vrea să fi asistat şi ea la triumful nostru.

– A venit abia de cinci minute, îmi răspunde Willy.

– Cu lunganul ăla?

– Cu lunganul ăla.

La dans Adela îşi ţine capul puţin aplecat pe spate.

O mînă şi-a aşezat-o pe umărul individului. Cînd îi văd chipul în profil, mi se taie cîteodată respiraţia, atît de mult seamănă în lumina voalată a sălii cu amintirea din serile de dinainte de război. Văzută din faţă însă, e mai plină; iar cînd rîde, mi-e cu desăvîrşire străină.

Trag din sticla lui Willy o înghiţitură zdravănă. În clipa aceea, trece dansînd pe dinaintea noastră croitoreasa. E mai subţirică şi mai graţioasă decît Adela. De curînd, am văzut-o pe stradă şi parcă, din cauza ceţei, arăta altfel. Dar Adela a devenit femeie în toată puterea cuvîntului, cu pieptul plin şi picioare solide. Nu pot să-mi dau seama dacă înainte era tot aşa. Pe vremea aceea poate că nu dădeam atenţie la aşa ceva.

– Straşnic mai dansează! îmi spune Willy, ca şi cum mi-ar fi ghicit gîndul.

– Ţine-ţi gura, te rog! îi răspund eu, supărat.

Valsul s-a isprăvit. Adela stă rezemată lîngă uşă.

Mă duc spre ea. Îmi răspunde la salut, dar continuă să vorbească şi să rîdă cu individul ei oacheş. Mă opresc şi mă uit lung la ea. Îmi bate inima ca în faţa unei mari hotărîri.

– De ce te uiţi aşa la mine? mă întreabă.

– Nu-i nimic, îi spun eu. Vrei să dansăm?

– Acum nu pot; dansul următor, îmi răspunde ea şi se duce cu partenerul ei la dans.

O aştept şi dansăm împreună un boston. Îmi dau multă ostenealâ şi, pentru că a observat-o, îmi spune zîmbind:

– Dar ştii că ai învăţat bine dansul pe front!

– Acolo, nu prea, îi spun eu. Adineauri însă ni s-au dat premii.

Deodată face ochii mari:

– Ce rău îmi pare că n-am concurat împreună! Ce premiu ai luat?

– Şase ouă de pescăruş şi o medalie, îi răspund eu, şi simt că mi se urcă sîngele-n obraz.

Viorile cîntă atît de încet, încît se aude tîrşîitul paşilor.

– Acum dansăm împreună, - îi spun eu, - dar îţi aduci aminte cum alergam încoace seara, cînd plecam de la societatea de gimnastică?

Ea dă din cap.

– Da. Ce copilăroşi eram pe-atunci! Ia uită-te acolo, la domnişoara aceea cu rochia roşie. Bluzele astea bufante sînt cele mai moderne. Nu-i aşa că e şic?

De la viori, melodia a trecut la violoncel. Ca un plînset reţinut se aude vibrarea sunetelor.

– Cînd ţi-am adresat cele dintîi vorbe, am luat-o amîndoi la fugă, îi spun eu. Era prin iunie, la bariera oraşului; mi-aduc aminte ca astăzi.

Adela se uită după cineva. Apoi îşi întoarce iar capul.

– Da; ce prostie! Dar tango ştii să dansezi? Domnul acela oacheş dansează minunat.

Nu-i răspund. Muzica se opreşte.

– Vrei să stai puţin cu noi la masă? o întreb eu.

Se uită spre masa noastră.

– Cine-i băiatul acela subţire şi cu ghete de lac?

– Karl Bröger, îi răspund eu.

Adela se aşează la masa noastră. Willy îi oferă un pahar şi spune o glumă. Ea rîde şi-l priveşte pe Karl. Dintr-o privire o măsoară şi pe prietena lui Karl, domnişoara cu rochia modernă.

Mă uit la Adela şi mă minunez ce mult s-a schimbat. Să mă fi înşelat şi de data asta amintirea? Să fi crescut mereu, mereu, pînă ce a covîrşit

realitatea? Căci în faţa mea e o fată străină, cam gălăgioasă, care vorbeşte prea mult. Îndărătul acestui chip, nu s-o fi ascunzînd cineva pe care-l cunosc mai bine? Se poate schimba ceva pînă într-atît numai pentru că îmbătrînim? Poate din pricina anilor. - gîndesc eu - căci sînt mai bine de trei ani de atunci. Pe vremea aceea, ea avea şaisprezece ani şi era un copil; acum are nouăsprezece ani şi e femeie. Şi deodată mă simt cuprins de cumplita melancolie a timpului care curge, şi curge, şi se schimbă - cînd te întorci înapoi cu gîndul, nu mai regăseşti nimic. Ah, e dureroasă plecarea - dar întoarcerea e cîteodată şi mai tragică!

– Ce-i mutra asta caraghioasă, Ernst? mă întreabă Willy. Te doare capul?

– E plicticos, spune Adela, rîzînd. Aşa a fost totdeauna. Fii şi tu odată mai vioi. Asta le place fetelor mai mult decît să stai aşa plouat.

A trecut - gîndesc eu - şi asta a trecut. Nu pentru că cochetează cu individul acela oacheş şi cu Karl Bröger; nu pentru că mă găseşte plicticos pe mine; nu pentru că ea s-a schimbat atît de mult. Nu. Acum văd că totul nu are nici un rost. Am alergat şi am alergat, am bătut la toate uşile tinereţii mele, voind să pătrund iar în sînul ei. Credeam că va trebui să mă primească iarăşi, pentru că mai sînt încă tînăr şi doream aşa de mult să uit totul. Dar ea a pierit ca un miraj, s-a sfărîmat fără zgomot, s-a consumat ca o scînteie cînd m-am apropiat de ea. Nu puteam s-o pricep. Cel puţin aici trebuia să se fi păstrat ceva. Am cercetat mereu şi din pricina asta am devenit ridicol şi melancolic. Acum însă îmi dau seama că un război liniştit şi tainic a făcut ravagii şi în aceste regiuni ale amintirii şi că n-ar mai avea nici o noimă

să o caut mai departe. Între ce a fost şi ce e, s-a interpus timpul ca o prăpastie largă. Îndărăt nu mă mai pot întoarce. Nu îmi mai rămîne altceva de făcut decît să merg înainte, tot înainte - undeva, căci încă n-am o ţintă.

Ţin strîns paharul de rachiu şi-mi ridic ochii. Adela mai e aici şi-l mai întreabă pe Karl de unde se pot cumpăra ciorapi de mătasă de contrabandă. În mijloc se dansează ca şi mai-nainte, iar orchestra continuă să cînte acelaşi vals din „Dreimăderlhaus”. Şi eu mai stau pe scaun, şi respir, şi trăiesc ca şi mai-nainte, Nu cumva s-a descărcat un trăznet şi m-a smuls de unde mă aflam? Nu cumva s-a prăbuşit pămîntul jur împrejurul meu? Nu cumva am rămas stingher şi mi-am pierdut abia acum totul?

Adela se ridică şi-i dă bună seara lui Karl.

– Va să zică de la Meyer şi Nickel, - îi spune ea satisfăcută. Îi ştiu eu; ăştia fac negoţ cu tot felul de mărfuri nepermise. Mă duc mîine pe-acolo. La revedere, Ernst!

– Vreau să te conduc, îi spun eu.

Cînd ajungem afară, îmi întinde mîna.

– Nu se poate să mă însoţeşti mai mult. Mă aşteaptă cineva.

Văd că sînt cam smintit şi sentimental, dar n-am ce să-mi fac. Îmi scot pălăria şi o salut pînă la pămînt, de parcă mi-aş lua un lung adio. - nu de la dînsa, ci de la tot ce-a fost odată.

Adela mă priveşte o clipă cercetător:

– Cîteodată eşti cu adevărat caraghios.

Şi fredonînd pleacă repede.

Norii s-au risipit... O noapte senină pluteşte deasupra oraşului. Mă uit o bucată de vreme de jur

împrejur şi mă-ntorc apoi în sala de dans.

IV.

În salonul cel mare al lui Konersmann, e cea clintii reuniune a regimentului de cînd ne-am întors din război. Au fost invitaţi toţi camarazii. S-a pregătit o serbare mare.

Karl, Albert, Jupp şi eu am venit ou un ceas mai devreme. Nu mai putem de nerăbdare să ne revedem vechile cunoştinţe.

Pînă una alta, trecem în holul de lîngă salon şi-l aşteptăm pe Willy şi pe ceilalţi. Tocmai cînd să începem o partidă de zaruri, se deschide uşa şi apare Ferdinand Kosole. Ne cad zarurile din mînă, atît sîntem de surprinşi că-l vedem în haine civile.

O bună bucată de vreme şi-a purtat, precum mai mulţi dintre noi, vechea uniformă. Astăzi însă, pentru că-i zi de sărbătoare, a apărut pentru întîia oară în haine civile: pardesiu bleu-marine cu guler de catifea, pălărie verde, guler tare şi cravată. Într-o asemenea ţinută a devenit cu totul alt om.

N-am apucat bine să ne venim în fire, că apare Tjaden. Şi el şi-a îmbrăcat pentru întîia oară haine civile: jachetă vărgată, pantofi galbeni şi baston cu minerul argintat. Se fuduleşte plimbîndu-se printre noi şi cînd dă de Kosole, rămîne uluit. Kosole face şi el ochii mari. Amîndoi nu s-au văzut niciodată altfel decît în uniformă. Se mai examinează o clipă, şi apoi se pornesc pe un rîs nebun. Fiecare din ei crede despre celălalt că e caraghios în haine civile.

– Mă, Ferdinand - hohoteşte Tjaden - mi-am închipuit totdeauna că eşti un băiat subţire.

– Ce vrei să spui? îl întreabă Kosole, curmîndu-şi

rîsul.

– Poftim, - şi Tjaden arată pardesiul lui Kosole, - se vede cît de colo că l-ai cumpărat de la hala de vechituri.

– Eşti un bou! îi strigă Ferdinand, mînios, şi se dă de o parte.

Îl urmăresc şi văd cum se face tot mai roşu la faţă. Nu-mi vine să cred; s-a indispus într-adevăr şi, crezîndu-se neobservat, îşi priveşte pe furiş pardesiul batjocorit,. Dacă era vorba de uniformă, nici nu i-ar fi păsat; iar acum îşi curăţă cu mîneca nişte pete şi se uită lung la Karl Bröger, care poartă un costum nou, extrem de elegant. Nu ştie că l-am urmărit. După cîtva timp mă întreabă:

– Dar ce-i tatăl lui Karl?

– Judecător, îi răspund eu.

– Da, judecător, repetă el şi rămîne pe gînduri. Dar tatăl lui Ludwig?

– Controlor financiar.

Kosole tace cîtva timp şi apoi îmi spune:

– Mi se pare că n-o să treacă mult şi n-o să mai vreţi să ştiţi de noi.

– Ferdinand, mie mi se pare că eşti într-o ureche, îi răspund eu.

Sceptic, Kosole ridică din umeri. Mă minunez tot mai mult. Nu numai că pare schimbat în blestematele astea de haine, dar s-a schimbat chiar. Altădată nici nu s-ar fi sinchisit de aşa ceva, şi acum îşi dezbracă pardesiul şi îl atîrnă în cel mai obscur ungher al localului.

– E prea cald aici, îmi spune el necăjit, cînd vede că l-am observat.

I-o afirm şi eu dînd din cap.

După aceea mă întreabă tot aşa de indispus:

– Dar tatăl tău?
– Legător de cărţi, îi răspund eu.
– Adevărat? şi parcă-şi mai vine în fire. Dar al lui Albert?
– A murit tată-său. Era lăcătuş.
– Lăcătuş, repetă el bucurîndu-se, ca şi cum i-aş li spus că a fost Papă la Roma. - Lăcătuş. E extraordinar! Şi eu sînt strungar. Am fi fost colegi.
– Aţi fi fost colegi, îi spun eu.
Văd cum sîngele lui Kosole-militarul se reîntoarce în Kosole-civilul. Îi revine culoarea şi vlaga.
– Oricum, ar fi fost păcat să rămîn aşa, - mă asigură el stăruitor.
Cînd trece Tjaden prin faţa noastră şi mai face un gest cu înţeles, Kosole îi dă un picior bine ţintit, fără.să se ridice de pe scaun. A devenit iarăşi vechiul Kosole.

Uşa de la sala cea mare începe să se deschidă din cînd în cînd. Încep să sosească primii camarazi. Intrăm şi noi. Sala aproape pustie, cu ghirlande de hîrtie şi mese neocupate, face o impresie neplăcută. Prin colţuri zărim cîteva grupuri. Văd pe Julius Weddekamp, în tunica lui militărească, uzată, şi mă îndrept spre el repede să-i dau bună-ziua:
– Ce mai faci, Julius? Ştii că-mi eşti dator o cruce de mahon? Ţi-aduci aminte că ai vrut să mi-o faci dintr-un capac de pian... Nu te mai las pînă nu mi-o dai...
Îmi răspunde, cam tulburat:
– Aş fi avut eu nevoie de cruce, Ernst... Mi-a murit nevasta...
– Cum se poate? Dar ce-a avut?
El dă din umeri.

– A răcit cît a tot făcut coadă pe la depozitele de alimente astă-iarnă. Cînd a fost să nască, n-a mai putut.

– Şi copilul?

– A murit şi el.

Şi strîmbă din umăr, ca şi cum i-ar fi frig:

– Ştii, Ernst, că şi Scheffler a murit?

Dau din cap că nu stiu:

– Cum? Cînd?

Weddekamp îşi umple pipa şi aprinde un chibrit.

– Ştii că în 1917 a fost împuşcat în cap. După aceea s-a vindecat, după cum ştii. Acum o lună l-au apucat nişte dureri aşa de grozave, încît îi venea mereu să se dea cu capul de pereţi. Am trebuit patru Oameni să-l luăm şi să-l ducem la spital. Meningită, sau aşa ceva. A doua zi a şi murit.

Mai aprinde un chibrit:

– Şi nevastă-sa, nici măcar drept la pensie n-are.

Îl întreb:

– Şi Gerhard Pohl?

– Nu poate să vină. Fassbender şi Fritsch, la fel. Şomeri. N-au nici bani de mîncare. Ar fi venit bucuroşi, săracii!

Sala, între timp a început să se umple. Întîlnim o mulţime de vechi camarazi de campanie. Dar lucru curios: nu e deloc buna dispoziţie pe care o aşteptam. Atîtea zile de cînd tot speram şi ne bucuram că, atunci cînd ne vom întîlni, avem să ne simţim liberaţi de apăsarea şi nesiguranţa care ne copleşeau pînă acum! Totuşi, iată, nu ştiu care să fie pricina, hainele civile, familia, deosebirea de profesii şi de situaţii sociale - un lucru e sigur: vechea camaraderie de altădată nu mai este.

Totul s-a schimbat. Iată-l pe Bosse, de care rîdeam

toţi în companie pentru că era nătîng şi murdar grozav. De cîte ori nu l-am dus cu forţa la cişmea să-i facem un duş! Acum poartă un costum elegant de camgarn, cu o perlă în cravată, şi ghetre. Are o înfăţişare de om cu stare, bine hrănit, şi vorbeşte cu importanţă. Şi Adolf Bethke, care lîngă el, pe front, era aşa de grozav, încît Bosse era măgulit cînd vorbea cu el, nu mai e acum decît un biet cizmar prizărit. Ludwig Breyer poartă uniforma de şcolar, strimtă în mîneci şi în spate, şi o cravată roasă, în locul uniformei de sublocotenent de altădată. Fosta lui ordonanţă îl bate liniştit pe umeri, căci a devenit din nou mare instalator de băi şi electricitate, proprietar al unui mare magazin pe strada principală a oraşului. Valentin, sub uniforma ruptă, are un sveter vechi şi decolorat şi pare un vagabond - şi ce straşnic soldat era pe front! Şi Ledderhose, cîinele ăsta linguşitor şi fricos, stă la masă, îngîmfat, în mantaua lui galbenă de cauciuc şi fumează ţigări englezeşti. Toate s-au schimbat cumplit.

Ar merge şi aşa. Dar şi tonul conversaţiei s-a schimbat - şi asta tot din pricina hainelor. Oamenii care altădată nu scoteau o vorbă, au devenit acum de-o elocvenţă grozavă. Cei care au haine bune au un aer protector: cei cu haine proaste sînt mai modeşti.

Un profesor, care fusese sergent şi foarte aspru pe front, se informează despre examenul lui Karl şi al lui Ludwig. Mă mir că Ludwig nu-i dă ou paharul de bere în cap. Din fericire, Karl îi spune să lase examenele, cultura şi celelalte, şi începe să vorbească despre comerţ şi afaceri.

Conversaţiile astea mă îmbolnăvesc. Mai bine ar fi fost să nu ne mai întîlnim niciodată; am fi păstrat cel

puţin o amintire frumoasă. Încerc zadarnic să mi-i închipui pe oamenii ăştia îmbrăcaţi din nou în uniforme murdare şi să văd în restaurantul lui Konersmann o cantină din dosul frontului. Nu izbutesc. Ceea ce văd e mai puternic decît ceea ce îmi închipui. Totul mi se pare, aici, străin. Ceea ce ne lega pe toţi a dispărut. S-a fărîmiţat în interese individuale. Cîteodată pare că mai stăruie ceva din vremurile de altădată - dar acest ceva e prea nelămurit şi prea şters. Ceea ce e trist e să văd că toţi aceştia sînt camarazii mei, şi în acelaşi timp nu mai sînt. Războiul a nimicit totul - dar în camaraderie am crezut întotdeauna! Şi acum vedem: ceea ce moartea n-a putut să facă, face viaţa; ne desparte.

Totuşi nu vrem s-o credem. Ne adunăm cu toţii la o masă: Ludwig, Albert, Karl, Adolf, Willy, Valentin. Ne simţim stingheriţi unii lîngă alţii.

Albert spune, aruncînd o privire în sală:

– Cel puţin noi să ne ţinem bine.

Îl aprobăm şi ne dăm mîinile. Grupul celor cu haine bune s-a şi izolat. Ne facem că nu observăm. Vrem să ignorăm ceea ce pe alţii îi face să se izoleze. Îi spun lui Bethke:

– Hai şi tu, Bethke, dă mîna!

Bethke, de cînd e cu noi, a început iarăşi să zîmbească; şi ne dă mîna.

Mai stăm cîtva timp împreună. Adolf Bethke a plecat repede. Nu era în apele lui. Trebuie să mă duc pe la el zilele astea.

Un chelner vine şi vorbeşte în şoaptă cu Tjaden. Tjaden dă din cap că nu:

– Nu ne trebuie femei! Ne uităm la el miraţi. Tjaden zîmbeşte măgulit.

Chelnerul se întoarce. În urma lui, vine o fată subţirică şi slabă. Tjaden e uluit. Noi începem să surîdem ironic. Dar Tjaden ştie să iasă din încurcătură. Face un gest larg:

– Logodnica mea. Şi atît. Willy îşi ia sarcina să facă el prezentările mai departe. Începe cu Ludwig şi sfirşeşte cu el. Pe urmă o invită pe fată să ia loc. Fata se aşează. Willy se aşează lîngă ea şi îşi întinde braţul pe speteaza scaunului ei. Şi intră în vorbă:

– Tatăl d-tale e proprietarul măcelăriei celei mari din Neuengraben, nu-i aşa?

Fata dă din cap. Willy se apropie şi mai mult de dînsa. Tjaden nici nu se uită la ei. Îşi soarbe berea în linişte. La vorbele pline de căldură şi de înţeles ale lui Willy, fata se dezgheaţă repede:

– De mult voiam să vă cunosc. Tjaden mi-a vorbit de atîtea ori do d-voastră! Dar ori de cîte ori l-am rugat să vă invite la noi, n-a vrut.

– Cum?

Willy îl fulgeră p.e Tjaden cu privirile:

– Cum? Păi, noi am veni cu cea mai mare plăcere! Dar nu ne-a spus nimic, ticălosul!

Tjaden şi-a cam pierdut din liniştea lui de adineauri. Kosole începe şi el:

– Aşa? Va să zică ţi-a vorbit de noi? Şi ce a spus? Tjaden îl întrerupe repede:

– Mariechen, haide să plecăm!

Şi se ridică. Dar Kosole îl împinge iar pe scaun.

– Stai aici! Ce ţi-a spus, domnişoară? Mariechen e foarte discretă. Se uită cochet la Willy:

– Dumneata eşti domnul Homeyer? Willy se înclină.

– Atunci, pe d-ta te-a scăpat de la moarte! Tjaden în vremea asta se învîrte pe scaun de parcă ar sta pe un muşuroi de furnici. Fata îl întreabă pe Willy:

– Ce, nu mai ştii?

Willy se apucă cu mîinile de cap.

– Am fost îngropat de un obuz şi de atunci memoria mea e cam şubredă. Am uitat multe...

Kosole întreabă, ţinîndu-şi răsuflarea:

– L-a salvat pe Willy?

Tjaden spune:

– Mariechen, eu plec. Vii sau nu vii?

Kosole îl ţine. Mariechen rîde:

– E aşa de modest. A ucis trei negri care voiau să-l doboare pe domnul Homeyer cu topoarele. Pe unul l-a ucis cu pumnul...

– Cu pumnul...,- repetă Kosole, crunt.

– Pe ceilalţi chiar cu topoarele pe care le aveau în mînă... Şi după asta te-a luat în spate.

Şi Mariechen se uită la statura de, colos a lui Willy şi pe urmă la logodnic:

– Cred că n-a fost uşor...

– Sigur. - încuviinţează Kosole - n-a fost uşor...

Willy se uită o clipă pe gînduri în ochii fetei:

– Da, straşnic băiat şi Tjaden ăsta.

Şi face semn lui Tjaden:

– Hai puţin cu mine, să-ţi spun ceva.

Tjaden se ridică şovăind. Dar Willy nu se gîndeşte la nimic rău. După cîteva minute se întorc amîndoi braţ la braţ. Willy se apleacă spre Mariechen:

– S-a făcut. Mîine seară vin să vă fac o vizită. Să-i mulţumesc pentru istoria cu negrii... Par să ştii că şi eu l-am scăpat odată pe Tjaden.

– Aşa? spune Mariechen miratã.

– Are să-ţi spună el, poate mai tîrziu.

Tjaden, răsuflînd uşurat, pleacă împreună cu logodnica. Willy ne spune:

– Am aflat că mîine taie un cal.

Dar nu-l mai ascultăm. Ne-am ţinut prea mult şi acum ne pornim pe un rîs de se zguduie pereţii. Kosole o cît p-aci să se înăbuşe de rîs. De-abia după o bună bucată de vreme, Willy ne poate povesti în ce condiţii avantajoase a încheiat el pacea cu Tjaden: e vorba de o cantitate însemnată de cîrnaţi şi cotlete. Rîde victorios:

– Îl am la mînă!

V.

Am stat toată după amiaza acasă şi am încercat să m-apuc de ceva. Dar n-am izbutit să fac nimic şi, de-un ceas, colind pe străzi. Trec pe dinaintea Barului Olandez. E a treia bodegă din cîte s-au deschis în decurs de trei săptămîni. Le vezi apărînd ca nişte ciuperci, expunîndu-şi firmele colorate printre faţadele caselor. Barul Olandez e cea mai mare şi mai elegantă dintre ele.

În faţa uşii de intrare, frumos luminată şi cu ochiuri de cristal, stă portarul, îmbrăcat jumătate ca un colonel de husari, jumătate ca un episcop; un bărbat voinic, cu un baston aurit în mînă. Îl observ mai cu băgare de seamă şi atunci, lăsîndu-şi demnitatea de-o parte, îmi dă una cu reteveiul în pîntece şi-mi spune bucurîndu-se:

– Sălii Ernst. Ticălosule, comansava? cum zise franţuzul.

E sergentul Anton Demuth din regimentul nostru. Îi dau onorul. Aşa am învăţat la cazarmă, că onorul îl dai uniformei, nu celui care o poartă. Şi uniforma asta fantezistă e de rang mare, merită cel puţin un „drepţi”.

– Noroc, Anton, îi zic rîzînd. Ia spune-mi, ca să

vorbim serios: ai ceva de mîncare?

– Băieţaş, şi Franz Elstermann e aici în serviciu. E bucătar.

– Cînd să trec pe la voi? îl întreb eu, fiindcă mi-e suficient să ştiu că-s ei aici, ca să-mi dau seama cum stau lucrurile. Elstermann şi Demuth erau, cînd am fost în Franţa, cei mai mari găinari.

– La noapte, după ora unu, îmi spune Anton, făcîndu-mi cu ochiul. Am căpătat de la un inspector al aprovizionării vreo douăsprezece gîşte, marfă de contrabandă. Poţi să fii sigur că Elstermann a şi amputat cîteva. Cine poate să susţină că nu există şi la gîşte un război în care să-şi piardă, picioarele?

– Nimeni, îi spun eu şi-l întreb: E animaţie pe-aici? pe-aici?

– În fiece seară e barul ticsit. Vrei să te uiţi şi tu?

Anton dă perdeaua puţin la o parte. Prin crăpătură, trag cu ochiul în local. O lumină molatecă şi caldă pluteşte deasupra meselor.

Fumul albăstriu al ţigărilor se întinde în fişii. Covoarele lucesc. Argintăria şi porţelanurile sclipesc. La mese sînt cucoane înconjurate de chelneri. Alături de ele, stau bărbaţi care nu asudă cîtuşi de puţin şi nu se simt deloc stingheriţi. E admirabilă naturaleţea cu care comandă.

– Ei, ce zici? Ţi-ar plăcea să te duci la tobogan cu una de-astea? îmi spune Anton, dîndu-mi un ghiont în coaste.

Nu-i răspund nimic, căci crîmpeiul acesta de viaţă mă excită grozav. E ceva ireal, de parcă aş visa, că stau aici pe stradă în lapoviţă şi privesc acest tablou prin crăpătura uşii. Sînt captivat, deşi îmi dau bine seama că doar nişte îmbogăţiţi de război îşi risipesc pe-aici banii. Dar prea am stat multă vreme în

porcăria tranşeelor, ca să nu se stîrnească în noi cîteodată o poftă nebună de lux şi de eleganţă. Căci, ce altceva înseamnă luxul, decît să fii ocrotit şi îngrijit. Şi tocmai aşa ceva nu ştim.

– Ei, cum ţi se pare? mă mai întreabă Anton odată. Nostime fetiţe! Nu-i aşa?

Am impresia că m-am cam prostit, dar pentru moment nu sînt în stare să-i dau un răspuns ca lumea. Tonul ăsta, pe care l-am auzit şi l-am folosit şi eu ani de zile, fără să-mi dau seama, îmi apare dintr-odată grosolan şi respingător. Noroc că Anton îşi reia poziţia şi demnitatea: în faţa barului s-a oprit un automobil. O făptură veselă coboară din el, puţin aplecată. Cu o mînă îşi ţine blana strînsă la piept. Părul îi străluceşte sub o cască de aur. Genunchii îi sînt apropiaţi. Are picioare subţiri şi obrazul fin. Cu paşi rari, trece pe lîngă mine şi lasă în urma ei o dîră de parfum. Deodată mă simt cuprins de o dorinţă cumplită: să trec cu femeia asta prin uşa turnantă pînă la mesele din sală, în atmosfera caldă, plină de culori şi de lumină, şi să mă răsfăţ printre chelneri şi servitori în viaţa aceea fără de grijă, departe de nevoia şi de porcăria care, ani de-a rîndul, ne-a fost pîinea zilnică.

Cine ştie ce mutră de novice voi fi făcînd, că se porneşte Anton Demuth pe-un rîs şi mă dă deoparte cu o privire piezişă.

– Chiar cînd poartă mătăsuri şi dantele - în pat toate-s la fel.

– Fireşte, spun eu şi mai adaug şi o anecdotă porcoasă, ca nu cumva să observe ce se petrece cu mine. Va să zică... la unu, Anton.

– Înţeles, - îmi răspunde el cu demnitate, - bonsoar, cum zice franţuzul.

Hoinăresc mai departe, cu mîinile vîrîte adînc în buzunare. Zăpada îmi scîrţîie sub picioare. Ce aş face dacă, într-adevăr, aş sta ou o femeie la masă? Aş putea doar să casc ochii la ea. Atîta tot. N-aş putea nici măcar să mănînc, atît de strîmtorat m-aş simţi. Şi mă gîndesc ce penibil o fi să stai o zi întreagă cu o asemenea fiinţă. Să fii mereu, mereu atent... Şi scara mai cu seamă, abia n-aş şti ce să fac... Am mai avut eu odată de-a face cu femei, dar atunci mă învăţase Jupp şi Valentin. Şi-apoi, nu e tot una.

În 1917, prin iunie, m-am dus pentru întîia oară la o femeie. Compania noastră stătea pe vremea aceea în barăci. Era pe la amiază şi, pe cîmp, ne luasem la harţă cu nişte cîini care se repeziseră la noi. Cerul era albastru şi războiul departe.

Atunci veni în goană spre noi, Jupp, de la cancelarie. Cîinii se repeziră la el. Jupp ii alungă şi ne strigă:

– A venit ordin s-o ştergem diseară.

Ştiam noi ce înseamnă asta. De cîteva zile se auzea dinspre apus bubuitul marii ofensive. De cîteva zile vedeam mereu întorcîndu-se de pe front regimente istovite şi, cînd întrebam pe cineva ce s-a întîmplat, ne răspundea doar cu mîna; privirea o avea ţintă înainte. De cîteva zile treceau pe dinaintea noastră şiruri de care cu răniţi şi în toate dimineţile săpam morminte noi.

Ne ridicarăm de pe iarbă. Bethke şi Wessling se duseră să-şi caute hîrtie de scrisori prin raniţe, Willy şi Tjaden merseră spre bucătărie. Franz Wagner şi Jupp începură să mă convingă să merg cu ei la

bordel.

– Dar gîndeşte-te, bre, omule - îmi zise Wagner - trebuie să ştii şi tu odată ce înseamnă o femeie! Cine ştie dacă n-om fi mîine pe lumea cealaltă. Şi-au adus ăia la artilerie nouă...! Mare prostie ai face să te duci aşa ca o fată-mare în foc.

Bordelul de campanie era într-un orăşel cam la vreun ceas depărtare. Ni se dădu cîte un permis, dar trebui să aşteptăm cam mult. Ne-o luară înainte cîteva regimente şi erau atîţia aceia care, la repezeală, voiau să mai apuce ceva din viaţă.

Într-o odaie mică, trebuia să predăm permisele. Un sergent sanitar ne examină, să vadă clacă sîntem sănătoşi şi ne făcu o injecţie cu protargol. Un plutonier ne lămuri că o să ne coste trei mărci şi că, din cauza afluenţei, nu avem voie să stăm mai mult de zece minute. După aceea trecurăm la rînd, în dreptul scării.

Şirul înainta încet. Sus, uşile se deschideau şi se închideau. De cîte ori ieşea cîte unul, se auzea: „Următorul!”

– Cîte sînt, mă? îl întrebă Franz Wagner pe un plutonier.

– Trei - răspunse acela - dar nu merge pe alese. E un fel de loterie; dacă ai noroc, dai peste o babă.

Era să leşin în duhoarea aceea de sudoare şi de stomacuri flămînde. Şi aş fi şters-o cu dragă inimă, fiindcă îmi trecuse orice curiozitate, dar mă temeam: ceilalţi îşi vor bate joc de mine. De aceea, rămăsei mai departe în aşteptare.

În sfirşit, venii şi eu la rînd. Cel care fusese înaintea mea ieşi repede, izbindu-mă; intrai în odaie. Tavanul era scund. Semi-întuneric. Mirosea aşa de grozav a acid fenic şi a sudoare, încît mi se păru ciudat că

văd afară, în faţa ferestrei, ramurile unui tei, printre frunzele căruia se jucau razele soarelui: asta din cauză că în odaie totul avea un aspect vechi şi mucegăit. Pe un scaun stătea un lighean cu apă roşietică; într-un colţ era un pat ide campanie, acoperit cu o cuvertură ruptă. Femeia era groasă şi voinică; avea o cămaşă scurtă şi transparentă. Nici nu s-a uitat la mine şi s-a culcat pe pat. Cînd văzu că nu vin lîngă ea, mă privi. În sfirşit, începu să priceapă: văzu că sînt încă foarte tînăr.

Nu puteam să fac nici o mişcare. Mă simţeam cuprins de o scîrbă cumplită. Femeia făcu cîteva gesturi, ca să mă aţîţe, gesturi greoaie şi oribile. Voia să mă atragă spre ea; încercă chiar să zîmbească, dulceag şi şiret. Aproape îmi fu milă de ea: era o biată tîrfă de soldaţi, care în fiecare zi se culca cu douăzeci, treizeci... I-am dat banii şi am ieşit repede.

Jupp mă întîmpină:

– Cum a fost?

Îi răspunsei cu un aer de vechi cunoscător:

– Nu mare lucru!

Aş fi vrut să plecăm imediat; trebui însă să trecem iarăşi pe la sergentul sanitar şi să mai căpătăm încă o injecţie cu protargol.

Va să zică asta e iubirea, mă gîndii eu deznădăjduit şi obosit, în timp ce ne împachetam lucrurile. Asta e iubirea de care erau pline toate cărţile pe care le citeam acasă, iubirea de la care am aşteptat atîta în visurile nelămurite ale adolescenţei mele!

Îmi înfăşurai mantaua şi foaia de cort, primii muniţii şi plecarăm. Eram tăcut şi trist; mă gîndeam că din toate visurile mele de viaţă şi iubire nu mai rămăsese nimic altceva decît o puşcă şi o femeie

şleampătă şi groasă şi bubuitul înăbuşit al artileriei la orizont, spre care mergeam acum.

Lumea din jurul meu se făcuse tot mai întunecată; peste noi se prăbuşi iarăşi moartea; în noaptea aceea căzu Franz Wagner şi mai pierdurăm încă douăzeci şi trei de soldaţi.

Cad picăturile de ploaie din copaci şi îmi ridic gulerul. Acum, de multe ori mi-e dor de tandreţe, de şoapte dulci, de sentimente adînci şi puternice; aş vrea să ies odată din această existenţă monotonă. Dar mă gîndesc ca ar fi dacă odată şi odată E-ar întîmpla aşa, - dacă ar găsi şi pentru mine cineva care să mă iubească, o femeie dulce şi delicată, ca femeia aceea cu casca de aur şi mers mlădios - ce ar fi dacă ar fi într-adevăr aşa, într-un amurg de primăvară, albastru, plin de farmec şi de vis? Dar oare imaginea odioasă a femeii aceleia grase şi murdare de pe front n-ar veni să mă tulbure? N-aş auzi oare din nou glasurile şi glumele vulgare ale sergenţilor majori? Viaţa mea din militărie nu mi-ar mînji oare sentimentele curate şi frumoase? Noi sîntem încă aproape căşti; fantezia noastră însă, s-a năruit toată şi s-a murdărit, fără ca să ne dăm seama şi înainte de-a fi ştiut ce este iubirea. Simţirea tulburătoare şi puternică, vîntul primăverii, tot ce purtam nelămurit în sufletul nostru pe vremea cînd, la şaisprezece ani, alergam în amurg după Adela şi după celelalte fete, nu s-a mai întors niciodată, chiar înainte de a fi fost femeia aceea de pe front, chiar atunci cînd mai credeam că e iubirea altfel şi mai ardeam de dorinţi.

După aceea am fost mereu trist.

Iuţesc pasul fără să vreau şi răsuflu cu putere.

Trebuie să simt iarăşi ca altădată - vreau acest lucru. Simţirea mea de odinioară trebuie să revină, altfel n-are nici un rost să mai trăiesc...

Mă duc spre locuinţa lui Ludwig Breyer. În odaia lui mai e lumină. Arunc cîteva pietricele în fereastră. Ludwig vine jos şi-mi deschide uşa.

În odaie îl găsesc pe Georg Rahe stînd în faţa dulapului cu colecţia de minerale. Ţine în mînă un cristal şi-l joacă în lumină.

– Îmi pare bine că te mai văd, Ernst, îmi spune, zîmbind. Te-am căutat şi pe-acasă. Mîine plec.

E îmbrăcat în uniformă.

– Georg, - îi spun eu uluit - nu cumva ai de gînd să...

– Da, da. Intru iar în armată. E adevărat. Am aranjat totul. Mîine o pornesc.

– Tu pricepi ceva din toate astea? îl întreb pe Ludwig.

– Da, pricep totul - îmi răspunde el - dar e în zadar.

Şi întorcîndu-se spre Rahe:

– Eşti un dezamăgit, Georg. - îi spune Ludwig. - dar gîndeşte-te că e firesc să fie aşa. Pe front nervii ne erau peste măsură de încordaţi, căci acolo era pe viaţă şi pe moarte. Acum, ei tremură uşor ca pînzele unei corăbii pe marea liniştită, pentru că pe-aici se înaintează cu paşi mărunţi.

– E drept - intervine Rahe - şi tocmai lupta asta măruntă pentru satisfacerea stomacului, arivismul şi cîteva idealuri cîrpăcite mă dezgustă şi mă îndeamnă să plec.

– Dacă ţii atît de mult să te afirmi şi să activezi, ai putea să intri în rîndul revoluţionarilor, îi spun eu. Cine ştie dacă n-ai să mai ajungi ministru de război!

– Şi asta mai e revoluţie! răspunde Georg cu un gest de dispreţ. Revoluţia de-aici e făcută cu mîinile în buzunar de secretarii partidelor care au şi început să se teamă de propriul lor curaj. Ia uită-te la ei cum stau să se încaiere între ei, social-democraţii, independenţi, spartachişti, comunişti. Pînă una alta, îi asasinează ceilalţi pe cei cîţiva cu cap dintre dînşii, şi ei nici n-o observă.

– Nu, Georg. - spune Ludwig. - nu-i aşa. Am făcut revoluţia cu prea puţină ură, e adevărat; şi am vrut să fim din capul locului drepţi. Din pricina asta a mers slab. O revoluţie trebuie să izbucnească aşa cum ia foc o pădure; după aceea se poate începe semănatul. Dar noi am vrut să nu distrugem nimic şi totuşi să aducem reforme. Şi nici nu aveam puterea să urîm, căci ne obosise şi ne consumase războiul. Chiar în timpul unui bombardament poţi adormi de oboseală; tu o ştii prea bine. Dar poate nu e prea tîrziu să cîştigăm prin muncă ceea ce am lăsat să ne scape la început.

– Muncă - răspunde Georg batjocoritor - făcînd jocuri de lumină cu cristalul. Noi ştim să ne luptăm, dar nu să muncim.

– Trebuie să ne deprindem iar, spune calm Ludwig, din colţul de canapea în care stă vîrît.

– Nu mai sîntem buni pentru aşa ceva, îi replică Georg.

O tăcere de cîteva clipe. Vîntul bate în ferestre. Rahe umblă cu paşi mari prin camera strimtă a lui Ludwig, şi cînd te uiţi la el, îţi vine să crezi că într-adevăr nu se mai poate acomoda cu viaţa între cărţi, cu liniştea şi cu munca; privirea lui ascuţită şi clară, uniforma cenuşie... parcă n-ar mai fi bun decît să stea în tranşee şi să facă războiul. Se reazimă cu

mîinile pe masă şi se apleacă spre Ludwig. Lumina lămpii îi cade pe epoleţi, îndărătul lui strălucesc bucăţile de quarţ din colecţia de minerale.

– Ludwig - spune el - ce facem noi aici? Priveşte în jurul tău şi vezi ce dureros e totul. Sîntem o povară şi pentru noi, şi pentru alţii. Idealurile noastre au dat faliment, visurile noastre s-au spulberat şi alergăm prin lumea asta de oameni practici ca Don Quijote rătăcit într-o ţară străină.

Ludwig îl priveşte lung.

– Părerea mea e că sîntem bolnavi, Georg. Avem războiul în oase.

Rahe dă din cap:

– Şi n-o să scăpăm niciodată de el.

– Ba da - răspunde Ludwig - altminteri ar însemna că totul a fost în zadar.

Rahe sare ca ars şi bate cu pumnii în masă.

– Fireşte că a fost în zadar, Ludwig. Şi tocmai asta mă scoate din minţi! Ce fel de oameni eram noi, cînd am plecat pe front plini de însufleţire! Părea că se iveşte o eră nouă, că dispăruse tot ce era vechi, putred, imperfect, părtinitor. O generaţie de tineri ca noi nu mai existase!

Georg pune mîna pe bucata de cristal din colecţia lui Ludwig şi o ţine ca o grenadă. Pumnii îi tremură.

– Ludwig - continuă el - ştii prin cîte bordeie am trecut. Eram toţi băieţi tineri; stăteam ghemuiţi în jurul unei biete luminări şi aşteptam. Deasupra noastră îşi vărsau tunurile focul de baraj, de se cutremura pămîntul. Nu mai eram recruţi şi ştiam ce aşteptam, după cum am ştiut ce a urmat. Dar, Ludwig, în chipurile acelea de semiobscuritate de sub pămînt, era mai mult decît stăpînirea de sine, era mai mult decît îndrăzneala, era mai mult decît

seninătatea în faţa morţii. Voinţa unui alt viitor era în chipurile acelea nemişcate şi aspre. Şi ea era într-însele cînd ne repezeam la atac, şi mai era cînd muream. An cu an am devenit tot mai tăcuţi, s-au distrus multe, dar asta a rămas. Şi acum unde-i, Ludwig? Iţi închipui tu că toate astea puteau să piară în amestecătura asta de ordine, datorie, femei, regularitate şi cum i-o mai fi spunînd la tot ce numesc viaţă ăştia de-aici? Nu! De trăit am trăit atunci. Chiar dacă îmi: spui de o sută de ori că urăşti războiul, să ştii că noi atunci am trăit, pentru că eram toţi laolaltă şi pentru că ardea în noi ceva care era mai mult decît toată porcăria de-aici.

Georg respiră adînc de tot.

– Trebuie să fi avut vreun rost, Ludwig. Odată, şi numai o clipă, cînd a izbucnit revoluţia, mi-am spus: acum va veni descătuşarea; acum va curge fluviul înapoi, va rostogoli totul şi-şi va săpa o nouă albie, şi îţi jur că aş fi luat şi eu parte. Dar fluviul s-a răsfirat în mii de pîrîiaşe; revoluţia a devenit un măr al discordiei pentru posturi mari şi posturi mici; s-a irosit, s-a nimicit din cauza intereselor personale, de familie, de partid. La aşa ceva nu iau parte. Mă duc acolo unde mai pot regăsi camaraderia.

Ludwig se ridică. Fruntea îi arde. Ochii îi strălucesc. Se uită ţintă la Rahe:

– Şi pentru ce, Georg, pentru ce? Pentru că am fost înşelaţi, înşelaţi aşa cum nici nu ne putem da seama! Pentru că şi-au bătut joc de noi! Ni s-a vorbit de patrie, şi în dosul acestui cuvînt se ascundeau planurile de acaparare ale unei industrii lacome; ni s-a vorbit de cinste şi onoare, şi astea nu însemnau decît pofta de dominaţie a cîtorva diplomaţi şi a cîtorva prinţi. Ni s-a vorbit de naţiune, şi asta nu era

altceva decît dorinţa de a se face utili a unor generali fără ocupaţie!

Şi îl zgîlţîie pe Rahe de umeri, continuînd:

– Nu înţelegi? Au băgat în cuvîntul patriotism toată frazeologia lor, toată pofta lor de glorie, instinctul lor de dominaţie, romantismul lor mincinos, toată prostia lor şi toată dorinţa lor de cîştig, şi ne-au înfăţişat acest patriotism drept cel mai strălucit ideal. Şi noi am crezut că este un îndemn către o viaţă nouă şi puternică! Nu înţelegi? Am dus război împotriva noastră înşine, fără ca să ştim! Fiecare glonte care nimerea, nimerea într-unui din noi! Ascultă ce-ţi spun: tot tineretul lumii a pornit la luptă, şi toţi tinerii din toate ţările au crezut că luptă pentru libertate! Şi toţi din toate ţările au fost înşelaţi şi mistificaţi! Şi în toate ţările tineretul a luptat pentru tot felul de interese şi nu pentru idealuri, şi toţi din toate ţările s-au ucis unii pe alţii! Nu înţelegi? Nu există decît o singură luptă: lupta împotriva minciunii, a mediocrităţii, a compromisului, a vîrstei! Ne-am lăsat îmbătaţi de frazele lor şi, în loc să luptăm împotriva lor, am luptat pentru ei! Am crezut că luptăm pentru viitorul nostru, însă lupta s-a dat împotriva acestui viitor. Viitorul nostru a murit, pentru că a murit tineretul care purta în el viitorul! Noi nu mai sîntem decît epave, resturi! însă cei care au fost mereu sătui şi mulţumiţi trăiesc încă, mai sătui şi mai mulţumiţi decît oricînd! Pentru că aceia care erau nemulţumiţi, cei impulsivi şi vijelioşi, au murit pentru ceilalţi. Gîndeşte-te la asta! O întreagă generaţie a fost nimicită! O generaţie plină de speranţă, de credinţă, de voinţă şi de putere a fost hipnotizată, aşa încît s-a nimicit singură, deşi această generaţie în toată

lumea avea aceleaşi scopuri şi aceleaşi idealuri!

Glasul i se curmă. Ochii îi strălucesc de o sălbatică durere. Am sărit cu toţii. Mă apropii de el şi-i pun braţul după gît:

– Ludwig...

Rahe îşi ia şapca şi zvîrle piatra la loc în sertar:

– La revedere, Ludwig... La revedere, vechiul meu tovarăş...

Ludwig e în faţa lui. Îşi strînge buzele şi-şi încleştează fălcile. În sfirşit, izbuteşte să spună, scrîşnind:

– Tu pleci, Georg - dar eu rămîn! Eu încă nu mă dau învins!

Rahe îl priveşte lung. Apoi spune liniştit:

– Nu foloseşte la nimic!

Şi îşi pune centironul.

Ies cu Georg. Coborîm pe scară. Jos la uşă văd că începe să se zărească de ziuă. Sub paşii noştri, treptele de piatră răsună. Ieşim afară ca dintr-un bordei de pe front. Strada e pustie în lumina tulbure a zorilor şi se întinde, lungă, în faţa noastră. Rahe arată cu degetul spre case:

– Toate sînt tranşee, Ernst; toate casele astea sînt tranşee. Războiul continuă... un război oribil... de la om la om...

Ne dăm mîinile. Nu pot să vorbesc. Rahe zîmbeşte.

– Ce-i cu tine, Ernst? Acum nu mai este nici un război adevărat! Sus capul! Sîntem doar soldaţi! Nu-i pentru prima oară cînd ne luăm rămas bun...

Îi răspund repede:

– Ba da, Georg! Eu cred că acum e prima oară cînd ne luăm cu adevărat rămas bun...

Mai stă o clipă în faţa mea. Apoi salută din cap şi pleacă, fără să se uite împrejur, zvelt şi calm. Îi mai

aud paşii o bucată de vreme, după ce a dispărut în umbră.

PARTEA A CINCEA

I.

A venit o dispoziţie de la minister, ca elevii foşti combatanţi să fie examinaţi cu indulgenţă. Vor spune care au fost materiile care i-au interesat mai mult şi vor fi examinaţi din aceste materii.

Materiile care ne interesează mai mult nu sînt, din nefericire, materii pentru examen. De aceea simplificăm lucrurile în felul nostru. Fiecare din noi alege din fiecare materie cîte două întrebări, cu obligaţia de a răspunde la ele. Westerholt stă pe catedră, cu nişte foi de hîrtie în faţă pe care sînt scrise numele noastre. Noi îi dictăm întrebările care vrem să ni se pună.

Willy se cocleşte mult pînă să aleagă. Răsfoieşte şi răsfoieşte prin cărţi şi, după multă căutare, se decide, la istoria universală, pentru aceste două teme: „Cînd a fost bătălia de la Zama?" şi „Cînd a domnit Otto cel Leneş?"

Westerholt şi Albert duc fiecărui profesor listele cu întrebările şi subiectele alese. Întîi se duc la director, care îi priveşte cu oarecare teamă: nu-i obişnuit să se aştepte la lucruri prea bune din partea noastră. Citeşte listele şi le pune deoparte cu un gest de dispreţ:

– Dar bine, domnilor, ministrul a dispus să vă alegeţi materiile care vă interesează, aşadar anumite părţi din fiecare specialitate. D-voastră îmi daţi aici numai simple întrebări.

Albert răspunde:

– Materiile care ne interesează sînt foarte restrînse...

Şi Westerholt adaugă:

– Dar le posedăm la perfecţie...

Directorul le dă listele înapoi:

– Nu. Imposibil. În felul ăsta examenul ar fi o adevărată comedie...

Westerholt îi răspunde senin:

– Examenul e în orice caz o comedie...

Directorul dă din umeri şi-şi păstrează listele.

Willy vine la lucrarea scrisă cu o întîrziere de două ceasuri, pentru că ieri seara a făcut un chef straşnic cu Karl. Hollermann îl întreabă dacă are să poată scrie ceva. Willy face semn din cap, foarte solemn, că poate. Se aşează la locul lui, scoate din buzunar compoziţia, o aşează pe pupitru în faţa lui şi după aceea, cu capul pe bancă, se pune să doarmă. E aşa de zăpăcit, că e gata să dea la religie compoziţia de la ştiinţele naturale. Şi-a pus toate compoziţiile în acelaşi plic. Albert îl opreşte în ultimul moment să facă aşa ceva.

Pauzele, în timpul oralului, le petreceam jucînd un pichet straşnic. Acesta e unul din puţinele lucruri pe care le-am învăţat temeinic în militărie.

Cînd unul din noi e chemat să fie ascultat, pune cărţile deoparte cît ţine examenul sau pune pe altul să-i ţină locul.

Willy are un noroc colosal. Tocmai în clipa cînd i-a căzut în mînă o carte grozavă, e chemat la examenul de germană. Se uită disperat la carte:

– Mai bine să cad decît să ratez un joc ca ăsta!

În sfirşit, îşi pune cărţile în buzunar şi îi pune pe ceilalţi să jure că au să-l aştepte şi n-au să schimbe cărţile.

Rezultatul e că a uitat un răspuns la literatură.

– Literatura e materie principală, îi spune Hollermann. Dacă iei mai puţin de trei, cazi.

Willy se trezeşte de-a binelea. El spune, gîndindu-se la cartea pe care o are şi convins că un combatant nu poate cădea:

– Pariez că nu cad!

Profesorul dă din cap. Îl cunoaşte pe Willy. Aşteaptă, răbdător. Şi, într-adevăr, Willy răspunde bine. După asta, dă buzna afară, ia pe Reinersmann şi pe Westerholt după gît, strigînd:

– Joc!

Şi joacă şi cîştigă.

Natural, trecem cu toţii. Directorul, care e vesel că scapă în sfirşit de noi, nu se poate opri să ne mai ţină un logos de plecare. Ne spune că, acum, după atîtea grele încercări, putem păşi în viaţă cu voinţă şi nădejde. Willy îl întrerupe zicîndu-i că, pînă acum, am avut de multe ori prilej să ieşim din viaţă. Directorul îşi scurtează discursul. Vede că nu-i nimic de făcut cu noi. Nu-i chip să ne împăcăm, în nici un fel.

Plecăm. Clasa următoare va da examen de-abia peste trei luni. Ludwig trebuie să aştepte pînă atunci, deşi a făcut compoziţiile pentru patru dintre noi. Legea supremă a oricărei lumi, în care bătrîneţea şi vîrsta au întîietate asupra tinereţii, este, nu să ai capacitate şi vrednicie, ci să-ţi faci stagiul. Pentru că altfel, ce s-ar face bătrînii lacomi de putere?

Cîteva zile după examen, primim nişte posturi de învăţători, ca suplinitori, prin satele apropiate. Asta

mă bucură, pentru că m-am săturat de viaţa fără nici un căpătîi care nu mi-a dat decît gînduri sterpe, tristeţe şi dezordine sufletească. Acum vreau să lucrez.

Îmi fac bagajele şi plec împreună cu Willy. Avem norocul să fim vecini. Satele noastre sînt la un ceas depărtare unul de altul.

Sînt găzduit într-o casă veche ţărănească, la femeia Schomaker. În faţa ferestrei sînt nişte stejari şi, din staul, se aude behăitul domol al oilor. Gazda mă pofteşte să stau într-un jilţ mare cu spetează şi-mi şi pune masa. E convinsă că toţi orăşenii sînt pe jumătate morţi de foame: de altfel aşa şi este. Adînc emoţionat, văd apărînd pe masă lucruri aproape uitate: o şuncă enormă, cîrnaţi lungi şi groşi, pîine albă şi nişte plăcinte rumene, cum îi plac lui Tjaden. E aici mîncare ca să saturi o companie.

Încep să înfulec; ţăranca stă lîngă mine zîmbind, cu mîinile în şolduri, şi se bucură văzîndu-mă cum mănînc. După un ceas trebuie să mă opresc. Nu mai pot mînca oricît m-ar îndemna ea.

În clipa asta intră Willy. Eu îi spun ţărăncii:

– Acum să vezi! Pe lîngă ăsta, eu sînt o nimica toată.

Willy ştie ce are de făcut. Nu lungeşte vorba, ci intră imediat în acţiune. La invitaţia gazdei, se aşează la masă şi începe cu plăcintele. Cînd ajunge la brînză, ţăranca se sprijină de dulap holbînd ochii la el ca în faţa unui miracol. Entuziasmată, mai aduce o farfurie mare cu budincă. Willy o dă gata imediat. După aceea, gîfiind, pune lingura pe masă şi zice:

– Acum pot să spun că mi-a venit foamea. Aveţi ceva mai zdravăn de mîncare?

Cu vorba asta, a cîştigat simpatia gazdei pentru totdeauna.

Stau pe catedră stingherit şi cam nesigur pe mine. În faţa mea sînt patruzeci de copii. Sînt cei mai mici din şcoală. Sînt aşezaţi în opt bănci, cu mîinile întinse pe pupitre, lîngă condeie, penare, tăbliţe şi caiete. Cei mai mici au şapte ani, cei mai mari zece. Şcoala are numai trei săli. Din cauza asta în fiecare clasă sînt mai multe serii de şcolari.

Saboţii lor hîrşîie pe podele. În sobă duduie focul. Mulţi dintre ei locuiesc departe şi fac două ceasuri pînă la şcoală, cu şaluri de lînă la gît şi cu ghiozdanele în spate. Au venit prin ploaie şi hainele lor încep să se usuce umplînd odaia cu un miros de stofă udă. Copiii se uită la mine cu feţe rotunde şi rumene. Cîteva fetiţe rîd pe înfundate. Un băieţaş blond se scobeşte meditativ în nas. Altul, ascuns după colegul din faţă, înfulecă repede o felie de pîine cu unt. Toţi însă îmi urmăresc mişcările cu multă atenţie.

Neliniştit, mă sucesc pe scaun. Acum o săptămînă mai stăteam şi eu ca ei într-o bancă şi urmăream gesturile cumpănite şi afectate ale lui Hollermann care ne vorbea de războiul independenţei. Astăzi sînt şi eu un Hollermann, cel puţin pentru copiii din faţa mea.

Mă ridic şi trec la tablă spunîndu-le:

– Copii, astăzi avem să scriem litera L mare: zece rînduri L mare, cinci rînduri *Lina* şi cinci rînduri *Leipzig.*

Scriu cuvintele încetişor cu creta pe tablă. Aud în dosul meu un fişîit şi un murmur. Am impresia că rîd copiii de mine. Cînd mă întorc, văd însă că şi-au

deschis numai caietele şi şi-au întors tăbliţele. Sînt aproape mirat. Se aude scîrţîitul peniţelor şi hîrşîitul condeielor de piatră. Mă plimb printre bănci.

Pe perete e un crucifix, pe altul o bufniţă împăiată şi o hartă a Germaniei. Pe ferestre se văd departe nori scunzi alergînd minaţi de vînt.

Harta Germaniei e colorată în verde şi roşu. Mă opresc în faţa ei. Graniţele sînt tivite cu roşu şi se întind în zigzaguri, de sus în jos. Iată Colonia... Aachen... firele negre ale căilor ferate... Herbesthal, Liege, Bruxelles, Lille... Mă ridic în vîrful picioarelor... Roubaix... Arras... Ostende... Dar Kemmel unde o fi? Nu-l găsesc, lată însă Langemark, Ypres, Bixschoote, Staden... Cît de mici sînt pe hartă! Nişte puncte neînsemnate... Şi totuşi aici, la 31 iulie, cînd a fost marea încercare de spargere a frontului, se cutremurau pămîntul şi văzduhul... Pînă seara, toţi ofiţerii noştri căzuseră...

Mă întorc şi privesc la capetele blonde şi brune aplecate deasupra cuvintelor *Lina* şi *Leipzig.* Ciudat! Pentru ei, aceste puncte de pe hartă nu vor însemna decît învăţarea unei noi lecţii. Cîteva denumiri noi de localităţi şi cîteva date de învăţat pe de rost la ora de istorie, tot aşa ca şi „Războiul de şapte ani” şi „Lupta din Pădurea Teutoburgică”.

Un ţînc din banca a doua sare în picioare ridicînd caietul. A scris cele douăzeci de rînduri. Vin la el şi-i arăt: coada de jos a lui L a făcut-o prea lungă. Se uită aşa de satisfăcut la mine, cu ochii lui umezi şi albaştri, încît îmi întorc privirea. Mă duc repede la tablă şi scriu două cuvinte cu o nouă literă: *Karl* şi... ezit o clipă, dar nu pot altfel - o mînă invizibilă îmi mişcă creta - *Kemmel.*

Întreb:

– Ce înseamnă *Karl?*

Toţi ridică degetele.

– Un om, spune copilul de adineauri.

– Dar *Kemmel?* - întreb eu după o clipă, cu inima strînsă.

Tăcere. Nimeni nu răspunde. Mă uit puţin la ei şi le spun:

– Nu! Mai bine să scriem alt nume mai frumos: *Koln.*

Mă plimb gînditor printre bănci. Din cînd în cînd, cîte unul mă priveşte pe furiş. Stau lîngă sobă şi mă uit la copii. Chipuri limpezi şi mediocre, multe arătînd şiretenie şi prostie. Cîteva parcă ar fi mai luminoase. Acestora viaţa n-are să li se pară prea limpede şi au să aibă multe de îndurat şi de cugetat.

Deodată mă apucă o descurajare cumplită. Mă gîndesc că mîine avem să studiem prepoziţiile; săptămînă viitoare - dictare; peste un an aveţi să ştiţi pe de rost cincizeci de chestiuni din catehism; creşteţi, şi viaţa are să vă cuprindă în viitoarea ei, fie că va fi o viaţă obscură sau zbuciumată, măsurată sau nu. Veţi avea fiecare destinul vostru, care are să vă poarte, inevitabil, într-un chip sau altul... La ce are să vă slujească că vă învăţ acum conjugarea sau fluviile Germaniei? Patruzeci sînteţi... patruzeci de vieţi felurite stau înaintea voastră şi vă aşteaptă. Dacă v-aş putea ajuta, cu cîtă bucurie aş face-o! Dar ce om îl poate într-adevăr ajuta pe altul! L-am putut eu oare ajuta cu ceva pe Adolf Bethke?

Sună clopoţelul. Prima oră s-a sfirşit.

A doua zi, Willy şi cu mine ne punem hainele cele

bune - ale mele au fost gata tocmai la timp - şi facem o vizită pastorului. Sîntem obligaţi.

Ne primeşte cu prietenie, dar şi cu foarte multă rezervă. Cu greva noastră de la şcoală am căpătat un renume cam prost în cercurile serioase. Seara, ne ducem să facem o vizită primarului; altă vizită obligatorie. Îl găsim la cîrciumă, care e în acelaşi timp şi oficiu poştal.

Primarul e un ţăran şiret, cu faţa zbîrcită. De-abia sosiţi, ne oferă cîteva păhărele de rachiu. Primim. Clipind din ochi, mai vin la masă alţi cîţiva ţărani, ne dau bună seara şi ne invită şi ei la un pahar. Primim şi ciocnim. Îi vedem că-şi şoptesc cu mîna la gură. Am înţeles imediat că vor să ne îmbete, ca să rîdă de noi. După cîte se pare, au mai făcut de astea; aduc vorba şi despre alţi învăţători tineri care au mai fost pe-aici. Ei cred că au să ne îmbete, din trei motive; întîi, pentru că orăşenii, după părerea lor, suportă băutura mai greu decît ei; al doilea, pentru că învăţătorii sînt oameni de carte şi deci mai slabi la băutură, prin definiţie; al treilea, pentru că băieţii tineri ca noi n-au experienţă destulă în ale băuturii. Asta poate să fi fost adevărat cu seminariştii pe care i-au avut pînă acum: cu noi, ei nu-şi dau seama de un lucru: că am fost soldaţi cîţiva ani şi am învăţat să bem rachiu cu litrul. Primim aşadar lupta. Ţăranii nu vor decît să rîdă puţin de noi. Noi însă apărăm o triplă onoare; asta face să ne crească puterea de rezistenţă.

Primarul, notarul şi cîţiva ţărani stau în faţa noastră. După aparenţă, sînt cei mai grozavi beţivi ai satului, închină cu noi, rîzînd şiret şi moale. Willy se preface că o puţin ameţit.. Ţăranii încep să-şi dea coate şi să rîdă între ei cu înţeles.

Oferim şi noi un rînd de bere şi rachiuri. Asta, natural, provoacă alte şapte rînduri ale celorlalţi. Ţăranii sînt convinşi că ne-au dat gata. Totuşi, cînd ne văd golind paharele fără să clipim, sînt cam miraţi. În privirile lor începe să apară oarecare consideraţie pentru noi. Willy, imperturbabil, mai comandă un rînd:

– Dar fără bere, numai rachiuri mari!

– Ei, al dracului! Numai rachiu? întreabă primarul.

Willy spune, calm:

– Păi, sigur! Altfel, stăm aşa pînă mîine dimineaţă! Cu berea mai mult ne trezim!

Primarul se uită la noi cu o uimire tot mai mare. Un ţăran, cu vocea cam nesigură, ne spune că are să ne facă rău. Alţi doi se ridică tăcuţi şi dispar. Cîţiva din adversarii noştri au şi început să încerce, pe furiş, să verse paharele sub masă. Dar Willy ia seama să nu trişeze nimeni. Îi sileşte să ţină mîinile pe masă şi paharele la gură. Nu mai rîde nici unul. Cîştigăm teren.

Un ceas după venirea noastră, cei mai mulţi stau prăvăliţi pe scaune, ici şi colo, turtiţi, sau o şterg pe furiş afară. Din grupul celor de la masa noastră, n-au mai rămas decît primarul şi notarul. Începe acum un duel între ei amîndoi şi noi. Şi noi am cam început să vedem dublu, dar ceilalţi sînt şi mai beţi, şi vorbesc într-aiurea. Asta ne dă puteri noi.

Încă o jumătate de ceas, şi Willy dă lovitura de graţie. Strigă la tejghea:

– Patru coniacuri la ţap!

Primarul se lasă pe spate, holbînd ochii. Vin ţapii. Willy ia doi ţapi cu coniac şi îi pune în mîna primarului şi notarului.

– Noroc!

Cei doi se uită la noi. Willy strigă, roşu la faţă:

– Haide! Dintr-o dată!

Notarul vrea să se opună. Willy nu cedează.

– Din patru sorbituri, spune primarul, cu glas moale, moale.

– Dintr-odată! repetă Willy, se ridică şi ciocneşte cu notarul.

Sar şi eu. Şi amîndoi strigăm:

– Hai! Noroc! Pîn-la fund!

Cei doi ne privesc ca nişte viţei duşi la abator. Sorb o dată. Willy strigă:

– Pînă la fund! Nu merge aşa! în picioare!

Se ridică amîndoi, clătinîndu-se, şi beau. Degeaba încearcă să mai răsufle. Nu-i lăsăm şi le arătăm paharele noastre:

– Pîn-la fund! Pîn-la fund!

În sfirşit, au băut. Acum se lasă amîndoi, încet dar sigur, sub masă. Am învins. Dacă beam încet, - poate ne-ar fi răpus ei pe noi. Dar noi sîntem obişnuiţi să atacăm repede. Norocul nostru a fost că i-am luat pe neaşteptate.

Clătinîndu-ne mîndri, privim cîmpul de bătaie. Numai noi sîntem în picioare. Poştaşul, care e şi cîrciumar, stă pe tejghea şi plînge după nevastă-sa care a murit din naştere, cînd era el pe front. Plînge cu sughiţuri strigînd: „Martha! Martha!” cu o voce subţire şi caraghioasă. Chelnăriţa ne spune că aşa îl apucă în fiecare seară, la ora asta. Ţipetele lui ne sparg urechile. E vremea să ne ducem şi noi.

Willy îl ia pe primar de subţiori, eu pe notar, care e mai uşor, şi îi ducem pe la casele lor. Acesta e triumful nostru suprem. Pe notar îl depunem în faţa uşii şi batem pînă cînd vedem că se face lumină în casă.

Pe primar îl aşteaptă nevastă-sa în uşă.

– Vai de mine! învăţătorii cei noi! Aşa de tineri şi aşa de beţivi!

Willy încearcă să-i explice că a fost vorba de o chestiune de onoare, dar se încurcă şi bîlbîie...

– Unde să-l ducem? întreb eu.

Femeia spune:

– Puneţi-l aici.

Şi-l aşezăm pe o sofa. Willy, cu un surîs inocent, cere cafea. Femeia se uită la el ca la o arătare. Willy spune:

– Doar ţi-am adus bărbatul acasă!

În faţa unei asemenea obrăznicii nemaipomenite, femeia capitulează. Ne toarnă cîteva ceşti de cafea, dînd din cap şi tot povăţuindu-ne. Aprobăm tot ce spune. E cel mai bun lucru...

Din ziua asta sîntem consideraţi în sat ca nişte oa" meni foarte serioşi şi sîntem salutaţi cu respect.

II.

Zilele trec uniforme şi monotone. Dimineaţa, patru ore de şcoală, după-amiază două. Şi între ele timpul nesfirşit de lung în care, fie că stau pe loc, fie că mă mişc, sînt mereu singur şi cu gîndurile mele.

Mai rău e duminica. Dacă nu te duci la cîrciumă, n-ai ce face. Celălalt învăţător care e în sat, e aici de treizeci de ani şi a ajuns unul din cei mai mari crescători de porci ai regiunii, premiat de mai multe ori la concursuri. Dar n-am ce vorbi cu el altceva decît despre creşterea porcilor. Cînd îl văd, îmi vine să-mi iau lumea în cap, aşa de mult mă îngrozeşte gîndul că aş putea ajunge vreodată şi eu ca el. Mai este şi o învăţătoare, o bătrînă de treabă, sperioasă

şi ruşinoasă, cu care iarăşi n-ai ce vorbi.

Willy s-a adaptat repede. Ca persoană respectabilă, e invitat la toate nunţile şi botezurile. Cînd se îmbolnăveşte vreun cal sau fată greu o vacă, îi ajută pe.ţărani cu vorba şi cu fapta. Iar seara stă cu ei la cîrciumă şi le cîştigă banii la pichet.

Mie însă, nu-mi place la cîrciumă. Prefer să stau în odaia mea. Dar ceasurile trec greu şi de multe ori mă năpădesc gînduri stranii; din ungherele odăii, parcă se întind spre mine mîini palide şi uscate care fac semne şi mă ameninţă, umbre ale unui fantomatic trecut, amintiri, chipuri descompuse şi cumplite, ameninţări şi tînguiri...

Într-o duminică, mă scol dis-de-dimineaţă, mă îmbrac şi mă duc la gară să iau trenul. Vreau să fac o vizită lui Adolf Bethke. E o bună idee. În sfirşit am să mai pot sta de vorbă cu un om pe care mi-l simt aproape. Aşa am să-mi pot trece mai uşor duminica asta plicticoasă.

Ajung la el după-amiază. Poarta scîrţîie cînd intru. Cîinele latră în cuşcă. O iau pe aleea mărginită de pomi. Adolf e acasă. E şi nevastă-sa. Cînd intru şi dau mîna cu Adolf, ea iese. Mă aşez. După o clipă Adolf îmi spune:

– Te miri, nu?

– De ce?

– Că s-a întors nevastă-mea.

– Nu, deloc...

Îmi oferă o farfurie cu fructe:

– Vrei un măr?

Iau unul şi îi dau o ţigară. Îi retează vîrful şi urmează:

– Vezi tu... am stat, aici, singur... am stat şi m-am

tot gîndit... Singur, într-o casă ca asta... e îngrozitor... Mă plimb prin odăi şi văd ici o bluză de-a ei, colo măsuţa de cusut, colo scaunul pe care stătea şi cosea... Şi seara, patul ei e nefăcut... Totul are un aer aşa de părăsit şi de dezordonat... Şi somnul care nu mai vine... Ce să-i faci, Ernst?... În astfel de situaţii, trec multe prin capul omului...

– Te cred, Adolf...

– Şi pe urmă... ieşi seara, te duci să te îmbeţi şi faci tot felul de prostii...

Dau din cap. Ceasul ticăie. Lemnele troznesc în sobă. Nevasta lui Bethke intră tăcută şi pune pe masă unt cu pîine. Pe urmă iese iar. Bethke continuă, mîngîind cu mîna colţul mesei:

– Da, Ernst... Şi, ce vrei, cu ea s-a întîmplat tot aşa... A stat singură atîţia ani de-a rîndul... Şi pe ea a năpădit-o urîtul şi singurătatea, ca şi pe mine... Şi i-a fost frică... şi s-a gîndit... şi s-a frămîntat... Şi cînd s-a întîmplat ce s-a întîmplat... Desigur că ea n-a vrut...

Femeia intră şi aduce cafea. Vreau să-i spun bună ziua, dar ea nici nu mă priveşte. Adolf îi spune:

– Nu vrei să iei şi tu o cafea?

Ea răspunde, cu o voce răguşită şi înăbuşită:

– Mai am treabă în bucătărie.

Adolf continuă:

– Şi iată, am stat aşa şi mi-am spus: Ca să-mi apăr cinstea mi-am alungat nevasta. Dar ce e cinstea? O vorbă. Am rămas singur şi am văzut că, ori cu cinste, ori fără cinste, n-are să-mi meargă mai bine. Şi mi-am spus că poate să se întoarcă. Prea mă simt obosit şi plictisit de toate. Îmi închipui că n-aş fi ştiut nimic. Multe lucruri ar fi altfel, dacă am şti ce are să se întîmple în viitor.

Adolf loveşte nervos cu mîna în spatele scaunului.

– Toarnă-ţi cafea, Ernst. Ia şi unt.

Îmi torn cafea. El îmi spune, coborînd glasul:

– Vezi tu, Ernst, vouă vi-i mai uşor, voi aveţi cărţile, cultura... Dar eu... eu n-o am decît pe nevastă-mea...

Nu spun nimic - pentru că n-am ce spune. Nici el nu mai e acelaşi ca pe front, nici eu. După o clipă îl întreb:

– Ea ce spune?

Adolf lasă mîinile în jos:

– Ce să spună? Mai nimic. Greu să scoţi o vorbă de la ea. Cînd o întreb, se uită la mine lung şi tace. Cel mult dacă începe să plîngă. Vorbeşte puţin.

Împinge ceaşca:

– Mi-a spus odată că s-a întîmplat aşa numai pentru că voia să fie un bărbat în casă. Pe urmă că nu înţelege cum s-a întîmplat... că n-a ştiut că asta are să mă supere... Nu mai ştiu ce să cred... Ea care, altfel, e aşa de cuminte...

Stau o clipă şi mă gîndesc:

– Poate vrea să spună că totul s-a petrecut aşa, ca şi cum ar fi fost într-un vis.

– Poate... dar nu cred. De altfel nici n-a durat prea mult.

– Vasăzică nu se mai gîndeşte la celălalt.

– Spune că locul ei e aici...

Mă gîndesc ce să-l mai întreb...

– Dar acum, Adolf, eşti mai liniştit, nu?

Mă priveşte:

– Nu chiar aşa de liniştit, Ernst... Îţi închipui că nu... Dar am să mă liniştesc, cu timpul... Nu crezi?

Pe faţa lui nu se prea vede că ar crede ce spune... Îi răspund:

– Sigur că da, Adolf.

Mai pun şi alte ţigări pe masă. Mai stăm puţin de vorbă şi plec. Cînd ies, în uşă, dau de nevastă-sa, care se grăbeşte să treacă prin faţa mea. Îi spun:

– La revedere, doamnă Bethke.

Şi îi întind mîna.

– La revedere, îmi răspunde ea şi îmi dă mîna, cu faţa întoarsă.

Adolf mă conduce pînă la gară. Mă uit la el şi mă gîndesc cum surîdea el pe front, cînd vorbeam de pace. Ce i-a adus pacea?

Trenul se pune în mişcare. Mă aplec pe fereastră şi îi spun repede:

– Adolf, te înţeleg foarte bine... Nici nu ştii ce bine te înţeleg.

Îl văd cum se întoarce şi o ia singur, încet, spre casă.

Sună pentru recreaţia de zece. Am predat o oră la ultima clasă în care sînt băieţi de treisprezece-paisprezece ani. Acum ies în curte să se joace. Îi observ de la fereastră. În cîteva clipe s-au schimbat cu desăvîrşire. Au lăsat jugul şcolii şi îşi recapătă vioiciunea şi naturaleţea vîrstei lor.

Cînd stau în bancă, înaintea mea, nu sînt cum sînt de obicei. Au fie un aer silitor şi prea cuminte, fie un aer ipocrit sau încăpăţînat. Şapte ani de şcoală au fost de ajuns ca să-i facă aşa. Au venit la şcoală de la cîmpurile şi jocurile lor, primitivi, sinceri şi fără griji ca nişte animale tinere. Legea celui mai tare îi guverna incă: cel mai vioi, cel mai puternic dintre ei era şeful pe care ceilalţi îl urmau. Însă, odată cu porţiile săptămînale de cultură, li s-a inoculat, treptat, o altă scară de valori, artificială. Acela care

a ştiut să înghită mai repede porţiile de învăţătură a fost considerat drept cel mai vrednic.

Ceilalţi au trebuit să-l urmeze. Nu-i de mirare că cei mai vioi s-au împotrivit. Dar n-au avut încotro, au trebuit să se dea pe brazdă. Pentru că idealul şcolii e şcolarul silitor. Dar ce fel de ideal e ăsta? Ce-au devenit în viaţă şcolarii silitori? în şcoală se bucură de oarecare strălucire aparentă. Asta îi face, cînd ies din şcoală, să recadă şi mai repede în mediocritate şi existenţe subalterne. Lumea a progresat numai datorită şcolarilor răi.

Mă uit la copiii care se joacă. Îi conduce Dammholt, care îi domină pe toţi, cu mişcările lui puternice şi sigure. Ochii tuturora sclipesc de energie şi curaj, muşchii sînt încordaţi şi toţi îl ascultă pe Dammholt fără nici o împotrivire. Peste zece minute, totuşi, acelaşi Dammholt, în bancă, va deveni un băieţaş îmbufnat şi încăpăţînat, care nu-şi ştie niciodată lecţiile şi care, cu siguranţă, are să rămînă repetent la sfirşitul anului. Cînd am să mă uit la el, are să-şi ia un aer cuminte şi serios şi, cînd am să mă întorc cu spatele, are să se strîmbe; are să mă mintă cinci am să-l întreb dacă şi-a scris compoziţia şi are să mă scuipe pe pantaloni sau are să-mi puie ţinte pe scaun, ori de cîte ori va avea ocazia. Monitorul clasei însă, care acum afară are o mutră aşa de plouată şi nu-l ia nimeni în seamă, aici în clasă are să devină personaj important şi are să ridice două degete ca să răspundă el la întrebarea la care Dammholt n-are să deschidă gura. Monitorul clasei, elevul cel mai bun, ştie tot, şi ştie că ştie tot. Însă Dammholt, pe care ar trebui să-l pedepsesc, mi-e de o mie de ori mai drag decît şcolarul model şi slăbănog.

Dau din umeri. N-a fost la fel cînd ne-am întîlnit toţi

foştii camarazi în sală la Konersmann? Şi acolo omul nu mai însemna nimic, ci numai profesia - deşi pe front fusese altfel. Ce fel de lume e asta în care ne-am întors?

În curte se aude numai glasul lui Dammholt. Mă gîndesc cum ar fi dacă profesorul ar căuta să devină camaradul şcolarilor lui. Poate că ar fi bine, multe lucruri s-ar îmbunătăţi. Totuşi, în fond, ar fi o aparenţă înşelătoare. Copiii nu se împacă cu astfel de camaraderii, cu oameni mari. Din punctul acesta de vedere, sînt incoruptibili şi nu-i poţi amăgi. Copiii nu sînt sentimentali, te poţi apropia de ei, însă nu-i poţi pătrunde. Cine a fost izgonit odată din paradis nu se mai poate întoarce înapoi. Este o lege a vîrstelor. Dammholt ar utiliza o educaţie camaraderească pentru scopurile lui personale, cu foarte mult sînge rece şi nepăsare. Poate că ar arăta oarecare afecţiune şi oarecare devotament, dar asta nu l-ar împiedica să-şi servească propriile-i interese. Educatorii care îşi închipuie că împărtăşesc şi pricep sentimentele copiilor se înşeală. Copiii nu vor deloc să fie înţeleşi; vor să rămînă aşa cum sînt. Adultul care încearcă să se apropie de ei, li se pare tot aşa de ridicol ca atunci cînd s-ar îmbrăca în haine de copil. Putem simţi cu copiii şi adolescenţii, ei însă nu simt împreună cu noi. Asta e salvarea lor.

Sună clopoţelul. Recreaţia s-a sfirşit. Dammholt ia şi el loc în rînd, ca să intre în clasă.

Am pornit-o prin sat, cu gînd să ies la cîmp, Wolf merge în urma mea. Dintr-o curte sare deodată un cîine mops şi se repede la el. Wolf nu l-a văzut venind. De asta în primul moment celălalt cîine îl răstoarnă la pămînt. Dar se ridică repede şi acum se

luptă amîndoi, mîrîind, tăvălindu-se în praful drumului, care se înalţă în jurul lor ca un nor.

Ţăranul, stăpînul mopsului, iese repede din casă, cu o bîtă în mînă. Cînd mă vede îmi strigă de departe:

– Domnule învăţător, cheamă-ţi cîinele, că altfel îl face bucăţi Pluto.

Eu dau din umeri. Ţăranul strigă:

– Pluto! Pluto! Vin aici!

Şi se repede să dea cu bîta. Dar cei doi cîini s-au îndepărtat şi acum se bat din nou într-un nor de praf, la vreo sută de metri.

Ţăranul mormăie necăjit:

– Are să-l omoare. Dar să ştii că nu-l plătesc. De ce nu l-ai chemat?

– Pe cine să omoare?

Ţăranul răspunde:

– Pe cîinele dumitale. Ticălosul ăsta de mops a omorît pînă acum vreo zece cîini.

Eu îi spun:

– Cu Wolf al meu nu merge aşa de uşor. Nu-i un cîine obişnuit, dragul meu. E un cîine de război, deşcă bătrînă, înţelegi dumneata?

Norul de praf se împrăştie. Cei doi cîini se rostogolesc acum pe o pajişte. Văd cum mopsul încearcă să-i sară în spate lui Wolf şi să-l trîntească la pămînt. Dacă izbuteşte, atunci Wolf e pierdut pentru că mopsul poate să-i rupă şira spinării. Dar Wolf îi alunecă printre labe ca o zvîrlugă, se întoarce şi se repede la gîtul mopsului. Mopsul mîrîie şi sforăie; Wolf se luptă fără să scoată un sunet.

– Ei, al dracului! spune ţăranul.

Mopsul se scutură, sare să-l apuce pe Wolf, dar nu-l nimereşte, se întoarce furios, se repede iar, se

învîrte pe loc, dar nu-l poate prinde pe celălalt. Ai impresia că se zbate singur. Wolf se înmlădie ca o pisică, cu burta la pămînt - asta a învăţat-o ele cînd era ştafetă pe font - se strecoară printre picioarele mopsului, lunecă repede în jurul lui, îl ameţeşte şi îl apucă deodată de pîntece, ţinîndu-l strîns.

Mopsul urlă de durere şi se răstoarnă la pămînt, ca să-l poată prinde pe Wolf între labe. Dar Wolf, repede ca fulgerul, îl lasă de pîntece şi, profitînd de faptul că celălalt e jos, îl apucă ele gît. Şi acum, pentru prima oară, îl aud hîrîind, înăbuşit, aprig - acum cînd simte că şi-a învins adversarul. Mopsul se rostogoleşte la pămînt, se zbate şi dă din picioare. Dar Wolf nu-l mai slăbeşte.

Ţăranul strigă:

– Domnule învăţător! Cheamă-ţi cîinele, că-l face bucăţi pe Pluto!

– Acum, oricît l-aş chema, nu mai vine. Şi bine face. Lasă-l să-l omoare pe mopsul ăsta îndrăcit.

Mopsul urlă şi schelălăie. Ţăranul se repede cu bîta să-l lovească pe Wolf. Eu îi iau bîta din mînă, îl apuc de piept şi-i strig:

– Dă-le pace! Cîinele dumitale s-a repezit întîi!

Şi cît pe aci să mă iau şi eu la bătaie cu ţăranul.

Din fericire, stau în aşa fel, încît văd cum Wolf lasă mopsul şi se repede spre noi; el crede că eu am fost atacat şi vine să mă apere. Aşa pot să-l prind şi să-l opresc; altfel, ţăranul ar fi avut nevoie cel puţin de o pereche de pantaloni noi.

În vremea asta mopsul s-a făcut nevăzut. Îl bat pe spate pe Wolf şi-l potolesc.

– Cîinele ăsta e dracul, spune ţăranul.

Îi răspund:

– Da. Aşa sînt vechii soldaţi. De asta nu e bine să te

pui cu ei.

Mergem mai departe. Ies în cîmp. Lîngă o dumbravă de mesteceni paşte o turmă de oi. Lîna lor străluceşte ca aurul în lumina soarelui care apune.

Deodată în văd pe Wolf că se repede şi începe să dea tîrcoale turmei. Îmi închipui că lupta cu mopsul l-a aţîţat, şi alerg după el să-l opresc; mi-e teamă să nu sară la oi şi să le sfişie. Şi strig către cioban:

– Ia seama la cîine!

Ciobanul rîde:

– Nu le face nimic. E cîine ciobănesc.

Îi răspund:

– Bine, bine, dar n-a fost la oi niciodată. E cîine de război.

– Nu-i nimic. De război ori nu, tot una e. Ia uită-te la el! Aşa! Foarte bine! După ele! Adu-le încoace!...

Mă uit, şi nu-mi vine a crede. Wolf, Wolf, care de cînd e n-a văzut o oaie, adună turma, de parcă toată viaţa lui n-ar fi făcut decît asta. Doi miei s-au rătăcit de turmă: aleargă după ei şi-i aduce înapoi. Mieii încearcă să fugă în lături, el le ţine calea; cînd se opresc, se repede în ei şi îi sileşte să meargă înainte.

– Foarte bine! Vezi: nu-i muşcă. Aşa cum trebuie.

Wolf parcă s-a schimbat cu totul. Ochii îi strălucesc.

Urechea sfirtecată îi flutură. Aleargă mereu pe lîngă turmă. Nu mai are grijă decît de ea.

Ciobanul îmi spune:

– Ţi-l cumpăr chiar acum, dacă vrei. Cîinele pe care îl am nu-i mai bun. Ia te uită cum mînă turma către sat. Nu mai am nevoie să-l învăţ nimic.

Nu mai ştiu ce-i cu mine. Îl strig pe Wolf şi mă

cuprinde o bucurie enormă, cînd îl văd aşa. A fost crescut printre grenade şi obuze şi acum, fără ca să-l fi învăţat cineva, ştie deodată care îi este menirea.

Ciobanul îmi spune din nou:

– Îţi dau pe el o sută de mărci şi o oaie tăiată.

Eu clatin din cap:

– Nu-l dau nici pentru un milion.

Acum e rîndul ciobanului să clatine din cap, cu mirare.

Stau tolănit pe o pajişte. Firele aspre de iarbă mă zgîrie pe faţă. Le dau într-o parte şi-mi reazem capul de braţ. Wolf răsuflă liniştit lîngă mine. E linişte. Doar, de departe, se aude uşor clinchetul clopoţeilor de la turmă.

Nori subţiri alunecă pe cer. Soarele stă s-apună. Tufele de ienuperi, pe cîmp, din verzi devin roşcate. Simt cum vîntul serii se ridică din pădurile îndepărtate. Într-un ceas are să sufle prin dumbrava de mesteceni. Soldaţii cunosc natura tot aşa de bine ca ţăranii şi pădurarii; n-au trăit închişi în casă; ştiu ceasurile la care se ridică vîntul şi mireasma piperată a serilor tulburi de toamnă, şi cunosc umbrele care alergă pe pămînt odată cu norii, după cum cunosc şi cărările lunii...

Odată, în Flandra, după un bombardament cumplit, unul din camarazi fusese rănit şi s-a întîmplat că am aşteptat mult pînă să vină ambulanţa. Îl bandajasem noi cum am putea mai bine, cu puţinele pansamente de care le aveam, dar nu putusem opri sîngele.

Către apus, pe cerul purpuriu de seară, mi-am adus aminte de un nor uriaş, care stătea acolo nemişcat

şi singur; era abrupt şi colţuros ca un munte de puf, de aur şi de purpură. Deasupra cîmpiei răvăşite şi întunecate, norul acesta apărea ireal şi sublim, calm şi luminos. Rănitul pierdea tot mai mult sînge, cuprins şi el de liniştea morţii, parcă înfrăţit cu norul cel strălucitor şi paşnic. Şi totuşi nu puteam pricepe cum, sus pe cer, norul privea aşa de frumos şi de nepăsător la omul care murea...

Cele din urmă raze ale soarelui însîngerează cîmpia. Prin aer trec nagîţi cu chiote plîngătoare. Dinspre iaz se aude orăcăitul broaştelor. Îmbrăţişez dintr-o privire toată cîmpia scăldată în purpură... La Houthoulst, mi-aduc aminte că într-un loc pe cîmp era o pajişte deasă de maci. Noi îi spuneam pajiştea cu sînge, pentru că după ploaie avea exact culoarea searbădă a sîngelui proaspăt... Acolo a înnebunit Kohler, într-o noapte cu lună, cînd, obosiţi şi deprimaţi, pornisem înainte. Credea - în lumina nelămurită a lunii - că pajiştea cu maci e o baltă de sînge, şi vroia să sară în ea...

Mă înfior. Ce-i asta? De ce-mi vin deodată toate amintirile acestea? Mă năpădesc cu totul altfel decît pe front. Poate din pricină că stau prea mult singur...

Wolf face o mişcare şi latră prin somn. Oare ce visează? Turma lui de adineauri? îl privesc lung. Pe urmă îl trezesc şi ne întoarcem în sat.

Astăzi e sîmbătă. Mă duc la Willy şi îl întreb dacă vrea să meargă duminică cu mine la oraş. Refuză cu energie:

– Mîine avem la masă gîscă umplută. Nu las eu aşa ceva. Dar tu de ce vrei să te duci la oraş?

– Nu pot să stau duminica în sat.

– Nu pricep. Cu aşa mîncare, ce-ţi mai trebuie?

Plec singur. Seara mă duc aşa într-o doară la Waldmann. Aici e zarvă mare. Mă opresc o clipă la uşă. O mulţime de băieţi tineri pe care războiul nu i-a prins, dansează sau umblă încoace şi încolo. Sînt siguri de ei şi ştiu ce vor. Lumea lor are un început limpede şi un limpede scop: să izbutească în viaţă. Sînt mult mai pregătiţi decît noi, deşi sînt mai tineri.

Printre dansatori descopăr pe cusătoreasa drăguţă cu care am învăţat să dansez onestep. O invit la un vals şi după aceea rămînem împreună. Astăzi după amiază am primit ultima mea soldă. Comand cîteva sticle de vin roşu şi dulce. Îl bem încetişor. Cu cît beau, cu atît mă fac mai trist.

Mă gîndesc la vorbele lui Albert cînd vorbea despre nevoia de a avea pe cineva care să te înţeleagă şi care să-ţi aparţină...

Ascult distrat vorbele fetei care îmi spune de tovarăşele ei, de costul unei cămăşi, de dansurile noi şi de o mulţime de alte lucruri tot aşa de interesante. Dacă s-ar urca salariul cu douăzeci de bani la cămaşă, ar putea să mănînce la prînz la restaurant şi ar fi foarte fericită. O invidiez pentru existenţa ei limpede şi simplă şi o las să vorbească mereu. Aş vrea, pe toţi oamenii ăştia care rid aici şi sînt veseli, să-i întreb cum trăiesc. Poate s-ar găsi vreunul care să-mi dea şi mie un sfat.

O duc pe fată pînă acasă. Stă într-o casă mare şi posomorită ca o cazarmă, la mansardă. Ne oprim în faţa uşii. Simt mina ei caldă în mîna mea. Chipul ei apare nelămurit din umbră. Un chip omenesc, o mînă plină de căldură şi de viaţă... Îi spun repede:

– Lasă-mă să vin cu tine...

Ne suim tăcuţi pe scara care scîrţîie. Aprind un chibrit; ea îl suflă repede, mă ia de mînă şi mă

conduce.

O odăiţă sărăcăcioasă. O masă, o canapea, un pat, cîteva fotografii pe pereţi, într-un colţ maşina de cusut, un manechin de sîrmă şi un paner cu rufe însăilate.

Fata aduce o maşină de spirt şi face ceai din coji de măr şi tablete de ceai care au mai fost întrebuinţate desigur de cîteva ori. Două ceşti, un chip surîzător şi o rochiţă albastră, prietenoasa sărăcie a odăii şi o păsărică de fată care n-are drept,avere decît tinereţea ei... Mă aşez pe sofa... Aşa începe dragostea? Aşa de uşor şi parcă în joacă? Pentru asta trebuie să trec peste mine însumi şi peste amintirile mele.

Fata e foarte drăgăstoasă. Nu e prima oară cînd vine cineva la ea. Asta e viaţa ei: maşina de cusut şi dragostea. E veselă şi rîde mereu. Acoperă maşina de cusut cu o cuvertură colorată: nu vrea să-şi mai aducă aminte de viaţa ei de peste zi. Mă îmbrăţişează şi vorbeşte mereu şi cîntă. E slăbuţă şi palidă şi cam flămîndă. Şi e aşa de uşoară în braţe cînd o duc pe pat. Mă ia cu mîinile de gît, oftează şi tremură, răsuflă adînc şi scoate cîte un ţipăt uşor, închizînd ochii. Mă uit la ei şi aş vrea şi eu să fiu la fel... Tîrziu, cînd plec, mă opreşte încă o clipă, şoptindu-mi vorbe dulci şi fără şir şi îşi ascunde faţa în umărul meu. Şi cînd o întreb dacă e mulţumită, mă sărută de nenumărate ori şi dă din cap, fără o vorbă.

Cobor pe scară, plin de mirare. E fericită. Ce repede şi uşor poate fi cineva fericit! Nu înţeleg. În viaţa acestei fete simt că n-aş putea pătrunde niciodată. Ar fi aşa chiar dacă aş avea pentru ea cea mai mare iubire. Iubirea! O torţă prăvălită într-o

prăpastie şi a cărei lumină nu face decît să arate cît e prăpastia de adîncă.

Plec spre gară... Nu, nu... nu-i asta... Mă simt mai singur decît eram înainte...

III.

Lampa din mijlocul mesei luminează un teanc de caiete albastre. Alături e o sticluţă de cernealã roşie. Mă uit în caiete, corectez greşelile, pun sugativa şi le închid.

Am sfirşit. Mă ridic. Asta e viaţa? Această monotonă trecere a ceasurilor şi a zilelor? Munca n-ajunge să umple tot timpul. Mai rămîne destul timp pentru gîndit - prea mult! Sperasem că uniformitatea vieţii are să mă calmeze. Dar, dimpotrivă, mă nelinişteşte şi mai mult. Ce lungi sînt serile, aici!

Ies în curte. În staul vacile sforăie şi tropăie. Slujnicele stau pe scăunaşe lîngă ele şi le mulg. Fiecare stă ca într-o odăiţă, ai cărei pereţi îi formează deoparte şi de alta trupurile vitelor, aşezate în şir. Cîte un felinar din loc în loc luminează staulul. Laptele curge în doniţi. Sînii fetelor apar rotunzi sub cămăşile albastre. Cînd ridică capul, rîzînd, li se văd dinţii albi şi sănătoşi. Ochii le strălucesc în umbră. Miroase a fin şi a gunoi.

Stau o vreme în uşă, pe urmă intru iar în odaie. Caietele albastre stau lîngă lampă... Aşa am să le văd mereu de acum înainte. Oare şi eu am să stau mereu aici, pînă la bătrîneţe, pînă la moarte? Mă culc.

Luna roşie proiectează pe podele conturul ferestrei, un dreptunghi cu o cruce în mijloc, care creşte cu cît

se urcă luna. Peste un ceas are să ajungă la pat şi crucea de umbră are să-mi vină pe piept.

Nu pot să adorm. Din cînd în cînd ochii mi se închid şi mă scufund într-un gol fără margini. Dar în clipa cînd să adorm de-a binelea, mă trezesc cuprins parcă de o spaimă. Şi aud iarăşi cum orologiul bisericii bate ceasurile. Şi mă învîrt în pat, cînd pe o parte, cînd pe cealaltă.

Într-un tîrziu mă scol şi mă îmbrac. Sar pe fereastră, îmi iau cîinele cu mine şi o pornesc pe cîmp. Luna plină străluceşte. Bate un vînt uşor. Şi cîmpia se întinde nesfirşită. Ajung la terasamentul liniei ferate.

Mă aşez jos. Peste cîteva clipe văd aprinzîndu-se semnalul de la capătul gării. Vine acceleratul de noapte. Şinele încep să zbîrnîie adînc şi metalic. La orizont se zăresc farurile locomotivei. Trenul se apropie şi trece în goană cu ferestrele vagoanelor luminate. O clipă pot zări, în compartimente, bagajele în reţele. O clipă - şi linia rămîne iar pustie, în lumina lunii. În depărtare se zăreşte încă lanterna roşie de la coada trenului, ca un ochi de foc, ameninţător.

Rătăcesc pe cîmp pînă aproape de apusul lunii; intru în dumbrăvi de mesteceni; picături de ploaie îmi cad pe gît; mă împiedic de rădăcini şi de pietre. Cînd mai întorc spre casă se zăreşte de ziua. Lampa arde încă... Mă uit în jurul meu prin odaie, cu disperare... Nu, nu pot să rămîn aşa... Ar trebui pentru asta să fiu cu douăzeci de ani mai bătrîn.

Încerc, obosit, să mă dezbrac. Dar mi-e lene. Mă culc îmbrăcat. Adorm, strîngînd pumnii... Nu... nu mă pot încă hotărî să mă resemnez... nu vreau încă să renunţ la nădejdile mele...

Şi mă scufund din nou în golul fără margini...

...mă tîrăsc încetişor, fără un zgomot - încet de tot, ca un melc. Soarele străluceşte pe dealurile galbene; cîmpul e împestriţat de flori; e cald şi linişte. La orizont atîrnă nori mici şi baloane captive. Un mac roşu îmi mîngîie casca.

Aud un zgomot în dosul unui tufiş, ca şi cum cineva ar rîcîi pămîntul, uşor. O clipă numai - pe urmă iar linişte. Aştept, trăgînd cu urechea. În faţa mea un gîndac cu aripioare verzi aurii se urcă încet pe o tulpină de muşeţel. Pipăie frunzele cu antenele. În tăcerea amiezii se aude iarăşi un foşnet uşor. Văd vîrful unei căşti ridicîndu-se de după tufiş. Pe urmă o frunte, doi ochi luminoşi, o gură. Ochii caută cercetători împrejur şi se apleacă apoi pe o foaie albă de bloc. E un soldat englez. Desenează ferma şi dumbrava de fragi din zare...

Scot o grenadă. Durează mult pînă cînd o scot. În sfirşit o aşez lîngă mine. O rup şi număr în gînd. O arunc în tufiş şi mă dau repede înapoi, îmi lipesc trupul strîns de pămînt, cu faţa în iarbă, deschizînd gura.

Zgomotul exploziei sfişie văzduhul. Cad schije. Se aude un strigăt, prelung, înfiorător. Iau a doua grenadă în mînă şi ridic capul. Englezul e la pămînt, cu picioarele retezate sub genunchi; sîngele ţîşneşte din răni; benzile moletierelor atîrnă desfăcute. Stă culcat pe pîntece, vînturînd cu mîinile prin iarbă. Şi ţipă.

Se răsuceşte şi mă vede. Se sprijină în braţe şi se cabrează ca o focă; îmi urlă în faţă: şi sîngele îi curge mereu. Faţa i se face pămîntie şi se destinde: privirea se tulbură. Capul se apleacă încet şi cade în

iarbă. S-a sfirşit.

Mă învîrt în loc şi vreau să mă întorc spre tranşeele noastre. Dar mai întorc capul odată - şi văd că mortul a înviat. Se ridică - parcă ar vrea să fugă după mine. Scot a doua grenadă şi o arunc spre el. Cade la un metru lîngă el. Aştept. Număr, număr... De ce nu explodează?... Mortul e în picioare, rînjind: i se văd dinţii. Arunc altă grenadă. Nici asta nu explodează. Englezul face cîţiva paşi. Acum aleargă, rînjind, depănînd repede din picioarele retezate, cu braţele întinse spre mine. Arunc ultima grenadă, care îl loveşte în piept. El nici nu se clinteşte. Atunci sar în sus, şi vreau s-o iau la fugă. Dar genunchii mei sînt moi, de cîrpă. Fac sforţări uriaşe ca să pot înainta cu un pas. Cad iar jos. Mă împing cu toată puterea înainte. Aud deja gîfiitul celui care mă urmăreşte. Îmi frec picioarele, ca să le dezmorţesc... Dar două mîini mă cuprind de gît şi sînt răsturnat pe spate. Mortul mă apasă cu genunchiul pe piept, culege din iarbă moletierele şi mi le înfăşoară după gît. Îmi dau capul într-o parte, îmi încordez toţi muşchii, mă zbat să scap din laţul care-mi strînge gîtul. Simt cum mortul mă tîrăşte după el. Gîtul mă doare. Mortul mă duce spre o groapă şi mă împinge. Îmi pierd echilibrul, încerc să mă ţin de ceva. Alunec, cad, strig, lovesc în gol, strigînd mereu.

Întunericul mă înghite; în jurul meu se prăvălesc bulgări de pămînt. Mă împiedic de pietre, drugi de fier, ţăruşi. Şi ţip mereu. Nu mă pot opri. Aud acum şi alte strigăte. Cineva mă apucă de braţ. Îl dau într-o parte. Găsesc o puşcă, o pun la ochi; trag, urlînd. Şi deodată un strigăt îmi ajunge la ureche:

– Birkholz... Birkholz...

Sar în sus. Îmi soseşte ajutor. Trebuie să rezist. O

iau la fugă. O lovitură în genunchi. Şi mă prăbuşesc deodată într-o prăpastie de lumină, albă, puternică.

– Birkholz... Birkholz...

Şi totul se lămureşte...

În faţa mea stă ţăranul, gazda, cu nevastă-sa. Stau jos, cu spatele rezemat de pat. Lîngă mine e un argat. În mînă ţine un baston, ca pe o puşcă. Simt ceva cald pe mînă. Desigur o rană. Nu. E cîinele care îmi linge mîna.

– Domnule învăţător - îmi spune ţăranca tremurînd - ce s-a întîmplat?

Nu mai înţeleg nimic. Întreb cu glas răguşit:

– Cum am ajuns aici?

– Domnule învăţător... trezeşte-te... ai visat ceva...

– Am visat? A fost numai vis?

Şi deodată încep să rid... şi rid strident de mă cutremur singur, cu hohote dureroase... rîd...

Dar rîsul meu se stinge... Şoptesc:

– Era căpitanul englez... cel de-atunci...

Argatul îşi freacă braţul:

– Ai visat, domnule învăţător, şi ai căzut din pat. Nu voiai s-auzi nimic şi m-ai lovit zdravăn cînd am vrut să te ţin...

Nu înţeleg ce vrea să spună. Mă simt foarte istovit şi deprimat. Observ că ţin bastonul în mînă. Îl pun deoparte şi mă aşez pe pat. Cîinele mi se vîră între picioare. Spun:

– Daţi-mi un pahar de apă... Nu-i nimic... Duceţi vă de vă culcaţi...

Nu mă mai culc. Iau în spate o cuvertură şi mă aşez la masă. Las lumina aprinsă.

Stau aşa multă vreme, cu privirile în gol, cum numai soldaţii pot să stea, cînd sînt singuri. De la un timp o nelinişte mă cuprinde: am impresia că ar mai

fi cineva, în odaie. Simt că cineva mă priveşte. Ridic încet ochii şi văd că stau în faţa oglinzii de la lavabou. Din apa ei ştearsă mă priveşte un chip omenesc, palid, cu cearcăne la ochi. Propriul meu chip...

Mă ridic, iau oglinda şi o aşez într-un colţ, cu faţa la perete.

Dimineaţa mă duc la şcoală şi intru în clasa mea. Copiii stau în bănci cu mîinile încrucişate pe piept. În ochii lor mari străluceşte încă mirarea copilăriei. Mă privesc cu atîta încredere, încît mi-e penibil.

Stau aici în faţa voastră, eu, unul din sutele de mii de oameni cărora războiul le-a sfărîmat orice credinţa şi orice putere, stau aici şi simt cît de plini de viaţă sînteţi voi în comparaţie cu mine. Şi totuşi trebuie să vă fiu profesor şi conducător. Ce să vă învăţ? Să vă spun că peste douăzeci de ani de acum înainte veţi fi istoviţi şi gîrboviţi, oameni mediocri pierduţi în mijlocul altor zeci de mii ca şi voi? Să vă spun că orice cultură, oriei educaţie şi orice ştiinţă nu vor fi decît minciună, atît timp cît oamenii se vor război unii împotriva altora cu gaze, oţel, pulbere şi foc, în numele lui Dumnezeu şi al umanităţii? Ce să vă învăţ - pe voi care singuri aţi rămas curaţi în anii aceştia de groază?

Ce să vă învăţ? Să vă spun cum se rup grenadele şi cum se aruncă? Să vă arăt cum să străpungeţi cu baioneta, cum să izbiţi cu patul puştii, cum să doborîţi cu toporul? Să vă explic cum să ochiţi cît mai sigur minunea asta a naturii care e un piept viu, un plămîn ce respiră, o inimă ce bate? Să vă spun ce înseamnă un tetanos, un craniu spart şi o coloană vertebrală ruptă? Să vă descriu ce înfăţişare are un

creier împroşcat doi schije, un picior rupt şi un pîntece din care curg intestinele? Să vă arăt cum gemi cînd eşti împuşcat în pîntece, cum horcăi cînd eşti lovit în plămîn, cum gîfii cînt! eşti împuşcat în cap? Mai mult decît atîta, nu ştiu! Mai mult n-am învăţat nici eu!

Vreţi să vă arăt pe harta de pe perete locurile unde a fost distrusă dragostea de oameni? Să vă spun de cărţile pe care le ţineţi în mînă că nu sînt decît curse în care cad sufletele voastre neprihănite, încurcate în mărăcinii frazelor şi în labirintul ideilor false?

Stau în faţa voastră, eu însumi un pîngărit şi un vinovat. Şi ar trebui să mă rog să mă iertaţi. Pe fruntea voastră pluteşte încă nimbul nevinovăţiei. Cum pot eu să vă învăţ! în jurul meu stăruie încă umbrele sîngeroase ale trecutului... Cum să îndrăznesc să mă apropii de voi? Pentru asta trebuie mai întîi ca eu să devin iarăşi om...

Simt în mine un fior dureros care îmi crispează întreaga mea fiinţă. Mă aşez pe scaun. Înţeleg acum că nu mai pot rămîne aici. Încerc să prind ceva în mine, o hotărîre - dar nu pot. De abia după cîteva clipe, care mi se par o veşnicie, mă reculeg. Mă ridic, obosii:

– Copii, puteţi pleca. Astăzi nu-i şcoală.

Ei mă privesc să vadă dacă nu glumesc. Dau din cap:

– Da, da... e adevărat ce vă spun... Duceţi-vă de vă jucaţi... toată ziua... la cîmp... unde vă place... Nu mai veniţi pînă mîine dimineaţă.

Copiii îşi pun lucrurile în ghiozdan şi ies în linişte, uitîndu-se mereu la mine.

Îmi fac bagajele şi mă duc în satul vecin, să-mi iau rămas bun de la Willy. Îl găsesc la fereastră, fără

haină, exersînd la vioară. Masa e pusă şi plină cu tot felul de bunătăţi. Willy îmi explică mulţumit:

– Ea treia oară cînd mănînc astăzi: am observat că pot să mănînc, cînd am ce, ca o cămilă: îmi fac provizii pentru mai tîrziu.

Îi spun că diseară plec. Willy nu e omul care să pună întrebări prea multe.

– Uite ce este, Ernst. - îmi spune el după ce se gîndeşte o clipă - e drept că aici e mare plictiseală. Dar atîta timp cît am să mănînc cum mănînc...

Şi arătă spre masă, continuînd:

– Nu mă scoate nimeni de aici.

Şi trage o ladă cu sticle de bere de sub sofa. Îmi spune rîzînd şi ridicînd o sticlă în lumina lămpii:

– O bere straşnică!

Îl privesc lung:

– Mult aş vrea să fiu ca tine!

Îmi răspunde, în timp ce destupă o sticlă:

– Te cred.

Cînd plec spre gară, ies din curtea vecină cîteva fetiţe cu feţele mînjite şi cu părul zbîrlit. Au îngropat în grădină o cîrtiţă moartă şi s-au rugat pentru ea. Acum îmi fac reverenţe, şi mă iau de mînă:

– La revedere, domnule învăţător!

Tata îmi spune:

– Ernst, trebuie să vorbesc ceva cu tine.

Îmi închipui ce este. De cîteva zile îl văd privindu-mă îngrijorat şi făcînd tot felul de aluzii. Dar pînă acum, nu m-a putut prinde pentru că sînt foarte rar acasă.

Intrăm în odaie la mine. El se aşează pe canapea, şi îmi spune grav:

– Ne gîndim la viitorul tău, Ernst.

Scot o cutie de ţigări din sertar şi îi ofer. Faţa i se mai luminează: sînt ţigări bune. Mi le-a dat Karl, şi Karl nu fumează tutun prost. Tata mă întreabă:

– E adevărat că ţi-ai lăsat postul de învăţător?

Ii răspund dînd din cap.

– De ce ai făcut asta?

Ridic din umeri. Cum aş putea să-i explic? El şi cu mine sîntem doi oameni complet deosebiţi şi pînă acum ne-am înţeles aşa de bine tocmai pentru că nu ne-am înţeles deloc. El mă întreabă iarăşi:

– Şi acum ce ai de gînd?

– Am să găsesc eu ceva... n-are importanţă...

El mă priveşte uimit. Şi începe să-mi spună că-i bine; că am o profesie, că trebuie să-mi croiesc un drum în viaţă, şi alte lucruri la fel. Eu îl ascult, mişcat dar plictisit, şi mă gîndesc cît e de ciudat că omul ăsta mi-e tată şi că altădată îmi hotăra viaţa. Totuşi n-a putut să mă apere cînd am fost pe front, şi nici măcar la cazarmă. Orice ofiţer era mai puternic decît el. Eu singur m-am descurcat cum am putut. Era absolut indiferent dacă el exista sau nu.

Cînd a sfirşit de vorbit, îi torn un coniac şi m-aşez lîngă el:

– Probabil să ai dreptate, tată. Dar, vezi, eu am învăţat să locuiesc într-un bordei şi să mă mulţumesc cu o coajă de pîine şi cu o supă searbădă. Şi eram foarte fericit cînd scăpăm neatins de gloanţe... O şură mi se părea un lux şi o saltea de paie un paradis. Trebuie dar să înţelegi că faptul că trăiesc şi nu mai risc să fiu împuşcat mi-e de ajuns deocamdată. Puţinul cît îmi trebuie ca să mănînc şi să beau am să-l găsesc eu, iar cît despre celelalte, am vreme toată viaţa.

– Da. - îmi răspunde el - dar asta nu-i viaţă să stai

aşa şi să te tot gîndeşti.

– Depinde. Găsesc că nici asta nu-i viaţă, să spun la bătrîneţe că, treizeci de ani în şir, am fost mereu în aceeaşi clasă sau în acelaşi birou.

El îmi răspunde, mirat:

– Iată, eu de douăzeci de ani, mă duc la fabrica de papetărie şi, slavă Domnului, am ajuns acum maistru; clasa întîi.

– Eu nu vreau să ajung nimic, tată, vreau numai să trăiesc.

El îmi spune, cu oarecare mîndrie:

– Şi eu am trăit bine şi frumos. Nu degeaba am fost ales membru la Camera de meserii.

– Norocul tău că ai putut ajunge aşa de uşor...

– Bine, dar trebuie şi tu să faci ceva...

– Pentru moment am să lucrez în întreprinderea unui camarad de front. El mi-a făcut oferta. Am să cîştig cît îmi trebuie.

El clatină din cap:

– Şi pentru asta ai lăsat tu un post aşa de frumos?

– Pînă acum a trebuit să las multe de-o parte, tată...

El trage din ţigară. E foarte mîhnit:

– Şi unde mai pui că aveai şi drept la pensie...

Eu rîd:

– Ei, asta-i! Dar cine dintre noi, ăştia care am fost pe front, are să ajungă la şaizeci de ani? Am adunat atîta necaz şi oboseală în noi, încît n-o să avem timp să îmbătrînim...

Într-adevăr, cu toată bunăvoinţa nu-mi pot închipui că am să ajung la şaizeci de ani. Am văzut murind atîţia oameni de douăzeci.

Fumez, uitîndu-mă la tata. Simt şi acum ca şi altădată că omul acesta de lîngă mine mi-e tată; dar

îl privesc mai mult ca pe un om mai în vîrstă, simpatic, prudent şi pedant, ale cărui păreri nu mai au pentru mine nici o însemnătate. Mi-l închipui pe front: ar fi trebuit toată vremea să stai cu ochii la el să nu facă vreo greşeală; şi sigur că sergent n-ar fi ajuns niciodată.

Sînt la Ludwig. Stă în mijlocul odăii înconjurat de o mulţime de cărţi şi de broşuri. Aş vrea să stau de vorbă cu el despre o mulţime de lucruri care îmi stau pe inimă. Am impresia că ar putea să-mi dea un sfat. Dar astăzi e şi el nervos şi neliniştit. După ce schimbăm cîteva vorbe fără importanţă, îmi spune:

– Trebuie să mă duc la doctor...

– Tot cu dizenteria?

– Nu... pentru altceva...

Îl întreb mirat:

– Dar ce ai?

Tace. Buzele îi tremură. Apoi îmi spune:

– Nu ştiu.

– Vrei să vin şi eu? Tot n-am nici o treabă...

Îşi ia şapca şi-mi spune:

– Da, vino...

Ic drum îl observ cum se uită pe furiş la mine. E foarte abătut şi tace mereu. Ajungem în Lindenstrasse. Intrăm într-o casă cu o grădiniţă pustie şi posomorită. Găsesc pe placa de la intrare: Dr. Friedrich Schultz, specialist în boli venerice. Mă opresc: Dar ce s-a întîmplat, Ludwig?

Mă priveşte, palid la faţă.

Nu prea ştiu nici eu. Am avut un abces... Ei, dacă e numai atîta... Eu am avut o mulţime de furuncule! Asta e din pricina surogatelor.

Sunăm. Ne deschide o soră îmbrăcată în alb. Sîntem amîndoi foarte ruşinaţi şi intrăm roşii la faţă, în sala de aşteptare. Slavă Domnului, sîntem numai noi. Pe masă e un vraf de exemplare din revista „Die Woche”. Le răsfoim. Sînt destul de vechi. De pe vremea păcii de la Brest-Litowsk.

Doctorul intră. Ochelarii îi strălucesc. Uşa spre cabinetul lui e întredeschisă. În mijloc, e un fotoliu larg ele piele cu picioare de nichel, foarte practic, dar grozav de penibil.

E ciudat că mulţi doctori au obiceiul să-şi trateze pacienţii ca pe nişte copii. La dentişti, asta e ceva obişnuit. Dar mi se pare că şi aici e la fel.

Ochelaristul de doctor spune:

– Ei, herr Breyer, de-acum avem să ne vedem mai des.

Ludwig îl priveşte palici şi speriat:

– Vasăzică...

Doctorul dă din cap:

– Da. Analiza sîngelui e pozitivă. Acum, trebuie să-i venim de hac repede.

Ludwig repetă în neştire:

– Pozitivă...

– Da, răspunde doctorul, trebuie să începem un mic tratament...

– Vasăzică am sifilis?

– Da.

Un bondar bîzîie prin odaie şi se izbeşte de fereastră, în jurul nostru timpul parcă a stat pe loc. Aerul e înăbuşitor şi greu. Lumea şi-a schimbat înfăţişarea. Ceea ce era pînă acum o presimţire înspăimîntătoare, a devenit o cumplită certitudine.

– Nu s-ar putea cumva să fie o greşeală? întreabă Ludwig. Nu s-ar putea face încă o analiză a sîngelui?

Doctorul dă din cap:

– E mai bine să începem tratamentul de pe acum.

Ludwig întreabă, înăbuşit:

Boala e în perioada secundară.

– Se poate vindeca?

Doctorul ia o mutră plină de încredere şi fără grijă:

– Sigur că da. Întîi facem injecţii din fiolele astea, o jumătate de an. După aceea, avem să vedem. Poate nici n-are să mai fie nevoie de altceva. Astăzi, sifilisul se poate vindeca.

Vorba sifilis, în gura lui, sugerează un şarpe lung şi negru.

– L-ai luat pe front?

Ludwig dă din cap.

– De ce nu l-ai tratat imediat?

– N-am ştiut ce este. Nu ni s-a vorbit niciodată despre aşa ceva. De altfel, mi-a venit tîrziu şi nu mi s-a părut grav. Şi pe urmă, a dispărut repede.

Doctorul dă din cap:

– Surprizele şţrengăriilor...

Îmi vine să-i dau cu scaunul în cap. De unde poate ol să ştie ce înseamnă să ai o permisie de trei zile şi, de la tranşee, noroi şi sînge, să ajungi deodată seara într-un oraş cu străzi, felinare, lumini, vitrine şi femei, cu hoteluri şi băi albe în care te poţi scufunda şi spăla, un oraş cu muzici, cafenele şi vin - de unde să ştie el ce înseamnă vraja acestui răgaz delicios, a acestei clipe de fericire în mijlocul groazei şi al morţii? E ca o rupere de nori, o sălbatică izbucnire de viaţă, în scurta pauză dintre moarte şi moarte. Cine ştie dacă peste cîteva zile n-am să rămîn şi eu atîrnat în reţelele de sîrmă ghimpată, supus unei agonii încete şi chinuitoare? Pînă.Munci, încă un pahar de vin, încă o clipă de uitare şi o

privire în lumea aceasta ireală a visurilor şi a femeilor, li unsa aceasta care aţîţă sîngele şi te face să nu-ţi mai aminteşti de anii de deznădejde şi de groază, şi care te face să speri din nou şi să prinzi gust de viaţă! Mîine moartea ne va întîmpina din nou cu grenade, rachete incendiare, obuze şi gaze. Astăzi mai trăim încă; lîngă noi femeile cu trupul cald şi parfumat, cu braţe moi, ne aprind simţurile, ne înnebunesc. Cine mai stă să se gîndească la faptul că în toate acestea se ascunde, la pîndă, nesimţit şi nevăzut, sifilisul?

Cine poate să ştie şi cine se mai gîndeşte la altceva decît la ziua de astăzi? Mîine poate avem să murim. Războiul blestemat ne-a învăţat să nu mai vedem şi să nu mai simţim decît clipa prezentă...

– Ei, şi acum? întrebă Ludwig.

– Să începem cît de curînd.

Ludwig răspunde calm:

– Atunci, chiar de acum...

Trec în camera de aşteptare şi rup cele cîteva numere din „Die Woche”, în care e vorba de parăzi, de victorie şi de discursuri patriotice.

După o clipă, Ludwig vine şi el. Îi şoptesc:

– Du-te şi la alt doctor. Ăsta nu ştie nimic...

El face un gest obosit. Ieşim, tăcuţi. În stradă, îmi spune repede, cu faţa întoarsă:

– La revedere...

Mă uit la el. Stă rezemat de gard, cu mîinile în buzunar. Îl întreb speriat:

– Dar ce ai?

– Mă duc.

– Bine, dar dă-mi mîna.

Îmi răspunde, cu buzele tremurînde:

– Mai bine să nu mă atingi, acum...

Stă rezemat de gard, aşa cum l-am văzut întotdeauna rezemat de peretele tranşeei, cu faţa întunecată şi ochii aplecaţi. Îi spun:

– Ce vorbă e asta? Cum să nu-ţi mai dau mîna? Eu să nu te mai ating? Ce sînt fleacurile astea? Ba am să-ţi dau mîna de o sută de ori...

Şi îl iau în braţe, şi-l strîng la piept. Simt cum tremură. Şi îi spun iarăşi:

– Ah! Ludwig! Toate astea sînt fleacuri. Poate că şi eu îl am. Nu-ţi mai face sînge rău degeaba. Ai să te vindeci, fii sigur!

Şi nu-l slăbesc din braţe.

II.

Pentru azi după-amiază s-au organizat nişte manifestaţii. De luni de zile preţurile cresc mereu şi mizeria e mai mare decît în timpul războiului. Salariile nu mai ajung nici chiar pentru strictul necesar. Şi chiar cu parale nu se poate cumpăra nimic. Dar barurile şi dancingurile se înmulţesc mereu, şi învîrteala şi înşelăciunea iau proporţii tot mai mari.

Grupuri izolate de lucrători grevişti merg pe străzi. Din cînd în cînd se naşte tumult. Se spune că în cazărmi ar fi adunate trupe. Dar pe străzi nu se vede nici un militar.

Se aud cînd urale, cînd huiduieli. La un colţ de stradă cineva ţine o cuvîntare. Deodată se face linişte...

Un lung convoi de oameni înaintează încet pe stradă. E format din grupuri, în rînduri de cîte patru. În frunte merg, în uniforme îngălbenite, soldaţi purtînd pancarte albe pe care scrie: „Unde e

recunoştinţa patriei?” - „Invalizii de război mor de foame”.

Cei care duc pancartele au numai un braţ. Se uită din cînd în cînd înapoi, să vadă dacă ceilalţi nu rămîn în urmă. Pentru că eu merg mai repede decît toţi.

După ei vin oameni care ţin de cureluşe cîini mari ciobăneşti. Cîinii poartă un fel de harnaşament pe care o crucea roşie a orbilor. Păşesc atenţi lîngă stăpînii lor. Convoiul se opreşte, cîinii se aşează şi orbii se opresc şi ei. Cîteodată cîini de stradă se reped la ei hămăind şi dînd din coadă, ca să se joace. Cîinii orbilor întorc numai capul şi nu răspund. Ciulesc urechile, le strălucesc ochii; dar merg înainte liniştiţi, ca şi cum ar fi renunţat la joacă pentru totdeauna, de parcă ar şti ce fel de rol îndeplinesc. Se deosebesc de ceilalţi cîini, cura se deosebesc nişte surori de caritate de nişte vesele vînzătoare de magazin. Ceilalţi cîini, de altfel, nici nu insistă prea mult. Peste cîteva clipe renunţă şi pleacă repede, parcă s-ar teme de ceva. Numai un dulău păros mai rămîne în marginea străzii, lătrînd prelung şi jalnic pînă trece tot convoiul.

Oamenii ăştia au orbit în război, de asta se mişcă altfel decît orbii din naştere.

Sînt în acelaşi timp mai stîngaci, dar şi mai atenţi, făcînd gesturi care nu au încă siguranţa unei lungi obişnuinţe a întunericului perpetuu. În ei trăieşte încă amintirea culorilor, a cerului, a pămîntului şi a amurgului. Se mişcă aşa ca şi cum ar mai avea încă ochi. Fără să vrea întorc capul ca să vadă pe cel care le vorbeşte. Unii poartă pe ochi petice negre, dar cei mai mulţi nu poartă nimic, ca şi cum, aşa, ar fi mai aproape de culori şi de lumină. Amurgul palid

le poleieşte capetele plecate. Vitrinele încep să se lumineze. Ei, însă, de-abia dacă simt uşor pe frunte aerul călduţ şi dulce al serii. Nu văd primele culori ale primăverii. Păşesc cu bocancii lor prin întunericul veşnic, care s-a întins în jurul lor ca un nor. Şi gîndul lor numără, tulbure şi greu, bietele cifre care înseamnă pentru ei pîine şi viaţă - o pîine şi o viaţă mizerabilă, pe care totuşi n-o au. În închisoarea întunecată a creierului lor pluteşte, sinistră, fantoma foamei şi a mizeriei. Părăsiţi de toţi şi plini de spaimă, adulmecă viaţa din jurul lor şi nu pot nimic altceva decît să se adune mai mulţi şi să meargă în lung convoi pe străzi, ridicînd din întuneric chipurile moarte spre lumină şi rugîndu-se mut, de cei care pot să vadă, să-i vadă.

După orbi, vin cei care au numai un ochi, chipurile sfirtecate ale celor răniţi la cap, guri strîmbe cu buze sfişiate, capete fără nas şi fără bărbie, chipuri omeneşti care nu mai sînt decît o vastă cicatrice roşie, cu două găuri în locul nasului şi al gurii. Însă, deasupra acestor figuri răvăşite, clipesc ochi omeneşti, liniştiţi, întrebători şi trişti.

În urma lor vin cei cu picioare amputate. Cîţiva au membre artificiale, proteze meşteşugite, care în mers se reped înainte, pocnind zornăitoare pe caldarîm, ca şi cum tot trupul ar fi un automat de metal.

După ei vin cei care suferă de un tremur nervos. Mîinile lor, capetele lor, hainele de pe ei, întregul trup le tremură; parcă ar fi şi acum în prada groazei de pe front. Nu se mai pot stăpîni, voinţa lor s-a stins, muşchii şi nervii sînt mai tari decît creierul lor, ochii lor sînt întunecaţi şi privirile fără vlagă.

Cei fără un braţ şi cei cu un ochi împing

cărucioarele în care stau cei greu răniţi, cei care nu mai pot trăi decît purtaţi de alţii. În mijlocul lor e un cărucior mai scund, un fel de platformă pe rotiţe, aşa cum au tîmplarii ca să transporte scînduri de pat şi sicrie. Pe ea stă un trunchi omenesc. Nimic nu-i acoperit. Picioarele sînt tăiate de la stinghii. A rămas partea de sus a trupului unui om voinic. Altceva nimic. Are o ceafă vînjoasă şi puternică şi o faţă latăşi simpatică, cu o mustaţă groasă. Pare să fi fost hamal. Lîngă el e o pancartă cu litere strîmbe, pe care probabil le-a scris el singur: „Aş vrea şi eu să pot umbla, camarade!” Chipul lui e serios. Din cînd în cînd se sprijină în mîini şi îşi schimbă puţin poziţia în cărucior.

Convoiul se mişcă încet pe străzi. Pe unde trece, se face tăcere. La colţul unei străzi se opreşte. Aici se clădeşte un nou local de dans. Strada e plină de movile de nisip, vagonete de ciment şi drugi de fier. Deasupra uşii de la intrare, firma străluceşte cu litere roşii de foc: Astoria, cabaret.

Căruciorul cu omul fără picioare s-a oprit chiar în dreptul firmei şi aşteaptă pînă se ridică drugii de fier care stau de-a curmezişul străzii. Lumina firmei se revarsă asupra lui şi îi colorează faţa care priveşte crispată şi roşie, ca şi cum un strigăt de cumplit paroxism ar fi gata să-i ţîşnească de pe buze.

Convoiul se pune iarăşi în mişcare. Şi figura hamalului apare din nou, palidă, în lumina palidă a serii, suri zi rid recunoscătoare cînd un camarad îi pune o ţigară iii gură. Grupurile invalizilor colindă în linişte străzile, fără strigăte, fără revoltă; în atitudinea lor e numai o jale adîncă - nici o acuzare. Ei ştiu că acela care nu mai poate ţine puşca în mînă nu are de aşteptat ajutor de la nimeni. Acum au să

se ducă la primărie şi au să stea pînă cînd are să iasă vreun funcţionar oarecare şi are să le spună cîteva vorbe. După aceea au să se împrăştie şi au să se întoarcă fiecare în locuinţele lor strimte şi sărace, la copiii lor ofiliţi de foame, la mizeria lor fără nădejde, prizonieri ai destinului, pe care alţii l-au hotărît pentru ei.

Cu cît se înnoptează, cu atît oraşul devine mai neliniştit. Umblu cu Albert pe străzi. La fiecare colţ zărim grupuri de oameni. Se aud fel de fel de zvonuri. Se spune că armata s-ar fi ciocnit cu nişte lucrători care manifestau.

Dinspre catedrala Sfintei Fecioare se aud împuşcături; întîi cîte una, apoi o salvă întreagă. Karl şi eu ne uităm unul la altul şi, fără să scoatem un cuvînt, ne îndreptăm în direcţia împuşcăturilor.

Lume tot mai multă vine în goană spre noi. Se aud strigăte:

– Aduceţi arme! Ne împuşcă tîlharii!

Alergăm şi mai repede. Ne vîrîm prin mulţime, ne înghesuim, o luăm tot înainte parcă ne îndeamnă o forţă nevăzută. Pocnetele devin tot mai dese.

– Ludwig! strig eu.

Ludwig vine lîngă noi. Buzele îi sînt strînse, fălcile proeminente, ochii reci şi ficşi. Are iarăşi viziunea tranşeelor. Acelaşi lucru îl simţim şi eu şi Albert. În faţa acestor împuşcături rămînem ca în faţa unui semnal neobişnuit.

Zbierînd, mulţimea se dă îndărăt. Trecem mai departe. Femeile îşi pun şorţurile înaintea ochilor. Se aude un vuiet de mînie. Cîţiva oameni duc un rănit.

Ajungem în piaţă. Armata şi-a ocupat poziţia la primărie. Căştile de oţel se ivesc în sclipirea lor

cenuşie. În faţa scării principale stă pregătită o mitralieră. Piaţa e goală. Numai pe străzile care dau aici e îngrămădită lumea. Ar fi o prostie să înainteze. Mitraliera domină toată piaţa.

Dar, iată că înaintează unul, singur de tot. Îndărătul lui, masa de oameni se înghesuie clocotind. Omul a mers destul de departe. Cînd ajunge în mijlocul pieţii, iese din umbra pe care o face turnul bisericii şi apare în lumina lunii.

Un glas clar şi tăios strigă:

– Înapoi!

Omul îşi ridică mîinile. Luna e atît de puternică încît, în momentul în care începe să vorbească, i se văd dinţii albi în orificiul întunecos al gurii.

– Camarazi...

Deodată se face linişte.

Glasul său e singur între biserică, palatul primăriei şi umbră. E singur în toată piaţa, ca un porumbel ce zboară.

– Camarazi, lăsaţi armele de-o parte! Vreţi să trageţi în fraţii voştri? Lăsaţi armele şi veniţi printre noi.

Niciodată n-a fost luna mai clară. Uniformele soldaţilor de la primărie parcă ar fi de cretă. Ferestrele strălucesc. Partea luminată a turnului bisericii e ca o oglindă ele mătase verde. Cavalerii de piatră de la poartă ţîşnesc luminoşi din umbră.

– Înapoi, sau tragem! răsună un ordin tăios din rîndurile armatei.

Mă uit în jur, la Ludwig şi Albert. Asta-i comandantul nostru de companie! E glasul.lui Heel! Simt că mi se taie răsuflarea, de parcă ar trebui să asist la o execuţie. Ştiu precis că Heel o să dea ordin să se tragă.

Gloata de oameni se mişcă în umbra caselor, se clatină şi murmură. Parcă se scurge o veşnicie. Doi soldaţi înarmaţi se desprind dintr-un cordon şi se duc spre singuraticul din mijlocul pieţii. Mi se pare că trece foarte multă vreme pînă să ajungă în preajma lui. Parcă ar merge pe loc, tropăind prin nămol, păpuşi de cîrpă cu puştile pregătite pentru tragere. Omul îi aşteaptă în linişte şi, cînd se apropie de el, strigă iarăşi:

– Camarazi...

Soldaţii îl apucă de braţe, şi-l împing înainte, dar el nu opune nici o rezistenţă. Îl sucesc atît de repede încît se poticneşte de caldarîm. Se aud strigăte din urmă, gloata începe să se mişte, o stradă o porneşte înainte încet şi în dezordine. Acelaşi glas limpede comandă:

– Duceţi-l repede îndărăt! Dau ordin să se tragă!

O salvă de intimidare spintecă văzduhul. Omul se smulge deodată din mîinile soldaţilor, dar nu se refugiază, ci aleargă drept spre mitralieră.

– Nu trageţi, camarazi!

Nu s-a întîmplat încă nimic; clar, cînd vede mulţimea cum aleargă spre cordoane un om dezarmat, se îndeasă şi ea înainte, printr-o ulicioară, de-a lungul bisericii.

În clipa următoare se aude o comandă şi îndată troznesc ecourile multiple ale mitralierei. Gloanţele şuieră şi se izbesc de caldarîm.

Cu o iuţeală fulgerătoare, ne-am pitit după un colţ de casă. În prima clipă am rămas înţepenit de frică, o frică mişelească, cum n-am simţit niciodată pe front. După aceea mă cuprinde mînia. L-am văzut pe nenorocitul acela răsucindu-se şi căzînd la pămînt. Cu multă precauţie, trag cu ochiul de după colţ.

Acum încearcă să se ridice iarăşi, dar nu izbuteşte. Braţele îi cad jos, capul de-asemenea şi, ca şi cum ar fi extrem de obosit, îi alunecă trupul pe caldarîm. Îmi piere nodul din gît.

– Nu! încep să strig. Nu!

Strigătul meu răsună strident printre zidurile caselor.

Cineva mă îmbrînceşte de-o parte. Ludwig Breyer se repede, trecînd prin piaţă, la mototolul negru al celui ucis.

Strig:

– Ludwig!

Dar el continuă să meargă. Îl privesc îngrozit.

– Îndărăt! se aude iarăşi un ordin dinspre primărie.

Ludwig se opreşte o clipă.

– Daţi ordin să se tragă mai departe, domnule locotenent Heel! strigă el în direcţia primăriei.

După aceea merge mai departe şi se apleacă deasupra celui care zace la pămînt.

Vedem că un ofiţer coboară treptele. Fără să ştim cum, ne pomenim deodată lîngă Ludwig şi-l aşteptăm pe ofiţerul care vine spre noi, fără altă armă decît un baston. Nu şovăie nici un moment, deşi sîntem trei şi a.m putea să-l luăm cu noi, dacă am voi, căci soldaţii n-ar cuteza să tragă de teamă că l-ar putea nimeri pe el.

Ludwig se ridică.

– Vă felicit, domnule locotenent Heel. L-aţi ucis.

O dîră de sînge curge pe sub hainele mortului şi se prelinge printre pietrele caldarîmului. Lîngă mîna dreaptă, care-i iese subţire şi galbenă din mînecă, s-a strîns o baltă de sînge ce străluceşte neagră în lumina lunii.

– Breyer, zice Heel.

– Ştiţi cine e? întrebă Ludwig.

Heel priveşte în jos şi dă din cap. Nu ştie.

– Max Weil.

– Am vrut să-l fac să fugă, zice Hell după cîteva timp, parcă dus pe gînduri.

– L-aţi ucis, răspunde Ludwig.

Heel dă din umeri.

– A fost camaradul nostru, continuă Ludwig.

Heel nu răspunde.

Ludwig îl măsoară cu răceală.

– Frumoasă treabă!

– Asta n-are nici o importanţă, - zice el liniştii, - totul e scopul: linişte şi ordine.

Aceasta îl face pe Heel să tresară.

– Scopul! răspunde Ludwig cu dispreţ. De cînd scuza asta la d-voastră? Scopul! Aveţi nevoie de o ocupaţie - asta-i totul. Aţi face bine să vă retrageţi oamenii, ca nu cumva să se tragă iarăşi.

Heel face o mişcare de nerăbdare.

– Oamenii mei rămîn aici. Dacă s-ar întoarce, i-ai vedea mîine atacaţi ele o armată de zece ori mai mare. O ştii şi d-ta. Peste cinci minute închid toate străzile din jurul pieţii. Pînă atunci aveţi răgaz să luaţi mortul de aici.

– Puneţi mîna, ne spune Ludwig.

Apoi se întoarce la Heel:

– Dacă plecaţi acum, nu vă atacă nimeni. Dacă rămîneţi, or să fie alţi morţi. Din cauza d-voastră! Vă daţi seama?

– Îmi dau seama, răspunde Heel cu calm.

Mai stăm cîtva timp faţă în faţă. Heel ne priveşte pe toţi la rînd. E o clipă grozavă. Parcă trozneşte ceva.

Luăm trupul lui Max Weil şi-l ducem. Străzile sînt

iarăşi pline de oameni. Un drum larg ni se deschide cînd ajungem. Văzduhul se cutremură de strigăte: „Canalii! Ucigaşi!”.

Din spatele lui Max Weil picură sîngele.

Îl ducem pînă la cea mai apropiată casă. E Barul Olandez. Cîţiva sanitari au şi venit,şi pansează doi răniţi care zac pe parchetul unde se dansează. O femeie, cu şorţul plin de sînge, se văicăreşte şi vrea cu tot dinadinsul să se ducă acasă. Sanitarii abia o pot ţine pe loc pînă cînd se aduce o targă şi vine un doctor. A fost împuşcată în pîntece. Lîngă ea e un bărbat care-şi mai poartă vechiul veston milităresc. Amîndoi genunchii îi sînt răniţi. Nevastă-sa stă lîngă el şi boceşte:

– Ce rău a făcut? Trecea numai pe acolo! Şi eu îi aduceam de mîncare! şi arată o ulcică cenuşie emailată. Numai de mîncare...

Dansatoarele de la Barul Olandez s-au ghemuit într-un ungher. Patronul aleargă enervat încoace şi încolo şi întreabă de nu s-ar putea să fie duşi răniţii într-altă parte. I se distruge negoţul dacă află lumea. Nimeni n-o să mai vrea să danseze aici. Anton Demuth, în uniforma lui cu fir de aur, a adus o sticlă de coniac şi o ţine la gura rănitului. Patronul e foc şi-i face semne. Anton nici nu vrea să ştie.

– Ce crezi, o să mai am picioare? întrebă rănitul. Sînt şofer.

S-au adus tărgile. Pe stradă se aud iarăşi împuşcături sparte. Alergăm şi noi.

– Scoateţi bolnavii, strigă cineva lovind cu tîrnăcopul în caldarîm.

Din case se aruncă pe stradă saltele, scaune, un cărucior de copil. Dinspre piaţă se trag focuri de armă, la care au început să răspundă oamenii din

poduri.

– Stingeţi felinarul!

Un om iese înainte şi azvîrle o cărămidă. S-a făcut întuneric.

– Kosole! strigă Albert.

El e. Şi Valentin e cu el.

Împuşcăturile ne-au strîns ca un vîrtej pe toţi laolaltă.

– Haideţi, Ernst, Ludwig, Albert, urlă Kosole. Cîinii au început să tragă în femei.

Împuşcăturile troznesc, oamenii strigă, noi stăm în uşile caselor, năvăliţi, sfişiaţi, pustiiţi, turbînd de ură, culeg răniţii, sîngele curge pe stradă, sîntem iarăşi soldaţi, iar a pus mîna pe noi, războiul vuieşte peste noi, printre noi, în noi - s-a sfirşit totul, camaraderia e ciuruită cu ajutorul mitralierelor, soldaţii trag în soldaţi, camarazii în camarazi, s-a sfirşit, s-a sfirşit...

III.

Adolf Bethke şi-a vîndut casa şi s-a mutat la oraş.

După ce a luat-o înapoi pe nevastă-sa, toate au mers bine o bucată de vreme. El îşi căuta de lucrul lui, ea de-al ei, şi se părea că viaţa lor a reînceput aceeaşi ca odinioară.

Totuşi, în sat, lumea începuse să şoptească. Cînd femeia ieşea seara pe uliţă, oamenii, trecînd pe lîngă ea, vorbeau cu înţeles. Tinerii se uitau la ea, rîzînd obraznic. Femeile o ocoleau ostentativ, ferindu-se să n-o atingă. Ea nu-i spunea nimic lui Adolf. Dar slăbea văzînd cu ochii,şi se făcea tot mai palidă.

De altfel, lui Adolf i se întîmpla la fel. Cînd intra în

cîrciumă, toţi încetau vorba; cînd se ducea la careva, era primit cu răceală; oamenii îi puneau întrebări viclene; cînd se îmbătau făceau tot felul de aluzii grosolane şi pufneau de rîs, în urma lui. El nu le prea dădea atenţie. Ce avea el să dea socoteală satului despre lucruri care-l priveau numai pe el, şi pe care nu le înţelegea nici chiar pastorul, care, cînd îl întîlnea pe uliţă, îl privea încruntat de după ochelarii cu ramă de aur. Asta îl mîhnea; dar nici el nu spunea ceva nevestei.

Aşa au trăit cîtăva vreme, pînă într-o duminică seara, cînd erau amîndoi pe stradă. Trecînd prin faţa unui grup de oameni, cineva spuse o vorbă urîtă la adresa femeii. Bethke tresări.

Ea îl apucă de braţ:

– Lasă-i. I-am auzit de atîtea ori...

– Cum?

Şi Adolf înţelese deodată pentru ce era ea aşa de tristă şi de tăcută. Se repezi furios să ia de gît pe cel care strigase. Dar acesta se ascunsese în spatele celorlalţi şi dispăruse.

Porniră spre casă. Se culcară, fără să-şi spună o vorbă. Adolf nu putea să adoarmă şi privea în gol. Într-un tîrziu, auzi un hohot înăbuşit. Femeia plîngea cu capul în pernă. Poate că mai stătuse ea aşa plîngînd şi în alte nopţi, pe cînd el dormea. Îi spuse încetişor:

– Lasă, Marie... Nu-i nimic... Şi ce-i dacă vorbesc?...

Dar ea plîngea mereu.

Adolf se simţea părăsit şi singur. În dosul ferestrelor, întunericul pîndea duşmănos, şi copacii, afară, foşneau şi şopteau ca nişte babe flecare. Puse încetişor mîna pe umărul ei. Ea ridică capul şi-l privi cu faţa plină de lacrimi:

– Adolf, lasă-mă să plec... Dacă plec, n-au să mai spună nimic...

Se sculă din pat. Luminarea mai ardea încă. Umbra ei se proiecta, enormă, alunecînd pe pereţi, şi ea era aşa de mică şi de slabă în lumina palidă a luminării! Se aşează pe marginea patului şi îşi luă de pe scaun ciorapii şi bluza. Umbra pe perete făcu şi ea acelaşi gest; părea o fantomă enormă, neagră, care se furişase de afară pe fereastră, şi acum strimta ironic gesturile celor din odaie. O clipă după aceea avea să-şi ia parada şi s-o tîrască în întunericul de afară.

Adolf sări din pat şi trase perdelele de la ferestre, ca şi cum prin asta ar fi adăpostit odaia de întunericul, care cu ochi de bufniţă, pîndea lacom prin geamurile negre.

Femeia îşi pusese ciorapii şi voia să-şi îmbrace rochia. Adolf se apropie de ea:

– Ce faci, Marie?...

Ea clipi repede din ochi şi îşi lăsă mîinile în jos. Rochia căzu lîngă pat. În ochii ei, Adolf văzu o desnădejde adîncă, deznădejdea unui animal rănit, jalea şi deznădejdea fiinţelor care nu mai au nici o apărare.

Adolf îi puse mîna pe umăr. Ce moale şi caldă era! Cum putea cineva să-şi bată joc de ea? Ce aveau cu oa? De ce erau aşa porniţi toţi împotriva ei? Aşa fără de milă... O trase spre el, ea i se lăsă în braţe şi îi puse mîinile după gît, cu capul pe umărul lui. Şi rămaseră aşa, îmbrăţişaţi, tremurînd de frig, şi încălzindu-se unul pe altul, ghemuiţi pe marginea patului. Nu-şi vorbiră mult. Cînd flacăra luminării pe sfirşite începu să filfiie făcînd să se mişte iar umbrele pe perete, Adolf o împinse pe nevastă-sa în pat. Asta însemna să nu plece, să rămînă. Îi spuse

atît:

– Avem să plecăm de aici, Marie.

Asta era scăparea.

– Da, Adolf, să plecăm.

Şi, luîndu-l în braţe, începu să plîngă în hohote. El o ţinea strîns, spunînd:

– Da, da, mîine caut un cumpărător pentru casă... chiar mîine...

Şi tot vîrtejul de mînie, mîhnire şi deznădejde care îl copleşise, se preschimbă în dragoste. Îi potoli plînsul şi-o adormi ca pe un copil.

Luminarea se stinsese. Umbrele pe perete dispăruseră. Adolf stătea în pat, fără să adoarmă, şi se gîndea. Tîrziu noaptea, ea se trezi şi văzu că are încă ciorapii pe care şi-i pusese cînd voise să plece. Îi scoase, îi netezi şi îi aşeză pe scaun, alături de pat.

Două zile după aceea, Adolf îşi vîndu casa şi atelierul. Îşi găsi o locuinţă în oraş. Mobilele şi le luă cu el. Cîinele trebui să-l lase. Mai greu a fost cînd s-a despărţit de grădină. Copacii erau tocmai în floare. Nu i-a fost deloc uşor să plece aşa şi, mai ales, nu ştia ce are să facă de acum înainte. Dar nevastă-sa era liniştită şi bucuroasă că pleacă.

Apartamentul lor din oraş e umed şi fără lumină, rampa scării e murdară. Pretutindeni e miros de bucătărie şi de camere neaerisite. Şi cînd treci, capete curioase se iţesc prin uşi. Adolf nu prea are de lucru; în schimb are vreme să se gîndească. Nu prea sînt veseli, nici el, nici ea. Au impresia că nu s-au mutat şi că viaţa lor din sat i-a urmat şi aici.

Adolf stă în bucătărie şi se gîndeşte, nu pricepe de ce nu s-au schimbat toate, aşa cum credea. Cînd

seara, după ce s-a strîns masa, stau amîndoi unul în faţa altuia., după ce au citit ziarele, el simte că se sapă intre ei aceeaşi prăpastie de tristeţe şi de pustiu. Ea îşi găseşte de treabă, şterge praful de pe mobile... Şi cînd el o strigă: „Vino încoace, Marie”, ea lasă cîrpa de praf şi vine. Şi cînd o ia în braţe, şoptindu-i: „Nu-i aşa că-i bine aici, Marie?” - ea dă din cap, fără un gest, fără o vorbă. Nu-i veselă, aşa cum ar vrea. El nu ştie că e şi din pricina lui, nu numai dintr-a ei. În cei patru ani de război, cît n-au fost împreună, s-au îndepărtat unul de altul, s-au înstrăinat unul de celălalt. Fiecare e o povară pentru celălalt. El o îndeamnă:

– Dar spune şi tu ceva...

Ea tresare şi se sileşte să vorbească ceva... Dar ce să-i spună? Despre ce să vorbească? De casă?... De bucătărie?... Cînd doi oameni ajung aşa, că trebuie neapărat să-şi spună ceva, ca să umple golul dintre ei, atunci e greu de tot: oricît ar vorbi şi oricîte şi-ar spune, golul dintre ei rămîne mereu. Vorba e bună, cînd este şi fericire, cînd izvorăşte spontană şi vie. Dar cînd eşti nefericit, la ce pot sluji vorbele, care sînt aşa de îndoielnice şi aşa de capricioase? Dimpotrivă, vorbele mai mult strică.

Adolf se uită la ea, urmărindu-i gesturile. Şi în locul ei, vede altă femeie, tînără şi veselă, femeia amintirilor lui, pe care n-o poate uita. Atunci îl cuprinde mînia şi îi spune:

– Te gîndeşti mereu la celălalt, nu?

Ea îl priveşte cu ochi mari, el îşi dă seama că e nedrept, dar tocmai din pricina asta continuă pe acelaşi ton:

– Da, desigur, ţi-era mai bine la el! De ce te-ai mai întors? Trebuia să rămîi la el!

Fiecare vorbă pe care-o spune îl doare, dar nu se poate opri. Şi continuă să vorbească pînă cînd nevastă-sa se tupilează într-un ungher, în umbră, şi începe iar să plîngă ca un copil rătăcit.

Ah, da... copii sîntem cu toţii, copii rătăciţi, şi în jurul casei noastre e mereu întuneric!...

Şi Adolf nu mai poate sta acasă. Iese şi colindă în neştire pe străzi, se opreşte la vitrine, privind fără să vadă, atras mereu de locurile unde e lumină. Tramvaiele sună, automobilele trec în goană, oameni îl îmbrîncesc din mers; pe sub felinare aşteaptă femei de stradă, îşi leagănă şoldurile, rîd şi îl cheamă. Şi îşi ia una şi se duce cu ea, vesel că mai aude şi mai vede şi altceva decît ceea ce e acasă. Şi după aceea, iarăşi se trezeşte singur şi fără rost. Acasă nu-i vine să se ducă. Şi atunci începe să ia cîrciumile la rînd şi se îmbată zdravăn.

Tocmai îl găsesc într-o cîrciumă. M-aşez lîngă el, îl privesc cum bea şi-l ascult vorbind. Acesta e Adolf Bethke, soldatul cel mai inimos şi cel mai credincios camarad, care pe atîţia i-a sfătuit, i-a ajutat şi i-a scăpat de la moarte. Pe front, el a fost pentru mine mîngîiere şi ocrotire, mamă şi frate, în nopţile de spaimă cînd fulgerau rachetele în văzduh şi moartea putea veni în fiecare clipă. Am dormit alături în noroiul tranşeelor, şi cînd eram bolnav, mă acoperea şi mă îngrijea; cîte lucruri nu ştia să facă! întotdeauna cînd aveam nevoie de un sfat, lui i-l ceream, şi el mi-l dădea întotdeauna... Aici însă, îl găsesc împotmolit în gînduri, abătut, cu ochii tulburi...

– Mai bine am fi rămas pe front, Ernst! Acolo, cel puţin, eram împreună...

Nu-i răspund; mă uit la mîneca mea pe care stau

încă urmele spălăcite ale unor pete de sînge. E sîngele lui Weil, care a fost împuşcat din ordinul lui Heel. Iată unde am ajuns. E iarăşi război. Dar camaraderie nu mai este.

IV.

Tjaden se însoară cu fata măcelarului. Măcelăria, în care se taie numai carne de cal, a început în ultimul timp să meargă admirabil, şi dragostea lui Tjaden pentru fată a crescut în aceeaşi măsură.

Mirii se duc dimineaţa la cununie, într-o trăsură vopsită cu lac negru, capitonată cu mătase albă şi, natural, cu patru cai, aşa cum se cuvine pentru o întreprindere oare trăieşte de pe urma cailor. Willy şi Kosole sînt martori. Willy şi-a cumpărat, pentru această solemnă ocazie, mănuşi albe, de bumbac veritabil. A fost destul de greu pînă să şi le poată procura. Mai întîi, Karl a trebuit să capete vreo şase cartele. Pe urmă vreo două zile au tot căutat prin magazine. Nicăieri nu se găsea numărul potrivit pentru Willy.

În sfirşit au găsit. Mănuşile lui Willy, mari cît nişte săculeţe, fac un efect grozav cu jacheta lui vopsită proaspăt. Tjaden e în frac, Mariechen e în rochie de mireasă cu trenă şi pe cap cu cununa de lămîiţă.

Înainte de a pleca de la primărie, intervine un accident. Kosole soseşte, îl vede pe Tjaden în frac şi e apucat de un rîs grozav. De-abia s-a potolit, şi începe din nou; nu poate să se uite la urechile lui Tjaden, care atîrnă clăpăuge deasupra gulerului înalt, fără să izbucnească în rîs. Cu neputinţă să se stăpînească. Ne e teamă să nu-l apuce rîsul în

biserică, tocmai în timpul cununiei... De aceea, în ultimul moment, trec eu martor în locul lui.

Toată măcelăria e decorată frumos. La intrare sînt flori şi crenguţe de mesteacăn. Pînă şi în sala unde se taie caii e o ghirlanda de brad, sub care Willy, aplaudat de toţi, pune o tablă pe care scrie: Bine aţi venit!

Bineînţeles, la masă nu se serveşte carne de cal! Numai carne de porc şi o friptură de viţel uriaşă.

După friptura de viţel, Tjaden îşi scoate fracul şi gulerul tare. Asta îl face pe Kosole să poată mesteca în linişte: pînă acum ori de cîte ori se întorcea spre Tjaden risca să se înece de rîs. Urmăm şi noi exemplul lui Tjaden şi ne simţim din ce în ce mai bine.

După-amiază, socrul dă citire unui document prin care ne anunţă că-l face pe Tjaden coproprietar al măcelăriei. Îl felicităm şi Willy aduce cu mănuşile lui albe cadoul nostru de nuntă: o tavă de alamă şi douăsprezece păhărele de lichior, de cristal. Şi trei sticle de coniac, procurate de Karl. Socrul e aşa de încîntat de cadou, încît oferă imediat lui Willy un post de director în întreprinderea lui. Spune că peste vreo două săptămîni are de gînd să deschidă un birt. Willy promite că are să se gîndească serios la această chestiune.

Seara vine şi Ludwig. Vine în uniformă: Tjaden l-a rugat să vină aşa, ca să arate familiei că e prieten cu un sublocotenent. Dar Ludwig pleacă repede. Noi ceilalţi mai stăm, pînă cînd n-au mai rămas pe masă decît ciolane roase şi sticle goale.

Cînd ieşim în stradă, Albert propune să mergem la cafeneaua Grăger.

– Trebuie să fie închis, spune Willy.

– Putem intra pe din dos. Karl ştie pe unde.

Nu prea avem chef să mergem. Dar Albert insistă atîta, încît cedăm. Mă miră foarte mult: Albert e întotdeauna cel dintîi gata să se ducă acasă.

La Grăger, obloanele, în faţă, sînt trase; nu se vede şi nu se aude nimic. Totuşi, cînd intrăm pe dindos, dăm de o hărmălaie nemaipomenită. Grăger e localul îmbogăţiţilor; petrecerea ţine în fiecare noapte pînă la ziuă. O parte a localului e formată din boxe, ascunse după perdele roşii. Aici e partea unde se bea vin. Cele mai multe din perdele sînt trase. Din dosul lor se aud rîsete şi ţipete. Willy rîde cu gura pînă la urechi:

– Bordelurile private ale lui Grăger.

Trecem în partea din faţă. Localul e plin. La dreapta.sînt mesele femeilor. Unde sînt afaceri e viaţă de noapte. De asta, douăsprezece femei cîte sînt aici, de-abia ajung. Evident că li se face şi concurenţă. Karl ne arată pe doamna Nickel, o femeie voinică şi brună. Bărbatu-său e un misit care, fără ea, ar fi murit de foame. Ea îl ajută; de obicei face cîte-o vizită de-o oră tovarăşilor de afaceri ai lui bărbatu-său.

Pe la mese e mare animaţie. Toţi vorbesc, rîd, strigă. Vezi oameni în haine elegante vorbind prin colţuri cu indivizi zdrenţăroşi şi fără guler. Unii examinează pe furiş pachetele cu mostre de mărfuri; se discută cu aprindere preţurile, calitatea; alţii scriu repede ceva într-un carnet, se tocmesc, aleargă la telefon, sau ies şi se întorc iar. Nu se vorbeşte decît de vagoane, kilograme, unt, scrumbii, slănină, dolari, guldeni, acţiuni şi cifre.

La o masă alături de noi se discută despre un

vagon de cărbuni. Karl ascultă o clipă, apoi face un gest de dispreţ:

– Astea sînt toate afaceri în vînt. Unul a auzit vorbindu-se despre ceva, altul aude şi el propagă chestia, al treilea interesează pe al patrulea, şi se agită cu toţii şi îşi dau importanţă, dar în fond nu e nimic. Sînt numai nişte trepăduşi, care vor şi ei să ciupească un comision, dacă pot. Adevăraţii oameni de afaceri îşi fac treburile cel mult cu doi sau trei intermediari, pe care îi cunosc bine. Uitaţi-vă la individul acela gros din faţa noastră. A cumpărat ieri două vagoane de ouă din Polonia. Acum a expediat vagoanele în Olanda - zice el. Dar pînă în Olanda, pe drum, are să le schimbe destinaţia, are să le declare altfel şi are să le întoarcă dîndu-le drept ouă proaspete olandeze, şi are să le vîndă cu de trei ori preţul. Cei de la masa de colo sînt traficanţi de cocaină. Ăştia, natural, cîştigă enorm. Acolo la stînga e Diederichs; ăsta se ocupă numai cu slănină. Şi asta e o afacere bună.

Willy mormăie:

– Şi din cauza porcilor ăstora trebuie noi să crăpăm de foame.

Karl îi răspunde:

– Asta ai face-O şi fără ei. Săptămînă trecută s-aU vîndut din partea statului zece putini de unt, pentru că untul stătuse prea mult şi se rîncezise. Cu grînele la fel. Bartscher, acum de curînd, a cumpărat o cantitate mare de cereale pe un preţ de nimic, pentru că statul le păstrase într-o magazie veche şi umedă, pînă ce au mucegăit.

Albert întreabă:

– Cum ai spus că-l cheamă?

– Bartscher. Julius Bartscher.

– Vine des pe aici?...
– E nelipsit. Dar ce, vrei să faci afaceri cu el?
Albert face semn că nu.
– Are parale?
Karl răspunde cu oarecare respect:
– Foarte multe.
Willy ne anunţă rîzînd:
– Uite-l pe Arthur!
Mantaua de cauciuc galbenă a apărut la uşa din fund. Cîţiva indivizi se ridică de la mască şi îi ies repede înainte. Ledderhose îşi face drum printre ei, salută în dreapta şi în stînga cu un aer protector şi trece printre mese ca un general. Observ cu mirare că faţa lui a căpătat o expresie aspră şi antipatică, o expresie care rămîne chiar cînd zîmbeşte.
Ne dă bună seara, vorbindu-ne cam de sus.
Willy îi spune:
– Stai jos, Arthur.
Ledderhose ezită o clipă, dar nu poate rezista dorinţei de a ne arăta, aici, în domeniul lui, ce om straşnic a devenit.
– Bine, stau o clipă cu voi.
Şi ia scaunul lui Albert, care s-a ridicat şi umblă prin local, uitîndu-se în toate părţile, ca şi cum ar căuta ceva. Vreau să mă duc după el, dar îl las, deoarece cred că vrea să iasă în curte. Ledderhose comandă băutură şi începe să discute despre zece mii de cizme şi douăzeci de vagoane de fier vechi, cu un tip, ale cărui degete strălucesc de diamante. Din cînd în cînd se uită la noi să vadă dacă ascultăm.
Albert cercetează toate boxele. I-a spus cineva ceva, dar nu-i vine să creadă; totuşi astăzi nu s-a gîndit decît la asta. Se uită acum printre perdelele

unei boxe din fund. Şi deodată are impresia că îl loveşte cineva cu un topor în cap. O clipă se clatină ca ameţit, trage perdeaua şi năvăleşte înăuntru.

Pe masă sînt pahare de şampanie, în mijloc e un buchet de roze, faţa de masă e trasă şi atîrnă cu un capăt pe jos. La masă stă o fată blondă într-un fotoliu, bluza i-e desfăcută, părul zbîrlit, i se văd sînii. Fata e cu spatele la Albert, fredonează şi se piaptănă uitîndu-se într-o oglindă de mînă.

Albert strigă, înăbuşit:

– Lucia...

Ea tresare, se întoarce şi se uită la el ca la o fantomă. Încearcă maşinal să zîmbească. Dar zîmbetul i se strînge pe buze, cînd observă că Albert se uită fix la sînii ei goi. Nu mai poate minţi. Se ridică înspăimîntată, dîndu-se după scaun:

– Albert... eu nu sînt vinovată... el... el a fost...

Şi, după aceea, repede:

– M-a ameţit cu vin, Albert... Albert... Eu n-am vrut deloc... Mi-a dat să beau tot mai mult... N-am mai ştiut nimic... Îţi jur...

Albert nu răspunde. O voce din dosul lui întreabă:

– Ce-i aici?

E Bartscher, care s-a întors din curte şi stă acum înaintea lui Albert clătinîndu-se, fumînd şi suflîndu-i fumul în faţă:

– Ce! Te-ai îmbătat? Pleacă de aici.

Albert rămîne o clipă buimăcit, cu ochii ţintă la omul din faţa lui, pe care-l observă în cele mai mici detalii, de la lanţul de aur de pe burtă pînă la chipul lui puhav şi roşu.

În clipa asta, Willy îşi ridică ochii şi îi vede. Nu ezită o clipă, sare de la masă, dă lumea într-o parte şi se repede spre ei. Dar e prea tîrziu. Înainte de a-i

ajunge, Albert a şi scos revolverul şi a tras. Ne sculăm şi ne repezim şi noi.

Bartscher a încercat să se apere cu un scaun, - dar n-a ajuns să-l ridice pînă la înălţimea ochilor. Glontele lui Albert l-a nimerit drept în mijlocul frunţii. Aproape nici n-a ochit: era cel mai bun ţintaş al companiei, şi mînuieşte revolverul ca nimeni altul... Bartscher se prăvăleşte pe podele. Doar picioarele mai tresar. Lovitura e mortală. Fata ţipă. Willy strigă:

– Staţi pe loc!

Şi îi ţine în loc pe cei care vor să înainteze spre noi. Îl luăm pe Albert care, neclintit, o priveşte mereu pe fată, şi-l ducem în goană prin curte, pe stradă, pînă la primul colţ, într-o piaţă, unde nu-i nimeni, doar două căruţe deshămate. Willy vine şi el după noi. Spune gîfiind:

– Trebuie să dispari imediat.

Albert îl priveşte ca şi cum de-abia acuma s-ar trezi. Se desprinde de noi şi pleacă:

– Lasă-mă, Willy, ştiu eu ce am de făcut.

– Ce, eşti nebun? îi spune Kosole.

Albert se clatină ca ameţit. Îl ţinem. Dar ne dă la o parte, spunînd încetişor ca şi cum ar fi foarte obosit:

– Nu, Ferdinand. Cine face una, trebuie s-o facă şi pe cealaltă.

Şi pleacă.

Willy aleargă după el şi îi vorbeşte mereu. Albert clatină numai din cap şi coteşte după colţul străzii.

Willy îl urmează. Kosole spune:

– Trebuie să-l luăm cu forţa. E în stare să se ducă la poliţie!

Karl răspunde:

– Cred că e inutil, Ferdinand; îl cunosc pe Albert.

– Bine, dar cu asta n-are să-l învie pe celălalt. La ce foloseşte? Albert trebuie scăpat!

Nimeni nu mai scoate o vorbă, îi aşteptăm pe Willy. După un timp, Kosole zice:

– Dar cum a putut face una ca asta?

Ii spun:

– Ţinea mult la fată.

Willy se întoarce singur. Kosole se repede spre el:

– A plecat?

Willy răspunde, întorcînd capul:

– Nu. S-a dus la poliţie. Nimic de făcut. Era în stare să tragă şi în mine dacă l-aş fi oprit.

– Ce nenorocire!

Kosole îşi sprijină fruntea de oiştea unei căruţe. Willy.se aşează pe o piatră. Karl şi cu mine stăm rezemaţi de căruţe.

Şi Kosole, Ferdinand Kosole plînge ca un copil.

V.

S-a descărcat o armă şi s-a sfărîmat un bloc de piatră; o mînă neagră s-a întins printre noi. Am fugit de o umbră, dar am alergat în cerc şi umbra ne-a ajuns.

Am făcut zgomot şi am cercetat, ne-am oţelit inimile şi ne-am lăsat în voie, am stat ghemuiţi şi ne-am repezit, ne-am rătăcit şi am alergat mai departe, - dar simţeam mereu că umbra e îndărătul nostru şi nu ştiam cum să scăpăm de ea. Am crezut că ea aleargă în urma noastră şi nu ne-am dat seama că noi am tîrît-o după noi, că acolo unde ne aflam noi stătea şi ea în tăcere, că ea nu fugea după noi, ci se găsea în noi, chiar în noi.

Am vrut să clădim case, ne era dor de grădini şi de

terase, voiam să vedem marea şi să simţim adierea vîntului. Dar niciodată nu ne-am gîndit că are nevoie de-o temelie casa. Eram ca acele cîmpuri de bătaie din Franţa care, cît vezi cu ochii, sînt liniştite ca ogoarele, dar în sinul cărora mai zace risipită atîta muniţie. Pînă nu vor fi dezgropate şi îndepărtate, cuţitul plugului nu va putea să brăzdeze pămîntul fără primejdie.

Sîntem tot soldaţi, fără s-o fi ştiut. Dacă tinereţea lui Albert s-ar fi scurs paşnică şi fără frîntură, ar fi avut el multe lucruri bune care să fi crescut cu el şi să-l fi păzit de rele. Dar aşa, se sfărîmase totul. Cînd s-a întors acasă, nu mai avea nimic întrînsul. Tinereţea sa irosită, dorul său încătuşat de altădată, focul de a se vedea iar acasă, setea de iubire, toate s-au arunca! orbeşte asupra acestui om pe care el credea că-l va iubi. Şi cînd s-a sfărîmat totul, el n-a ştiut să facă altceva, decît să împuşte. Nici nu învăţase altceva. Să nu fi fost soldat, ar fi găsit el alte căi. Dar aşa, nici măcar nu i-a tremurat mîna. Ani de zile se deprinsese să ţintească.

În Albert, tînărul visător, în Albert, personificarea iubirii, mai sălăşluia Albert-soldatul.

Bătrîna stă sfişiată de durere şi plînge. Nu poate să priceapă.

– Cum a putut să facă una ca asta? Totdeauna a fost un băiat atît de liniştit.

Panglicile pălăriei bătrîneşti îi tremură, batista îi tremură, mantila neagră îi tremură. În sufletul ei e numai deznădejde şi durere.

– Poate s-a întîmplat aşa pentru că nu mai are tată. Avea abia patru ani cînd i-a murit tata. Cu toate astea, totdeauna a fost un copil bun şi liniştit...

– Aşa a rămas şi astăzi, doamnă Trosske, îi spun eu.

Auzind asta începe să-mi vorbească despre copilăria tui Albert. Simte nevoia să vorbească, căci n-o mai poate suporta. Au venit vecinii, cunoscuţii, chiar doi profesori; nimeni nu poate să priceapă ce-a fost.

– Dumnealor să facă bine să-şi ţină gura, zic eu, pentru că toţi au o vină în asta.

Femeia mă priveşte fără să înţeleagă ce vreau să spun. Apoi continuă să-mi istorisească despre Albert cum a învăţat să umble, că nu a zbierat niciodată ca alţi copii, că era prea cuminte pentru un copil - şi acum să facă una ca asta. Cum de a putut-o face?

Mă uit la ea mirat. Nu ştie nimic despre fiu-său. Poate că la fel mi s-ar întîmpla şi mie cu mama. Mamele atîta ştiu: să iubească, mai mult nu pot pricepe.

– Gîndeşte-te, doamnă Trosske, zic eu, Albert a fost în război.

– Da, răspunse ea, da, da.

Dar nu concepe ce legătură poate fi între una şi alta.

– O fi Bartscher un om rău? mă întrebă încet.

– Era o puşlama, afirm eu, şi atît, căci restul nu mai are nici o importanţă.

Dă din cap şi hohoteşte în plîns.

– Altminteri nici n-aş fi putut înţelege. El nu i-a făcut rău nici unei muşte măcar. Hans le rupea totdeauna aripile. Dar Albert niciodată. Şi ce-or să-i facă acum?

– N-o să i se întîmple cine ştie ce, o liniştesc eu. Era foarte agitat şi asta-i tot atît ca şi legitima apărare.

– Slavă Domnului! oftează ea. Croitorul de lîngă noi

spunea că o să fie executat.

– Croitorul e un nebun, răspund eu.

– Da, şi a mai spus că Albert e un asasin. Nu e asasin şi n-a fost niciodată - izbucneşte bătrîna - niciodată!

– Cu croitorul ăsta mă socotesc eu odată, îi spun furios.

– Nici nu mai pot ieşi din casă, zice ea, printre sughiţuri, e totdeauna la uşă.

– Te petrec eu pînă acasă, doamnă Trosske, - îi spun.

Ajungem aproape de casa ei.

– Iar e acolo, îmi şopteşte bătrîna cu teamă şi-mi arată spre uşa casei.

Mă proptesc puţin locului. Dacă scoate un cuvînt, îl fac fărîme, chiar de-ar fi să stau zece ani în cuşcă. Dar o şterge odată cu două cumetre care tot vin pe la el.

Cînd intrăm în casă, mi-arată mama lui Albert o fotografie a lui şi a lui Hans de pe vremea cînd erau copii. Şi începe iar să plîngă; dar, parcă ruşinată, se opreşte deodată. Bătrînele sînt ca şi copiii. Le vin repede lacrimile; dar le şi seacă repede.

Pe sală, mă întreabă:

– Are destulă mîncare?

– Fireşte că are, îi răspund eu. Karl Bröger are grijă de asta. Capătă destul.

– Mai am puţin cozonac. Îi place mult. Mi-or da voie să i-l duc?

– Încearcă, îi răspund eu, şi dacă ţi s-o da voie, atunci spune-i: Albert, ştiu că n-ai nici o vină. Atît, Ea dă din cap.

– Poate că nu m-am ocupat destul de el. Dar Han: e fără picioare...

O consolez.

– Bietul băiat - zice - stă singur de tot...

Îi dau mîna.

– Cu croitorul am să stau eu de vorbă. De-acum încolo o să te lase în pace.

Îl găsesc tot în faţa uşii. O figură anostă, idioată, de mahalagiu. Îmi rînjeşte cu înţeles, gata să-i dea drumul gurii în urma mea. Îl apuc de haină.

– Mă dobitocule, dacă mai îndrăzneşti să-i spui femeii vreo vorbă, să ştii că te fac bucăţi. Ţine minte, palavragiule!

Îl scutur ca un sac de cîrpe şi-l lovesc cu şalele de clanţa uşii.

– Mai vin eu pe-aici. Îţi rup oasele, cîrpaci ordinar.

Îi mai dau cîteva perechi de palme.

Am ajuns destul de departe, cînd mă pomenesc că-mi strigă din urmă:

– Ai să mergi la judecată. O să plăteşti cel puţin o sută de mărci.

Mă întorc şi mă duc spre el. Dar dispare repede.

Georg Rahe a venit să doarmă la Ludwig. Îl găsesc stînd ghemuit într-un colţ. Are hainele murdare de noroi. A citit în ziare despre fapta lui Albert şi a venit repede să afle ce s-a întîmplat. Spune:

– Trebuie să-l scăpăm.

Ludwig se uită la el.

– Dacă am avea vreo şase băieţi de ispravă şi un automobil, continuă Rahe, ar merge. Cel mai bun prilej e cînd l-or duce la tribunal. Sărim printre ei şi, în înghesuială, or să fugă doi dintre noi cu Albert pînă la automobil.

Ludwig a ascultat cîtăva vreme. După aceea scutură din cap.

– Nu se poate, Georg. Dacă nu am izbuti, i-am face un mare rău lui Albert. Aşa cel puţin mai are nădejdea ca o să poată scăpa. Dar asta are prea puţină importanţă. Şi eu aş lua parte, fără nici o discuţie. Ce ne facem însă cu Albert, pentru că el n-ar veni după noi. Nu vrea nici în ruptul capului.

Şi Rahe adaugă, după o clipă:

– Atunci trebuie să-i luăm cu forţa. Trebuie să iasă cu orice preţ - chiar dacă aş şti că-mi termin viaţa.

Ludwig nu răspunde nimic. Eu spun:

– Şi eu cred, Georg, că n-ar servi la nimic. Chiar dacă l-am scoate, s-ar întoarce înapoi. Nu ştii că era cît pe-aci să-l împuşte pe Willy cînd a vrut să-l facă scăpat!

Rahe îşi vîră capul între mîini. Ludwig e foarte abătut.

– Cred, spune Ludwig cu amărăciune, că sîntem pierduţi cu toţii.

Nu răspunde nici unul. În cameră pluteşte frămîntarea şi o linişte ca de mort.

Am rămas singur la Ludwig. Stă tot cu capul plecat în mîini.

– Totul e zadarnic, Ernst. Sîntem distruşi, dar lumea merge mai departe, ca şi cum nici n-ar fi fost război. N-o să treacă multă vreme şi urmaşii noştri de pe băncile şcolii or s-asculte nesăţioşi povestirile din război cu părerea de rău că n-au luat şi ei parte. De pe acum au început să se repeadă în corpurile de voluntari, şi abia au şaptesprezece ani împliniţi că au şi început să comită asasinate politice. Ernst, mă simt atît de istovit...

– Ludwig.

Mă aşez lîngă el şi-l cuprind cu braţul în jurul

umerilor.

Zîmbeşte cu deznădejde şi apoi îmi spune încet:

– Pe vremea aceea, înainte de război, aveam şi eu, ca toţi şcolarii, o dragoste. Acum cîteva săptămîni am întîlnit-o iar pe fata aceea. Am avut impresia că s-a făcut mult mai frumoasă. Mi s-a părut atunci că renasc în mine vremurile de altădată. Ne-am mai văzut apoi de cîteva ori şi dintr-o dată am simţit...

Ludwig îşi pune capul pe masă. Cînd se trezeşte iar, îi văd privirea zbuciumată.

– La nimic nu-mi mai slujesc toate astea, Ernst, dacă sînt bolnav.

Se ridică şi deschide fereastra. Afară e noapte caldă cu stele multe. Deprimat, rămîn cu ochii ţintă drept înainte. Ludwig priveşte cîtva timp afară, apoi se întoarce către mine.

– Ţi-aduci aminte de noaptea în care am rătăcit prin pădure cu un volum de Eichendorff?

– Da, Ludwig, răspund eu repede, bucuros că a trecut la alte gînduri, era către sfirşitul verii. Odată, descoperisem într-o escapadă de-astea un arici.

Figura lui începe să se destindă.

– Şi credeam că luăm parte la o aventură cu diligenţe, cu cornuri de vînătoare şi cu stele. Îţi mai aduci aminte cum voiam să fugim în Italia?

– Da, dar nu mai venea diligenţa cu care trebuia să plecăm. Şi bani de tren n-aveam.

Chipul lui Ludwig se înseninează tot mai mult. Parcă ar avea ceva misterios întrînsul, atît e de voios.

– L-am citit atunci pe Werther, zice el.

– Şi am băut vin, îi amintesc eu.

Ludwig zîmbeşte.

– Şi pe Gottfried Keller. Îţi mai aduci aminte cum

vorbeam pe şoptite despre Judita?

Dau din cap şi spun:

– Mai tîrziu, ţi-a plăcut Holderlin mai mult decît toţi ceilalţi.

O pace nespusă s-a pogorit asupra lui Ludwig. Vorbeşte încet şi molcom.

– Ce de planuri nu ne făceam noi! Ce buni şi generoşi voiam să devenim! Şi ce biete dobitoace am ajuns Ernst!

– Da, îi răspund eu pe gînduri, unde au rămas toate astea!

Stăm la fereastră lipiţi unul de celălalt. O adiere uşoară trece prin cireşi. Frunzele foşnesc. A căzut o stea. Se aude bătînd ora douăsprezece.

– Hai să mergem la culcare.

Ludwig îmi dă mîna.

– Noapte bună, Ernst.

– Somn uşor, Ludwig.

În timpul nopţii, tîrziu de tot, bate cineva la uşă. Tresar din somn ca zăpăcit.

– Cine?

– Eu sînt; Karl. Deschide!

Sar din pat.

Karl năvăleşte înăuntru:

– Ludwig...

Încep să-l scutur:

– Ce-i cu Ludwig?

– A murit.

Odaia se învîrteşte în jurul meu. Mă prăbuşesc în pat.

– Cheamă un doctor.

Karl apucă un scaun şi-l trînteşte pe podea, făcîndu-l ţăndări.

– E mort, Ernst. Şi-a tăiat arterele de la mînă.

Nu ştiu cum m-am îmbrăcat. Nu ştiu cum am ajuns acolo. Mă pomenesc deodată într-o cameră. O lumină vie, sînge, o sclipire insuportabilă de quarţuri şi silicaţi, şi în faţă, pe un scaun, un trup nespus de obosit, slab, prăpădit, cu o figură ascuţită, faţa îngrozitor de palidă şi ochii stinşi pe jumătate închişi.

Nu ştiu ce se petrece. E aici mamă-sa, e Karl, e gălăgie, cineva îmi vorbeşte, înţeleg că vrea să rămîn aici, pricep că vor să cheme pe cineva, dau din cap, mă ghemuiesc în sofa, uşile scîrţîie, nu mă pot mişca, nu pot vorbi şi deodată mă pomenesc singur cu Ludwig şi mă uit la el...

Karl a fost cel din urmă la el. L-a găsit liniştit şi destul de vesel. După ce a plecat, Ludwig şi-a pus în ordine lucrurile şi a scris cîtva timp. Apoi a împins un scaun spre fereastră şi a pus.pe masa din apropiere un lighean cu apă caldă. A încuiat uşa, s-a aşezat pe scaun şi şi-a tăiat arterele în apă. N-a simţit cine ştie ce durere. A văzut cum curge sîngele, un tablou la care s-a gîndit de multe ori: să facă să se scurgă din trup sîngele acela odios, otrăvit.

Imaginea camerei i-a devenit foarte clară. A văzut fiecare carte, fiecare cui, fiecare reflex al colecţiei de pietre, variaţiile de culori. Şi-a cuprins toată odaia, care l-a pătruns odată cu răsuflarea lui, care s-a împreunat cu ea. Apoi odaia s-a depărtat tot mai mult şi a devenit tot mai nedesluşită. Tinereţea a început să-i apară în tablouri. Eichendorff, pădurea, dorul de casă. Liniştit, fără suferinţă. Îndărătul pădurii s-a întins sîrma ghimpată, norii albi ai şrapnelelor, explozia obuzelor mari. Dar nu l-au mai

speriat. Erau înăbuşite, ca nişte clopote. Clopotele deveniră mai puternice, dar pădurea a rămas. Ele sunau cu atîta putere în capul lui, încît i se părea că o să se facă bucăţi. Apoi a început să se mai întunece şi seara a pătruns pe fereastră. Norii au venit spre el întinzîndu-i-se sub picioare. Ar fi vrut ca, cel puţin o dată în viaţa lui, să vadă nişte flamingo. Acum ştia că ăştia erau nişte flamingo cu aripile roze-cenuşii larg întinse, mulţi, ca o săgeată - nu mai văzuse el, cînd era în Flandra, nişte raţe sălbatice îndreptîndu-se ca o săgeată spre luna roşie de tot, roşie ca macul? Peisajul se depărta tot mai adînc, rîuri argintii şi insule se înălţau strălucind, aripile roze-cenuşii se înălţau tot mai sus, iar orizontul deveni tot mai luminos - marea... Dar deodată se mai desprinde fierbinte un strigăt cumplit, un ultim act de cugetare ţîşni din creier în conştiinţa ce se sfirşea: frică, scăpare, pansament. Încercă să se trezească, să-şi ridice braţul. Corpul îi tresări, dar era deja prea slab. Simţi că se învîrte ceva în jurul lui, apoi nu mai resimţi nimic şi pasărea uriaşă veni încet de tot, bătînd rar şi fără zgomot din aripile ei negre.

O mînă mă dă deoparte. Iarăşi sînt oameni în jurul meu şi-l iau în braţe pe Ludwig; îl îmbrîncesc pe unul dintre ei ca să nu pună nimeni mîna pe el. Dar figura lui îmi apare dintr-odată, albă şi rece, schimbată, severă - nu-l mai recunosc şi mă dau îndărăt, clătinîndu-mă.

Nu ştiu cum am ajuns în odaia mea. Capul mi-e gol şi mîinile mi-atîrnă fără putere pe braţele fotoliului.

Ludwig, mi-ajunge! M-am săturat şi eu. Ce rost mai

am aici? Nu ne mai potrivim nici unul cu lumea asta. Dezrădăcinaţi, consumaţi, istoviţi... De ce ai plecat singur?

Mă ridic. Mîinile îmi ard. Ochii îmi sînt aprinşi. Simt că am febră. Mintea mi se tulbură. Nu mai ştiu ce fac.

– Luaţi-mă şi pe mine, şoptesc eu, luaţi-mă!

Dinţii îmi clănţănesc de frig. Mîinile îmi sînt asudate. Merg înainte clătinîndu-mă. Cercuri mari negre mi se învîrtesc înaintea ochilor.

Deodată rămîn ţeapăn. Parcă s-a deschis o uşă. Parcă a troznit o fereastră. Mă trec fiori de groază. Prin uşa deschisă a odăii, în lumina lunii, îmi zăresc tunica atîrnînd pe perete lîngă vioară. Cu băgare de seamă, mă îndrept spre ea în vîrful picioarelor, ca să nu observe. Mă furişez spre haina asta cenuşie care ne-a distrus totul, tinereţea noastră, viaţa noastră. O zmulg din cui, vreau s-o zvîrl, dar deodată o pun pe mine, mi-o îmbrac şi simt cum începe să mă stăpînească. Tremur, inima îmi bate cu putere. Un sunet strident despică dintr-odată liniştea din odaie. Tresar şi mă întorc. Mă cuprinde teama şi mă lipesc de perete...

În lumina ştearsă a uşii deschise apare o umbră. Se clatină, vine mai aproape, îmi face semne. Arătarea ia chip de om, cu orbite negre şi adînci, între care stă căscată o crăpătură largă, o gură care vorbeşte fără să fie auzită... Nu e ăsta...?

– Walter... - spun eu în şoaptă.

Walter Willenbrock - mort în 1917 august, la Paschendaele. Dar. ce-i? Am înebunit? Visez? Sînt bolnav?... Dar îndărătul lui se şi iveşte altul, palid, strîmb, încovoiat - Friedrieh Tomberge, pe care l-a doborît la Soissons o schijă, în momentul cînd stătea

în uşa bordeiului. Şi deodată încep să se înghemuie în odaie, cu ochii stinşi, cu chipuri fantomatice, cete întregi de umbre. Franz Kemmerich, în vîrstă de optsprezece ani, amputat şi mort după trei zile. Stanislaus Katczinsky, cu picioarele întinse şi cu capul plecat, din care se prelinge o dîră subţire de sînge, Gerhard Feldkamp, sfirtecat de o bombă la Ypres, Paul Băumer, mort în octombrie 1918, Heinrich Wessling, Anton Heinzmann, Haie Westhus, Otto Mathes, Franz Wagner. Umbre, umbre, un convoi lung, un şir fără sfirşit. Se furişează înăuntru, se ghemuiesc deasupra cărţilor, se agaţă pe ferestre. Odaia e plină.

Dar dintr-odată rămîn ţeapăn de groază. O umbră mai deasă s-a ridicat cu încetul din mijlocul celorlalte.

Ea pătrunde pe uşă, cu braţele întinse, prinde viaţă, îi cresc oase. Dindărătul ei se furişează un trup, cu dinţi albi ca de cretă pe chipul negru. În orbite încep să-i lucească ochii. Cabrat, ca o focă, se întinde spre mine - căpitanul englez - îndărătul lui se tîrăsc fişîind moletierele. Se repede la mine cu mîinile întinse.

– Ludwig! Ludwig! - strig eu. Ajutor, Ludwig!

Pun mîna pe un teanc de cărţi şi le arunc în mîinile întinse.

– Dă-mi o grenadă, Ludwig, gem eu.

Iau acvariul şi-l azvîrl în uşă. Se face ţăndări. Dar el rînjeşte şi vine tot mai aproape. Arunc cutia cu fluturi, vioara, apuc un scaun şi lovesc în rînjet. Încep să strig: „Ludwig! Ludwig!” Mă reped în el, ţîşnesc pe uşă, scaunul trozneşte. O iau la fugă. Aud strigăte îndărătul meu, strigăte îngrozitoare, dar tot mai puternic şi tot mai aproape de mine. Mă reped

pe scări în jos, vuieşte după mine. Ajung în stradă, îi simt iar gîfiitul lacom în ceafă, Alerg. Casele se clatină. „Ajutor! Ajutor!” Pieţe, copaci, simt o mînă pe umăr, mă prinde, zbier, urlu, mă poticnesc, uniforme, pumni, bubuituri, trăznete moi care mă doboară la pămînt.

PARTEA A ŞAPTEA

I.

Au trecut ani? Sau au fost numai săptămîni? Trecutul atîrnă în zare ca o negură, ca o furtună îndepărtată. Am fost bolnav multă vreme. În clipele cînd se mai potolea febra, vedeam la căpătîi chipul îngrijorat al mamei... Pe urmă m-a cuprins o mare oboseală, care copleşi totul, un somn treaz în care se topeau toate gîndurile, o bucurie de a simţi cum sîngele curge sănătos în vine în mîngîierea caldă a soarelui.

Cîmpiile strălucesc în lumina sfirşitului de vară. Grînele sînt mai înalte decît omul. Se apleacă şi se îndoaie în ritmul domol.al vîntului. În locurile unde e numai iarbă, vîntul are un scrîşnet uşor, ca al unei coase. Pe unde e măcriş şi lucerna, sunetul e mai adînc şi mai înăbuşit; trebuie să stai şi să asculţi mult pînă să-l auzi.

Stînd aşa, liniştea capătă viaţă. Musculiţe cu aripi negre, punctate cu roşu, stau pe florile de măcriş. Bondarii bîzîie ca nişte mici avioane, prin trifoi. Un boul-domnului se urcă încet şi liniştit pe o tulpină de traista-ciobanului.

O furnică mi se urcă pe mînă şi dispare în tunelul mînecii. Duce după ea o bucată dintr-un firicel de iarbă uscată, mult mai lung decît ea. Simt un gîdilat uşor pe braţ şi, nu ştiu, e furnica sau firişorul de iarbă care mă înfioară? Dar vîntul pătrunde în mînecă şi gust cu voluptate mîngîierea lui - pe lîngă care toate dezmierdările dragostei sînt serbede şi

vulgare.

Fluturi zboară, lăsîndu-se minaţi de vînt, şi aripioarele lor par aripioarele aurii şi albe ale vîntului însuşi.

Mă opresc din cînd în cînd la cîte o floare. Şi deodată, eu unul deschid ochii, văd doi care mi s-au aşezat pe piept, unul galben cu puncte roşii, celălalt roşiatic cu ochi de imun pe aripi. Decoraţiile verii. Răsuflu încet şi uşor. Totuşi răsuflarea mea le mişcă aripile: dar nu pleacă, unul albastru se vede din iarbă. Aplec iar ochii şi văd cum pe vîrful ghetelor s-a oprit o libelulă cu aripi tremurătoare.

Fulgi de păpădie şi aţe de păianjen plutesc în văzduh. Se agaţă de ierburi şi de frunze, vîntul le desprinde şi le mînă mai departe, mi se opresc pe mîini şi pe haină, mi se aşează pe obraz, pe gene şi mă învăluie lot. Simt că trupul meu se face una cu cîmpia. Contururile mele se topesc în lumină. Nu mă mai deosebesc mult de ceea ce mă înconjoară. Graniţele mele dispar.

Răsuflarea ierburilor îmi mîngîie picioarele; mireasma pămîntului îmi intră în haine şi părul meu se amestecă cu cerul. Vînt şi sînge palpită în mine deopotrivă. Nervii încordaţi vibrează. Simţurile mele percep rele mai uşoare senzaţii. Simt pe piept picioarele fluturilor şi paşii furnicilor răsună în vine. Şi încetul cu încetul cea din urmă împotrivire dispare şi nu mai sînt decît un muşuroi fără nume, cîmpie, pămînt...

Viaţa mută a pămîntului circulă nevăzută sub mine. Şi sîngele meu capătă şi el acelaşi ritm, tîrît de viaţa naturii şi împărtăşind-o. Curge prin bezna umedă şi caldă a adîncurilor, în lumea cristalelor de cuarţ; e în picăturile de apă care se preling din rădăcini şi care

pornesc să alcătuiască matca izvoarelor. Cu ele ţîşnesc iarăşi din pămînt, ajunge în pîraie şi în rîuri, în verdeaţa malurilor, în nemărginirea mării şi în aburul argintiu pe care îl ridică razele fierbinţi ale soarelui şi care se preface în nori. Neobosit, sîngele meu străbate pretutindeni şi mă împrăştie în natură. Pieptul se usucă, braţele se subţiază, trupul tot dispare cu încetul... şi se preschimbă în izvoare adînci, în foşnet de iarbă, în freamăt de frunze, în cer şi nori. Cîmpia mă cuprinde, flori îmi cresc pe piept, sînt îngropat, uitat, copleşit de flori de cîmp şi iarbă; şi pe deasupra zboară fluturi...

O mişcare uşoară... un tremur de-abia simţit... E ultima tresărire înaintea sfirşitului? S-au mişcat florile şi iarba? Ori e numai circulaţia sevei în rădăcini?

Tremurul însă, continuă, tot mai tare. Se orînduieşte în răsuflare şi pulsaţie şi totul se-ntoarce... se-ntoarce adunîndu-se din rîuri, din copaci, din frunze şi din pămînt. Circulaţia reîncepe. De data asta nu mai este o împrăştiere, ci o revenire. Şi totul devine din nou fior, senzaţie, sentiment, mîini, trup... Uşor şi repede pămîntul îmi restituie trupul... Deschid ochii...

Unde sînt? Unde am fost? Am dormit? Vraja de adineauri mă stăpîneşte încă şi acum. Nu îndrăznesc să mă mişc. Vraja rămîne; şi cu ea simt cum mă cuprinde o adîncă, o imensă fericire. Mă regăsesc culcat pe cîmp; fluturii au zburat de pe piept; iarba se îndoaie în vînt, puful de păpădie mi-atîrnă de haine. Simt viaţa în piept, în ochi... mişc mîinile... Ce fericire! îmi ridic genunchii, mă îndrept, mă scol de jos. Faţa mi-e umedă... Şi de-abia acum îmi dau seama că plîng, plîng în neştire, ca şi cum aş fi

scăpat de o grea încercare...

Mai stau puţin, mă ridic şi pornesc spre cimitir.

Pînă acum n-am fost la cimitir. De la moartea lui Ludwig, azi e prima zi cînd pot să mă duc singur.

O bătrînă vine cu mine să-mi arate mormîntul lui Ludwig. Îl găsim în dosul unui pîlc de fagi. E acoperit cu flori. Pămîntul e încă moale. De cruce sînt rezemate cîteva coroane veştede. Inscripţiile panglicilor sînt îngălbenite şi şterse, şi nu se mai pot citi.

Am venit aici cu oarecare teamă. Dar liniştea de aici nu inspiră spaimă. Vîntul suflă peste morminte. Cerul de septembrie se lasă, auriu, peste cruci. O mierlă fluierai într-un stejar.

Da, Ludwig, azi pentru prima oară am simţit cu adevărat că sînt acasă şi că e pace şi tu nu mai eşti, cal să simţi cu mine. Nici nu îndrăznesc să cred. Tot îmi vine a crede că e un vis al minţii mele slabe şi obosite; - totuşi simt că sentimentul acesta va trebui să vină odată şi odată. Trebuie, poate, să aşteptăm în linişte şi atunci are să vină de la sine. Poate că ceea ce nu ne-a părăsit niciodată e numai trupul nostru şi pămîntul. Şi poate că nu trebuie să facem altceva decît să ascultăm şi să le urmăm sfatul.

Da, Ludwig, am căutat şi am cercetat atîta - şi m-am rătăcit; ne-am fixat scopuri - dar s-au năruit peste noi, N-am găsit ce-am căutat, şi tu ai pierit. Şi poate iata că suflul vîntului pe cîmp şi o mierlă care suiera într-un copac ne fac să simţim că sîntem acasă, ne mişcă mai adînc decît orice. Oare un nor pe cer şi un copac să aibă mai multă forţă decît toată voinţa noastra?

Nu ştiu, Ludwig. Nu pot încă să cred, pentru că nu

io.il aveam nici o speranţă. Dar e drept că noi nu ştim ce înseamnă să te laşi furat de un sentiment paşnic - îmi nu cunoaştem decît forţa.

Dar dacă într-adevăr există un drum, Ludwig... ce înseamnă drumul ăsta., fără tine!...

Amurgul se întinde domol printre copaci. Aduce cu el din nou tristeţea şi nelinişstea. Stau şi privesc cu ochii ţintă la mormînt.

Se aud paşi pe nisipul aleii. Mă uit să văd cine e. E Georg Rahe. Mă priveşte, posomorit. Mă îndeamnă să mergem acasă. Pe drum îi spun:

– Nu te-am mai văzut de mult, Georg. Unde ai rost?

El face un gest vag.

– Am încercat cîteva meserii...

– Cum? Nu mai eşti soldat?

Îmi răspunde, brusc:

– Nu.

În faţa noastră, printre platani, vin două femei în doliu. Poartă fiecare în mînă cîte-o căniţă verde. Se opresc şi încep să stropească florile unui mormînt vechi. Mirosul de rezeda, dulce, îmbălsămează aerul.

Rahe se uită,la mine.

Am crezut că la cazarmă voi mai găsi ceva din vechea camaraderie. Însă n-am aflat decît un simţămînt sălbăticit, care nu era altceva decît un interes deghizat, o fantomatică maimuţăreală a războiului. Oameni care credeau că cu cîteva sute de puşti puse de o parte ar putea salva patria; foşti ofiţeri, muritori de foame care nu mai puteau să facă altceva; soldaţi, care pierduseră obişnuinţa vieţii din timp de pace şi pe care î înspăimînta ideea

că trebuie să-şi reia ocupaţiile civile în sfirşit, ultimele epave ale războiului. Printre ei ş cîţiva idealişti şi cîţiva tineri împinşi de curiozitate ş de dorul aventurii. Toţi disperaţi, amărîţi, sfişiaţi sufleteşte şi fără încredere unii în alţii... Şi, afară de asta..

Rahe se opreşte o clipă privind în pămînt. Mă uit la el. E tras la faţă, nervos, cu cearcăne la ochi. Continuă:

– Adică de ce nu ţi-aş spune, Ernst? Ascultă. Într-o zi am avut o luptă. Se spunea că erau comunişti. Dar cînd am văzut pe cei care muriseră, lucrători, mulţi dintre ei cu mantale soldăţeşti, foşti camarazi - atunci am simţit că se rupe ceva în mine. Pe front ştiu că, odată, am doborît din avion, o jumătate de companie de englezi. Dar nu m-a impresionat deloc. Războiul e război. Dar camarazii ăştia ucişi în patrie - de către foştii lor camarazi... asta e grozav, Ernst!

Mă gîndesc la Weil şi la Heel, şi dau din cap.

Într-un copac ciripeşte un piţigoi. Soarele scapătă spre apus. Rahe îşi muşcă ţigara, şi urmează:

– După cîteva zile au dispărut din compania noastră doi oameni. Se spunea că au divulgat planul unui depozit de arme. Cîţiva camarazi i-au dus noaptea într-o pădure şi i-au omorît cu ciomegele - fără să-i mai cerceteze. Unul din cei omorîţi îmi fusese sergent pe front. Un om de inimă... În sfirşit, am părăsit milităria...

Mă priveşte:

– Iată ce a rămas din toată camaraderia, Ernst... Şi cînd mă gîndesc ce entuziasm, ce clocot a fost cînd am plecat prima oară în război...

Rahe aruncă ţigara:

– Unde, unde au dispărut toate?

Şi după o clipă adăugă încetişor:

– Mult aş da să ştiu cum s-a făcut schimbarea asta grozavă...

Ne ridicăm şi mergem printre copaci, spre poarta cimitirului. Razele soarelui se joacă printre ramuri şi ne mîngîie faţa. Şi totul îmi apare, deodată, ireal: vorbele de adineauri, aerul molcom al amurgului de vară, păsările ciripind prin copaci şi suflul aspru al amintirii.

– Şi acum ce ai de gînd să faci, Georg?

Georg retează din mers, cu bastonul, scaieţii de pe marginea drumului:

– M-am gîndit la toate, Ernst: profesii, idealuri, politică... Dar nu mai pot să mă împac cu asemenea ocupaţii în care numai mediocritatea învinge...

Sînt cam obosit de mers şi ne aşezăm în deal, la Klosterberg, pe o bancă.

Turnurile oraşului sclipesc verzui, fumul se înalţă peste acoperişuri şi aburul din coşurile fabricilor ţîşneşte argintiu. Georg arată cu mîna spre oraş:

– Acolo stau toţi la pîndă în birourile lor, în prăvăliile şi în profesiile lor, fiecare gata să sară şi să doboare pe celălalt. Şi cîte nu mai atîrnă pe capul lor: familii, asociaţii, autorităţi, legi, stat. Un păienjeniş inextricabil! Sigur că poţi să spui că e o viaţă şi asta, să stai şaizeci de ani în păienjenişul ăsta; poţi fi şi mîndru. Dar eu am învăţat pe front că timpul nu e măsura vieţii. Atunci - de ce să mă resemnez ca patruzeci de ani de acum înainte să abdic de la ceea ce am învăţat şi cred? Ani de-a rîndul am jucat totul pe o singură carte - şi ceea ce jucam era propria mea viaţă. Iată de ce, acum, nu pot să joc cu bani şi cu realizări mărunte.

Îi spun:

– În ultimul an tu n-ai mai fost în tranşee. La aviaţie, unde ai fost, poate să fi fost altfel. Noi însă, luni întregi ni s-a întîmplat să nu vedem un singur duşman, eram numai carne de tun. Aşa că nu aveam ce juca. Nu aveam decît să aşteptăm pînă cînd ne nimerea glonţul.

– Nu vorbesc de război, Ernst. Vorbesc de tinereţe şi de camaraderie.

– Da, asta a trecut, spun eu.

– Am trăit ca într-o seră, spune Georg gînditor. Acum sîntem bătrîni. Dar tot e bine cînd vezi clar. Nu regret nimic. Trag numai concluzii. Toate drumurile îmi sînt închise. Ar rămîne doar să stau şi să vegetez. Dar asta nu vreau. Vreau să rămîn liber.

– Dar, Georg, ce spui tu e un sfirşit. Doar trebuie să existe şi pentru noi un început! Azi mi s-a părut că-l presimt. Ludwig îl ştia, însă era prea bolnav...

Georg îmi pune mîna pe umăr:

– Ernst, caută de fii folositor... asta e...

Mă reazem de el:

– Cum spui tu asta, sună urît şi vulgar. Dar trebuie să fie şi aici o camaraderie, pe care noi încă n-o cunoaştem.

Aş vrea să-i spun ce am simţit mai adineauri. Dar nu găsesc vorbele.

O clipă stăm în tăcere. Pe urmă îl întreb:

– Şi acum ce ai de gînd să faci, Georg?

Îmi răspunde pe gînduri:

– Eu, Ernst? Eu dacă n-am căzut, n-a fost decît dintr-o neatenţie... Asta chiar mă face puţin ridicol...

Mă dau puţin mai departe de el şi îl privesc. El mă linişteşte...

– Deocamdată, am să plec iarăşi cîtăva vreme...

Îşi învîrte bastonul şi se uită drept înaintea lui.

– Îţi mai aduci aminte ce spunea odată Giesecke, la ospiciu? Voia să se întoarcă la Fleury. Credea că aşa are să se vindece.

Dau din cap:

– E tot la ospiciu. Karl a fost zilele trecute la el.

Începe să adie vîntul.

Ne întoarcem privirile spre oraş şi spre lungul şir de plopi sub care, odinioară, ne ridicam corturi şi ne jucam de-a pieile roşii. Georg era întotdeauna şeful nostru şi îl iubeam cum numai băieţii pot să iubească, fără să ştie ce înseamnă iubirea...

Ochii noştri se întîlnesc. Georg îmi spune zîmbind:

– Old Shatterhand.

– Winettou îi răspund eu, cu acelaşi zîmbet.

II.

Cu cît se apropie ziua procesului, cu atît mă gîndesc mai mult la Albert. Şi deodată îmi apare, foarte clar, un perete lutos de tranşee, cu o crestătură prin care iese ţeava unei puşti, şi, ţinînd puşca, un om cu faţa încordată, dar calmă, ochind: e Bruno Muckenhaupt, cel mai bun ţintaş al batalionului, care nu dădea greş niciodată.

Sar în picioare. Trebuie să văd ce face şi cum îi merge.

O casă înaltă cu multe apartamente. Scara e umedă şi întunecoasă. E sîmbătă şi prin coridoare umblă femei cu căldări, măturoi şi cîrpe de şters pe jos.

Sun. Clopoţelul sună strident. Uşa se deschide încet. Întreb de Bruno. Femeia îmi dă drumul. Muckenhaupt stă jos pe podele, fără haină, şi se joacă cu fiică-sa, o fetiţă de vreo cinci ani, blondă,

cu o fundă albastră în păr. I-a închipuit pe covor un rîu din hîrtie argintie, pe care a pus corăbioare de hîrtie. Cîteva au hornuri de vată: astea sînt vapoare. În ele stau păpuşi mici de.celuloid. Bruno pufăie liniştit dintr-o pipă lungă. Pe capul de porţelan al pipei e zugrăvit un soldat îngenunchiat, cu puşca la ochi, dedesubt cu o inscripţie: „întăreşte-ţi mîna şi ochiul pentru patrie!”

Bruno se ridică şi lasă fetiţa să se joace singură:

– He! Ernst!...

Mergem în odaia de primire. Canapeaua şi scaunele sînt de pluş roşu. Podelele sînt aşa de lustruite, că alunec. Toate lucrurile sînt curate şi aşezate cu îngrijire, le un scrin sînt scoici, bibelouri şi fotografii. În mijloc, pe o pernă de catifea roşie, sub un clopot de sticlă, decoraţiile lui Bruno.

Vorbim de timpul cînd eram pe front. Il întreb:

– Mai ai lista cu cei pe care i-ai împuşcat?

El îmi răspunde pe un ton de reproş:

– Se poate? Cum să n-o am! E pusă la loc de cinste.

O scoate din scrin şi începe s-o răsfoiască, cu satisfacţie:

– Vara, natural, era vremea cea mai bună pentru mine, pentru că se făcea noapte tîrziu. Uite ici... 18 iunie, patru împuşcaţi în cap; 19 iunie, trei; la 20, unul; la 21, doi; la 22, unul; la 23, nici unul. Băgaseră de seamă ticăloşii şi erau acum mai prudenţi... Dar stai... uite ici... la 26... veniseră alţii în loc... care habar n-aveau cine e Bruno... nouă împuşcaţi în cap... Ce zici?

Se uită la mine, cu ochii strălucind de mulţumire:

– În două ore! Şi nu ştiu cum se făcea... poate pentru că îi luam de jos în sus, din bărbie... cînd îi nimeream săreau pînă la piept din tranşee... Şi

acum uită-te aici... 29 iunie, 10 şi 2 minute seara... unul împuşcat în cap... Nu glumesc... Am avut martori... Scrie aici: Confirmat de mine, plutonier Schlie. La zece seara, aproape pe întuneric... Ce zici? Straşnică lovitură! Hei, ce timpuri!

Îl întreb:

– Ia spune, Bruno... E drept că a fost o lovitură straşnică... Dar, ia spune-mi... Cei pe care i-ai ucis, nu te cam supără din cînd în cînd?

Se uită la mine fără să priceapă:

– Cum?

Îi mai spun odată:

– Atunci eram în război... Dar acum e altceva...

Îşi împinge scaunul înapoi:

– Ce? Eşti bolşevic? îmi făceam datoria! Aşa era ordinul!

Şi, jignit, pune lista împuşcaţilor în sertar.

Îl liniştesc cu o ţigară bună. Împăcat, face cîţiva paşi prin odaie şi îmi spune de societatea de tir în care e membru şi care se întruneşte în fiecare sîmbătă:

– Săptămînă trecută am avut bal. Foarte bine aranjat. Săptămînă asta avem concurs de popice. Trebuie să vii şi tu odată. Avem o bere straşnică, rar am băut bere aşa de bună. Şi halba e cu zece bani mai ieftină decît aiurea. Este ceva, pentru o seară întreagă. Să vii neapărat, petrecem foarte bine.

Şi îmi arată un lanţ aurit:

– Uite, ăsta l-am primit ca premiu... Bruno, premiul I. Regele ţintaşilor! Straşnic, nu?

Fetiţa intră în odaie. I s-a desfăcut o corăbioară de hîrtie. Bruno o face la loc şi o mîngîie pe fetiţă pe cap.

După aceea mă duce la un dulap, plin cu tot felul

de lucruri. Le-a cîştigat la bîlci, la tragerea la ţintă. Trei lovituri costă cîţiva bani şi cînd ai tras un număr oarecare de lovituri bune, ai dreptul să-ţi alegi un obiect. Bruno a stat o zi întreagă la bîlci. A cîştigat o mulţime de urşi de pîslă, farfurii de cristal, pahare, castroane, căni, scrumiere, mingi, ba chiar şi două fotolii de paie.

Îmi spune rîzînd:

– La urmă nici nu m-au mai lăsat să trag. I-aş fi ruinat...

Sînt iarăşi în stradă. Din ganguri străbate lumină şi curge, pe trotuar apa împroşcată de furtunuri. Acum Bruno are să înceapă iarăşi să se joace cu fiică-sa. După aceea nevastă-sa are să pună masa şi au să mănînce. După aceea are să se ducă la societatea lui să bea bere. Duminica face o excursie cu familia. E un om de treabă, un tată bun, un cetăţean respectat. Nimic de spus... nimic de spus...

Dar Albert? Dar noi?...

Cam cu un ceas înainte de începutul procesului lui Albert, ne-am adunat în coridorul tribunalului. În sfirşit sînt chemaţi martorii. Intrăm, cu inima bătînd. Albert stă pe un scaun privind ţintă înaintea lui. Vrem să-i facem semn din ochi: Curaj, Albert! Nu te lăsăm! Dar nici nu se uită la noi.

După ce ni s-a făcut apelul, trebuie să ieşim iarăşi. La ieşire vedem pe Tjaden şi pe Valentin printre privitori, în rîndul întîi. Ne fac semn.

Martorii sînt chemaţi unul cîte unul. Willy rămîne mai multă vreme decît toţi. Vine şi rîndul meu. Arunc o privire repede lui Valentin; el dă din cap. Aşadar, Albert pînă acum n-a vrut să spună nimic. M-aşteptam. Stă lîngă apărătorul lui, cu privirea

absentă. Willy e roşu la faţă. Nu-l slăbeşte din ochi pe procuror. Cu siguranţă că i-a spus vreo cîteva pînă acum.

Depun jurămîntul. Preşedintele începe să-mi pună întrebări. Vrea să ştie dacă Albert a vorbit, înainte de crimă, că are de gînd să-l omoare pe Bartscher. Cînd îi răspund că nu, îmi spune că mai mulţi martori au observat cît de liniştit şi de conştient părea Albert în seara crimei.

– Aşa e el, întotdeauna, spun eu.

Procurorul intervine:

– Conştient?

Îi răspund:

– Liniştit.

Preşedintele se apleacă spre mine:

– Chiar într-o astfel de situaţie?

– Natural. A fost tot aşa de calm şi în situaţii mult mai grave.

– În care alte situaţii? întreabă procurorul, ridicînd degetul.

– Pe front.

Procurorul lasă degetul în jos. Willy mormăie satisfăcut. Procurorul îi aruncă o privire furioasă. Preşedintele mai întreabă odată:

– Vasăzică era calm?

– Tot aşa de calm ca de obicei, îi răspund eu enervat. Nu-l vedeţi cît de calm stă acum în faţa dumneavoastră? Dar numai el ştie ce frămîntare e în sufletul lui. Gîndiţi-vă că a fost soldat. A învăţat pe front ca în împrejurările grele să nu se agite şi să ridice disperat braţele spre cer. Pentru că în tranşee, dacă ridicai braţele, riscai să ţi le pierzi...

Apărătorul ia note. Preşedintele mă priveşte o clipă, apoi mă întreabă:

– Dar de ce a trebuit să tragă imediat? Doar nu era aşa de grav că fata a venit cu cineva într-un local.

– Pentru el asta a fost mai rău decît o împuşcătură în pîntece.

– De ce?

– Pentru că fata asta însemna pentru el totul. Era tot ce avea pe lume.

Procurorul spune:

– Mai avea şi pe mama lui...

– Da, dar cu mama lui nu se poate însura...

Preşedintele întreabă:

– Dar de ce trebuia să se însoare numaidecît? Nu-i prea tînăr?

Îi răspund imediat:

– Şi cînd a fost luat în armată era prea tînăr. Şi voia să se însoare pentru că după război s-a întors prea tulburat şi prea singur, pentru că îi era frică de el însuşi şi de amintirile lui, şi avea nevoie de un sprijin. Sprijinul pentru el era fata asta.

Preşedintele se întoarse spre Albert:

– Acuzat, tot nu vrei să răspunzi? Spune, e adevărat ce zice martorul?

Albert ezită o clipă. Willy şi cu mine îl privim fix. În sfirşit răspunde, cu o sforţare:

– Da.

– Spune-mi acum de ce purtai revolverul la dumneata?

Albert tace.

– Întotdeauna purta revolverul la el, spun eu.

– Întotdeauna? întrebă preşedintele.

– Natural, răspund eu, aşa cum poartă batista sau ceasornicul.

Preşedintele se întoarce spre Albert:

– Un revolver e altceva decît o batistă.

– E adevărat: de batistă n-avea atîta nevoie. De multe ori nici n-avea batistă la el.

– Şi revolverul?

– Revolverul l-a scăpat de multe ori de la moarte. De trei ani îl poartă la el. Aşa s-a obişnuit pe front.

– Dar acum nu mai are nevoie de el. Sîntem doar în timp de pace.

Dau din umeri:

– Nici noi n-am crezut că aşa o să fie pacea.

Preşedintele se întoarce iar spre Albert:

– Acuzat, nu te-ai hotărît încă să-ţi descarci conştiinţa? Nu regreţi fapta d-tale?

– Nu, spune Albert crunt.

Se face o clipă de tăcere. Juraţii privesc cu atenţie. Procurorul se apleacă peste masă. Willy parcă ar vrea să se repeadă la Albert. Mă uit la el disperat. Preşedintele spune insinuant:

– Bine, dar ai ucis un om.

Albert răspunde indiferent:

– Am ucis pînă acum mulţi oameni.

Procurorul sare de pe scaun. Juratul de lîngă uşă nu-şi mai roade unghiile. Preşedintele întreabă surprins!

– Ce ai făcut?

– În război, spun eu repede.

– A, asta-i altceva, spune decepţionat procurorul.

Albert ridică capul:

– Adică de ce altceva?

– Vrei să compari lupta pentru patrie cu fapta d-tale?

Procurorul se ridică:

– Nu, răspunde Albert. Oamenii pe care i-am ucis atunci nu mi-au făcut nimic.

Procurorul, contrariat, se întoarce spre preşedinte:

– E nemaipomenit... Vă rog foarte mult...

Dar preşedintele e calm. Spune:

– Dar unde am ajunge, dacă toţi soldaţii ar gîndi ca d-ta?

Răspund eu:

– E adevărat. Dar noi nu sîntem răspunzători de acest lucru. Şi arăt spre Albert. Dacă nu l-ar fi învăţat să omoare oameni, n-ar fi făcut ce-a făcut.

Procurorul e roşu de mînie:

– Bine, dar nu-i permis ca martorii să răspundă neîntrebaţi.

Preşedintele îl domoleşte:

– Cred că, în chestia asta, trebuie să ne îndepărtăm puţin de formele obişnuite.

Sînt pentru un moment dat la o parte.

E chemată fata. Cînd o vede, Albert tresare crispîndu-şi buzele. Fata poartă o rochie de mătase neagră şi părul îi e proaspăt ondulat. Înaintează cu paşi siguri. Se vede cîtă importanţă îşi dă.

Judecătorul o întreabă despre relaţiile ei cu Albert şi cu Bartscher. Ea îl descrie pe Albert ca pe un om nesuferit; pe Bartscher, dimpotrivă, ca pe un om foarte amabil. Spune că nu s-a gîndit niciodată să se mărite cu Albert, pe cînd cu Bartscher a fost ca şi logodită. Şi adaugă legănîndu-se din şolduri:

– Domnul Trosske e şi prea tînăr pentru asta.

Pe fruntea lui Albert curg şiroaie de sudoare. Dar nu face nici un gest. Willy îşi frămîntă mîinile. De-abia ne putem stăpîni.

Preşedintele o întreabă de legătura ei cu Albert.

Ea răspunde:

– O, foarte simplu. Ne cunoşteam doar, şi-atît.

– În seara crimei, era acuzatul mai agitat decît altădată?

– Fireşte.
Asta pare s-o măgulească.
– De ce e aşa de firesc?
Ea zîmbeşte şi-şi lasă ochii în jos:
– Era foarte îndrăgostit de mine.
Willy mormăie scrîşnind din dinţi. Procurorul îl priveşte fix prin ochelari.
În sală se aude deodată:
– Scroafă ordinară!
Toţi tresar. Preşedintele întreabă:
– Cine a spus aşa?
Tjaden se scoală mîndru în picioare.
E condamnat la cincizeci de mărci amendă.
– E ieftin - spune el, şi-şi scoate portofelul - trebuie să plătesc imediat?
Pentru asta mai capătă o amendă de cincizeci de mărci şi e dat afară din sală.
Fata a devenit deodată foarte smerită. Preşedintele continuă să o întrebe:
– Ce s-a întîmplat în seara aceea între d-ta şi Bartschr?
Ea răspunde ezitînd:
– Nimic; am stat numai împreună.
Judecătorul se întoarce spre Albert:
– Ai ceva de spus în privinţa asta?
Mă uit ţintă la Albert.
El spune încet:
– Aşadar declaraţiile d-rei sînt adevărate?
– Nu.
Albert zîmbeşte amar; e verde la faţă. Fata priveşte spre crucifixul care atîrnă pe perete deasupra preşedintelui. Albert răspunde:
– E posibil să fie adevărate. Aud lucrurile astea pentru prima oară. Dacă e aşa, atunci m-am înşelat.

Fata răsuflă uşurată. Dar s-a grăbit, pentru că acum începe Willy:

– Minciună! Minte ca o neruşinată! S-a culcat cu el. Cînd a găsit-o Albert, era pe jumătate goală.

Tumult. Procurorul strigă să se facă linişte. Preşedintele îl dojeneşte aspru pe Willy. Dar Willy nu se mai poate opri, oricît de disperat s-ar uita Albert la el. Şi îi strigă lui Albert:

– Chiar dacă te-ai pune în genunchi în faţa mea, tot o să spun. Da, a fost amanta lui Bartscher. Şi cînd Albert a întrebat-o ce-i cu ea, ea i-a spus că Bartscher a îmbătat-o; atunci, pe Albert l-a cuprins furia şi a tras cu revolverul. Asta mi-a spus-o chiar el înainte de a se duce la poliţie.

Apărătorul e satisfăcut. Fata vrea să spună ceva:

– Şi el a... Şi el a...

Procurorul agită braţele:

– Demnitatea tribunalului nu permite...

Willy se întoarce spre el ca un taur:

– Nu-l mai face pe grozavul domnule chiţibuşar. Crezi, poate, că în faţa robei d-tale de carnaval, o să ne ţinem gura? Ia încearcă să ne dai afară! Ne cunoşti d-ta pe noi? Băiatul ăsta era atît de liniştit şi de blînd - întrebaţi-o pe mamă-sa! Şi astăzi împuşcă, aşa cum arunca altădată cu pietre. Remuşcări! Ce remuşcări să aibă, dacă patru ani în şir a trebuit să împuşte oameni nevinovaţi, iar acum l-a culcat la pămînt pe unul care i-a terfelit dragostea. Singura greşeală pe care a făcut-o e că a tras în cine nu trebuia. Pe femeie se cădea s-o împuşte! Credeţi, poate, că cei patru ani de omoruri se şterg din creier cu un cuvînt searbăd - pacea - aşa cum i-ai şterge cu buretele? Ştim şi noi că nu se cade să ne omorîm duşmanii personali după bunul nostru plac, dar cînd

ne cuprinde furia şi nu mai vedem limpede în jurul nostru, închipuiţi-vă ce poate să se întîmple.

Se produce un tumult îngrozitor. În zadar se agită preşedintele ca să restabilească liniştea.

Stăm strînşi, unul lîngă altul: Willy cu o figură îngrozitoare; Kosole cu pumnii strînşi. Pentru moment n-au ce ne face; sîntem prea primejdioşi. Singurul gardian din sală nu cutează să se aventureze spre noi. Eu sar în faţa juraţilor şi strig:

– E camaradul nostru, nu-l condamnaţi. El n-ar fi vrut să ajungă acolo încît să nesocotească o viaţă de om, cum de altfel n-ar fi vrut-o nici unul dintre noi. Dar pe front am pierdut orice măsură şi nimeni nu ne-a venit într-ajutor. Patriotism, datorie, patrie - astea-s cuvintele pe care le repetam neîncetat ca o justificare. Dar astea nu erau decît nişte concepţii pe care torentul de sînge le-a şters cu totul.

Willy vine lîngă mine şi începe să strige, arătîndu-l pe Albert:

– Acum un an, omul ăsta era doar cu doi camarazi într-un adăpost. Aveau cu ei o mitralieră, singură în tot sectorul. Deodată se dezlănţui un atac al inamicului. Toţi trei îşi păstrară calmul, puseră mitraliera la punct şi aşteptară, ferindu-se să nu tragă înainte de vreme. Ochiră exact la înălţimea pîntecelui şi, abia atunci cînd duşmanul crezu că îi e deschisă calea şi porni la atac, ei deschiseră focul şi nu se mai opriră. Abia mai tîrziu putură primi întăriri. Atacul fu respins şi puturăm apoi să-i culegem pe aceia pe care îi secerase mitraliera. Am putut număra douăzeci şi şapte de răni în pîntece - ireproşabile - unele mai precise decît altele, toate mortale, fără să le mai socotim pe cele din picioare, din picioare, din piept, din cap. Omul ăsta - şi îl

arată iar pe Albert - omul ăsta muncise cu cei doi camarazi ai lui pentru un spital întreg; fireşte că cei mai mulţi dintre cei răniţi în pîntece n-au mai ajuns pînă acolo. I s-a dat pentru asta Crucea de fier clasa I şi a fost felicitat de colonel. Acum înţelegeţi de ce nu are habar de legile şi de tribunalele voastre civile V Cum puteţi să-i pretindeţi să ia drept crimă ceea ce ani de-a rîndul a fost pentru el o datorie şi i-a adus o decoraţie? Nu voi trebuie să-l judecaţi! E un soldat, e al nostru şi noi îl achităm!

În sfirşit, procurorul izbuteşte să ia cuvîntul:

– Monstruoasă barbarie! strigă el.

Şi îi dă ordin gardianului să-l aresteze pe Willy.

Se face iarăşi tumult. Willy îi ţine pe toţi la distanţă.

Urmez eu:

– Barbarie? Şi cine-i de vină? Voi! Noi trebuie să vă judecăm pe voi, pentru că voi aţi făcut din noi ceea ce sîntem, cu războiul vostru. Trimiteţi-ne pe toţi la închisoare; asta-i mai bine decît orice! Ce aţi făcut pentru noi cînd ne-am întors? Nimic. V-aţi certat în privinţa victoriilor, aţi inaugurat monumente pentru cei morţi, aţi vorbit de eroism şi aţi fugit de răspundere! Ar fi trebuit să ne veniţi într-ajutor. Şi în schimb, ce-aţi făcut? Ne-aţi acordat cu mărinimie cîteva avantaje, ne-aţi dăruit cîteva luni de şcoală, ne-aţi şters din programul examenelor cîteva materii. Dar în momentele cele mai grele ne-aţi părăsit în seama noastră, atunci cînd aveam nevoie de sprijin ca să ne putem regăsi. Iată ce-ar fi trebuit să predicaţi pretutindeni, iată ce-ar fi trebuit să ne spuneţi la demobilizarea noastră şi să ne-o repetaţi mereu: „Ne-am înşelat cu toţii! Laolaltă va trebui să ne regăsim calea! Curaj! Pentru voi e mai greu,

pentru că voi n-aţi lăsat nimic în urmă care să vă îmbrăţişeze. Aveţi răbdare!” Ar fi trebuit să ne arătaţi din nou ce e viaţa şi să ne învăţaţi iarăşi să trăim. Dar voi ne-aţi părăsit, ne-aţi lăsat în plata Domnului. Ar fi trebuit să ne învăţaţi să credem iar în bunătate, ordine, refacere şi iubire. În loc de toate astea, v-aţi reluat vechile metode de falsificare, de aţîţare, şi aţi pus iar în aplicare legile voastre. Unul dintre noi a şi căzut victimă a acestor stări. Şi acum iată-l pe al doilea.

Nu mai ştim ce se petrece cu noi. Toată mînia, toată amărăciunea, toate decepţiile năvălesc clocotind. În sală domneşte o zarvă nemaipomenită. Mai trece timp pînă Să se facă o linişte relativă. Pentru lipsă de respect faţă de justiţie, sîntem toţi condamnaţi la cîte o zi de închisoare şi trebuie să plecăm imediat. Am fi putut scăpa foarte uşor dacă-l îmbrînceam pe gardian. Dar asta n-o vrem noi. Noi vrem să mergem la închisoare cu Albert şi trecem pe lîngă el, aproape de tot, ca să-i arătăm că-l însoţim cu toţii.

Mai tîrziu, aflăm că a fost condamnat la trei ani de închisoare şi că a ascultat sentinţa fără să sufle o vorbă.

III.

În mintea lui Georg Rahe a încolţit o idee fixă. Vrea să stea încă o dată faţă în faţă cu trecutul. A izbutit să capete un paşaport de la un străin şi a trecut graniţa. Trece prin oraşe şi sate, prin gări mai mici şi mai mari, şi într-o seară ajunge în sfirşit unde voia.

Fără să se oprească, o ia repede pe străzi spre

marginea oraşului. Întîlneşte oameni care se întorc de la muncă. Copiii se joacă pe trotuar la lumina felinarelor. Cîteva automobile trec în goană. Pe urmă se face linişte.

Lumina amurgului e încă destul de clară, ca să se mai poată desluşi împrejurimile. De altfel, ochii lui Rahe sînt obişnuiţi cu întunericul. Lasă drumul şi porneşte peste cîmp. După cîţiva paşi se împiedică de ceva. Un capăt de sîrmă ruginită i s-a agăţat de pantalon, rupîndu-i o bucată. Se apleacă s-o desprindă. E sîrma ghimpată a unui val de apărare făcut din bîrne de-alungul unei tranşee surpate. Rahe se ridică. A ajuns în mijlocul cîmpului de bătaie.

În amurgul palid, cîmpul pare o mare în furtună, împietrită. Rahe adulmecă mirosul fad ele sînge, pulbere şi ţărînă, sălbaticul miros al morţii, care pluteşte încă puternic prin aceste locuri. Fără să vrea îşi îngroapă gîtul între umeri, îşi lasă braţele în jos, gata să se poată sprijini în cădere... Şi îşi schimbă mersul, încet, plecat, cu ochii la pîndă, ca o fiară - mersul furişat şi prudent al soldatului pe front.

Se opreşte şi se uită împrejur. Cu o clipă înainte, locurile îi erau încă străine. Acum le recunoaşte. Fiecare deal, fiecare încreţitură de pămînt, fiecare vale. Parcă n-ar fi plecat de aici niciodată. Timpul cît a fost departe s-a spulberat în amintirea lui ca un fum. El e iarăşi sublocotenentul Georg Rahe, pornit în recunoaştere, împrejurul lui se întinde liniştea serii şi vîntul uşor care înfioară iarba. În urechile lui răsună din nou zgomotul luptei, în văzduh atîrnă rachete luminoase ca nişte lămpi uriaşe, cerul e sfişiat de fulgerele exploziilor, pămîntul e răscolit de

obuze.

Rahe strînge din dinţi. Nu e un imaginativ, dar nu se poate stăpîni; amintirea îl năpădeşte ca o vijelie. Pe locurile acestea nu e pace, pacea aparentă din restul lumii; aici războiul dăinuieşte încă, aici distrugerea continuă şi vîrtejul ei umple văzduhul.

Pămîntul acesta îl atrage, îl cuprinde şi îl reţine. Lutul cleios i se lipeşte de tălpi şi îi îngreunează mersul, ca şi cum morţii, cu mîini greoaie, ar încerca să tragă lîngă dînşii pe tovarăşii lor vii.

Georg colindă cîmpurile unde au fost tranşee. Vîntul se înteţeşte, norii aleargă pe cer, descoperind din cînd în cînd luna care îşi revarsă lumina ei palidă pe pămînt. Rahe se opreşte o clipă şi, cu inima strînsă, se azvîrle.la pămînt. Ştie că nu-i nimic, dar ori de cîte ori apare luna se tupilează jos, într-o groapă de obuz. Conştient şi lucid, el ascultă de legea acestor locuri, prin care nu poţi merge niciodată drept.

Luna desprinsă din nori, pare acum o uriaşă rachetă luminoasă. Tulpinile schiloade ale pădurii din apropiere se ridică negre în lumina blondă. În dosul ruinelor fermei începe vîlceaua prin care nu s-a atacat niciodată. Rahe se vîră într-o tranşee. Găseşte o curea ruptă, nişte gamele, o lingură, cîteva grenade pline de noroi, cartuşiere şi alături bucăţi de pînză verde, mucegăite, aproape una cu pămîntul: rămăşiţele unui soldat.

Stă aşa multă vreme culcat cu faţa la pămînt. Şi tăcerea începe să vorbească. În adîncul pămîntului se aude un zumzet înăbuşit, dar puternic, pe urmă un geamăt prelung şi iar un zumzet, un zornăit, un tropot. Îşi înfige degetele în ţărînă, îşi lipeşte urechea de pămînt, i se pare că aude glasuri şi

ţipete, ar vrea să cheme şi să strige, ascultă din nou şi aşteaptă un răspuns, un răspuns care să-i hotărască viaţa.

Însă numai vîntul se aude vîjîind tot mai tare; norii aleargă, aproape de pămînt, şi umbrele acoperă cîmpul. Rahe se ridică şi pleacă mai departe, fără ţintă. Merge mult aşa. Şi se pomeneşte în faţa crucilor negre care stau una lîngă alta, în rînduri dese, pînă departe, ca o companie, ca un batalion, un regiment, o armată...

Şi deodată în mintea lui se face lumină. Acum ştie. În faţa acestor cruci se năruie toată clădirea vorbelor umflate şi sforăitoare. Aici şi numai aici este încă război, nu în creierul şi amintirile celor care s-au întors! Aici zac anii pierduţi, care n-au fost umpluţi cu nimic, aici se zbate şi geme fără odihnă viaţa care n-a fost trăită, aici se zvîrcoleşte vlaga şi voinţa unui tineret care a murit înainte de a fi început să trăiască, tînguindu-se în întuneric.

Fiori de groază îl cuprind. Şi vede acum limpede răzbunarea goală şi stearpă căreia i-au fost jertfite credinţa, vitejia şi viaţa unei întregi generaţii.

Georg scoate un strigăt în noapte:

– Camarazi! Camarazi! Am fost trădaţi! Trebuie să mai pornim la luptă încă o dată! înainte! înainte, camarazi!

Stă în faţa crucilor. În lumina lunii, le vede cum strălucesc. Le vede cum se înalţă din pămînt cu braţele întinse. O clipă, şi se vor pune toate în mişcare. El stă în faţa lor, bătînd măsura cu piciorul. Întinde mîna:

– Camarazi! înainte, marş!

Şi Georg şi-apleacă mîna, caută ceva în buzunar şi ridică din nou braţul... Un pocnet surd pe care îl

destramă vîntul... Georg cade în genunchi, ridică braţele şi-şi întoarce capul spre cruci, cu o ultimă sforţare... Le vede cum se urnesc şi se pun în mişcare. Merg încet şi drumul lor e lung. Are să dureze mult drumul lor, dar au să ajungă şi au să dea ultima lor luptă, lupta pentru viaţă.

Oştirea lor sumbră merge în tăcere, pe drumul cel mai lung, pe drumul inimilor. Ani de zile are să dureze drumul lor, dar ce le pasă de timp? Au pornit şi acum merg înainte, mereu mereu...

Capul lui Georg se apleacă. Întunericul în jurul lui se face tot mai des. Şi trupul lui se prăbuşeşte lîngă cruci, merge cu ele. Zace la pămînt cu braţele întinse în lături, cu ochii deschişi dar tulburi, cu un genunchi încovoiat. Trupul mai tresare o clipă. Şi după asta totul se cufundă într-un somn adînc. Şi peste întinderea pustie, nu mai rămîne decît vîntul care şuieră mereu, colindînd norii şi cerul, şi nesfirşitele cîmpii cu tranşee, cu gropi şi cu cruci...

ÎNCHEIERE

I.

Pămîntul miroase a primăvară şi a toporaşi. Au răsărit ghioceii. Brazdele ogoarelor strălucesc, viorii, în soare. Mergem pe un drumeag în pădure. Willy şi Kosole înainte, Valentin şi cu mine în urmă.

De mult n-am mai fost cu toţii împreună. Ne întîlnim rar, acum.

Karl ne-a pus automobilul lui cel nou la dispoziţie pentru toată ziua. El n-a venit. N-are timp. Cîştigă foarte multe parale, pentru că marca scade mereu, şi asta îi favorizează afacerile.

Îl întreb pe Valentin:

– Ce faci tu acum?

– Prin bîlciuri. Cu o instalaţie de bărci volante.

Mă uit la el mirat:

– De cînd?

– De vreo cîteva luni. Partenera mea de dans m-a lăsat. Acum dansează într-un bar. Foxtrott şi tango. Astea se cer mai mult. Pentru asta, un reumatic ca mine nu-i bun.

– Şi cîştigi ceva cu bărcile?

Face un gest.

– Ce să cîştig! Prea puţin ca să trăiesc, şi prea mult ca să mor. Sînt mereu pe drumuri. Rău am ajuns, Ernst! Dar Jupp pe unde o fi?

Dau din umeri.

– Şi Arthur?

– A ajuns milionar.

Valentin îmi răspunde posomorit:

– Da. El ştie cel puţin să se învîrtească.

Kosole se opreşte şi întinde braţele:

– Hei, băieţi, frumos e să te plimbi! Ce bine ar fi dacă am găsi şi de lucru!

Willy îl întreabă:

– Nu speri să găseşti ceva?

Ferdinand dă din cap:

– Sînt pe lista neagră. Nu ştiu să mă descurc cum trebuie. Deocamdată mă ţine Tjaden. Are acum de unde.

Willy scoate o cutie de ţigări, pe care i-a dat-o Karl. Valentin se înseninează. Ne aşezăm şi fumăm.

Copacii foşnesc încetişor. Păsările ciripesc. Soarele arde. Willy cască, îşi întinde mantaua jos şi se culcă. Kosole face o pernă din muşchi şi se culcă şi el. Valentin stă pe gînduri, rezemat de tulpina unui fag şi se uită la un gîndac verde care merge prin iarbă.

Mă uit la chipurile prietenilor mei şi o clipă mi se pare că totul se schimbă: parcă sîntem din nou ghemuiţi unii lîngă alţii. Dar oare sîntem tot aşa de aproape unii de alţii ca altădată?

Kosole îşi saltă capul. Se aud glasuri departe. Glasuri tinereşti. Trebuie să fie nişte şcolari în excursie. Au pornit în ziua asta frumoasă, cîntînd şi fără griji. Mi-aduc aminte de excursiile cu Ludwig şi Georg Rahe, de serile în (jurul focurilor, de cîntecele noastre, de sunetul chitarei şi de nopţile petrecute în cort. Asta era cu puţină vreme înainte de război. În mişcarea tineretului de pe atunci, palpita noul romantism şi un entuziasm care a mai dăinuit puţin şi în tranşee, pînă în 1917, cînd a dispărut în focul şi groaza bombardamentelor.

Glasurile se apropie. Mă reazem în coate şi ridic

capul, ca să văd cine vine. Ciudat: acum cîţiva ani eram şi noi ca ei. Şi iată, avem impresia că vine în faţa noastră o generaţie care, după noi, e în stare să poarte mai departe ceea ce noi nu mai sîntem în stare să purtăm.

Se aud strigăte. Multe, ca un cor. Apoi nu se mai aude decît o singură voce, care spune ceva nelămurit. Pe urmă răzbate un zgomot de crengi rupte. Iar un strigăt. Iar paşi, zgomote, apoi tăcere. Şi auzim deodată, limpede şi sonoră, o comandă:

– Cavaleria şarjează din dreapta... Desfăşurare în patrule, spre dreapta... Marş!

Kosole a sărit în picioare. Sar şi eu. Ne uităm unii la alţii. Ce-i asta? Fantome? Am înnebunit cu toţii?

Acum auzim un tropăit chiar lîngă noi; e cineva care aleargă şi se aruncă la pămînt. Şi iarăşi vocea de adineauri:

– Trageţi!

Se aud pocnete. La marginea pădurii vedem un şir de băieţi între cinsprezece şi şaptesprezece ani. Poartă haine la fel şi sînt încinşi cu cordoane de piele, ca nişte centiroane; Toţi au moletiere şi caschete cu numere. Se vede că într-adins sînt îmbrăcaţi la fel, ca să pară că au uniforme. Toţi au un băţ în mînă şi lovesc în copaci ca să imite pocnetul puştii.

De sub capelele militare, apar chipuri copilăreşti cu obrajii roşii. Se uită cu atenţie încordată spre dreapta, de unde spun că vine cavaleria. Nu văd nici toporaşii în iarbă, nici brazdele viorii pe cîmp, nici un iepure roşietic alergînd printre brazde. Ba iepurele îl văd - dar nu fac decît să-l ochească cu bastoanele, clămpănindu-le de copaci. În spatele lor, stă un bărbat voinic, cu ceva burtă, îmbrăcat şi el la fel cu

ceilalţi şi cu moletiere. Comandă energic şi aspru: Răriţi focul! Accelerați! Are un binoclu, cu care observă duşmanul.

Kosole şi-a revenit din mirarea lui de adineauri:

– Ce-i porcăria asta? Nu le-a fost destul un război?

Dar a nimerit-o prost. Şeful cel gras începe să tune şi să fulgere. Au mai venit doi lîngă el. Vorbe aspre şi injurioase străpung văzduhul molcom al primăverii:

– Ţineţi-vă gura! Voi aţi dus ţara de rîpă! Trădătorilor! Plecaţi de-aici, laşilor!

Tinerii încep şi ei. Unul ameninţă cu pumnul, strigînd cu glasul lui limpede de copil:

– Vreţi să vă luăm şi pe voi la ochi?

Altul spune:

– Laşilor!

Şi altul:

– Pacifiştilor!

Şi încă unul, repede şi parcă recitind o lecţie învăţată pe de rost:

– Bolşevicii ăştia trebuie exterminaţi cu toţii altfel Germania nu va fi liberă!

Şeful pîntecos îl bate pe umăr:

– Aşa, foarte bine! Alungaţi-i, băieţi.

În clipa asta Willy se deşteaptă. A dormit. În privinţa asta a rămas tot soldat: cum se întinde, şi adoarme. Se ridică în picioare. Şeful cînd îl vede se opreşte. Willy cască ochii mari, se uită împrejur şi începe să rîdă cu hohot:

– Dar ce-i aici, bal mascat?

Dar vede îndată cum stau lucrurile. Şi se repede spre şef strigînd:

– Aşa, bravo, tocmai voi ne mai lipseaţi! Ce?

patria... aţi primit-o moştenire? E numai a voastră? Cum, ceilalţi sînt trădători? E foarte nostim, asta ar însemna că trei sferturi din armatele Germaniei au fost compuse din trădători! Ia să vă căraţi cît mai repede de aici! Lăsaţi băieţii ăştia în pace, măcar acum cît nu ştiu încă ce grea e viaţa!

Şeful şi-a retras armata. Dar, oricum, ne-a stricat toată buna dispoziţie. În urma noastră încă răsună comanda: Stîng, drept, stîng, drept.

– Da, da, spune Kosole pe gînduri,au început iar.

La marginea satului găsim o cîrciumă cu cîteva mese afară. Deşi Valentin trebuie să fie peste o oră la bărcile lui volante, ne aşezăm o clipă. Cine ştie cînd vom mai fi iar împreună!

Se înserează. Mă gîndesc mereu la scena din pădure, îi spun lui Willy:

– Noi ne bucurăm că am scăpat şi că sîntem încă în viaţă. Cum mai pot fi oameni care să facă aşa ceva?

Willy îmi răspunde, pe gînduri şi serios cum nu l-am văzut niciodată:

– Oameni ca ăştia au să fie întotdeauna. Dar noroc că mai sîntem şi noi. Şi ca noi mai sînt mulţi. Cei mai mulţi gîndesc ca noi. Şi - să-ţi spun - de-atunci de cînd cu Ludwig şi cu Albert, mi-au trecut multe prin cap. Cred că fiecare poate să facă ceva, după mintea pe care o are. Peste o săptămînă se sfirşeşte vacanţa. Am să mă duc iar învăţător într-un sat. Asta mă bucură. Şi am să le spun şcolarilor mei ce înseamnă într-adevăr patria. Şi anume că patria e locul unde s-au născut şi cresc, şi nu un partid politic. Am să le spun că patria o formează copacii, ogoarele, pămîntul, şi nu frazele răsunătoare şi goale. M-am toţi gîndit şi am socotit că acum sîntem

destul de copţi la minte ca să ne fixăm şi noi o datorie de îndeplinit în viaţă. Îndatorirea mea e asta. Nu e mare, ştiu. Dar mie îmi ajunge. Nu sînt nici eu un Goethe.

Dau din cap aprobîndu-l şi-l privesc lung. Ne ridicăm şi plecăm.

Automobilul porneşte în amurgul care se lasă domol. Cînd ajungem aproape de oraş şi începem să-i zărim luminile, auzim amestecîndu-se cu zgomotul automobilului un ţipăt prelung şi răguşit. Privim spre cer şi, înspre răsărit, vedem îndepărtîndu-se un cîrd de gîşte sălbatice.

Ne uităm unii la alţii. Kosole vrea să spună ceva, dar tace. Toţi ne gîndim la acelaşi lucru. Intrăm în oraş. Valentin coboară. Pe urmă Willy. Pe urmă Kosole...

III.

Astăzi am stat toată vremea în pădure. Acum am ajuns într-un sat şi am luat o odaie la han. Patul e făcut, dar nu pot să dorm. Mă aşez la fereastră şi ascult freamătul nopţii de primăvară.

Printre copaci se furişează umbre şi din pădure se aud ţipete înăbuşite; parcă ar fi nişte răniţi. Privesc liniştit în întuneric, pentru că nu-mi mai este frică de trecut. Mă uit cu ochii stinşi ai trecutului şi nu-l alung. Acum îi ies chiar eu singur înainte: îmi întorc gîndurile spre tranşee; dar, cînd gîndurile revin în prezent, nu mai sînt împovărate de spaimă şi de groază, ci sînt pline de putere şi voinţă.

Am aşteptat o furtună care să mă smulgă din mine însumi şi să mă salveze. Dar văd că totul s-a petrecut în linişte fără ca să simt. Împăcarea cu

mine însumi a venit. Cînd credeam că totul e pierdut şi nu mai există nici o nădejde, liniştea în mine creştea fără să ştiu. Credeam că despărţirea e un sfirşit. Acum ştiu că şi înaintarea în viaţă e o despărţire. Şi înaintarea în viaţă este o părăsire. Şi nu există sfirşit...

O parte a existenţei mele a fost în slujba distrugerii. A slujit urii, duşmăniei şi morţii. Dar mi-a rămas viaţa. Acest lucru este aproape o chemare şi un drum. Vreau să mă străduiesc şi să fiu gata, să lucrez cu braţele şi cu mintea, fără să-mi fac nici o iluzie, dar avînd siguranţa că merg mereu înainte, în ciuda tuturor piedicilor care s-ar ivi. Multe sînt de refăcut, aproape totul trebuie refăcut, totul trebuie dezgropat, tot ce-a fost acoperit şi înăbuşit pe vremea obuzelor şi a mitralierelor. Pentru asta nu trebuie să îi numaidecît un pionier. Va fi nevoie şi de forţe mai mărunte. Printre aceste forţe îmi voi găsi şi eu locul. Şi atunci morţii vor tăcea şi trecutul n-are să mă mai persecute, ci are să mă ajute.

Ce simplu e! Dar cît a trebuit pînă să ajung aici. Şi poate că m-aş fi rătăcit şi eu şi aş fi căzut jertfă sîrmelor ghimpate şi grenadelor, dacă moartea lui Ludwig nu ne-ar fi arătat drumul. Am fost disperaţi cînd am văzut că voinţa vieţii noastre, de-atîtea ori primejduită şi păstrată cu atîta trudă, n-a putut spulbera formele învechite ale ipocriziei şi ale egoismului pentru a putea evolua spre noi orizonturi, ci, dimpotrivă, era ameninţată să putrezească în mlaştinile uitării, împotmolită în noroiul frazelor şi înăbuşită de noianul micilor mizerii cotidiene. Acum ştiu că totul în viaţă este numai pregătire şi activitate individuală, în multe celule şi canale, fiecare lucrînd separat - şi aşa cum

celulele şi vasele unui copac nu fac decît să primească şi să ducă mai departe seva creatoare de viaţă, tot astfel şi activitatea noastră va culmina odată în frunzişul proaspăt şi sonor al libertăţii. Sînt gata să încep.

Nu va fi rezultatul pe care l-am visat în tinereţe şi pe care l-am aşteptat pe front. Va fi un drum ca oricare altul, cu povîrnişuri şi coborîşuri, cu părţi mai bune şi mai rele, cu popasuri şi cu cîmpii înflorite - un drum al muncii. Voi fi singur. Poate că voi găsi pe cineva care să mă însoţească o bucată de vreme; dar nu mereu...

Şi desigur că va trebui cîteodată să-mi scot raniţa şi să mă odihnesc; şi mă voi pomeni şovăind la răspîntii şi împiedicîndu-mă de obstacole; de multe ori va trebui să mă aplec şi să mă apăr, să pierd multe şi să renunţ la multe. Dar voi continua să merg înainte, cu pieptul deschis, fără să mă opresc şi fără să mă uit în urmă. Poate nu voi mai putea fi niciodată fericit, poate că războiul a nimicit cu totul perspectiva fericiri; şi voi fi întotdeauna puţin rătăcit şi n-am să mă aflu nicăieri la mine acasă. Dar, iarăşi, nu voi fi niciodată nefericit, pentru că are să fie întotdeauna ceva care să mă susţină: fie chiar numai mîinile mele, sau un copac, sau răsuflarea proaspătă a pămîntului.

Seva puternică circulă în tulpini, mugurii se deschid pleznind uşor şi întunericul e plin de freamătul proaspăt al primăverii. Odaia e plină de noapte şi de lună. Mobilele troznesc. Sînt mobile vechi lucrate cu mulţi ani în urmă, hărăzite să fie lucruri folositoare, scaune şi paturi, mese şi scrinuri. Dar în fiecare primăvară, cînd urcă seva în copaci, tresare în ele viaţa, se trezesc, îşi troznesc încheieturile; nu mai

sînt lucruri neînsufleţite, iau din nou parte la freamătul vieţii de afară.

Sub paşii mei podelele troznesc şi se mişcă, giurgiuveaua ferestrei scîrţîie cînd o ating cu mîna. Şi în faţa uşii, afară, chiar şi trunchiul crăpat şi zbîrcit al unui tei pipernicit poartă pe crengi muguri groşi şi cafenii. Şi peste cîteva săptămîni va avea şi el frunzuliţe verzi şi mătăsoase ca şi ramurile largi ale platanului care se înalţă, uriaş, alături.

SFÎRŞIT